

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

YIL: 19 SAYI: 44 TEMMUZ - EYLÜL 2019

T.C. AİLE, ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI HAKEMLİ DERGİSİ

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARİ DERGİSİ

Hakemli Araştırma Dergisi

Sahibi

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adına
Yavuz YAMAN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Tanıl Can BAYOĞLU

Yönetim ve İletişim

Eskişehir Yolu Söğütözü Mahallesi 2177. Sokak No: 10/A
Çankaya – ANKARA
e-posta: spcdergisi@ailevecalisma.gov.tr
web: http://dergipark.gov.tr/spcd

Yayın Türü

Yaygın Süreli Yayın

ISSN

2148-9424

E-ISSN

2651-4265

Grafik Tasarım / Uygulama

Hüseyin DEDE

Yapım

Artı6 Medya Reklam Matbaa Ltd. Şti.
Özveren Sokak No:13/A Demirtepe - Kızılay /ANKARA
Tel: 0312 229 37 41 - 42

Baskı Adedi

600

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi'nde Yayımlanan yazılardaki görüşler yazarına aittir.
© Her hakkı saklıdır. Dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamlar da dahil olmak üzere kullanma ve çoğaltılma hakları sadece Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına aittir. Yazılı ön izin olmaksızın yazıların tamamının ya da bir bölümünün çoğaltılması yasaktır.

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi üç (3) ayda bir yayımlanır.

TUBİTAK ULAKBİM TR Dizin tarafından dizinlenmektedir.
EBSCO Sociology Source Database tarafından dizinlenmektedir.
EBSCO Discovery tarafından dizinlenmektedir.
ASOS Index tarafından dizinlenmektedir.
SOBIAD Index tarafından dizinlenmektedir.

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARİ DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLİCTY STUDİES

YIL: 19 SAYI: 44 TEMMUZ - EYLÜL 2019 T.C. AİLE, ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI HAKEMLİ DERGİSİ

EDİTÖR

Doç. Dr. Faruk TAŞCI

EDİTÖR YARDIMCISI

Betül TEKBAŞ HELVACI

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Tanıl Can BAYOĞLU

YAYIN KURULU

- Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ALPAYDIN * Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Fatih AYSAN * İstanbul Şehir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üye. Harun CEYLAN * Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üye. Nergis DAMA * Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üye. Zeki KARATAŞ * Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üye. Aslıhan NIŞANCI * 29 Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. M. Merve ÖZAYDIN * Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK * İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Faruk TAŞCI * İstanbul Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

- Doç. Dr. Emrah AKBAŞ * Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK * Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf ALPER * Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay ERGENE * Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan KÜÇÜKOĞLU * Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Sedat MURAT * İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR * On Yedi Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Emine ÖZMETE * Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL * Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Hür Mahmut YÜCER * Sağlık Bilimleri Üniversitesi

*Bu sayfada yer alan isimler soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

BİLİMSEL YAZIŞMA

Makaleler ile ilgili tüm soru ve yazıŐmalarınız için:

Betül TEKBAŞ HELVACI

Tel: 0312 705 57 15

e-posta:spcdergisi@ailevecalisma.gov.tr

EDİTÖRDEN

Kıymetli Okurlarımız,

2019 yılında üçüncü sayımız ile sizlerle tekrar birlikteyiz. Makale gönderimleriniz yoğun bir şekilde devam etmektedir, teşekkür ederiz. Editöryal süreçten sonra hakem sürecine girebilen ve kabul alan makalelerimizden, gönderim tarihine göre 7 ile 9 arasında makaleyi yayımlıyoruz.

Bu sayımızda 8 makalemiz bulunmaktadır.

Bunlardan ilki, Hüseyin KARADAĞ ile Nihal Arda AKYILDIZ'a ait. "Avrupa'nın Demografik Dönüşümünde Uzun Dönem Yaşlı Bakımın Sürdürülebilirliğinin Değerlendirilmesi" adlı çalışmalarında KARADAĞ ve AKYILDIZ, son yüzyılda yaşanan ekonomik ve sosyal gelişmeler ile sağlık alanında yaşanan değişimlerin Avrupa ülkelerindeki demografik değişim ve sonuçlarına odaklanmaktadır.

"Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Bu Durumu Kabulleniş Süreçleri ve Bu Duruma Dair Görüşleri" adlı ikinci makale, Fatümatü Zehra ERCAN, Mehmet KIRLIOĞLU ve Huriye İrem KALAYCI KIRLIOĞLU'nun ortak çalışmasıdır. Araştırmada engelli bireyi olan ailelerin durumu kabullenme, alışma ve başa çıkma süreçlerini anlamaya çalışmak amaçlanmaktadır. Araştırmanın temel

sonuçları, ailelerin çocuklarının engel durumu fark edildikten sonra genellikle şok ve kabullenememe tepkisi verdiklerini ifade etmişlerdir. Durumu kabullenmede ve başa çıkmada dini inançların, aile ve yakın çevre desteğinin kolaylaştırıcı olduğunu belirtmişlerdir.

Metin Serhat İLTER'in "Kırsal Kalkınmada Tarım ve Hayvancılığın Kırsal Yoksulluğu Azaltmadaki Etkileri: Yatağan'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Tarımsal Nitelikleri" adlı makalesinde ise, Ege bölgesindeki tipik kırsal yaşantının örneği olan Yatağan'ın nüfus yapısı, geçim ekonomisi, tarım ve hayvancılık faaliyetleri incelenmiştir. Kırsal kalkınmada tarım ve hayvancılığın etkisinin olup olmadığı sorunsallaştırılmıştır.

Dördüncü makale, "Vakıftan Hayır Dükkânına: İngiltere'deki "Charity Shop" Kurumu Üzerinden Türkiye'deki Yardım Kuruluşları İçin Bir Model Önerisi" adıyla Öznur ÖZDEMİR, Mücahit ÖZDEMİR ve Furkan BEŞEL tarafından kaleme alınmıştır. Makalede amaç, ikinci el ürünlerin geri dönüşümünü hedefleyen "Charity Shop" kurumunu inceleyerek, temellerinde vakıf gibi bir oluşumun değerlerini ve etkisini taşıyan Türkiye toplumuna uygulanabilir bir model sunulmasıdır.

Hatice EKİCİ'nin makalesi, "Türk Toplumunda Suriyelilere Yönelik Algılanan Tehditler ve Çözüm Önerileri" adını taşımaktadır. Bu çalışma, alanyazındaki bulgular ışığında, Türk toplumunun Suriyelilere yönelik tehdit algılarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, 2014-2017 yılları arasında Türk toplumunun Suriyelilere yönelik olumsuz tutum ve tehdit algılarını konu edinen 25 makaleye içerik analizi yöntemiyle yaklaşmıştır. Araştırmanın bulguları, Türk toplumunun Suriyeli sığınmacıları, (1) kültürel yapıya, (2) sosyal ve ahlaki düzene, (3) ekonomik işleyişe, (4) güvenliğe ve (5) temel hizmet alanlarına erişime tehdit olarak gördüğünü ortaya koymuştur. Toplumdaki bu tehdit algıları, alanyazındaki tehdit kuramları ışığında tartışılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Altıncı makale, Hakan SARI ve Tuğba PÜRSÜN'ündür. "Kaynaştırma Sınıflarında Akran Zorbalığının Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri Açısından

İncelenmesi” adlı çalışmada, kaynaştırma sınıflarında meydana gelen akran zorbalığının öğretmenlerin ve kaynaştırma öğrencilerinin görüşleri açısından incelenmesi amaçlanmaktadır.

Ebubekir KALELİ ve Coşkun KARACA'nın “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdama İlişkin Çözüm Önerileri” adlı ortak makale, kayıt dışı istihdamın bazı önemli nedenlerine ve sonuçlarına odaklanmakta, Türkiye’de kayıt dışı istihdamın çözümüne ilişkin özgün politika önerileri getirmektedir.

Sekizincivesonmakale,“SuçaSürüklenenÇocuklarınDeğerlendirilmesinde Ekolojik Sistem Yaklaşımının Kullanımı: Olgu Sunumu” adını taşımaktadır ve Osman ZORBAZ ve Filiz BİLGE tarafından yazılmıştır. Bu çalışmanın amacı, suça sürüklenen çocukların psikososyal değerlendirmesinde ekolojik sistem yaklaşımının kullanılmasını bir olgu çerçevesinde incelemektir. Çalışma sonucunda ekolojik sistem yaklaşımının suça sürüklenen çocukların değerlendirilmesinde etkili biçimde kullanılabileceği düşünülmektedir.

İlgililerine faydalı olması temennisiyle, selamlar...

Doç. Dr. Faruk TAŞCI

Editör

İÇİNDEKİLER

- Avrupa'nın Demografik Dönüşümünde Uzun Dönem Yaşlı Bakımın
Sürdürülebilirliğinin Değerlendirilmesi
Assessment of Sustainability of Long Term Elderly Care in View of
Demographic Transformation of Europe 571
Hüseyin KARADAĞ, Nihal Arda AKYILDIZ
Araştırma Makalesi
- Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Bu Durumu Kabulleniş Süreçleri ve
Bu Duruma Dair Görüşleri
Families' Processes of Accepting of Having A Disabled Child and
Their Opinions on This Issue 597
Fatımatü Zehra ERCAN, Mehmet KIRLIOĞLU, Huriye İrem KALAYCI KIRLIOĞLU
Araştırma Makalesi
- Kırsal Kalkınmada Tarım ve Hayvancılığın Kırsal Yoksulluğu
Azaltmadaki Etkileri "Yatağan'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Tarımsal Nitelikleri"
Effects of Agriculture and Livestock on Rural Poverty Reduction In
Rural Development "The Socio-Economic Structure And Agricultural
Characteristics of Yatagan" 629
Metin Serhat İLTER
Araştırma Makalesi
- Vakıftan Hayır Dükkânına: İngiltere'deki "Charity Shop" Kurumu
Üzerinden Türkiye'deki Yardım Kuruluşları İçin Bir Model Önerisi
From Waqf to Charity Shop: A Model Proposal For Relief Organisations
In Turkey Through Charity Shop Institutions in England 655
Öznur ÖZDEMİR, Mücahit ÖZDEMİR, Furkan BEŞEL
Araştırma Makalesi
- Türk Toplumunda Suriyelilere Yönelik Algılanan Tehditler ve Çözüm Önerileri
Threat Perceptions of Turkish Society Towards Syrians and Policy Recommendations 695
Hatice EKİCİ
Araştırma Makalesi
- Kaynaştırma Sınıflarında Akran Zorbalığının Öğretmen ve Öğrenci
Görüşleri Açısından İncelenmesi
Examining Peer Bullying in Inclusive Classrooms From the Perspectives
of Teachers And Students 731
Hakan SARI, Tuğba PÜRSÜN
Araştırma Makalesi

Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdama İlişkin Çözüm Önerileri
Suggestions For Informal Employment in Turkey.....769

Ebubekir KALELİ, Coşkun KARACA

Araştırma Makalesi

Suçta Sürüklenen Çocukların Değerlendirilmesinde Ekolojik Sistem
Yaklaşımının Kullanımı: Olgu Sunumu
The Use of the Ecological System Approach in Assesment Of
Juvenile Delinquency: A Case Study 793

Osman ZORBAZ, Filiz BİLGE

Araştırma Makalesi

AVRUPA'NIN DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜMÜNDE UZUN DÖNEM YAŞLI BAKIMININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hüseyin KARADAĞ¹, Nihal Arda AKYILDIZ²

Öz

Son yüzyılda yaşanan ekonomik ve sosyal gelişmeler ile sağlık alanında yaşanan değişimler; doğuştan beklenen ortalama yaşam süresini uzatmıştır. Doğuştan beklenen ortalama yaşam süresinin uzaması ve sosyo-ekonomik hayattaki değişimler sonucu doğurganlık oranındaki azalma, dünyada yaşlı nüfus oranında önemli artışlar getirmiştir. Özellikle gelişmiş dünyada yer alan Avrupa ülkelerinde demografik değişim ve sonuçları çok daha erken görülmeye başlanmıştır. Bu demografik dönüşüm ülkeleri yeni güçlükler ile karşı karşıya getirmiştir. Ortalama yaşın büyümesi ve bağımlılık oranının artması nedeniyle yaşlanma; kamu harcamaları, bütçe disiplinini ve iş gücü arzı üzerinde baskı oluşturmaktadır. Yaşlanma problemi ile karşı karşıya olan ülkeler sağlık, uzun dönem bakım ve diğer sosyal güvenlik araçlarının sürdürülebilirliğini sağlamak için sosyal politikalarını ve altyapılarını bu yeni duruma adapte etmek zorundalar.

Anahtar Kelimeler: Yaşlanma, Uzun Dönem Bakım, Sosyal Politikalar.

¹ İnşaat Yüksek Mühendisi. Hüseyin KARADAĞ, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, karatagh@hotmail.com, Orcid No:0000-0002-0120-4342 Unvan. Adı Soyadı, Üniversite Adı, Fakülte Adı, Bölümü, e-posta;

² Dr. Nihal Arda AKYILDIZ. Fırat Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, nihalarada@hotmail.com, Orcid No0000-0003-1948-188X

ASSESSMENT OF SUSTAINABILITY OF LONG TERM ELDERLY CARE IN VIEW OF DEMOGRAPHIC TRANSFORMATION OF EUROPE

Abstract

In the last century, the economic and social developments and their changes in health sector ended in increase of life expectancy at birth. Both the rise of the life expectancy at birth and decrease in fertility rate due to the changes in socio-economic life has been resulted in increase of percentage of elderly population in the world. Demographic change and its effect has been seen much earlier in european countries which located in developed world. This demographic transformation that results in ageing is forcing countries to face new challenges. Because of the increase in average life span and total dependency rate, ageing exert pressure on public expenditure, budgetary disciplines and labour supply. For sustainability of health care, long-term care and other social security instruments, countries facing ageing problem needs to adapt their infrastructures and social policies to new demographic situations.

Key Words: *Ageing, Long-Term Care, Social Policies.*

Giriş

Son yüzyılda ekonomik, sosyal ve sağlık alanında ortaya çıkan gelişmeler insan ömrünü maksimum kapasiteye doğru uzatmıştır. İnsan ömrünün son evresi olan yaşlılıkta bireyin fizyolojik ve biyolojik aktivitelerinde yavaşlama olduğu gibi ekonomik ve sosyal faaliyetlerde de fiziksel kapasitedeki düşüşle orantılı olarak gerilemeler ortaya çıkmaktadır. 65 yaşın üzerinde ekonomik faaliyetlerdeki düşüşle beraber yeterli mali birikimi olmayan yaşlılarda ekonomik muhtaçlık ortaya çıkmaktadır. Yaşlılığın getirdiği sağlık sorunları sağlık giderlerini arttırmakta, 85 üstü yaşlarda ise sağlık harcamaları arttığı gibi sosyal ve fiziksel aktiviteler açısından da muhtaçlık ön plana çıkmaktadır. Bu durumda sağlık giderlerinin artmasının yanında yaşlının günlük yaşamını idamesi için ayrıca bakım ihtiyacı da ortaya çıkmaktadır. Bu dezavantajlı durumun ortadan kaldırılması için çeşitli sosyal politikalar geliştirilmiş; sosyal güvenlik sistemleri, sağlık sigortaları ve uzun dönem bakım sigortaları gibi ekonomik ve sosyal enstrümanlar ortaya konulmuştur.

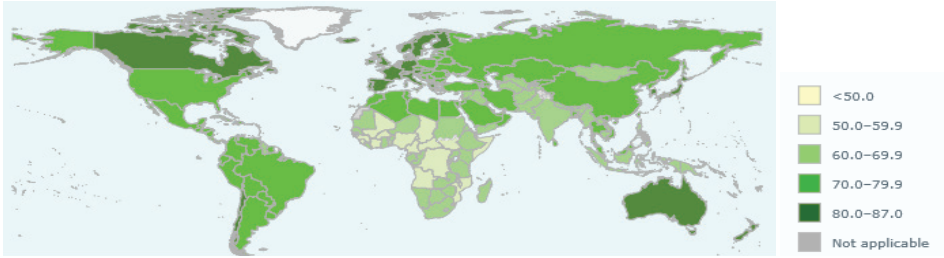
Ancak emeklilik çağındaki yaşlı nüfusun geliştirilen sosyal politikalar ile finanse edilen emeklilik ödenekleri, sağlık giderleri ve bakım masrafları yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının artması ile birlikte AB ve dünyadaki diğer ülkeler için ekonomik olarak büyük bir külfete dönüşmektedir. Bu durum politikalarda sürekli bir değişimi zorlamaktadır ki bu da yaşlılığa ve yaşlılara yönelik geliştirilen sosyal politikaların dinamizmindeki belirleyici başat faktörlerden biri olmaktadır.

Yaşlanma ve Yaşlılık Kavramları

İnsan vücudu da tıpkı metaller gibi süreç içinde metal yorulmasına benzer bir süreç yaşar. Zaman içinde hücrelerin yenilenmesi yavaşladığı veya durduğu için vücut kendini yenileyememekte ve yaşlanma denilen süreç başlamaktadır. Kronolojik olarak yaşlanma doğum ile başlayan bir süreçtir. Ancak biyolojik açıdan yaşlanma her organ için farklı süreçler izlemekte diyebiliriz. Kronolojik olarak aynı yaşa sahip olan insanların biyolojik yaşları vücuttaki yıpranmaya bağlı olarak farklı olabilmektedir. Yaşamsal aktivitelerin belirgin göstergelerinden olan metabolik hız kırklı yaşlardan sonra belirgin bir düşüş gösterir (Poelman vd. 1993).

Bireyin yaşadığı çevreye adaptasyon gücünün ve homeostasis potansiyelinin doğal özellikler ve çevre etmenlerinin etkisiyle, zaman sürecinde gerilemesi ve bu şekilde yaşlanmayla ölüm olasılığının artması yaşlanmadır, denilebilir (Akın, 2006, s.15).

İlk insanların ortalama ömür uzunluğu 18-20 yıl kadarken sanayi devriminden sonra süreç içinde ekonomik, sosyal ve sağlık standartlarının artmasıyla birlikte ortalama yaşam süresi de uzamıştır. Günümüzde ekonomik olarak gelişmiş batı toplumlarında 80 yılın üzerine çıkmış bulunmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Dünyada doğuştan beklenen yaşam süresi

Kaynak: Dünya Sağlık Örgütü, 2015

Yaşlanma: temelde biyolojik bir süreç olmakla beraber, yaşlanma ile eşzamanlı olarak çalışma hayatının yavaşlaması veya bitmesinin getirdiği ekonomik zorluklar, yaşlanmaya bağlı davranışlarda ortaya çıkan farklılıklar, sosyal aktivitelerdeki azalma, patolojik ve psikolojik sorunlar da yaşlılıkla ortaya çıkmaktadır ki buda yaşlanmanın çok yönlü bir değişim olduğunu öne çıkarmaktadır. Bu nedenledir ki yaşlanma, biyolojik ve kronolojik sürecin ötesinde, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik boyutları da olan bir kavramdır.

Bütün memelilerde olduğu gibi insanda da yaşam anne rahminde başlar, doğum, bebeklik, çocukluk, gençlik, yetişkinlik dönemleriyle devam eder ve nihayet yaşlılık evresinden sonra da son bulur. Her dönem önceki dönemlerin maddi ve manevi birikimlerini beraberinde getirir. Bu birikimler bir sonraki dönemi özellikle de yaşlılık dönemini şekillendirir. Yaşlılık aynı çocukluk, ergenlik, gençlik ve olgunluk gibi, bireyin yaşam basamaklarından bir tanesidir. Ayrıca yaşlılık; biyolojik, fizyolojik, psikolojik, sosyolojik ve kronolojik boyutlarıyla ele alınması gereken ve bu değişik yönleriyle tanımlanabilen bir

kavramdır. (Arpacı, 2005). Tüm dünya ülkelerinde demografik yapı içinde artan yaşlı nüfus oranlarıyla birlikte; toplumsal hayatın önemli aktörlerinden olan yaşlı ve yaşlılık konusu sosyal politika çalışmalarının odak noktası hâline gelmiştir.

Yaşlılık konusunun teorik arka planına bakıldığında bu kavram ile ilgili pek çok tanımlamanın olduğu görülmektedir. İçli (2008)'ye göre bunun sebebi, hızlı gerçekleşen farklı gelişmişlik düzeyleriyle gerçekleşen toplumsal değişim süreçlerinin; bireylerin yaşam deneyimlerini etkileyerek, toplumlarda yaşlılığa farklı anlamlar ve tanımlar yüklemesini sağlamaktadır. Yapılan yaşlılık tanımı toplumun ona yüklediği pozisyonu, sunacağı yaşam seçenek ve niteliklerini de belirlemektedir. Örneğin, yaşlılığın yaş sınırı gibi toplumda kabul gören emeklilik yaşı ve dönemi bunlardan biridir. 19. yüzyılda Alman devlet adamı Bismarck'ın yaşlılara emeklilik maaşı sağlamasıyla "ölene veya daha fazla çalışamayacak duruma gelinceye kadar çalış" düşüncesi yavaş yavaş terk edilerek, bu yeni emeklilik politikaları fikri yaygınlaşmıştır (A Brief History of Retirement, 2013). Bu nedenle toplumlar yaşlıları için konforlu bir yaşlılık süreci yaşamaları için farklı emeklilik politikaları üretmeye gayret etmişlerdir. Bu politikaları yürütürken bütçelerindeki ekonomik güce ve yaşlı nüfusunun demografik yapı içindeki dağılımına da dikkat ederek bu hizmetleri yürütmüşlerdir. Yaşlılıkla birlikte emeklilik, bireyin ekonomik geliri, sosyal etkileşim seviyeleri, ilişkileri ve alıştığı toplumsal statüsünün de kayıplar yaşamaya başladığı dönemi ifade etmesi nedeniyle hassasiyet isteyen bir konudur (Hablemitoğlu ve Özmete, 2010, s.20).

İnsanın yaşama süreci konusunda bireyler, çocukluk döneminden başlayarak bilgilendirilirse, yaşamın her dönemi yaşanmaya değer hale gelebilir. İnsan vücudunun; anatomik, fizyolojik, mental özellik ve kapasitesinin gücü, sınırları ve yeteneklerinin açık, doğru, gerçek olarak bilinmesi, bunların zorlanmadan uygun şekilde kullanılmasını sağlar. İnsan vücudunun özellik ve kapasitesini bilerek yaşam aktivitelerini devam ettiren kişinin vücudu, yaşamının sonuna kadar sağlıklı ve dinç kalır (Akın, 2006, s. 1). Yaşlılıkta sağlıklı bir vücut yüksek yaşam kalitesi, yüksek yaşam kalitesi ise mutlu bir yaşam anlamına gelecektir.

Tüm bu değişim süreçleri ile birlikte, bazı toplumlarda yaşlılığın bilişsel ve fiziksel gerilemesi, sağlığın kaybı gibi özgün sorunlarıyla bir 'kayıplar dönemi' olarak tanımlanmıştır. Bu kayıpların birbiriyle kesişmesi ve bazen de yoksunluklara dönüşmesi; yaşlıların öz saygısının ve yaşamdan duydukları tatminin azalmasına da neden olmaktadır (Hablemitoğlu ve Özmete, 2010, s.20). Yaşlılık, yetişkinlikten sonraki dönemde değişimlerle birlikte ortaya çıkan; fiziksel -beraberinde getirdiği kültürel ve ekonomik-, ruhsal ve sosyal yetersizliklerle; sosyal ilişkilerinin ve gündelik hayata katılım süreçlerinin, hareket kabiliyetlerinin kısıtlandığı ve sınırlandığı bir evre olarak kabul edilebilir (Tutal, 2015).

Bir kayıplar dönemi olarak tanımlanan yaşlılık, bireyin fiziki ve bilişsel işlevlerinde gerçekleşen gerilemenin yanı sıra; sahip olduğu sağlığı ve gelir düzeyi; toplumdaki saygınlığı, rol ve statüsü, bireysel bağımsızlığı, toplumsal yaşantısı ve desteklerinin azalma veya kaybı olarak da tanımlanabilmektedir (Konak ve Çiğdem, 2005). Konu tarihsel açıdan incelendiğinde, toplumsal olarak yaşlılara karşı yaklaşım karışık olmuştur. Bazı toplumlarda yaşlılar, sıklıkla başka insanların iş gücüne muhtaç ve "üretken olmayanlar" olarak görülmüştür. Hatta kırsalda yaşayan kimseler yaşlılıktan dolayı, evlerinden uzaklaştırılacakları gerekçesiyle bazı korkular yaşamışlardır (Gaudie, 1974, Akt. Phillipson, 1982, s.9). Yaşlılık, bireyin yaşamındaki diğer tüm değişikliklerle birlikte, başkalarına daha fazla bağımlılaşmasını da getirmektedir. Bu bağımlılık genellikle kız, bazen de erkek evlatların yaşının bakımını üstlenmesiyle devam ede gelmiştir. Yaşlı insanlar bu bakımın talep edebilecekleri bir hak olmasından çok, her zaman esirgenecek ya da yetersiz kalabilecek bir merhamet olmasından korkarlar; bazen de kendileriyle ilgilenilmesinin ön koşulu olarak kendi verebileceklerini ortaya koyarlar (Kayan, 2012, s.6-7).

Yaşlılığın daha sakin geçirilmesi gereken bir yaşam fırsat süreci olduğu fikri zamanla yaygınlaşmıştır. Fakat yaşlıların nüfus dilimi içindeki payı artıkça bir takım sıkıntılar da yaşanmaya başlanmıştır. Konunun ekonomik bağlamdan çok, yaşının toplumsal hayatı ve sosyo-kültürel pozisyonunu değerlendirecek, aynı zamanda daha refah ve aktif yaş almasını destekleyecek fikirlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle yaşlılığı artık yeni kavram ve yaklaşımlarla ele

almak gerekmektedir. Dülger (2012)'in de belirttiği gibi; yaşlılığın daha huzurlu ve konforlu yaşanabilmesini sağlamak üzere;

- Öncelikle, yaşlı bireylerin kendileriyle ve yaşlılıkla ilgili fikirlerini olumlu yönde düzeltmeleri,
- Daha sonra, toplumsal olarak yaşlılığa karşı bakış açısının gerçekçi açıyla konumlandirmaları,
- En önemlisi yaşlanan dünyada alınması gereken tedbirleri hayata geçirebilmek gerekmektedir.

Gelişen sosyo-ekonomik koşullar, sanayi devrimi ve sonrası üretim ilişkileri, kadının sosyal hayata ve ekonomik hayata daha çok katılması, aile yapısında meydana gelen değişimler ve bireysellik yaşlının aile ve toplumdaki konumunu önemli ölçüde etkilemiştir. Gelişen ekonomik koşullar sağlık sistemlerinin iyileşmesini beraberinde getirirken aynı zamanda ortalama insan ömrünün uzaması nedeniyle yaşlı nüfusun artmasına sebep olmuştur. Kadının ekonomik ve sosyal hayatın içine girmesi, aile yapısının değişmesi (büyük aileden küçük aileye ve bireysel yaşama geçiş), tarıma dayalı mevsimsel ve serbest zamanlı çalışma yerine daha disiplinli tam zamanlı çalışma ile beraber yaşlının aile yanında yaşamasını ve bakımını zorlaştırmıştır.

Yaşlılık, ekonomik boyutunun yanında sosyal bir boyutu da olan bir problemdir. Belli bir yaşın üstündeki bireylerde ortaya çıkan fizyolojik zayıflıklar ve sağlık sorunları bireyin kendi başına yaşamasını zorlaştırmakta, kendi öz bakımını yapamaz duruma gelmektedir. Bu durumda yaşlının günlük yaşamını sürdürebilmesi için ilave ekonomik tedbirlere ve insan kaynağına/ eğitilmiş insana ihtiyaç duyulmaktadır.

Yaşlı nüfusun her geçen gün artması, ekonomik durgunluklar ve çalışan nüfusun toplam nüfus içindeki oranının düşmesi ise İkinci Dünya Savaşından sonra geliştirilen sosyal güvenlik sistemlerini, uzun dönem bakım ve sosyal refah sistemlerini yeni zorluklar ile karşı karşıya getirmekte, yaşlı bakım sistemlerinin idamesini de zorlaştırmaktadır. Bu zorluklar yaşlı nüfusun bakımı ve sorunun ekonomik olarak idamesi için insan kaynakları ve ekonomik kaynaklar açısından yeni arayışları zorunlu kılmaktadır.

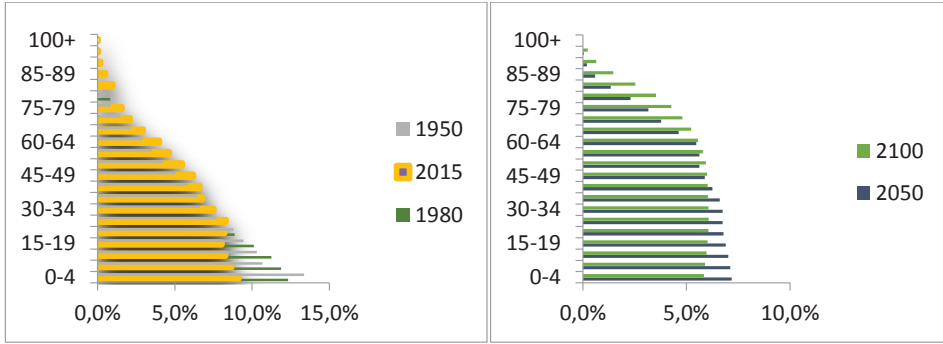
Tarıma dayalı toplumdan sanayi toplumuna geçiş ve sekülerleşen toplumun yaşlının sosyal statüsünde dezavantajlı hale getirdiği bazı koşullar, sosyal devlet anlayışının getirmiş olduğu uzun dönem sağlık ve hayat sigortaları ile bakım sigortaları sayesinde olumluya çevrilmiştir. AB müktesebatının temel değerleri olan eşitlik, özgürlük, temel insan hak ve özgürlükleri de artan yaşlı nüfus için gerekli sosyal hak ve düzenlemelerin yapılmasını gerektirmiştir.

Dünyada Demografik Yapı

Yaşlanmanın başlıca nedenleri doğurganlık hızındaki düşüş ve ortalama yaşam süresinin uzamasıdır. Bunları besleyen faktörler ise ekonomik kalkınmışlığın itici gücü ile tıp, sağlık ve çevresel koşullardaki iyileşmeye paralel ortalama yaşam süresinin uzamasıdır. Doğurganlık hızındaki düşüşün nedeni ise; değişen sosyal koşullar, çalışma hayatındaki değişiklikler, yaşam tarzlarının farklılaşması, evlenme yaşının gecikmesi, boşanmaların ve bireysel yaşama tercihlerinin artması olarak görülebilir.

İlk insanlarda ortalama yaşam süresi 18-20 civarında iken, bugün için dünyada neredeyse çoğu insan için beklenen ortalama yaşam süresi 60 yaş ve üstüdür. Dünya sağlık örgütü 2015 verilerine göre 900 milyon olan 60 yaş ve üzeri nüfus yapılan projeksiyonlara göre 2050 yılında 2 milyara ulaşacaktır. 2050 yılında 80 yaş ve üstü gurubunun dünyadaki beklenen nüfusu ise 434 milyon olacaktır (WHO, 2015).

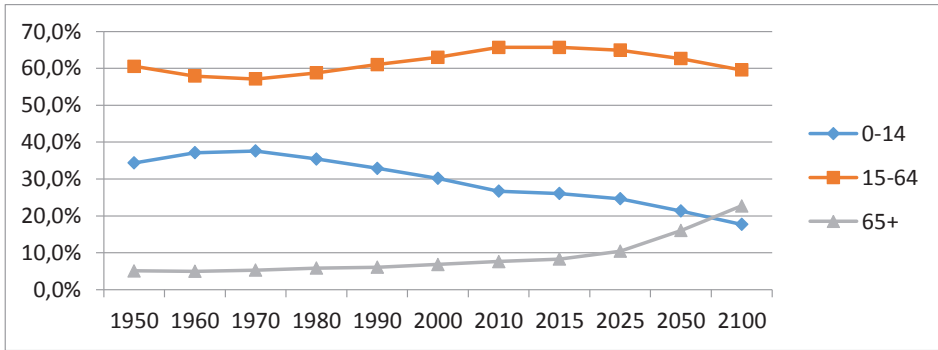
1950'den 2015 yılına gelirken dünya nüfus piramidinde ağırlık merkezinin giderek yukarıya (üst yaş guruplarına doğru) kaydığını gösterirken, alt kısımda daralma yukarı doğru ise, bir genişleme trendi ortaya çıkmaktadır (Grafik 1). Piramitten de açıkça görüldüğü gibi 0-14 yaş çocuk nüfusunda bir azalama (doğurganlık oranının düştüğü) görülmektedir. 64 yaş üstü çalışmayan yaşlı nüfus oranında belirgin bir artış olduğu, guruplarının toplam nüfus içindeki oranının eşitlenmeye doğru bir eğilim içinde olduğu görülmektedir.

Grafik 1a. 1950-2015 Dünya nüfus piramidi, **Grafik 1b.** 2050 ve 2100 Dünya nüfus piramidi

Kaynak: BM Temmuz 2015

Dünya nüfusu açısından, 1950'den günümüze değişimi ve 2015-2100 projeksiyonu Grafik 2'de yer almaktadır. Çalışan nüfusun (15-64 yaş aralığındaki nüfus) toplam nüfus içindeki oranının ilginç bir şekilde %60 bandında belli dip ve pikler yaptığı, 65 yaş üstü yaşlı nüfusun giderek arttığı, 0-14 yaş aralığındaki çocuk nüfusun ise 1970 yılına kadar yükseliş trendinde olduğu ancak 1970 yılından sonra ise belirgin bir şekilde düştüğü görülmektedir.

Grafik 2. Dünya yaşlı, çocuk ve çalışan nüfusundaki değişim (1950-2015 ve 2015-2100 projeksiyonu)Kaynak: BM Temmuz 2015

Bir diğer önemli gösterge ise 65 üstü yaşlı grup içinde önemli sağlık ve bakım problemleri olan 80 yaş üstü yaşlı oranıdır. Çünkü bu yaş gurubundaki yaşlının bakım ve sağlık masrafları ekonomiler için önemli bir veridir. Buna göre;

*2015 ten 2050 yılına kadar dünyada 60 yaş ve üstü nüfus oranı yaklaşık iki kat artarak %12'den %22'ye çıkacaktır (Grafik 2).

*2020 yılında 60 yaş ve üzeri nüfus beş yaş ve altı nüfustan fazla olacaktır (Grafik 2).

*2050 yılında yaşlı nüfusun %80'i düşük ve orta gelirli ülkelerde olacaktır.

*Bütün ülkeler sağlık ve sosyal sistemlerinin bu yeni demografik yapıya uygun hale getirmek için önemli zorluklar ile karşılaşacaktır (WHO, Eylül 2015).

*Yaşlı başına çalışan nüfus 2050 yılında 3.9'a düşecektir.

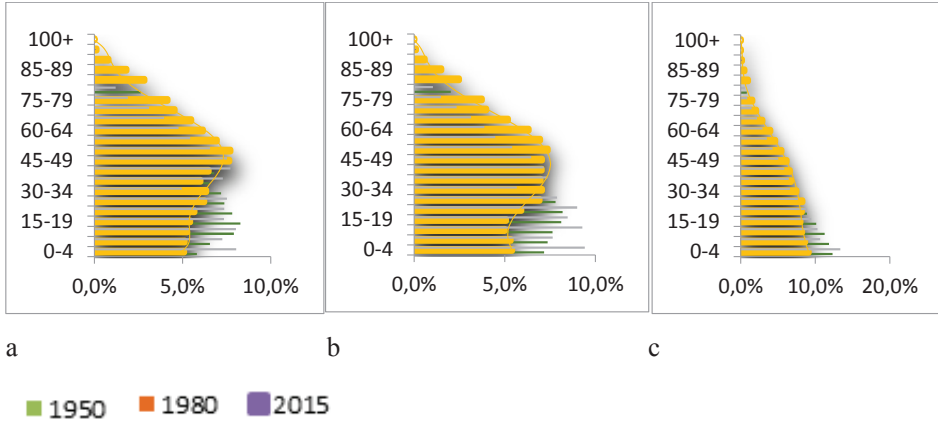
Avrupa'da Demografik Yapı

Avrupa'da yaşlı nüfus giderek artmaktadır. Yirmi birinci yüzyıldan beri rekabet, kalkınma ve gelişme olgularının önelediği ekonomik yapılar için yeterli enerjinin tedariki ile beraber önümüzdeki on yılların belki de en önemli sorunlarından biri yaşlılık olacaktır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için henüz tam olarak kendini hissettirmeyen bu sorun yaşlı kıta Avrupa için şimdiden başlıca sorunlardan biri haline gelmiş görünmektedir.

Avrupa'da toplumsal yapıdaki değişim, boşanmalardaki artış, kadının iş hayatına daha çok katılması, doğurganlık oranındaki azalma ve bireysel yaşamı tercih gibi sebepler toplam nüfus içindeki oranı her geçen gün artan yaşlıların evde bakımını üslenecek sağlıklı genç bireylerin bulunmasını zorlaştırmaktadır.

1950'den sonra Avrupa nüfus piramidinde ağırlık merkezinin giderek yukarıya (üst yaş guruplarına doğru) kaydığını, bu durumun Batı Avrupa için daha açık olduğu görülmektedir (Grafik 3). 2015 verilerine göre dünyada 0-4 yaş çocuk nüfusu %9' lar seviyesinde iken bu oran Avrupa'da % 5.4 ve içinde Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg gibi Avrupa Birliği ülkelerinin yer aldığı Batı Avrupa'da %5 seviyelerine gerilediğini görüyoruz. Her ne kadar bebek ölümlerinin etkisi de olsa 0-4 yaş gurubu nüfus, doğurganlık hızının / oranının bir göstergesi niteliğindedir.

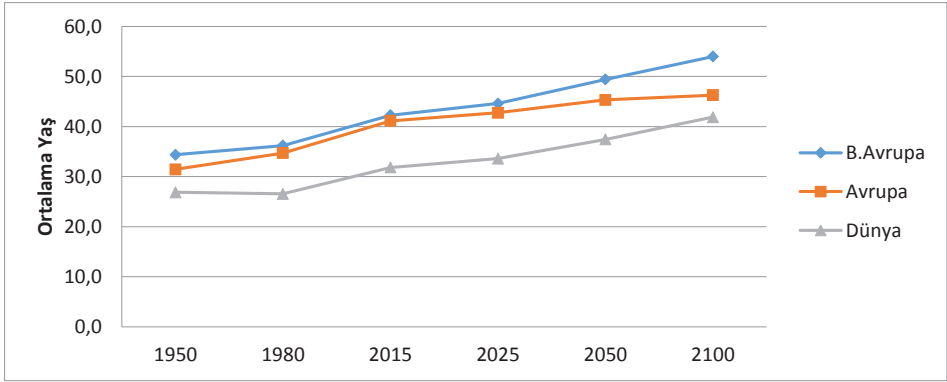
2015 dünya nüfus piramidinde görülen konik durumun Avrupa ve Batı Avrupada değiştiği, piramidin geniş kısmının en alttan ortalara doğru kaydığı, üst kısmın hem yukarı doğru kaydığı, hem de genişlediği görülmektedir. Bu da Avrupa nüfusunun doğurganlık oranının giderek azaldığı, beklenen ortalama yaşam süresinin uzadığı ve nüfusun giderek yaşlandığı anlamına gelmektedir.

Grafik 4. Nüfus piramidi a) Batı Avrupa b) Avrupa c) Dünya

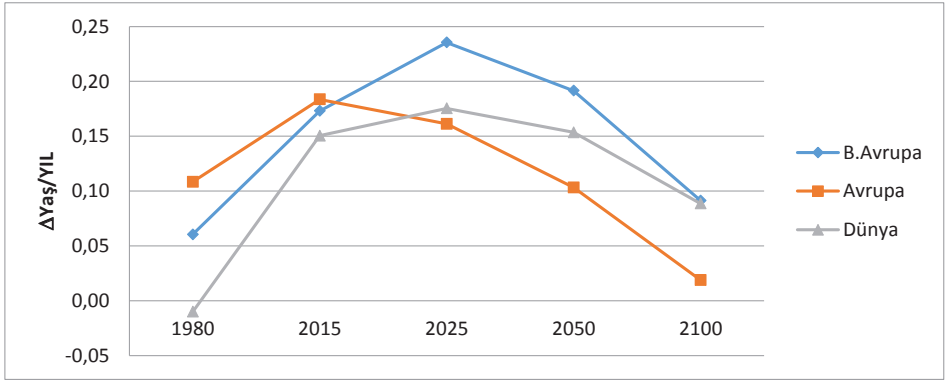
Kaynak: BM Temmuz 2015

Batı Avrupa nüfusu için her bir yaş aralığının toplam nüfus içindeki yüzdesinin 1950'den 2015 yılına kadarki değişiminde her bir yaş gurubu için moment alınarak ağırlıklı yaş ortalaması hesaplandığında; Batı Avrupa nüfusunun ağırlıklı yaş ortalamasının 1950 yılında 34.4 iken 1980 yılında 36.2, 2015 yılında ise 42.3 olmaktadır. 1950'den 1980 yılına kadar 30 yılda nüfusun ağırlıklı yaş ortalaması 1.8 artarken, 1980'den 2015 yılına kadar 35 yılda 6.1 yaş arttığı görülmektedir. Yapılan nüfus projeksiyonlarına göre 2025 yılında nüfusun ağırlıklı ortalama yaşı 44.6, 2050 yılında 49.4 ve 2100 yılında beklenen ağırlıklı ortalama yaş 54 olacaktır (Grafik 4). Bunun başlıca nedeni nüfus piramidinde ağırlık noktasının giderek yukarı kaymasından da anlaşılacağı üzere doğurganlık oranının düşmesi, doğuşta beklenen ortalama yaşam süresinin ise uzamasıdır.

Grafik 4. Dünyada, Avrupa’da ve Batı Avrupa’da ortalama yaşın değişimi (1950-2015 ve 2015-2100 projeksiyonu) Kaynak: BM Temmuz 2015

Ancak yıllık ortalama yaşlanma hızının 2025 yılından sonra düştüğü, Batı Avrupa’da (Almanya, Fransa, Hollanda vb.) ise yıllık ortalama yaşlanma hızının 2015 yılından sonra azalmaya başladığı görülmektedir (Grafik 5).

Grafik 5: Dünyada, Avrupa’da yıllık ortalama yaşlanma hızı (1950-2015 ve 2015-2100 projeksiyonu) Kaynak: BM Temmuz 2015

Batı Avrupa’da çalışan nüfusun (15-64 yaş aralığındaki nüfus) toplam nüfus içindeki oranının 1990 yılından sonra düzenli olarak düştüğü, 65 yaş üstü yaşlı nüfusun giderek arttığı, 0-14 yaş aralığındaki çocuk nüfusun ise 1970 yılına kadar yükseliş eğiliminde olduğu ancak 1970 yılından sonra ise belirgin bir şekilde düştüğü görülmektedir. Daha önemlisi ise bakıma muhtaç 85 yaş üstü yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının da giderek artmasıdır.

Avrupa'da ve Dünyada yaşlı başına çalışan nüfus düzenli olarak düşüş eğilimindedir. Ancak 1980'den 1990'a kadar gerek Avrupa'da gerekse dünyada bu oran ilginç bir şekilde sabit kalmıştır. Yapılan nüfus projeksiyonlarına göre 2100 yılında Avrupa'da çalışmayan 0-14 yaş çocuk grubu ile 65 yaş üstü grubun toplamının çalışan nüfus oranını geçeceği Tablo 1'teki verilerden görülmektedir.

Tablo 1: Batı Avrupa'da yaşlı, çocuk ve çalışan nüfusundaki değişim (1950-2015 verileri, 2015-2100 projeksiyonu- veriler BM Temmuz 2015 Raporundan derlenmiştir)

YIL/YAŞ	1950	1980	2000	2015	2025	2050	2100
0-14	23,3%	20,3%	17,0%	15,5%	13,6%	11,2%	9,6%
15-64	66,5%	65,1%	67,1%	64,7%	62,7%	56,8%	49,5%
65+	10,2%	14,6%	15,9%	19,8%	23,7%	32,0%	40,9%
80+	1,2%	2,6%	3,5%	5,6%	7,0%	13,8%	21,8%
S	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Çalışan/Yaşlı	6,5	4,5	4,2	3,3	2,6	1,8	1,2

Kaynak: BM Temmuz 2015

Buna göre Batı Avrupa'da;

* 2015 te %19,8 olan 65 yaş üstü nüfus 2050 yılında %32 ve 2100 yılında ise %41 olacaktır.

* 2015 yılı verilerine 65 yaş üstü yaşlı nüfus, 0-14 yaş çocuk nüfusundan daha fazladır. Yaşlı nüfusun (65+) çocuk nüfusuna (0-14) oranı, 2025 yılında 2, 2050 yılında 3 ve 2100 yılında ise 4 olacaktır.

* Bakıma muhtaç 80 yaş ve üstü nüfus oranı da Avrupa'da hızla artmaktadır. Gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinde bu yaş gurubu nüfus oranı 2025 yılında %7 ve 2050 yılında ise %13.8 olacaktır. 2100 yılında ise %22 olarak neredeyse her 4 kişiden biri bakıma muhtaç hale gelecektir.

* Yaşlı başına çalışan nüfus ise Avrupa'da 2'nin altına düşecektir. Bu oran Batı Avrupa için 1.2 olacaktır. 2050 yılında 3.9'a düşecektir.

*Batı Avrupada 0-14 yaş arası çocuk nüfusu da hesaba katıldığında çalışmayan nüfus çalışan nüfus oranını geçecektir.

*Kuzey Avrupa ve Nordik ülkeler de Batı Avrupa ile benzer eğilim ve verilere sahiptir. Avrupa'nın toplamında ise veriler Batı Avrupa'ya göre biraz daha iyi olsa da benzer eğilim göstermektedir.

*Avrupada ve dünyada ülkeler sağlık ve sosyal sistemlerinin bu yeni demografik yapıya uygun hale getirmek için önümüzdeki on yıllarda önemli zorluklar ile karşılaşacaktır (WHO, Eylül 2015).

Avrupa Birliğinde Yaşlılıkla İlgili Sosyal Politikalar

Kökleri toplumsal bir varlık olan insanlık tarihi kadar eski olsa da bir disiplin olarak sosyal politika, Fransız devriminin oluşturmuş olduğu düşünsel devrim ve Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan üretim biçimleri, emek-sermaye ilişkilerinin sonucu geliştirilen sosyal düzenleme ve argümanlardır.

Sanayi devrimi insanlık tarihi açısından şüphesiz çok önemli bir değişim ve dönüşüm noktasıdır. Sanayi devrimi ile birlikte sadece üretim ilişkileri değişmemiş, kültürel ve sosyal hayatta da köklü değişiklikler oluşmuştur. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş ile birlikte köyden kente göç hızlanmış, yeni sosyal dokular ve bu dokular ile beraber yeni sosyal problemler de ortaya çıkmıştır.

Modern ulus devletler varlıklarının devamını sağlamak için, özellikle sanayi devriminden sonra değişen üretim biçimleri, sosyal yapıdan kaynaklı değişik toplum kesimleri arasındaki farklılık ve bu farklılıklardan kaynaklı çatışmaları engellemek için çeşitli sosyal enstrümanlar geliştirmişlerdir. 2. Dünya savaşının kıta Avrupası'nda yaşatmış olduğu büyük trajedi ve savaş sonrası yakalanan ekonomik ivme gelişmiş batı toplumlarında bir sosyal devlet modeli olarak refah devleti kavramını beraberinde getirmiştir. Refah devleti, değişen ve geliştirilen sosyal güvenlik modelleri ile modern ulus devletinin şemsiyesi altındaki vatandaşlar için ekonomik, sosyal, sağlık ve diğer alanlarda koruyucu önlemler geliştirmiştir. Vatandaşların refah seviyesini yükselten ve toplumsal uzlaşmayı sağlamak için geliştirilen bütün bu önlemler bütününe sosyal politika denilebilir.

O halde en genel anlamda bir sosyal politika tanımı yapmak gerekirse “Bir ülkede devletin ülke insanının mutluluğu ve refahı hedefine yönelik olarak ülke insanının sağlığı, eğitim güvenliği, beslenmesi, korunması, barınması ve istihdamının sağlanması yönünde aldığı kararlar ve sürdürdüğü uygulamaların bütünü” sosyal politika tedbirleri olarak sayılabilir (Bedir, 2012, s.3)

Yukarıdaki tanımda açıkça belirtildiği üzere üst hedef olan refahı yakalamak için devletin vatandaşların eğitilmesi, sağlıklarının korunması, beslenmesi, güvenliklerinin sağlanması ve barınma ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak üzere tedbirler almasını zorunlu kılmaktadır. Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere beslenme, barınma, korunma ve güvenlik gibi kavramlar muhtaçlık ile ilintilidir. Yani belli konularda muhtaç olan dezavantajlı toplum kesimlerinin diğer kesimlere karşı korunması, ekonomik, sosyal açıdan desteklenerek dezavantajlı durumun giderilmesi anlaşılmaktadır. Yaşlılık kavramı da önceki bölümlerde tartışıldığı üzere özünde belli dezavantajlar barındıran, sosyal ve ekonomik muhtaçlığı beraberinde getiren bir kavramdır.

Başlangıçta Avrupa bütünleşmesi fikrinin, barışın hâkim olduğu çatışmasız bir Avrupa ve ekonomik öncelikler çerçevesinde şekillendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla sosyal politikalar ekonomik politikalar çerçevesinde ele alınmış, ortak bir sosyal politika yerine bu düzenlemeler üye devletlere bırakılmıştır.

Üye devletlerde topluluktan önce geliştirilen ancak kıta Avrupa'sının (özellikle Kuzey ve Batı Avrupa) ortak birtakım değerlerini yansıtan ortak bir sosyal modelden bahsetmek mümkündür. Bu model Avrupa'nın tarihsel serüveni içinde gelişen, kıtadaki düşünsel ve toplumsal değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir sosyal modeldir. Avrupa Sosyal Modeli (ASM) denilen bu model Avrupa Birliği'nin de temel sosyal politikalarının altlığını oluşturmuştur. ASM, sosyal parçalanmaya yol açan ABD'deki liberal bakış açısı ile ekonomik verimsizliğe yol açan düzenlenmiş piyasalar karşıtı bir duruşu ifade etmek için tanımlanan üçüncü bir yoldur.(Jepsen and Pascual 2005, s.232).

Avrupa Birliği sosyal politikaları ise ASM'nin bir yansıması olarak hukukun üstünlüğü, eşitlik, demokrasi ve insan haklarına saygıyı merkeze alan

politikalarından oluşmaktadır. Bunun yansıması olarak temel politikalar; dört özgürlük alanı (işçilerin, malların, hizmetlerin ve sermayeni serbest dolaşımı), yüksek istihdam, iş sağlığı ve güvenliği, sosyal diyalog, cinsiyetler arası eşit muamele, sendikal haklar, güçlü sivil toplum, herkes için sosyal güvenlik, sosyal içerme vb. olarak sıralanabilir.

Ekonomik ve sosyal olarak dezavantajlı gruplar içinde yer alan yaşlılar ile ilgili politikalarda yukarıda sayılan genel sosyal politikalar çerçevesinde, ancak ülkelere göre değişen sosyal güvenlik modellerinin içinde yaşlılıkta emeklilik hakkı, sağlık hakkı, bakıma muhtaçlık durumunda geliştirilen bakım modelleri ile bakım hakları ve diğer hakları tanınmıştır. Nicéde, Aralık 2000 tarihinde, Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon tarafından ilan edilen Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, temel hak ve özgürlüklerle ilgili düzenlemeleri içermekte, sosyal haklara da ayrıntılı bir biçimde yer vermektedir. Temel Haklar Şartı'nın 34. Maddesi şöyledir:

Madde 34 - Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım

1. Birlik, topluluk hukuku ve ulusal yasalar ve uygulamalarda belirtilen usullere göre analık, hastalık, iş kazaları, bakıma muhtaç olma veya yaşlılık gibi durumlarda ve işsiz kalma durumunda koruma sağlayan sosyal güvenlik yardımları ve sosyal hizmetlerden yararlanma hakkını tanımakta ve saygı göstermektedir.
2. Avrupa Birliği'nde yasal olarak ikamet eden ve dolaşan herkes, topluluk hukuku ve ulusal yasalar ve uygulamalara göre sosyal güvenlik yardımları ve sosyal kolaylıklardan yararlanma hakkına sahiptir.
3. Sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele için birlik, topluluk hukuku ve ulusal yasalar ve uygulamalarda belirtilen usullere göre, yeterli kaynaklardan yoksun olan herkes için uygun bir yaşam sağlamak amacıyla sosyal ve konut yardımından yararlanma hakkını kabul etmekte ve saygı göstermektedir.

Lizbon Antlaşması ile temel haklar şartı birlik hukukunun bir parçası haline getirilmiştir. Böylece yaşlılık, muhtaçlık ve sosyal dışlanma ile ilgili sosyal politikalar birlik hukukunun içinde yerini almıştır.

Yaşlılığın Avrupa Sosyal ve Ekonomik Yapısına Etkileri

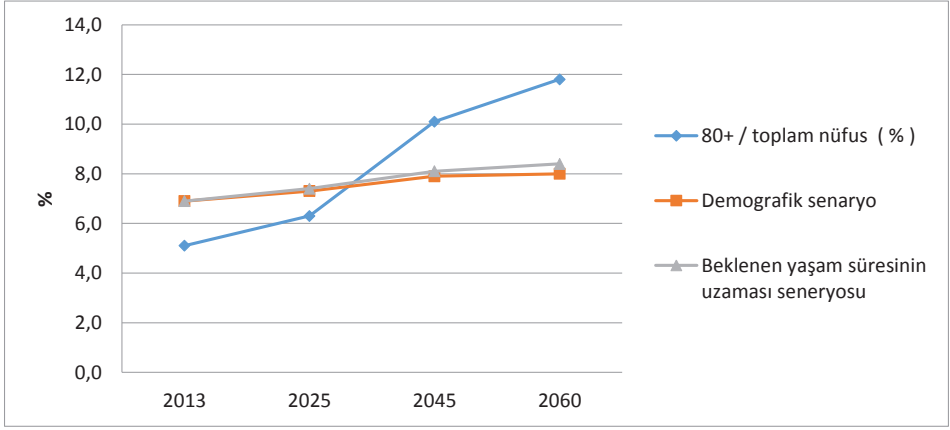
Yaşlı politikaları açısından önemli olan ise uzun dönem sosyal güvenlik sistemlerinden sübvansız edilecek olan emekli nüfusun (65+) giderek artması ve daha da önemlisi kendi başına günlük yaşamını kısmen veya tamamen idame edemeyecek kadar yaşlı olan (85+) nüfusun da toplam nüfus içindeki oranının giderek artmasıdır. 85 yaş üstü yaşlı nüfusta, günlük yaşamın idame edilememesinin yanında görülen yaşlılığa bağlı olarak ortaya çıkan hastalık ve diğer kronik hastalıklarında uzun dönem sağlık ve bakım sigortalarına önemli bir yük getireceği açıktır.

Demografik yapı içindeki yaşlı nüfus oranlarının artışı, sağlık harcamalarını da artırmaktadır. Sanayileşmeyi sağlamış ülkelerde; 65 yaş üzeri nüfus, bu yaş grubu altındaki nüfusa göre -yaklaşık 3 veya 5 kat arası- daha fazla sağlık harcaması gerçekleştirdiğinden; yaşlı nüfus arttıkça sağlık giderlerinin de arttığını söylemek yanlış olmayacaktır (Akt. Seyhun, 2003, S.29).

Avrupa Komisyonu'nun 2015 yılına hazırlamış olduğu Yaşlanmanın Uzun Dönemde Bütçe Etkisi Hakkındaki 5. Raporunda 2013-2060 projeksiyonuna göre 15 ile 64 yaş aralığındaki çalışan nüfusunun 2013-2060 arasında %9.4 azalacağı, 65 yaş üzeri yaşlı nüfusun %10 artacağı, sağlık sorunları ve yaşlı bakım masraflarının fazla olduğu 80 üzeri yaşlı nüfus oranının %6.7 oranında artacağı ve bu yaş gurubunun toplam çalışan nüfus gurubuna oranının %13.1 artacağı tahmin edilmektedir (Tablo 2). Emekli ödeneklerinin büyük oranda çalışan nüfustan karşılandığı düşünüldüğünde bunun finansmanı konusunda zorluklar yaşanacağı ve AB üyesi ülkelerin bütçelerine ciddi yükler getireceği aşikârdır.

Toplam bağımlılık oranlarına bakıldığında ise 2013 yılında %52 olan bağımlılık oranı 2060 yılında %77 olacaktır. Bakıma muhtaç yaşlı bağımlılık oranı ise %28'den %50'ye çıkmaktadır ki bu da emekli maaşlarının bütçe üzerindeki yükünü arttıracaktır.

Sağlık harcamalarının GSYİH oranı 2013'te %6.9 seviyesinde iken demografik senaryoya göre 2060 yılında %8 ve doğuşta beklenen ortalama yaşam süresinin uzaması senaryosuna göre ise %8.4 seviyesinde olması beklenmektedir (Grafik 6).

Grafik 6. Sağlık harcamaları projeksiyonu 2013-2060 (% GSYİH)

Kaynak: Avrupa Komisyonu Yaşlanma Raporu (2015)

Grafikteki verilere bakıldığında 80 yaş üstü nüfusun toplam nüfusa oranının artmasıyla sağlık harcamalarının da görece olarak arttığı görülmektedir. Ancak sağlık harcamalarına ait grafiğin eğiminin, bakıma muhtaç yaşlı nüfus grafiği eğiminden az olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni sağlık harcamalarının tek başına yaşlılığın bir fonksiyonu olmaması ve GSYH'nin görece artmasından kaynaklı olduğu söylenebilir.

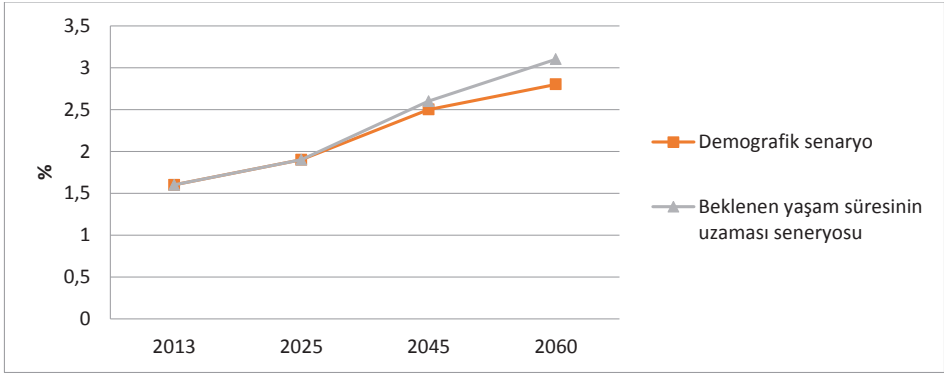
Tablo 2: Avrupa Birliği Komisyonu-Ekonomik Komite (Yaşlılık Çalışma Grubu) 2013-2060 Projeksiyonu

Demografik projeksiyon	2013	2025	2045	2060	Değişim 2013-2060
Doğurganlık	1,6	1,7	1,7	1,76	0,2
Doğuşta beklenen yaşam süresi					0,0
Erkek	77,6	79,7	82,8	84,8	7,2
Kadın	83,1	84,8	87,4	89,1	6,0
65 yaşında beklenen yaşam süresi					0,0
Erkek	17,6	18,9	21,0	22,4	4,8
Kadın	21,0	22,3	24,3	25,6	4,6
Net göç(x1000)	35,9	1101,1	1304,6	1036,7	1000,8
Net göç/nüfus oranı (%)	0,0	0,2	0,2	0,2	0,2

Nüfus(milyon)	507,2	516,0	525,3	522,8	15,6
Çocuk(0-14) oranı (%)	15,6	15,2	14,8	15	-0,6
Çalışma çağındaki nüfus(15-64) oranı (%)	66,0	62,6	57,5	56,6	-9,4
Çalışma çağındaki nüfus (milyon)	335,7	323,0	302,1	295,9	-38,8
65 yaş üstü nüfus oranı (%)	18,4	22,2	27,7	28,4	10,0
80 yaş üstü nüfus oranı (%)	5,1	6,3	10,1	11,8	6,7
80 yaş üstü nüfusun yaşlı nüfusa oranı (%)	27,7	28,4	36,5	41,6	13,9
81 yaş üstü nüfusun çalışma çağındaki nüfusa oranı(%)	7,7	10,1	17,6	20,8	13,1
Makro ekonomik göstergeler	2013	2025	2045	2060	Ort.2013-2060
Potansiyel GSYİH büyüme oranı	0,7	1,3	1,4	1,5	1,4
Kişi başı GSYİH büyüme oranı	0,6	1,4	1,7	1,6	1,6
Bağımlılık oranı	2013	2025	2045	2060	2013-2060
Bağımlılık oranı(15-64)	28%	35%	48%	50%	22%
Toplam Bağımlılık	52%	60%	74%	77%	25%
Emeklilik harcamaları projeksiyonu (% GSYİH)	2013	2025	2045	2060	2013-2060
Kamu Emeklilik Harcamalarının GSYİH'ye oranı(%)	11,3	11,4	11,6	11,2	-0,100
Erken/normal emeklilik giderleri %	8,5	8,9	9,2	9	0,500
Engelli emekliliği %	0,7	0,7	0,6	0,6	-0,100
Ölüm Aylığı	1,6	1,4	1,2	1	-0,600
Diğer	0,6	0,6	0,5	0,5	-0,1
Sağlık harcamaları projeksiyonu (% GSYİH)	2013	2025	2045	2060	2013-2060
Yaşlılık gurubu senaryosu	6,9	7,3	7,8	7,8	0,9
Demografik senaryo	6,9	7,3	7,9	8,0	1,1
Beklenen yaşam süresinin uzaması senaryosu	6,9	7,4	8,1	8,4	1,5
Uzun dönem bakım harcamaları projeksiyonu (% GSYİH)	2013	2025	2045	2060	2013-2060
Yaşlılık gurubu senaryosu	1,6	1,9	2,4	2,7	1,1
Demografik senaryo	1,6	1,9	2,5	2,8	1,2
Beklenen yaşam süresinin uzaması senaryosu	1,6	1,9	2,6	3,1	1,5

Kaynak: Avrupa Komisyonu Yaşlanma Raporu (2015)

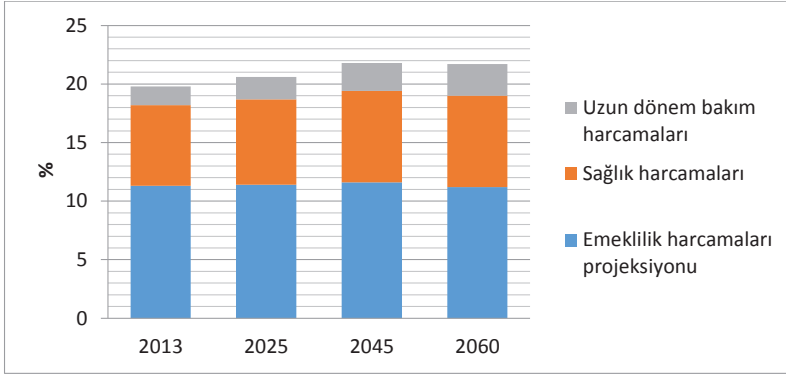
Grafik 7’de ise uzun dönem bakım harcamalarının GSYH’ye göre değişimi görülmektedir. Yapılan projeksiyonda (2013-2060) toplam nüfus %3 civarında arttığı halde uzun dönem sağlık harcamalarında demografik senaryoya göre %75, beklenen ortalama yaşam süresinin artması senaryosuna göre ise %93 artmaktadır. Bunun başlıca nedenleri, bakıma muhtaç yaşlı nüfusundaki beklenen artış ve 80 üstü yaşam süresinde beklenen yaşam süresinin uzaması sonucu yaşlı başına bakım harcamasının artmasıdır.

Grafik 7. Uzun dönem bakım harcamaları projeksiyonu 2013-2060 (% GSYİH)

Kaynak: Avrupa Komisyonu Yaşlanma Raporu (2015)

Grafik 8’de yıllara göre emeklilik, sağlık ve uzun dönem bakım masraflarının Avrupa Birliğinde değişimine ait projeksiyon yer almaktadır. Yaşlı nüfusun artması ve yaşlılıkta geçen yaşam süresinin uzamasının sağlık ve emeklilik harcamalarının artmasının yanında çalışma çağındaki nüfusun azalması sonucu toplam iş gücünde azalma, çalışan nüfusun yaş ortalamasının artması sonucu iş gücü verimliliğinde düşüş gibi nedenlerle finans, sosyal güvenlik sistemi, bütçe, iş gücü piyasası, büyüme ve yukarıda değinildiği üzere sağlık sistemine etkileri olmaktadır.

Grafik 8. AB'de emeklilik, sağlık ve bakım harcamaları projeksiyonu 2013-2060 (% GSYİH) Kaynak: Avrupa Komisyonu Yaşlanma Raporu (2015)

Ekonomik piyasalar açısından demografik yapının dönüşümü; hem gelecekte aktivitenin azalmasına, hem de içeriğin değişmesine neden olabileceği kapasitesini bünyesinde barındırmaktadır. Gelecekte emekli olacak nüfus diliminin artışı; gelir oranı azalacak olan yaşlı nüfusun finansal piyasalardan çekilmesini sağlayabileceği gibi, yapacağı yatırımlarda da gözle görünür bir azalmayı sağlayacaktır. Bununla birlikte yatırım yapma eğilimini sürdüren yaşlı nüfusunun da finansal piyasalarda risk algılaması değişeceğinden daha güvenli yatırım araçlarına yönelmesi beklenmektedir (Seyhun 2006, 27).

Genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranı, doğum oranlarındaki düşüşle birlikte azalırken, demografik yapı içindeki yaşlı nüfus oranı ise artış göstermektedir. Çalışma çağındaki genç nüfus oranının demografik yapı içindeki oranı, zaman içerisinde emekli sayısındaki artışla gerilemiş ve bu da iş gücü piyasası açısından istihdam kaybını doğurmuştur. Avrupa Birliği Komisyonu Ekonomik Komite Yaşlılık Çalışma Grubunun yapmış olduğu projeksiyona göre, Avrupa Birliği'nde önümüzdeki 40 yıl içinde 2013 yılındaki çalışma çağındaki genç nüfusun yaklaşık 39 milyon gerilemesi beklenmektedir. Yaşlı bağımlılık oranının 2013'ten 2060 yılına kadar %28'den %50 ye ve toplam ekonomik bağımlılık oranının ise %52'den %77'ye çıkması beklenmektedir ki bu da çalışan nüfus üzerindeki yükün gittikçe artması, buna karşılık çalışan nüfusun yaş ortalamasının da yükselmesi nedeniyle verimliliğin düşmesi anlamına gelecektir.

Yaşlanma sonucu iş gücü girdisinin ve prodüktivitenin düşmesi nedeniyle ekonomiye direk etki olacaktır. Nüfus yapısındaki değişim ve dönüşümler, hem sosyal güvenlik ve sağlık harcamalarını artırmış hem de tasarrufların düşmesine neden olarak bütçe üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu haliyle bütçe dengesinin bozulması kamu borçlarındaki artışı da tetikleyecektir. (Carone, vd. 2005, s.8-13).

Avrupa'da İtalya ve Belçika gibi borç yükü artan ülkelerin yanı sıra Fransa, Almanya, Polonya ve Slovakya gibi ülkelerin de bütçe açığı vermesi; bu ülkelerin bütçe disiplini açısından ciddi finansman sorunları yaşamakta olduğunu göstermektedir. Bu ülkelerden özellikle İtalya ve Almanya, demografik dönüşümden çok daha fazla etkilenmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için ise; sağlık ve sosyal güvenlik harcamalarındaki artışın demografik dönüşümden çok yapısal sorunlardan kaynaklandığı ifade edilebilir (Seyhun 2006, 31).

Demografik yapıdaki bu dönüşüm, ekonomik koşulların değişmesi ve dinamik toplum yapısı, genelde bütün sosyal politikalarda, özelde ise yaşlılara yönelik sosyal politikalarda ve politikalar sonucu oluşturulan hizmet modellerinde değişimi zorunlu kılmıştır. Bu sebepler dinamik bir sosyal politika anlayışını zorunlu hale getirmiştir. Avrupa'da sosyal güvenlik sistemleri ve yaşlı bakım modelleri evrilerek günümüze kadar gelmiştir.

Birçok ülkede konuyla ilgili gerekli olan finansman, ülkede belirlenen genel vergilendirmenin yanı sıra zorunlu sosyal sigortalar tarafından da karşılanırken özel sigortaların finans içindeki oranı her ülke için değişmesine rağmen azdır. Hollanda'da bu hizmetlerinin sadece %21'i özel sigorta kaynaklarından karşılanmaktadır. Diğer %79 payı ise kamu kaynakları tarafından karşılanmaktadır. Hollanda'da bir diğer uygulamayla hastaya maddi yardım sağlanarak hastanın hizmet istediğini yerinden alma olanağı sunulmaktadır (Aydın 2005; 1-2).

Huzurevleri ve bakımevlerinin yüksek işletim maliyeti, ilave inşaat yatırımı gerektirmesi ve işletilmesinde yaşanan zorluklar gibi nedenler bu modellerin son seçenek olarak değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu hizmet modellerinin yerine koruyucu hizmetlerin öncellendiği, bakımın zorunlu olması durumunda; hem ekonomik hem de yaşlı psikolojisi açısından daha uygun olan aile yanında bakım, evde bakım gibi modeller geliştirilmektedir. Kurum

bakımının zorunlu olması durumunda ise daha ekonomik seçenek olan özel hizmet kuruluşlarında bakım hizmeti alınması gibi modeller öncelik kazanmakta, sivil toplum kuruluşları daha aktif olarak işin içinde yer almaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Avrupa ve dünyadaki yaşlanma trendi sağlıklı toplum, gelecek nesillerin devamı, ekonomiler ve sosyal güvenlik sistemleri üzerinde önemli basınçlar yaratmaktadır. Bağımlılık oranının arttırmakta, iş gücü arzı ve produktivitede düşüşe neden olmaktadır.

Demografik eğilimdeki bu durum Avrupa'da sürdürülebilir kalkınma, belli bütçe hedeflerinin ve sosyal refah hedeflerinin yakalanmasını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu olumsuzlukların giderilmesi için alınacak bazı önlemleri şöyle sıralanabilir;

- Belli göç politikaları oluşturmak suretiyle ekonomik bağımlılık oranlarının düşürülmesi,
- Sosyal güvenlik, sağlık ve yaşlı bakım modellerinin revize edilerek daha efektif ve sürdürülebilir politikaların geliştirilmesi,
- Yenilikçi teknolojiler sayesinde iş gücüne ihtiyacın düşürülmesi,
- Yaşlı bakımında da yenilikçi teknolojiler sayesinde bakım elemanına duyulan ihtiyacın azaltılması,
- Sağlıklı yaşlanma politikalarının geliştirilmesi yoluyla yaşlının öz bakımının kısmen veya tamamen kendisi tarafından karşılanması; bilinçlendirme, spor aktivitesi, fiziksel altyapıların uyum hale getirilmesi (Bu amaçla WHO tarafından aktif yaşlanma kavramı geliştirilmiş, Avrupa'da ise 2012 yılı "Aktif Yaşlanma Yılı" ilan edilmiştir),
- Sağlıklı bir izleme değerlendirme sisteminin kurulması,
- Değişen koşullara uygun esnek-dinamik sosyal politika modelleri geliştirerek 6. Madde doğrultusunda sürekli yenilenmesi,
- Yaşlı bakımında iş gücü arzının fazla olduğu ülkelerde bakılmak üzere yurt dışında yaşlı bakım seçeneklerinin değerlendirilmesi, aynı şekilde sağlık harcamaları açısından da bu seçeneğin değerlendirilmesi şeklinde politikalar geliştirilmelidir.

Kaynakça

- Akın, G. (2006). *Her yönüyle yaşlılık*. Ankara: Palme Yayınları.
- Arpacı, Fatma (2005). *Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık*. Türkiye İşçi Emeklileri Derneği Eğitim ve Kültür Yayınları, Ankara.
- Aydın D. (2005). *Avrupa'da Yaşlı Bakımı*. Araştırma:2005/4. Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği.
- Bedir, E. (2013). *Sosyal politika-I*. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Canatan, Ayşe (2008). *Sosyal Yönleriyle Yaşlılık*. Palme Yay., Ankara.
- Carone, G. et al. (2005). *The economic impact of ageing populations in the EU25 Member States. Economic Report*. European Commission General Directorate for Economic and Financial Affairs.
- Dülger, İlhan (2012). *Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma Sempozyumu Bildirileri*.
- Jepsen M. ve Pascual A.S. (2005). *The European Social Model: an exercise in deconstruction*. Journal of European Social Policy. 15(3), 231-245.
- Gaudie, E. (1974). *Cruel Habitations: A History of Working Class Housing*. Allen&Urwin, Londra.
- Hablemitoğlu, Ş. ve Özmete, E. (2010). *Yaşlı Refahı: Yaşlılar İçin Sosyal Hizmet*. Kilit Yayınları, İstanbul.
- İçli, Gönül (2008). *Yaşlılar ve Yetişkin Çocuklar*. Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 1, 28-32.
- Kayan, Volkan (2012). *Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlı Yoksulluğu*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Poelman E.T. et al. (1993). *Determinants of decline in resting metabolic rate in aging females*. American Physiological Society (Endocrinology. An Metabolism), Vol. 264 no. 3. ss. 450-455.
- Seyhun. Ö.K.(2006). *Avrupa Birliğindeki demografik dönüşümün Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyeliğine çerçevesinde iş gücü piyasalarına yansımaları*. Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Ankara: Merkez Bankası.

- Tatal, Osman (2015). *Yaşlılık, Yaşam Çevresi ve Evrensel Tasarım*. Yaşlı Dostu Kentler Sempozyumu Bildiri, Afşar Matbaacılık, Ankara, s.213.
- Ageing Working Group.(2015). *The 2015 Ageing Report: Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2013-2060)*” European Commission-Economic Policy Committee.
- “A Brief History of Retirement: It’s a Modern Idea” (2013). The Seattle Times, Web:<http://www.seattletimes.com/nation-world/a-brief-history-of-retirement-its-a-modern-idea/> Erişim tarihi: 8 Eylül 2018
- WHO. (2015). *Ageing and Health*. Factsheet N.404. (Son Erişim 22.6.2016) <http://who.int/mediacentre/factsheets/fs404/en/>
- UN Department of Economic and Social Affairs. (2015). *World Population Prospects: The 2015 Revision*. (2017). <https://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Standard/Population/>. (Son Erişim 22.6.2016).

ENGELLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN BU DURUMU KABULLENİŞ SÜREÇLERİ VE BU DURUMA DAİR GÖRÜŞLERİ

Fatımatü Zehra ERCAN¹, Mehmet KIRLIOĐLU², Huriye İrem KALAYCI KIRLIOĐLU³

Öz

Amaç: Araştırmanın amacı engelli bireyi olan ailelerin durumu kabullenme, alışma ve başa çıkma süreçlerini anlamaya çalışmaktır. Ailede engelli bir bireyin varlığı yaşamın her döneminde süregelen bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Engelli bireyle yaşamak uyum gerektiren ve aile fertlerinin yaşamında bazı kısıtlılıkları da beraberinde getiren bir durumdur. Engelli çocuğun doğumu veya sonradan oluşan engel durumu diğer aile bireylerinin yaşamlarını, duygu, düşünce ve davranışlarını bir şekilde etkilemektedir. Aynı şekilde engelli bireyin birincil ilişkide olduğu ortam aile olduğu için çocuğun engeline uygun davranmak, verdiği tepkileri anlamak, çocuğun durumunu kabullenmek ve bu süreçte olumlu tutumlar geliştirmek oldukça önemlidir.

Yöntem: Araştırmada nitel araştırma deseni tercih edilmiştir. Bu araştırma desende araştırmacılar, insanların kendilerini ve başkalarını nasıl anlamlandırdığını ve nasıl öğrendiklerini inceler. Bu araştırmada engelli bir çocuğa sahip olma deneyimi önem arz ettiğinden nitel araştırma deseni tercih edilmiştir. Çalışma kapsamında engeli çocuğa sahip toplam 30 ebeveyn ile yarı-yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu engelli çocukların yaşları 2 ile 27 arasında olmakla birlikte, tanıları gelişim geriliği, şizofreni, down sendromu, otizm, zihinsel engelli, fiziksel engelli, konuşma geriliği, öğrenme güçlüğü gibi başlıklarla değişiklik göstermektedir. Yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu analiz yapılırken; veriyi kavramlar halinde düzenlemek, hikâyeyi geliştirmek ve sonuçları doğrularak kesinliği artırmak aşamaları sırayla takip edilmiştir. Betimsel analiz doğrudan alıntılarla beslenen veya desteklenen analiz yöntemi olup birincil düzey analiz olarak da tanımlanmaktadır. Bu nedenle araştırma kapsamında katılımcılara ait doğrudan alıntılara sık sık yer verilmiştir.

Bulgular: Betimsel analiz sonunda her bir araştırmacı belirli temalara ulaşmıştır. Her iki araştırmacının belirlediği ortak ya da birbirine yakın temalar kabul edilmiş, ortak olmayan

¹Dr. Fatımatü Zehra ERCAN, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, f.zehraercan@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9978-1713>

²Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KIRLIOĞLU, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, kirliloglumehmet@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0130-0841>

³Dr. Huriye İrem KALAYCI KIRLIOĞLU, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, hurirkal@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8352-8868>

temalar üzerinde de üçüncü araştırmacının dâhil olması sağlanmış ve sonunda fikir birliği oluşturulan temalara karar verilmiştir. Buna göre çalışma kapsamında “fark etme”, “ilk tepki”, “başvurulan kurum”, “tutum değişikliği”, “kabullenme”, “başvuru”, “yakın çevre”, “süreçteki zorluklar”, “başa çıkma mekanizmaları”, “geleceğe dair kaygılar” temaları oluşturulmuştur. “Fark etme” temasında katılımcıların çoğunun çocuklarının engelli olduğunu doğum sonrası ilk 3 yaş içinde fark ettikleri; “ilk tepki” temasında üzüntü, şok, korku, şaşkınlık, kendini suçlama gibi tepkiler verdikleri; “başvurulan kurum” temasında katılımcıların çoğunun hastane, özel eğitim merkezi ve rehabilitasyon merkezlerine başvurdukları; “tutum değişikliği” temasında olumlu yönde değişiklik olduğu ve merhametlerinin arttığı; “kabullenme” temasında katılımcıların çoğunun bu durumun Allah’tan geldiğini düşünerek durumu kabullendikleri; “yakın çevre” temasında 18 katılımcının olumlu ve destekleyici tutuma sahip oldukları; “süreçteki zorluklar” temasında yaşamlarının kısıtlandığı ve sürekli bakım gerektiren bu durumun yıpratıcı ve tüketici olduğu; “başa çıkma mekanizmaları” temasında aile ve yakın çevre desteğinin öne çıktığı; “geleceğe dair kaygılar” temasında katılımcıların yarısının geleceğe dair plan ve beklentilerinin olduğu diğer yarısının ise olmadığı bulguları elde edilmiştir.

Sonuç: Aileler çocuklarının engel durumu fark edildikten sonra genellikle şok ve kabullenememe tepkisi verdiklerini ifade etmişlerdir. Durumu kabullenmede ve başa çıkmada dini inançların, aile ve yakın çevre desteğinin kolaylaştırıcı olduğunu belirtmişlerdir. Süreçteki en önemli zorluklar bireyin bağımlılığının sebep olduğu yaşamsal kısıtlılıklar, engel durumunun yol açtığı duygusal yük, bakım verenin yaşadığı tükenmişlik olarak özetlenebilir. Engelli çocuğu olan ebeveynlerin çoğu geleceğe dair en büyük kaygılarının çocuklarından önce öterek engelli bireyi yalnız bırakmak olduğunu ifade etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Engelli Çocuk, Engelli Ailesi, Başa Çıkma, Kabullenme, Nitel Araştırma*

FAMILIES' PROCESSES OF ACCEPTING OF HAVING A DISABLED CHILD AND THEIR OPINIONS ON THIS ISSUE

Abstract

The aim of the study is to try to understand families' processes of accepting, adapting and coping with the situation having disabled members. The presence of a disabled individual in the family brings some problems that persist in every period of life. Living with a disabled individual is a condition that requires compliance and brings with it certain limitations in the life of family members. The birth or later disability affects the lives, feelings, thoughts and behavior of other family members. In the same way, it is very important behave properly toward disabled person to understand the reaction given, to accept the situation of the child and to develop positive attitudes in the process.

Method: The study was designed as qualitative research. Researchers, which use qualitative techniques, examine how people understand and learn about themselves and others. In this study, qualitative research design was preferred since experience of having a disabled child was important. The study conducted with 30 parents with disabled children by semi-structured interview form. The age of the disabled children are between 3 and 27 years old and the diagnoses received by the disabled children include developmental delay, schizophrenia, downsyndrome, autism, mental retardation, physical disability, speech stress, learning disability. The data was analyzed as descriptive analysis. The first phase is to arrange the data in terms of concepts. Second phase was developing the narrative. The last phase is to confirm the results and increase the accuracy. Descriptive analysis is "supported by direct quotations and is also known as primary level analysis and aims to directly draw, define and explain a topic". For these reasons, direct citation belonging to participant was frequently referred with in the scope of the study.

Findings: By considering the results of the descriptive analysis, each researcher reached a certain theme. Similar themes determined by both researchers were accepted, and the involvement of the third researcher on the non-common themes was ensured and eventually decided on the basis of the idea consensus. With in the scope of the study, the following themes were developed: "recognition", "first reaction", "the institution that is consulted" "changing attitude", "acceptance", "attitude of relatives", "difficulties in the process", "coping mechanisms" and "future concerns". In the theme of "recognition", most of the participants realized that their children had disabilities within the first 3 years after childbirth. In the theme of "first reaction", they reacted like sadness, shock, fear, confusion, self-blame. In the theme of "the institution that is consulted", most of the participants consulted to hospitals, special education centers and rehabilitation centers. It has been found that there is a positive change and the increase in their mercy in the theme of "changing attitude". In the theme of "acceptance", it was stated that most of the participants accepted this situation by considering that this situation came from God. 18 participants have positive and supportive attitude in the theme of "attitudes of relatives". In the theme of "difficulties in the process", participants stated that their lives were restricted and that this situation, which required constant care, was currosive and devouer. In the theme of coping mechanisms, it was seen that family and close environment support were prominent. In the theme of "future concerns", it was found that half of the participants had plans and expectations for the future and that the other half was not.

Conclusion: Participants stated that after disability of their children was recognized they had a shock and can't get their head round this condition. They pointed out that religious

belief, family and close environment support facilitated the acceptance of the situation and developing coping skills. The most important challenges in the process can be summarized as life limitations caused by the individual's dependence, emotional burden caused by the obstacle, burn out experienced by the care giver. Many of the parents with disabled children stated that the greatest concern of the future is to leave the disabled person alone, dying before their children.

Key Words: *Disabled Children, Disabled Family, Coping Skill, Espousing, Qualitative Research.*

Giriş

Engelli çocuğa sahip olmak hane üyelerinin yaşam kalitesini, ebeveynlerin toplumsal cinsiyet rollerini, ekonomik giderlerini, ebeveynlerin çalışma durumunu, sağlıklarını, stres durumlarını, evliliği sürdürme veya yeni bir çocuk dünyaya getirme kararlarını etkileyebilmektedir. Engelli bir çocuğun doğumu aile için bir kriz durumudur (Giulio vd., 2014). Aile ortamında engelli bir bebeğin olmasının ‘normal’ bir bebekle ilgili tüm beklentileri sona erdirdiği ve hali hazırda engelli bir çocuğa sahip olmayla ilgili deneyimleri olmayan ailelerin farklı işlevleri de yüklenmek zorunda kaldıkları belirtilmektedir (Güven, 2003). Çocuğuna engelli tanısı konması aile için travmatik bir durum olarak ifade edilmektedir. Ailelerin şimdiye kadar beklenti içinde oldukları “normal” çocuk algısı yıkılarak ve tüm bildiklerini unutarak yeni ve özel bir çocuğun ihtiyaçlarını nasıl karşılayacakları sorusu akıllara gelmektedir. İhtiyaçlardan ziyade yaşamın her döneminde devam edecek olan pek çok sorunla karşı karşıya kalacaklar ve yaşam boyu devam eden engelli çocuğa uyum süreci “engelli” tanısı ile birlikte başlayacaktır (Türkoğlu ve Artan, 2001; Işıkhana, 2005; Mutlu vd., 2008; Şengül ve Baykan, 2013). Bu nedenle de şok etkisi yaratarak karmaşık duyguların yaşanmasına neden olacak bu bilginin nasıl verildiğinin önemi üzerinde durulmaktadır (Uğuz vd., 2004; Zan ve Özgür, 2004).

Ailenin çocuğun engelini öğrenmesinin, sonrasında verdiği tepkiler ve çocuğu kabullenme süreci, hem ailenin hem de engelli bireyin yaşamının diğer aşamaları için oldukça önemli olduğu söylenebilmektedir. Literatürde engelli çocuğu olan ailelerin şok, inkar, acı ve depresyon süreçlerini takip ettiği belirtilmektedir (Sungur, 2002; Raina ve ark, 2005; Kaya, 2010). Kabul sürecinin uzamasının engelli çocuğu olumsuz etkilediği özellikle engelli çocukların benlik algılarını ve kardeş ilişkilerini olumsuz etkilediği üzerinde durulmaktadır (Bayhan, 2001; Demirbilek, 2013).

Engelli çocuğun ilk kaynaşma yeri olarak aile içerisinde değerlendirilmesi gerektiği, engelli çocukla birlikte ailedeki diğer üyelerin olumsuz etkilenebileceği belirtilmektedir (Tümekaya, 2001; Zan ve Özgür, 2004; Yavuz vd., 2010). Çocuklarının engelli olması ebeveynler üzerinde ağır bir

yük oluşturabilmektedir. Eşlerin ilişkilerinin kalitesinde çiftlerin evlilik doyumlarında düşme görülebilmektedir (Friedrich ve Friedrich, 1981).

Engelli çocuğu olan ebeveynlerin çoğunun yoğun stres altında oldukları ve akıl sağlıklarının da bozulduğu görülmüştür. Ergün ve Ertem (2012) araştırmalarında engelli çocuğu olan annelerin en çok deneyimledikleri problemlerin süregelen üzüntü, öfke ve yalnızlık olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Genel olarak engelli ailelerin karşılaşması muhtemel sekiz stress yaratan olgu vardır. Bunlar ekonomik güçlükler, aile içinde gergin duygusal ilişki veya eşlerin engelli çocuğun bakım yükünü paylaşmama durumu, aile aktivitelerinin değişmesi, sosyal hayatın kısıtlanması, bakım yükünün bakım verenin diğer aktiviteler için zamanını kısıtlaması, uzmanlarla görüşme sürecinde hayal kırıklığı ve umutsuzluğa düşmek, yas ve depresyondur (Olsson ve Hwang, 2003).

Ailede engelli çocuğun olmasının etkisi engelli çocuğun karakteri, ailenin sosyal, ekonomik koşullarına göre de değişebilmektedir. Örneğin ebeveynlerin stress yoğunluklarının aile işlevselliği üzerindeki etkileri de ekonomik gelir ve ebeveynlerin eğitim düzeylerine göre farklılaşmaktadır. Anne ve baba da engelli çocuklarının olması durumundan farklı düzeyde etkilenmektedir. Çoğu zaman anneler işlerini bırakmak zorunda kalabilmektedir. Ailenin yoksul olması veya tek ebeveynli ailelerde bu durum çok zorlayıcı olabilmektedir (Giulio vd., 2014).

Sistem yaklaşımı çerçevesinde düşünüldüğünde engelli bir çocuğa sahip olmanın getirdiği kaygı ve umutsuzluğun özelde ailelerin ev yaşamını genelde ise toplumsal ilişkileri zedelediği, sosyal ve psikolojik sorunlar yaşadıkları belirtilmektedir (Kaya, 2010; Piştav-Akmeşe ve ark, 2011). Sosyal destek mekanizması gelişmemiş toplumlarda engelli ailelerin “toplumsal dışlanmışlık” yaşayabildiği, böylece engelli ailelerin yaşamın tüm alanlarından uzaklaşarak kendilerinin de engellileştikleri vurgulanmaktadır (Demirbilek, 2013; Güllüpinar, 2013). Engel durumu çoğu zaman getirdiği iş yükünden dolayı bakım verenlerin gündelik rutinlerini köklü değiştirmelerini gerektirebilir. Bu değişim çoğu zaman bağımlılık üreten, psikolojik ve sosyal anlamda negatif etkiler yaratacak şekilde olabilmektedir. Bireylerde sosyal ilişkilere dair kaçınma, geri çekilme gibi eğilimlere yol açabilmektedir (Avşaroğlu

ve Okutan, 2018). Bu durumda engellilik ebeveynlerin de deneyimlediği bir olgu olabilmektedir, bu çocuğun bağımlılığı ve ihtiyaçları ailede bakım veren bireyin de normal yaşam döngüsünü engele göre planlaması şeklinde olabilmektedir. Ayrıca engelli çocuğu olan ebeveynlerin psiskososyal desteğe ihtiyaç duyma olasılıkları yüksektir (Gören, 2015).

Engelli çocuğu olan ailelerin sorumluluklarının diğer ailelere göre daha fazla olması, engelli çocuğun ihtiyaçlarını karşılamakta kendilerini yetersiz hissetmelerine neden olabilmektedir (Işıkhan, 2006). Bu noktaları Özbesler (2008) üç maddede ele almaktadır:

- Engelli çocuklarının geleceği
- Engelli çocuklarının istihdamı
- Engelli çocuklarının mesleki eğitim süreçlerine dahil edilmesi

Işıkhan (2006) zihinsel engelli çocukların durumlarını diğer engel gruplarından ayırarak zihinsel engelli çocuklarının daima bir ebeveyne bağımlı olarak kaldıklarını ifade etmektedir. Türkiye gibi doğu toplumlarında bu yükün genelde anneler üzerinde olduğu vurgulanmaktadır (Uğuz vd., 2004; Işıkhan, 2005; Alae vd. 2015). Bu nedenle de annelerin her zaman sosyal desteğe gereksinimleri olduğu belirtilmektedir (Ersoy ve Çürük, 2009).

Engelli çocuğu olan aileler hem normal çocuğun kaybı hem de engel durumuna bağlı olarak bakım verenlerin yaşamlarında bağımlılıkların ve engellerin artması durumuyla başa çıkmak durumundadır. Bu süreç ebeveynler özellikle anneler ve diğer aile fertleri için birçok zorluğu içermektedir. Bu bağlamda araştırmanın problemi engelli çocuğu olan ailelerin, engel durumuna ilişkin düşünce ve deneyimlerini anlamaya çalışmaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Engelli çocuğa sahip ailelerin bu durumu kabulleniş süreçleri ve bu duruma dair görüşlerinin belirlenmesidir.”

Yukarıda ifade edilen genel amaç doğrultusunda araştırma kapsamında ulaşılmaması beklenen alt amaçlar şunlardır:

- Engelli çocuğa sahip ailelerin söz konusu engellilik tanısı konduktan sonra ilk tepkileri nelerdir?
- Engelli çocuğa sahip ailelerin bu durumu kabulleniş süreçleri nasıl olmuştur?
- Engelli çocuğa sahip ailelerin bu duruma karşı geliştirdikleri baş etme etkenleri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Tipi

Bu araştırma nitel araştırma desenine göre dizayn edilmiştir. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve belgelerin değerlendirilmesi yolu ile sosyal olgular hakkında doğal ortamında bilgi edinme ve bu bilgileri analiz etme olarak tanımlanabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008; İslamoğlu, 2009).

Çalışma kapsamında elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulurken;1) Veriyi kavramlar halinde düzenlemek, 2) Hikâyeyi geliştirmek ve 3) Sonuçları doğrulayarak kesinliği artırmak aşamaları takip edilmiştir. Betimsel analiz ise “doğrudan alıntılar ile beslenmekte ya da desteklenmekte olup birincil düzey analiz olarak da bilinmekte ve doğrudan bir konunun resmedilmesi, tanımlanması ve açıklanmasını” amaçlamaktadır. Bu nedenle çalışma kapsamında katılımcılara ait doğrudan alıntılara sık sık başvurulmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri bilgi edimi için yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular kullanılmıştır. Araştırmanın soruları araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Ayrıca demografik bilgileri edinmek için ön görüşme formu hazırlanmıştır.

Araştırmanın katılımcılarına ilişkin demografik sorular:

1- Yaşınız ?

( ) 25 yaş ve altı ( ) 26 – 35 yaş ( ) 36 ve üstü

- 2- Öğrenim Durumunuz nedir?
( ) Okur –yazar değil ( ) Okur – yazar ( ) İlkokul ( ) İlköğretim
( ) Lise ( ) Yüksekokul ( ) Lisans ( ) Lisansüstü
- 3- Ailenizin gelir durumunuz nedir?
( ) 1000 TL'den az ( ) 1001 – 2500 TL ( ) 2501 TL ve üstü
- 4- Aile tipiniz nedir?
( ) Çekirdek ( ) Geniş ( ) Parçalanmış
- 5- Ailedeki çocuk sayısı
( ) 1 ( ) 2 ( ) 3 ( ) 4 ( ) 5 ve üstü
- 6- Çocuğunuzun doğum tarihi nedir?( )
- 7- Çocuğunuzun cinsiyeti
( ) Erkek ( ) Kız
- 8- Çocuğunuzun engel türü
-Zihinsel Engelli ise:
( ) Down sendromu ( ) Otistik ( ) Gelişim geriliği ( ) Diğer(.....)
- Bedensel Engelli ise: .....(engel türünü yazınız)
- 9- Çocuğunuzun engellilik oranı %( ) (Resmi raporda belirtilen yüzdeyi yazınız.

Araştırmanın soruları:

- 1) Bu özel durumu ne zaman ve nasıl fark ettiniz?
- 2) Fark ettikten sonraki ilk süreçte neler hissettiniz?
- 3) Durumu fark ettikten sonra bireye karşı tutumunuz nasıl oldu?
- 4) Çocuğunuzun engelli olduğunu ilk hissettiğiniz ya da öğrendiğiniz andan sonra tedavisi için hangi sağlık kuruluşlarına başvurduunuz?
- 5) Çocuğunuzun engel durumu ortaya çıktığında yakın çevrenizin yaklaşımları ve tepkileri nelerdi? Bu yaklaşım ve tepkilerden nasıl etkilendiniz?

- 6) Bu durumu kabullenme aşamasında neler yaşadınız ve hissettiniz?
- 7) Size göre engelli bir çocuğa sahip olmanın zorlukları nelerdir?
- 8) Engelli birey ebevni olarak karşılaştığınız zor durumlarla başa çıkma taktikleriniz neler?
- 9) Size göre engelli çocuğa sahip oluşunuzun nedenleri nelerdir?
- 10) Geleceğe dair planlarınız nelerdir?

Çalışma Grubu

Çalışma kapsamında nitel araştırmada yaygın bir şekilde kullanılan amaçlı örneklem yöntemlerinden kartopu örneklem kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008; Patton, 2014; Büyüköztürk vd., 2017). Konya'da engellilere yönelik hizmet vermekte olan başta rehabilitasyon merkezleri gibi kuruluşlara gidilerek engelli çocuğa sahip ebeveynlere ulaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcılara çalışmanın amacı ve yöntemi anlatılarak sözlü olarak onamları alınmıştır. Her bir katılımcıya çalışmaya katılabilecek engelli çocuğa sahip ebeveyn tanıyıp tanımadığı sorulmuştur. Bu şekilde Konya'da çeşitli kuruluşlardan hizmet almakta olan engelli çocuğa sahip toplam 30 ebeveyn ile yarı-yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Verilerin doygunluğa ulaştığı düşünüldüğünde (Guest vd., 2006) katılımcılarla yapılan görüşmelere son verilmiştir. Sahip olunan engelli çocuğun yaşı 2 ile 27 arasında değişirken; engel oranları ise %24 ile %98 arasında değişmektedir. Sahip olunan engelli çocuğun aldığı tanılar arasında gelişim geriliği, şizofreni, down sendromu, otizm, zihinsel engelli, fiziksel engelli, konuşma geriliği, öğrenme güçlüğü bulunmaktadır. Katılımcılara ve katılımcıların çocuklarına ilişkin daha detaylı bilgiler tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcılara ve Katılımcıların Çocuklarına İlişkin Bilgiler

Katılımcılara İlişkin Bilgiler						Engelli Çocuğa İlişkin Bilgiler			
	Yaş	Öğrenim	Gelir	Aile Tipi	Çocuk Sayısı	Yaş	Cinsiyet	Engel Türü	Engel Oranı
K1	36	İlkokul	1300-	Çekirdek	2	25	Erkek	Şizofreni	%60
K2	26	Yüksekokul	1300-2500	Çekirdek	1	5	Erkek	Down Sendromu	%40
K3	36	İlkokul	1300-2500	Çekirdek	2	9	Erkek	Kolları Yok	%40
K4	36	İlkokul	1300-2500	Çekirdek	3	10	Erkek	Öğrenme Güçlüğü	%60
K5	36	Yüksekokul	2500+	Geniş	2	8	Kız	Konuşma Geriliği	%50
K6	36	Okur- Yazar	1300-2500	Çekirdek	3	3	Erkek	Down Sendromu	%70
K7	36	Yüksekokul	2500+	Çekirdek	3	2	Kız	Down Sendromu	%85
K8	25	Lisans	1300-2500	Çekirdek	5	15	Kız	Down Sendromu	%70
K9	36	İlkokul	2500+	Çekirdek	1	9	Kız	Otizm	%50
K10	30	İlkokul	1300-2500	Çekirdek	1	5	Kız	Zihinsel Engelli	%50
K11	40	Yüksekokul	2500+	Çekirdek	2	3	Kız	Gelişim Geriliği	%80
K12	33	Lise	1300-2500	Çekirdek	2	10	Erkek	Zihinsel Engelli	%40
K13	32	Lise	2500+	Çekirdek	2	8	Erkek	Otizm	%50
K14	56	İlkokul	1300-	Geniş	4	14	Erkek	Gelişim Geriliği	%50
K15	42	İlkokul	1300-	Çekirdek	3	8	Kız	Gelişim Geriliği	%40
K16	40	İlkokul	1300-	Çekirdek	3	5	Kız	Down Sendromu	%50
K17	28	İlkokul	1300-2500	Çekirdek	1	10	Kız	Zeka Geriliği	%80
K18	32	Lise	2500+	Geniş	2	4	Erkek	Otizm	%40

K19	32	Lise	1300-2500	Geniş	2	5	Kız	Gelişim Geriliği	%76
K20	45	İlkokul	1300-2500	Geniş	2	6	Erkek	Tam Tamı Yok	%50
K21	64	İlkokul	1300-2500	Çekirdek	1	6	Erkek	Beyin sıvısının boşalması	%79
K22	26	Yüksekokul	1300-2500	Parçalanmış aile	1	4	Erkek	Otistik	%24
K23	31	İlkokul	2500+	Çekirdek	2	12	Erkek	Havale sonrası gerilik	%96
K24	36	Lise	1300-2500	Çekirdek	4	8	Erkek	Gelişim Geriliği	%40
K25	36	İlkokul	1300-	Çekirdek	5	21	Kız	Şizofreni	%60
K26	48	Üniversite	5000	Çekirdek	3	19	Kız	Spastik	%95
K27	50	Okur-Yazar	1300-	Çekirdek	3	27	Kız	Gelişim geriliği	%98
K28	28	Ortaokul	1300-2500	Çekirdek	2	3	Erkek	Gelişim Geriliği	%70
K29	41	İlkokul	1300-	Çekirdek	4	24	Kız	Gelişim Geriliği	%75
K30	45	İlkokul	1300-2500	Çekirdek	3	12	Erkek	Fiziksel Hareket Zorluğu	%40

Verilerin Analizi

Araştırmada betimsel analiz yapılmıştır. Betimsel analiz sürecinde her bir araştırmacı belirli temalara ulaşmıştır. Her iki araştırmacının belirlediği ortak ya da birbirine yakın temalar kabul edilmiş, ortak olmayan temalar üzerinde de üçüncü araştırmacının müdahil olması sağlanmış ve sonunda fikir birliği sağlanarak temalara karar verilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda katılımcılara üç temel soru yöneltilmiştir. Bu sorular altında da nitel araştırmada yaygın bir şekilde kullanılan sondaj sorular hazırlanarak katılımcılara sorulmuştur. Engelli çocuğa sahip ailelerin söz konusu engellilik tanısı konduktan sonraki ilk tepkileri kapsamında “Fark Etme”, “İlk Tepki”, “Başvuru” temaları ön plana çıkmıştır. Engelli çocuğa sahip ailelerin bu durumu kabulleniş süreçleri kapsamında da “Tutum Değişikliği”, “Kabullenme”, “Yakın

Çevre”, “Süreçteki Zorluklar”, temaları ön plana çıkmıştır. Son olarak engelli çocuğa sahip ailelerin bu duruma karşı geliştirdikleri baş etme etkenleri kapsamında “Başa Çıkma Mekanizmaları”, “Geleceğe Dair Kaygılar” temaları ön plana çıkmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada özel bir duruma ilişkin sorular olduğu için katılımcılar ideal cevapları vermeye çalışmış olabilir. Bulgular katılımcıların cevapları ile sınırlıdır.

Bulgular

Bu kısımda araştırma sürecinde ulaşılan temalar ve bu temalara ilişkin katılımcıların ifadeleri sunulacaktır. Bu temalar: Engel durumunu fark etme, engel durumunu öğrendiklerinde ilk tepkileri, engelli çocuklarının tedavisi için hangi kurumlara başvuruldu, engelli çocuklarına karşı tutumları, engel durumunu kabullenme, yakın çevrenin tepkisi, ailelerin süreçte yaşadığı zorluklar, engel durumuyla baş etme taktikleri, ailelerin engelli çocuklarına ilişkin gelecek kaygıları şeklinde oluşturulmuştur.

Fark Etme

Araştırmada çocuklarının engel durumunu ne zaman *fark ettiklerine* ilişkin soruya katılımcıların geneli doğum sonrası ilk 3 yaş içerisinde fark ettiklerini ifade etmiştir. Biri doğum öncesinde, ikisi 5-6 yaşlarında, biri 20 yaşında öğrendiğini belirtmiştir. Ailelerin yarısından çoğu (%60) doktor tespiti ile çocuklarının engel durumunu öğrenmiştir. Diğer katılımcılar ise (%40) çocuklarının durumunu aile fertleri arasında fark ederek doktora başvurmuşlardır.

Engel Durumunu Öğrendiklerinde İlk Tepkileri

Ailelerin çocuklarının durumundan haberdar olduktan sonra *ilk tepkileri* arasında büyük ölçüde benzerlik vardır. İlk tepkileri genel olarak üzüntü, şok, korku, şaşkınlık, kendini suçlama olarak ifade edilmiştir.

“En başta tamamen bir şok yaşadım. Boşlukta hissettim kendimi, kızıma böyle bir rahatsızlığı konduramadım, yakıştıramadım ona” (K19, Gelişim Geriliği %76).

“Başlarda kabul etmek istemedik, üzüliyorduk ama yapabileceğimiz bir şey yoktu. İlk duyduğumda çok endişelendim, acaba sağlığına kavuşur mu diye merak ettik” (K2, Down Sendromu %40).

“Valla çok kötü oldum ya hiç beklemiyorduk çünkü. Benim için hayat bitti o anda yani durdu yani çok kötüydü. Şu an durum çok değişti de o an çok kötüydü ilk başlarda çok zordu” (K7, Down Sendromu %85).

“Kocam ve ben yıkıldık, ne yapacağımızı bilemedik, çökmüş bir vaziyetteydik” (K9, Otizm %50).

“Dünya başımıza yıkıldı, stresli zamanlar yaşadık, dışarı çıkmakta zorlandık” (K12, Zihinsel Engelli %40).

“İnsan önce şok oluyor, kabullenmesi zor oluyor tabii ki” (K22, Otizm %24).

“Kendini suçlama ve şaşkınlık hissettim” (K16, Down Sendromu, %50).

“Çok kötü oldum yıkıldım yani. O an şok oldum” (K6, Down Sendromu %70).

“Üzüntü, şaşkınlık, Annenin bebeği aldırma arzusu” (K3, Kolları Yok).

“Korktuk, daha çok üzerine düşmeye başladık. Üzüntü hissettik ve şok olduk” (K14, Gelişim Geriliği, %50).

Hangi Kurumlara Başvuruldu

Aileler çocuklarının engel durumunu öğrendikten sonra, çocuklarının durumuyla ilgili bilgi sahibi olmak ve iyilik halini artırmak için **hangi kurumlara başvurduklarına** ilişkin soruya katılımcıların geneli hastane, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine başvurduklarını belirtmişlerdir. Ancak bazı farklı yanıtlar da olmuştur.

“Hasta olmadığı sürece hastaneye gidilmez. Annem- babamın dini inancı yüksek olduğu için imamlara hacı hocalara götürmeye başladık. 7 yaşından sonra heyet raporu sonucunda rehabilitasyon merkezine gidiyordu” (K8, Down Sendromu %70).

“Ruh sağlığı merkezi varmış bunun gibi hastalar gidiyormuş. Oraya götürdük. Orada uğraşıp vakit geçirince biraz daha kendine geldi çocuk” (K25, Şizofreni %60).

“Olduğu gibi kabul ettik tedavi olanağı araştırmadık” (K3, Kolları Yok).

“Tedavisi için hiçbir şey yapamadık” (K1, Şizofreni %60).

Katılımcılardan sadece ikisi tedavi ve rehabilitasyon için herhangi bir girişimde bulunmadıklarını belirtmiştir.

Engelli Çocuklarına Karşı Tutumları

Ailelerin geneli çocuklarının engel durumunu öğrendikten sonra çocuklarına karşı **tutumlarının** olumlu yönde geliştiğini belirtmişlerdir. İlgilerinin genel olarak olumlu yönde değiştiğini ve çocuklarına olan ilgilerinin, merhametlerinin arttığını vurgulamışlardır.

“Kızıma karşı tutumumuzda herhangi bir değişiklik olmadı, diğer oğlumdan ayırmam kızımı” (K19, Gelişim Geriliği %76).

“Zaten hep çok seviyorduk, böyle olunca daha fazla üstüne düştük” (K22, Otizm %24).

“Diğer çocuklardan daha çok ilgi göstermeye başladık” (K15, Gelişim Geriliği %40).

“Çocuğuna kıyamama sevgi ile davrandık” (K16, Down Sendromu %50).

“Daha çok sevgi ve kıyamama, Merhamet gösterdik” (K17, Zeka Geriliği %80).

“Daha Çok ilgi gösterdik” (K18, Otizm %40).

“Kendimi biraz şey hissettim böyle kötü ve sanki herkese çocuğum down sendromlu olduğunu söyleyesim geldi yani. Bilmeyen çok kişi var özellikle yaşlılar bu çocuk olmamış. Bu çocuk niye böyle diyorlar” (K7, Down Sendromu %85).

“Evlendikten 7 yıl sonra doğdu. Tek evladım. Hep el üstünde tutuyorum, onun için her şeyi yapmaya hazırım” (K9, Otizm %50).

“Çok zor zamanlar geçirdik ama çocuğumuza yansıtmadık. Onunla daha çok ilgilendik” (K12, Zihinsel Engelli %40).

“Şaşkınlığı üzerimizden atmak kolay olmadı. Atar atmaz çocuğa daha fazla şefkat ve ilgi göstermeye başladık” (K13, Otizm %50).

Engel Durumunu Kabullenme

Engelli Çocuğu olan ailelerin durumu *kabullenme süreçlerinin nasıl olduğuna* ilişkin soruya, ailelerin bir kısmı durumun Allah'tan geldiğini, bunun bir sınav olduğunu düşünerek kabullendiklerini belirtmişlerdir. Bir kısmı kabullendiklerini fakat süregelen bir üzüntü hallerinin olduğuna ilişkin ifadelerde bulunmuştur. Bir kısmı ise kendi çocuklarından daha kötü durumda olan çocukları gördüklerinde şükür ettiklerini ve durumu kabul ettiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan biri ise hala durumu kabullenemediğini belirtmiştir.

“Biz kabullendik, Allah'tan geldi. İlk andan itibaren bu gerçeğe boynumuzu eğdik, kabullendik” (K26, Spastik %95).

“Bir yerden sonra gerçek insanın yüzüne tokat gibi çarpıyor. Ben kabullendim. Çocuğun farklı olduğunu kabullenmek zor. Kardeşleri fedakârlık yaptı zor” (K30, Fiziksel Hareket Zorluğu %40).

“Durumu kabullendik fakat toplumda ve diğer çocuklardan farklı olduğu hemen hissedildiği için bu yöndeki tepkilere ister istemez üzülüyoruz” (K10, Zihinsel Engelli %50).

“En başta kabullenmek zor geldi, böyle bir şey beklemediğimiz için şaşırдық. Üzıldük kabul etmek istemedik” (K24, Gelişim Geriliği %40).

“Ben kardeşimle ilgilenmek zorunda kaldım o yüzden çocukluğumu yaşayamadım. Biz beraber büyüdük. Annem babam kabullendi durumu” (K8, Down Sendromu %70).

“Başta değil ama şimdi evet. Rehabilitasyon merkezine gelmeseydim kabul etmeyecektim durumu. Daha kötü durumda olanları gördükçe kabullendim. Ama eşim daha geç kabul etti” (K4, Öğrenme Güçlüğü, %60).

“Bu durumu hala tam kabullenemiyorum” (K19, Gelişim Geriliği %76).

Yakın Çevrenin Tepkisi

Engelli çocuğa sahip olmak aile için kabullenmesi güç, bireysel ve sosyal yaşamlarını kısıtlayan, zorlaştıran bir olgudur. **Yakın çevrenin tepkisi** ailenin bu sürece tepkisini etkilemektedir. Yakın çevrelerinin tepkilerinin nasıl

olduğuna ilişkin soruya katılımcıların 18'i yakın çevrelerinin olumlu ve destekleyici bir tutum içinde olduklarını belirtmişlerdir.

“Milletten, komşulardan Allah razı olsun çok ilgilendiler. Komşular böyle hasta olduğunu bildiği için gündüz boş bırakmıyorlar. Bana bir şey yapmasın diye ama onlar da çekiniyor” (K1, Şizofreni %60).

“Çevremizdeki insanlara başlarda bu durumu söylemedik ama fark ediliyordu tabii. Görenler bizi teselli etmeye çalışıyorlar. Herkesin başına gelebileceğini bunun Allah'ın bir takdiri olduğunu sabretmemiz gerektiğini söylüyorlar. Çocuğu görenler ona ayrı bir sevgi gösteriyorlar. Onunla özellikle ilgileniyorlar onu çok seviyorlar” (K2, Down Sendromu %40).

“Bize çok destek çıktılar. Tanımadığım kişiler çocuğun zihinsel bir özrü var, problemi var diye yaklaştılar. Onların engelli olduğunu, onların tedavi olması gerektiğini, onlara sizde bir rahatsızlık var dedim” (K5, Konuşma Geriliği %50)

Katılımcıların 6'sı yakın çevrelerinden herhangi bir olumsuz tepkisi ile karşılaşmadıklarını belirtmiştir.

“Olumsuz bir tepki gösteren olmadı” (K21, Zihinsel engelli %79).

“Çevremizdeki insanların bizi olumsuz etkileyecek kötü bir davranışı olmadı” (K22, Otizm %24).

“Yakın çevremizden herhangi bir olumsuz tepki ile karşılaşmadık” (K13, Otizm %50).

Katılımcıların 6'sı ise yakın çevrelerinden olumsuz tepki gördüklerini ifade etmişlerdir.

“Bu durumu fark ettikten sonra yakın çevremizle ilişkimiz zayıfladı. Çok az kişi bize destek oldu. Durumdan olumsuz etkilendik” (K12, Zihinsel Engelli %40).

“Aile büyüklerimiz durumu tam anlamıyor beni bunalıma soktular. Kardeşim ve eşim sadece destek oluyor” (K18, Otizm %40).

“Çevremdeki insanların olumsuz tepkileri oldu ve beni kötü etkiledi hala da insanların laf etmesinden korkuyorum” (K19, Gelişim Geriliği %76).

“Çocuğa bakamadı da ondan böyle oldu denildi. Sakat demesinler, özürli demesinler, rahatsız demesinler. Beni gösterip” sakat kızın annesi dediklerini duydum” (K27, Gelişim Geriliği %98).

Ailelerin Süreçte Yaşadığı Zorluklar

Engelli çocuğa sahip ailelerin süreçte yaşadığı zorluklara ilişkin, aileler genel olarak bağımlı bireyin, yaşamlarını kısıtlaması ve sürekli bakım istemesinin yıpratıcı ve tüketici olduğunu belirtmişlerdir.

“Ben ölsem babası ölse bu çocuğa kim sahip çıkacak. Bizlere bir şey olduğunda kim bakar bu çocuğa. Bir yeri ağrısa diyemiyor, bir şey işlediği zaman işaretle şey yapıyor. Başkası anlamıyor. Komşuya bıraksam anlamıyorlar” (K6, Down Sendromu %70).

“Daha fazla ilgi, özen göstermemiz gerekti. Daha fazla vakit ayırmak zorunda olmak. En önemlisi de çocuğumuzu böyle yaşamaya alıştırmak için çok çaba sarf ettik” (K3, Kolları Yok).

“Hiçbir şeyi özgür yapamıyorum, sürekli onunla ilgileniyorum yorulduğum artık. Eşim hiç destek olmuyor” (K17, Zeka Geriliği %80).

“Bakımı zor tabii ama çok değil. Ama ben artık yorulduğum” (K19, Gelişim Geriliği %76).

“Tehlikenin farkında olmaması, bana bağımlı olması, uzun süre ondan ayrılamam” (K20, Tam Tanı Yok %50).

“Daha fazla ilgi istiyor. Yaramazlığı yok da biraz eziyet ediyor. Gözümüz kulağımız hep onda zaten” (K21, Zihinsel Engelli %79).

“Hiçbir şey yapamıyorum yavrum. Yalnız başına bırakıp gidemiyorum kendine bir şey yapar diye. Ben de korkuyorum” (K1, Şizofreni %60).

“Uğraşması zor yavrum, dediklerini dinlemiyor, laftan sözden anlamıyor, hemen sinirleniyor, her şeyden korkuyor. Onunla uğraşmak gerekiyor, bazen çoğu işim yarım kalıyor onunla uğraşacağım diye” (K25, Şizofreni %60).

“Zor çok zor. Sürekli tetiktesin bir kafan var ama iki vücuda birden bakıyorsun. Mesleğimi (Ziraat Mühendisi) yapamadım, çalışamadım” (K26, Spastik %95).

Engel Durumuyla Baş Etme Taktikleri

Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin bu duruma karşı geliştirdikleri *baş etme taktiklerinin* önemlisi ailenin ve yakın çevrenin desteği olarak ifade edilmiştir. Aile içindeki bireylerin, özellikle eşlerin, birbirlerini desteklemeleri başa çıkmada önemli bir faktör olarak görülmektedir. İkinci önemli faktör ise dini inanç olarak görülmektedir. Çocuklarının durumunun onlar için bir sınav olduğu, çocuklarına iyi baktıkları takdirde Allah'ın rızasını kazanabilecekleri ve ödüllendirileceklerini düşünmelerinin de başa çıkmalarını kolaylaştırmada etken olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

“Hem benim ailem hem de eşimin ailesinden çok fazla ilgi gördük. Bu durumun üstesinden gelmemize, durumu kabullenmemize çok yardımcı oldu” (K10, Zihinsel Engelli %50).

“Durumla ilgili araştırma yaparak, bilgilenererek, şükrederek durumla başa çıkabiliyoruz” (K12, Zihinsel Engelli %40).

“Çevremizden çok destek aldık. Eşimle sürekli durumla ilgili bilgi ediniyoruz. Rehabilitasyon merkezindeki velilerle sürekli bilgi alışverişinde bulunuyoruz. Kendi çocuğumuzdan daha kötülerini görüp şükrediyoruz” (K9, Otizm %50).

“Başa çıktığıma inanıyorum. Allah'a inandığım için kaza ve kadere inandığım için. Sosyal çevremden hiç kopmadım” (K26, Spastik %95).

“Çok ağladım. Eşimin, ailemin, akrabalarımın desteği ile bu zor durumlarla başa çıkabildiğime inanıyorum” (K7, Down Sendromu %85).

“Bir imtihan yani. Allah bana kendisini hatırlattırdı” (K7, Down Sendromu %85).

“Nasil başa çıkayım. Bu çocuğa zaten gücüm yetmiyor. Allah'ın zoruna gitmesin de başımda bir yük bu işte” (K1, Şizofreni %60).

“Çocuğumuzun böyle olması Allah'ın takdiri başka bir şey değil” (K3, Kolları Yok).

“Ailem çok destek oldu. Ahirette mükâfatı olacağımı düşünüyorum” (K17, Zeka Geriliği %80).

“Cenabı Allah’ın bir şeysi yani imtihan Allah’tan gelen bir şey” (K6, Down Sendromu %70).

Ailelerin Engelli Çocuklarına İlişkin Gelecek Kaygıları

Engelli çocuğu olan ailelerin kaygılarından birini çocuklarına ilişkin **gelecek kaygısı** oluşturmaktadır. Ailelerin yaklaşık %50’si çocukların okuyacağına, daha iyi olacağına dair beklentilerinin olduğunu ifade etmişlerdir. Ama çoğu, kendilerinin ölümünden sonra çocuklarının yalnız ve desteksiz kalmasından endişelenmektedirler. Ailelerin yaklaşık %50’si geleceğe dair bir planlarının veya beklentilerinin olmadığını ifade etmiştir. Kısa vadede çocuklarının iyilik halini artırmaya çabaladıklarını belirtmişlerdir.

“Geleceğe dair planımız yok aslında, sadece evladımıza her zaman onun yanında olduğumuzu ona destek olduğumuzu göstermek istiyoruz” (K3, Kolları Yok).

“Plan yapmıyorum. Plan yapmayı bıraktım artık çünkü çocukla daha fazla ilgilenmemi engelliyor. Çocuğa yarın ne verebilirim sadece onu düşünüyorum. Sürekli araştırıyorum okuyorum tamamen çocuğum için” (K5, Konuşma Geriliği %50).

“Çocuktan herhangi bir beklentimiz yok. Kendine bakabilmesini istiyoruz. Kısa vadeli planlar yapıyoruz” (K9, Otizm %50).

“Yarını düşünmüyorum, düşünürsem üzülrüm” (K16, Down Sendromu %50).

“Hani ben ölürsem filan yada başıma bir iş falan gelse o ne olacak, kim bakar filan düşünürüm hala. Eğitime önem vereceğiz. Fiziksel gelişimi için de yüzme kursu gibi yerlere göndereceğiz. Sosyo kültürel açıdan gelişimini sağlamak için her şeyi yapacağız” (K7, Down Sendromu %85).

“Tek amacımız zaten ben kendime nasıl bakabiliyorsam o da kendine bakabilsin. Birey olabilsin kendi ayakları üzerinde durabilsin. İnsan olsun yeter” (K8, Down Sendromu %70).

“Başkalarına bağımlı yaşamasin isteriz. Allah ele ayağa düşürmesin bizi de onu da” (K24, Gelişim Geriliği %40).

“Önce konuşmayı öğrenmesini daha sonra her anne babanın istediği gibi meslek sahibi olarak, kendi yaşantısına devam etmesini istiyorum” (K10, Zihinsel Engelli %50).

“Öncelikle eğitimine devam etmesini istiyoruz ve düğününi hayal ediyoruz” (K13, Otizm %50).

Tartışma ve Yorum

Genelde engelli aileleri özeldense engellilerin kendisinin yakın çevrenin desteğinden yoksun olmalarının veyahut yakın çevrenin engellemesi ile karşılaşmalarının ikinci bir engel durumu olarak görüldüğü belirtilmektedir (Genç, 2015). Hatta yakın çevre desteğinin psikolojik iyi oluş üzerindeki önemi üzerinde durulmaktadır (Özmen ve Çetinkaya, 2012). Ayrıca ailelerin başa çıkma mekanizmaları içerisinde sosyal desteğin önemi vurgulanmakta olup yalnız olmadıkları hissiyatının yakın çevreden aldıkları destek ile karşılanabileceği ifade edilmektedir (Coşkun ve Akkaş, 2009). Bu noktada çalışmamıza katılan ailelerin sahip olduğu yakın çevre desteğinin olumlu yansımaları onların ifadelerine de yansıdığı görülmektedir. “Çocuğu görenler ona ayrı bir sevgi gösteriyorlar. Onunla özellikle ilgileniyorlar onu çok seviyorlar» ve «Komşular böyle hasta olduğunu bildiği için gündüz boş bırakmıyorlar» gibi ifadeler göze çapmaktadır. Ancak “Aile büyüklerimiz durumu tam anlamıyor beni bunalıma soktular” ve “Çocuğa bakamadı da ondan böyle oldu denildi. Sakat demesinler, özürülü demesinler, rahatsız demesinler. Beni gösterip sakat kızın annesi dediklerini duydum” gibi ifadeler yakın çevrenin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisini ve yakın çevrenin desteğine sahip olunmamasının önemini göstermesi (Coşkun ve Akkaş, 2009; Özmen ve Çetinkaya, 2012) açısından dikkat çekicidir.

Çalışmamıza katılan aile üyeleri, engelli çocuklarının kendilerine bağımlı olduklarını, yaşamlarını kısıtladıkları, kendilerinden sonra engelli çocuğa ne olacağını bilmedikleri ve sürekli bakım istemesinin yıpratıcı ve tüketici olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde Özmen ve Çetinkaya (2012)›nın 106 engelli ailesi yaptıkları araştırmada ailelerin yaşadığı sorunlar arasında “engellinin bakımında yardım alacakları kimsenin olmaması (% 88.7)”, “çocuğun geleceği ile ilgili kaygılar (% 82.1)”, “engelin yaşam kısıtlayıcılığı

(% 49.1)” bulunmaktadır. Yine engelli çocuğa sahip 95 anne ile yapılan çalışmada annelerin %75’i çocuğunun geleceğinden kaygı duyduğunu belirtmiştir (Karadağ, 2009). Engelli annelerinin engelli çocukla sürekli ilgilenmek durumunda kaldıkları, kendilerine boş zaman üretmedikleri vurgulanmaktadır (Bahar ve ark., 2009).

Engelli çocuğa sahip olmak ailenin tüm yaşam pratiklerini etkilemektedir. Engelliliğin aileye getirdiği üzüntü, bağımlılık, yük, hayal kırıklıkları zaman zaman engelli çocuklara ilişkin olumsuz tutumlara yol açabilmektedir (Tümkiye, 2001; Zan ve Özgür, 2004; Yavuz vd., 2010 Sungur, 2002; Raina ve ark, 2005; Kaya, 2010 Bayhan, 2001; Demirbilek, 2013). Araştırmalarda katılımcıların ideal olanı cevaplama eğilimlerinden dolayı bu olgu tam olarak ifade edilmeyebilmektedir. Bazen ise engelli çocuğun tüm olumsuz getirilerine rağmen olumlu yorumlarla, sevgi ve merhametle daha olumlu eğilim ve tutumlara yol açabildiği görülmektedir (Aslan, 2010; Demirbilek, 2013; Güllüpinar, 2013) Araştırmanın katılımcıları engel durumlarından dolayı onlara karşı daha merhametli, hassas ve ilgili olduklarını belirtmişlerdir. Hatta engelli çocuklarının hayatlarında merkezi bir rol teşkil ettiklerini, biraz onlara bağımlı yaşadıklarını ve diğer çocuklarıyla daha az ilgilenebildiklerini ifade etmişlerdir.

Engelli çocuğa sahip ailelerin durumu kabullenme süreçlerinde genel olarak şok, inkâr, acı ve depresyon gibi süreçlerden geçtikleri belirtilmiştir. Normal bir bebek beklentisinin bitmesi anlamına gelen engelli çocuğa sahip olmanın ebeveynler üzerinde ciddi bir stres yarattığı belirtilmektedir (Sungur, 2002; Raina ve ark, 2005; Kaya, 2010). Engel durumunu kabullenmek ve bu duruma uyum sağlamak da bir tür başa çıkma durumu olarak nitelendirilebilir. Başa çıkma stres yaratan duruma karşı bireylerin içsel ve dışsal denge durumunu sağlamak ve kontrol edebilmek için başvurduğu bilişsel, duygusal ve davranışsal tepkiler olarak nitelendirilebilir (Lazarus, 1990). Bu çalışmada da engel durumunu değiştirmeye ilişkin yapılabilecek pek fazla şeyin olmaması bireyleri duygusal odaklı çözümlere başvurmaya sevk etmiştir. Katılımcıların çoğu bilişsel olarak durumu manevi, dini inançlarla olumlu yorumlayarak durumun verdiği üzüntüyü hafiflettiklerine ve kabullendiklerine ilişkin ifadeleri olmuştur. İnançla ilişkili olumlu yorumlar, şükür, hayra yorma, sınav, Allah’ın kendilerini sevdiğini düşünmeleri, Allah’a yalvarma ve

yönelme gibi şekillerde tezahür ettiği görülmektedir (Ayten, 2012). Ayrıca katılımcılar kendilerinden zor durumda olanlara bakıp şükrettiklerini ifade etmişlerdir. Olguları yorumlamakta pozitif tutumların bu stresli durumu kabullenmelerinde yardımcı olduğu görülmüştür. Ancak yine de bazı katılımcılar süregelen üzüntü halinde olduklarını ifade etmişlerdir. Bu durum kabullenmekten ziyade başa çıkma ile ilişkilidir. Literatürde de engelli çocuğa sahip annelerde anksiyete, üzüntü depresyon puanlarının yüksek olduğu bazı çalışmalarca bulunmuştur (Uğuz, 2004). Süregelen üzüntü hali ile başa çıkmak için ise profesyonel desteğine başvurarak problem odaklı başa çıkmaya çalışılmasına ihtiyaç olduğu görülmüştür.

Baş çıkma bireyi içsel ve dışsal olarak zorlayan problemlere karşı süregelen bilişsel ve davranışsal değişime yol açan, bireyin güçlerini açığa çıkaran denge durumunu korumasını sağlayan stratejilerdir (Lazarus, 1990). Baş çıkma stratejileri problem odaklı yaklaşım ve duygusal yaklaşım olmak üzere iki biçimde tasnif edilmektedir. Problem odaklı yaklaşımda kişiler kendilerini zorlayan, duygusal stres yaratan olguyu değiştirmeye veya çözmeye ilişkin taktikler geliştirmesi durumudur. Duygusal yaklaşımda ise stres yaratan duruma ilişkin duygu ve düşünceleri değiştirmeye yönelik taktikler geliştirmesi durumudur. Baş çıkma taktikleri cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, eğitim düzeyi, yaşam koşulları, travma geçmişi, kişilik özellikleri etkili olabilmektedir (Gül ve ark., 2017; Lazarus, 1990; Folkman ve Lazarus, 1990; Arslan, 2010; Aydın, 2008).

Problem odaklı baş çıkma taktiğinde iki eğilim olduğu düşünülmektedir. Birincisi problemi aktif bir şekilde çözmeye çalışmaktır. İkincisi ise kaçınma, duyarsızlaşma, görmezden gelme eğilimidir bu eğilim pasif baş çıkma olarak nitelendirilir. Duygu odaklı baş çıkma ise sosyal destek arama, iyimser yaklaşım, kendine güvenli yaklaşım gibi olumlu eğilimler ve çaresiz, kaçınan, boyun eğici eğilimler vardır. Olumlu duygusal baş çıkma taktiği bireyin psikolojik iyilik halini koruması için gerekli olmakla beraber uzun vadede pasif kalınan ve çözüm getirmeyen bir durum olarak nitelendirilir (Aydın, 2008; Kurşun, 2018).

Sosyal destek olarak nitelendirilen, akrabaların, yakın çevrenin ve eşlerin destekleyici tutumları başa çıkmada önemli bir etken olarak görülmektedir.

Sosyal destek de duygu odaklı başa çıkmanın bir boyutudur fakat problem çözmeye ilişkin de olanak yaratma olasılığı vardır (Karadağ, 2009; Kurşun 2018). Dine sığınma, manevi destek arama stres durumlarını azaltan başa çıkmayı olumlu yönde güçlendiren bir eğilim olarak görülmektedir, yapılan çalışmalarda bu eğilimin yaygın olduğu görülmektedir (Aslan, 2010; İşcan ve Malkoç, 2017; Özbay ve Aydoğan, 2013).

Bu çalışmada engelli çocuğa sahip ailelerin çocuklarının engel durumu ile ilgili hastanelere, özel eğitim merkezlerine, rehabilitasyon merkezlerine başvurarak hem problem odaklı başa çıkma taktiğine başvurdukları görülmüştür. Hem de sorunlarının çözümsüz kaldığı noktalarda duygusal başa çıkma taktiklerine başvurdukları görülmüştür. Duygusal başa çıkmada sosyal destek arama ve alınan sosyal destekten memnun olma durumu vardır. Ayrıca iyimser yaklaşım olarak da nitelendirilebilecek olan dine sığınma eğiliminde oldukları görülmüştür. Dine sığınma da stres, duygusal ve bedensel yük yaratan çocuğun engel durumuna ilişkin bilişsel ve duygusal yeniden yapılandırarak başa çıkma eğilimidir. Bu pasif ve boyun eğen bir eğilim olmakla beraber katılımcıların çaresiz kaldıkları noktada bu taktiği kullandıkları görülmüştür.

Kaygı insanı olumsuz etkileyen ve bireyi rahatsız eden bir duygu durumudur (Karagüven ve Hülya, 1999). Kaygıda sonunun ne olduğu konusunda bir bilinmezlik hâkimdir (Ayın ve Zengin, 2008; Cüceloğlu, 2016). Kişilik, durum ve olay kaynaklı olmak üzere üç çeşit kaygı olduğu belirtilmektedir (Ellis, 1997). Engelli bir bireye sahip olmak kaygı oluşturabilecek bir durumun niteliğini taşır (Kaya, 2010; Piştav-Akmeşe ve ark, 2011). Engelli bir bireye sahip olan annelerin kaygılarının “kendilerinden sonra çocuklarının bağımlı olmaya devam etmesi” üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Gelecek ile ilgili bu kaygıları konusunda baş etmek için birtakım hususlar üzerinde durdukları tespit edilmiştir. Bunlar engelli bireyin eğitimine önem verilmesi, mümkün olduğunda engelli bireye zaman ayırmak, annelerin kendi bilgi düzeyini arttırmaya çalışmaları, günlük ya da kısa vadeli planların yapılması, geleceği düşünmemeyi tercih etme, sportif etkinliklere önem verilmesi örnek olarak gösterilebilir. Annelerin gelecek ile ilgili kaygılarını bertaraf etmek için genel olarak bilişsel ve davranışsal çabaları kapsayan problem odaklı başa çıkma mekanizmalarını tercih ettikleri söylenebilir. Kimi annelerin de problem

odaklı başa çıkma stratejisi yerine kaçınma stratejisini kullandığı ifade edilebilir (Folkman ve Lazarus, 1980; Folkman, 1984).

Sonuç

Araştırmada katılımcı olan ailelerin çoğu çocuklarının engel durumunu genellikle doğumdan sonra fark ettikleri; fark edildikten sonra genellikle şok, derin bir üzüntü ve kabullenememe gibi tepkiler verdikleri; çocuklarının engel durumunu öğrendikten sonra sağlık kurumlarına başvurdukları; çocuklarının engel durumunu öğrendikten sonra çocuklarına karşı tutumlarının olumlu yönde geliştiği ve davranışlarında daha dikkatli ve sevgi dolu oldukları; çocuklarının engel durumunu kabullenmede ve başa çıkmada öncelikle aile ve yakın çevre desteğinin, ikincil olarak da dini inançların kolaylaştırıcı olduğu; bu süreçte yaşanan en büyük zorluğun yaşamlarında oluşan kısıtlama olduğu; yakın çevrelerinin tutumları ve desteklerinin engel durumu ile baş etmelerini kolaylaştırdığı; geleceğe dair katılımcıların yarısının plan ve beklentileri olduğu ancak diğer yarısının herhangi bir plan veya beklentisinin olmadığı sonuçları elde edilmiştir.

Öneriler

Araştırma sonuçlarına bağlı olarak; ailelerin özellikle engelli bir bebeğin aileye katıldığı ilk zamanlarda engel durumu, türü ve özellikleri konusunda uzman kişilerce doğru bilgilendirilmeleri; başvuru kuruluşlarında bu bilgilendirmeyi yapacak personelin konunun içeriği ve hassasiyeti hakkında yeterli bilgiye sahip olmaları hususunda kuruluşun bağlı olduğu birim veya bakanlık tarafından gerekli desteğin verilmesi; özellikle ailelerin sürekli bakım gerektiren çocuklarının sorumluluğu nedeniyle sosyal yaşamlarında meydana gelen kısıtlanma ile ilgili olarak ailelerin sosyal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi ve rehabilitasyon hizmeti veren kuruluşlarda ailelere yönelik psikososyal destek sağlanması; ailelerin çocukları ile ilgili gelecek planları yaparken bu sürece hastane, yerel yönetim, rehabilitasyon merkezi, iş edindirme kursları vs. gibi farklı dinamiklerden oluşan yapıların dahil edilmesi ve sürdürülebilir çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Alaee, N., Shahboulaghi, F. M., Khankeh, H., Kermanshahi, S. M. K. (2015). Psychosocial challenges for parents of children with cerebral palsy: A qualitative study. *Journal of Child and Family Studies*, 24 (7), 2147-2154.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., Yıldırım, E. (2010), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Arslan, C. (2010). Öfke ve öfkeyi ifade etme biçimlerinin, stresle başa çıkma ve kişiler arası problem çözme açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(1), 7-43.
- Aslan, Ç.Ç., (2010). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anne ve Babaların Psikolojik Belirtileri, Sosyal Destek Algıları ve Stresle Başa Çıkma tarzlarının karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atay, M. (2007), *İşitme Engelli Çocukların Eğitiminde Temel İlkeler*, Özgür Yayınları, İstanbul.
- Avşaroğlu, S., & Okutan, H. (2018). Zihin Engeli Çocuğu Olan Ailelerin Yaşam Doyumları, İyimserlik ve Psikolojik Belirti Düzeylerinin İncelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 59-76.
- Aydın, H. (2008). *Ergenlerin Kişilik Özelliklerinin Stresle Başa Çıkma ve Bazı Özlük Niteliklerine Göre Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Aydın, S. ve Zengin, B. (2008), “Yabancı Dil Öğreniminde Kaygı: Bir Literatür Özeti”, *Journal of Language and Linguistic Studies*, 4(1), 81-94.
- Ayten, A., Göcen, G., Sevinç, K., & Öztürk, E. E. (2012). Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Dinbilimleri Journal*, 12(2).
- Bahar, A., Bahar, G., Savaş, H. A. ve Parlar, S. (2009). “Engelli Çocukların Annelerinin Depresyon ve Anksiyete Düzeyleri İle Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Belirlenmesi», *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(11), 97-112.
- Bayhan, P. (2001), “Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Olan Çocukların Duygu, Düşünce ve Davranışları”, *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, cilt 1, S 1, ss. 37-44.

- Bilgin, N. (1995). *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F., Kılıç, E. (2013), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi Ankara.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Coskun, Y., ve Akkas, G. (2009). “Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyleri İle Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişki”, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 10(1), 213-227.
- Cüceloğlu, D. (2016). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Demirbilek, M. (2013), “Zihinsel Engelli Bireylerin ve Ailelerinin Gereksinimleri”, *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, cilt 7, S: 3, ss. 58-64.
- Ellis, R. (1997). *The study of second language acquisition*. Oxford: Oxford University.
- Ergün, S., Ertem, G. (2012). Difficulties of Mothers Living with Mentally Disabled Children. *The Journal of the Pakistan Medical Association*, 62(8), 776-780.
- Ersoy, Ö., Çürük, N. (2009). “Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerde Sosyal Desteğin Önemi”, *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, cilt 5, S 17, ss. 104-10.
- Folkman, S. (1984). “Personal Control and Stress and Coping Processes: A Theoretical Analysis”, *Journal of Personality and Social Psychology*, cilt 46, ss. 839-852.
- Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1980). “An Analysis Of Coping In A Middle-Aged Community Sample”, *Journal of Health and Social Behavior*, cilt 21, ss. 219–239.
- Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1990). Coping and emotion. *Psychological and biological approaches to emotion*, 313-332.
- Friedrich, W. N., & Friedrich, W. L. (1981). Psychosocial Assets of Parents of Handicapped and. *American Journal of Mental Deficiency Non-Handicapped Children.*, 85(5) 551-3.
- Genç, Y. (2015). Engellilerin sosyal sorunları ve beklentileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 35(2), 65-92.
- Giulio, P. D., Philipov, D., Jaschinski, I. (2014). Families with Disabled Children in Different European Countries. *Families and Societies*(23), 1- 47.

- Gören, A. B. (2015). Down Sendromlu Çocuğa Sahip Ailelerin Destek İhtiyaçlarının ve Destek Kaynaklarının Belirlenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 651-673.
- Guest, G., Bunce, A., Johnson, L. (2006). How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability. *Field methods*, vol 18, P 1, p. 59-82.
- Gül, A., Gül, H., Erberk Özen, N., & Battal, S. (2017). Differences Between Childhood Traumatic Experiences and Coping Styles For Male and Female Patients with Major Depression. *Turk Psikiyatri Dergisi*, 28(4).
- Güllüpinar, F. (2013), "Toplumsal İlişkiler Kıskaçında Zihin Engelli Olan Bireyler ve Aile Yapıları: Eskişehir'de Engelli Ailesi Hakkında Sosyolojik Bir Alan Çalışması", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, cilt 24, S 1, ss. 41-64.
- Gürün, O. A. (1991). Psikoloji sözlüğü. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Güven, E. (2011), "Müzik Dersleri ve Kaynaştırma Uygulaması", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, cilt 19, S 3, ss. 709-718.
- Işıkhan, V. (2005), "Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Psiko-Sosyal ve Sosyoekonomik Sorunları", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, cilt 16, S 2, ss. 35-52.
- Işıkhan, V. (2006), "Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Aileler ve Sosyal Hizmet", *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, cilt 6, S 1, ss. 28-46.
- İslamoğlu, H. (2009), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Beta Yayımcılık, İzmit.
- İşcan, G. Ç., & Malkoç, A. (2017). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ailelerin Umut Düzeylerinin Başa Çıkma Yeterliği ve Yılmazlık Açısından İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1).
- Karadağ, G. (2009). "Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadıkları Güçlükler İle Aileden Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri", *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(4), 315-322.
- Karagüven, Ü., & Hülya, M. (1999). Açık Kaygı Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği ile İlgili Bir Çalışma. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11, 203-218.
- Kaya, F. (2010), *Engelli Çocuklarda Depresyon ve Kaygı Düzeyi*, Nobel Kitabevi, Adana.

- Koçbeker, B. N., Saban, A. (2005), “Otistik Bir Çocuğun Yabancı Dil Öğrenimine İlişkin Örnek Olay İncelemesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S 15, ss. 401-27.
- Kurşun, Z. (2018). *Yaygın Gelişimsel Bozukluğu Olan ve Normal Gelişim Gösteren Çocukların Anne Babalarının Stres Düzeyleri ve Stresle Başa Çıkma Yollarının Karşılaştırılması* (Master's thesis, İstanbul Ticaret Üniversitesi).
- Kuş, E. (2012), *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel Mi? Nitel Mi?* Anı Yayıncılık, Ankara.
- Kümbetoğlu, B. (2005), *Sosyoloji ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayınevi, İstanbul.
- Lazarus, R. S. (1990). Theory-based stress measurement. *Psychological inquiry*, 1(1), 3-13.
- Mutlu, A., Piştav-Akmeşe, P., Kerem-Günel, M. (2008), “Serebral Paraliz’li Çocukların Annelerinin Perpektifinden Yürüyüşleri ve Geleceğe Yönelik Beklentileri”, *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, cilt 8, S 1-2, ss. 87-98.
- Nar, E. (2005). *Beni Anlayın*. İstanbul: Babiali Kültür Yayıncılığı.
- Neuman, W. L., (2012), *Toplumsal Araştırma Yöntemleri (1-2)*, Yayıncı Yayıncılık, İstanbul.
- Olsson, M. B., Hwang, P. C. (2003). Influence of Macrostructure of Society on the Life Situation of Families with a Child with Intellectual Disability: Sweden as an Example. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47(5), 328 - 341.
- Öncül, R. (2000) *Eğitim ve eğitim bilimleri sözlüğü*. Ankara: M.E.B. Yayınları
- Özbay, Y. & Aydoğan, D. (2013). Aile Yılmazlığı: Bir engele rağmen birlikte güçlenen aile. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 13 (31), 1303-0256.
- Özbesler, C. (2008), “Farklı Gelişimsel Özellikleri Olan Çocuğa Sahip Ailelerin Sorunları”, *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, cilt 8, S 1-2, ss. 25-36.
- Özmen, D., Çetinkaya, A. (2012).”Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadığı Sorunlar”, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 28 (3), 35-49.
- Özşenol, F. Işıkhana, V., Ünay, B., Aydın, H. İ., Akın, R., Gökçay, E. (2003), “Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi”, *Gülhane Tıp Dergisi*, cilt 45, S 2, ss. 156-164.

- Patton , M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, Pegem Akademi, Ankara.
- Piştav-Akmeşe, P., Kayhan, N., Mutlu, A. (2011), “Serebral Palsi’li Çocuğa Sahip Olan Aile Ortamını Algılama Düzeylerinin İncelenmesi”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, cilt 22, S 1, ss. 105-14.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Rama, P. O’donnell, M., Rosenbaum, P., Brehaut, J., Walter, S. D., Russell, D., Swinton, M., Zhu, B., Wood, E. (2005), “The Health And Well-Being of Caregivers of Children With Cerebral Palsy”, *Pediatrics*, cilt 115, ss .626-636.
- Sönmez, V., Alacapınar, F. G. (2011), *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Anı Yayınları*, Ankara.
- Sungur, M. (2002). *Otistik Çocukların Anne-Babaları ile Normal Gelişim Gösteren Çocukların Anne-Babalarının Depresyon, Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeylerinin ve Aile İşlevlerinin Araştırılması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Şahin, Ç. (2010), *Verilerin Analizi, İçinde: Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ed: Kuncal, R. Y, Nöbel Yayınevi, Ankara, ss. 181-271.
- Şengül, S., Baykan, H. (2013), “Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinde Depresyon, Anksiyete ve Stresle Başa Çıkma Tutumları”, *Kocatepe Tıp Dergisi*, cilt 14, S 1, ss. 30-39.
- Türkoğlu, N., Artan, İ. (2001), “Zihinsel Engelli Çocukların Anne ve Babalarının Kaygı Düzeylerine Etki Eden Etmenlerin İncelenmesi”, *Ufku Ötesi Bİlim Dergisi*, cilt 1, S 2, ss. 41-53.
- Türküm, A.S., Kızıltaş, A., Sarıyer, A. (2004). «Anadolu Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Merkezinin Hedef Kitlesinin Psikolojik İhtiyaçlarına İlişkin Ön Çalışma», *Türk PDR Dergisi*, cilt 21, ss. 15-27.
- Uğuz, Ş., Toros, F., İnanç, B. Y., & Çolakkadıoğlu, O. (2004). Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri*, 7(1), 42-7.

- Uğuz, Ş., Toros, F., Yazgan-İnanç, B., Çolakkadıoğlu, O. (2004), “Zihinsel ve/veya Bedensel Engelli Çocukların Annelerinin Anksiyete, Depresyon ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesi”, *Klinik Psikiyatri*, cilt 7, ss. 42-47.
- Yavuz, H., Baran, G., Yıldız-Bıçakçı, M. (2010), “İşitme Engelli ve İşitme Engeli Olmayan 9-17 Yaş Grubundaki Çocukların Sosyal Uyumlarının Karşılaştırılması”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, cilt 21, S 1, ss. 7-23.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Zan, B., Özgür, İ. (2004), “Engelli Çocuk, Engelli Aile”, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt 2, S 27, ss. 18-27.

KIRSAL KALKINMADA TARIM VE HAYVANCILIĞIN KIRSAL YOKSULLUĞU AZALTMADAKİ ETKİLERİ “YATAĞAN’IN SOSYO-EKONOMİK YAPISI VE TARIMSAL NİTELİKLERİ”

Metin Serhat İLTER¹

Öz

Kırsalın çözülmesi gereken problemleri ve bu problemlerin ağırlıklı olarak sebebi yanlış tarım politikaları. Kırsal kalkınmaya odaklanmak ve uygulamada kötü sonuçlara sebep olan yanlış tarım politikalarını ortaya çıkarmak. Yanlış tarım politikaları ortaya çıkarıldıktan sonra doğru politikaların üretilmesi ve uygulamaya konulması. Bütün bunlar kırsal kalkınma hamlesi başlatılmadan önce yapılması gerekenlerdir.

Ege bölgesindeki tipik kırsal yaşantının örneği olan Yatağan’ın nüfus yapısı, geçim ekonomisi, tarım ve hayvancılık faaliyetleri incelenmiştir. Kırsal kalkınmada tarım ve hayvancılığın etkisinin olup olmadığı sorunsallaştırılmıştır. Yatağan’ın sosyo-ekonomik yapısı ve tarımsal nitelikleri incelenmiş, birincil veriler yüz yüze görüşme ve mülakatla, ikincil veriler TÜİK’ten sağlanmıştır. Bu konudaki yerli ve yabancı akademisyenlerin görüşlerine yer verilmiş, konu hakkında akademi ya da akademi dışı çevrelerin bilgilendirilmesi hedef alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Kalkınma, Kırsal Yoksulluk, Tarım.

¹ Metin Serhat İLTER, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, e-posta: metinserhatilter@posta.mu.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-6146-0057

EFFECTS OF AGRICULTURE AND LIVESTOCK ON RURAL POVERTY REDUCTION IN RURAL DEVELOPMENT “THE SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE AND AGRICULTURAL CHARACTERISTICS OF YATAGAN”

Abstract

The problems that need to be solved in the rural area and the main reason of these problems are the wrong agricultural policies. Focus on rural development and uncover the wrong agricultural policies that lead to poor results in practice. Produce and implement the right policies after false agricultural policies are introduced. All this is what needs to be done before the rural development move starts.

The population structure, livelihood economy, agriculture and livestock activities of Yatagan, which is an example of the typical rural life in the Aegean region, were examined. The effect of agriculture and livestock on rural development is problematic. The socio-economic structure and agricultural characteristics of Yatagan were examined and the primary data were obtained through face-to-face interviews and secondary data from TURKSTAT. The views of local and foreign academicians on this subject have been included and it has been targeted to inform academics or non-academia.

Key Words: *Rural Development, Rural Poverty, Agriculture.*

Giriş

Kırsal kalkınmada tarım ve hayvancılığın kırsal yoksulluğu azaltmada şüphesiz etkisi vardır. Kırsaldaki turizm, sanayi ve ticareti genel kırsal görüntünün dışına çıkarırsak ya da bir kenara bırakırsak tarım ve hayvancılığın hem turizmi hem sanayiye hem de ticareti etkilediğini görürüz. Turizmi etkiler çünkü agro-turizm tarım ve hayvancılığa dayalıdır, sanayiye etkiler çünkü birçok gıda maddesi girdisi ya da hammaddesi tarım ve hayvancılıktan karşılanır, ticareti etkiler çünkü tarım ve hayvancılıktan elde edilen katma değer ülkemiz ticaretinde azımsanmayacak bir rakama ulaşmaktadır.

Kırsaldaki yoksulluğu incelerken yapılması gerekenlerin başında köylerde yaşayan insanların yaşamlarını idame etmek için nelere sahip olduklarını ve ne gibi aktivitelerde bulduklarını tüm yönleriyle ortaya koymak gerekmektedir.

Kırsal deyince insanların aklına ne gelmektedir? Yolda başıboş yürüyen hayvan sürüleri mi? Biçilmiş, geriye sap ve samanı kalmış, sıcak ve tozlu tarlalar mı? Yoksa organize tarım bölgeleri (OTB) ya da dev üretim tesisleri mi?

Kırsalın insanların imgeleminde oluşturduğu, bulunduğu coğrafyaya göre değişebilmektedir. Kırsal Anadolu'da engin bozkırlardır. Hollanda'da dev üretme çiftlikleridir. Hindistan'da sefalettir. Çin'de pirinç, ABD'de mısır tarlalarıdır.

Kırsalda insanlar rahat ve huzurlu olmazsa kente göç olur. Bu durum kentin dengesini bozar. Bu nedenle kırsalın kırsalda kalkındırılması ve buna göre tedbirlerin alınması gereklidir.

Kırdan kente göç modern devletin istemediğidir. Fakat bir defa başa geldiğinde de travmatik bir hal almaktadır.

Türkiye'de Batılı anlamda kent yoksulluğu ya da kentsel yoksulluk yoktur. Türkiye'de kentsel yoksulluk olarak tanımlanan aslında; kırdan kente olan göçün oluşturduğu kent kenarı kırsal yoksulluktur. Bu nedenle kentsel yoksulluk; Avrupa ve Amerika'daki literatürde anlatılan, sanayi devrimi sürecinde oluşmuş bir yoksulluk değildir. Geç dönem Osmanlı Devleti ve erken dönem Türkiye, sanayi devrimini yaşamadığından dolayı toplumsal sorunları da yaşamamıştır. Bundan dolayı Türkiye'deki yoksulluk tipini kentsel

yoksulluk olarak tanımlayamayız. Çünkü Avrupa ve Amerika'daki örneklerinde görüldüğü gibi kentin içinde oluşmuş bir yoksulluk tipi Türkiye'de hiçbir zaman oluşmamıştır. Kırsaldaki yoksulluk göçle beraber kente taşındığından kent hinterlandında yoksulluk olarak tanımlanabilir. Aslında Türkiye'de kentsel yoksulluk olarak tanımlanan, kırsal yoksulluğun taşınmışlığıdır.

Araştırmanın saha çalışmasında gözlem ve mülakat yoluyla elde edilen birincil veriler yeri geldikçe metin içerisinde kullanılmış, TÜİK ve Yatağan İlçe Tarım'dan sağlanan ikincil verilerden grafikler hazırlanmıştır.

1. Kırsal Kalkınma

Çoğu kez “köy kalkınması” ile eş anlamlı kullanılan “kırsal gelişme ya da kalkınma”, kırsal alanlarda yaşayan insan topluluklarının toplumsal, ekonomik, ekinsel açılardan yapısını değiştirecek biçimde üretim, gelir ve gönenc (refah) düzeylerinin geliştirilmesini, insan-toprak ilişkilerindeki dengesizliklerin giderilmesini, kentsel alanlardaki fiziksel ve toplumsal altyapının yaratılmasını, tarımsal ürünlerin daha iyi değerlendirilmesini amaçlayan çok yönlü süreçleri, etkinlikleri ve örgütlenmeleri anlatmaktadır (Geray, 2011: 43).

Kırsal kalkınma; kentsel alanların dışında kalan, nüfus yoğunluğunun görece düşük ve hâkim üretim faaliyetinin tarım olduğu alanlarda yaşayan nüfusun bireysel yetkinliklerinin artmasına ve refah düzeylerinin iyileşmesine imkân verecek şekilde ekonomik ve sosyal sektörlerdeki çeşitli politikaların eşgüdüm içerisinde birlikte tasarlanmasını ve uygulanmasını temin eden yerel yönetimi ve içsel kalkınma yaklaşımlarını gözetken çok aktörlü mekânsal bir kalkınma sürecidir (KKP, 2011: 243).

Kırsal alan kalkınma politikaları; kırsal alan toplumlarının ekonomik, toplumsal ve kültürel olanaklarını geliştirmek, bu toplumları ulusal yaşam düzeyine kavuşturmak, onların ulusal gelişmeye bütünüyle katılmalarını sağlamak üzere, toplum ve devletin birleşik çabaları sonucu ortaya çıkan ilerlemeyi kapsayan politikalar (OİK, 2000: 2).

Kalkınmanın en önemli parametrelerinden biri mevcut kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasıdır. Bunun sonucunda ortaya çıkan artı değer bölgenin gelişmesi ve kalkınması için kullanılmalıdır. Fakat kırsal bölgelerde mevcut kaynakların yetersizliği köyde yaşayan insanları yeni çözüm yolları

bulmaya sevk etmektedir. Kırsalda geçim olanaklarının kente göre kısıtlı olması, mevcut kaynakların daha iyi değerlendirilmesini ve mevcutlardan yeni geçim kaynaklarının türetilmesini gündeme getirmiştir. Bu kaynakların bulunduğu yörede günyüzüne çıkarılması ve kullanılması gereklidir. Yoksa kaynakların tespit edildikten sonra başka yer ya da ülkeye taşınması kırsalın kırsalda kalkınmasında pek etkili olmayacaktır. Bu bağlamda kaynakların bulunduğu bölgenin sosyo-ekonomik gelişmesinde kullanılması ve gelişmenin sürdürülebilirliği belirli bir kırsal planlama dâhilinde olmalıdır.

Sürdürülebilir kalkınma, ülkelerin kaynakları el verdiğince sürdürülebilir, kaynakların bitmesiyle de sonlanabilecek bir kalkınma biçimi hâline gelmektedir (Yeşiltuna, 2016: 47). Kırsal kalkınmanın sürdürülebilir nitelikte olması ve bulunduğu çevreye zarar verici etkilerden uzak olması gereklidir. Sadece kalkınma diyerek gelecek nesillerin kaynakları tüketilmemelidir. Kırsal kalkınmanın sürdürülebilir bir görüntü arz etmesi için doğal dengeye, kaynakların verimli kullanılmasına, ekolojik değerlere önem verilmesine ve çevrenin her ne şart altında olursa olsun korunmasına öncelik verilmelidir. Bütün bunlarla birlikte kırsal kalkınmada karşılaşılan birtakım sorunlar bulunmaktadır;

Kırsal Kalkınmada Karşılaşılan Sorunlar

1. *Vasıfsız iş gücü*
2. *Üretim girdilerinin planlanmasındaki yanlışlar ve tutarsızlıklar*
3. *Kadın emeğinin organize olamaması*
4. *Kooperatiflenme ve örgütlenme zayıflığı*
5. *Tarım arazilerinin verimli kullanılmaması ve bunun sonucunda kârlılık derecesinin düşük olması*
6. *Altyapı yetersizlikleri*
7. *Eğitime gereken önemin verilmemesi*
8. *Genç nüfusun kırsalda değerlendirilememesi*
9. *Tarım ürünlerindeki ithalat kolaylığı (bu durum iç piyasayı kötü etkilemektedir)*

10. *Yapısal çözümlerin hayata geçirilememesi (örnek; mazot narhı)*
11. *Ekonomik krizlerden ve kurdaki artışlardan en çok etkilenen kesimin gelir düşüklüğü sebebiyle kırsalın olması*
12. *Acı reçetenin ve sıkılacak kemerin hep çiftçiye/köylüye kısaca kırsala gösterilmesi*
13. *Ulusal düzeyde sürdürülebilir kırsal kalkınma programlarının bir politika olarak düzenlenemeyip ciddi anlamda hükümet programlarına girememesi*

2. Kırsal Yoksulluk

Kırsal, demografik olarak nüfus yoğunluğunun düşük olduğu yerleşim birimlerinin görüldüğü, üretimin endüstriyel nitelikten daha çok tarım ve hayvancılığa dayandığı coğrafi ve beşeri açıdan sınıflandırılmış yer ya da bölgedir ([Vikipedi](#), 2019).

Yoksulluk, insanların yaşamlarını devam ettirebilmesi için ihtiyaçları olan gelir, gıda, barınma, güvenlik, giyim, sağlık, eğitim, ulaştırma ve iletişim hizmetlerinden yoksunluk halidir. Bunların başında parasal gelir gelir ki parasal geliri yüksek ya da yeterli olan insanlar diğer unsurlara da ulaşabildiklerinden yoksulluğu en çok belirleyen ölçüt parasal gelirdir.

Literatürde farklı yoksulluk türlerini ifade eden, mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk, insani yoksulluk gibi çeşitli tanımlamalara rastlamak mümkündür. Mutlak yoksulluk; hanehalkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. Görelî yoksulluk; insanın bir toplumsal varlık olmasından yola çıkmaktadır. Buna göre yoksulluk sadece kaynaklara erişememe ve yaşamı sürdürme meselesi değildir. Yoksulluk, kişi ya da hanehalkının, içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olmadığı ile alakalı bir konudur. İnsani yoksulluk; gelir yoksulluğu ile ilişkili bulunmasına rağmen ondan farklıdır. Gelir yoksulluğu ölçümleri mutlak gelir üzerinde odaklanırken, insani yoksulluğun ölçülmesi eğitim düzeyi, sağlık ve temiz su kaynaklarına erişebilme gibi konularda yoğunlaşmaktadır (Gündoğan, 2008: 43-4).

Alt tabakalarda ya da sınıflarda yer alan insanlar, toplumca arzulan şeylerden yoksun olanlar ya da diğerlerine oranla daha az sahip olanlardır.

Bu arzulanan şeyler ister para, gelir, mülk gibi somut olarak ölçülebilen şeyler olsun, bunlardan yoksun olanlar yoksul olarak toplumsal hiyerarşinin altında yer almıştır (Öztürk, 2014: 12).

Kırsal Yoksulluk deyince, aklımıza tarıma dayalı gelirden kaynaklanan ve bu gelirin ihtiyaçları yeterince karşılayamaması durumu gelir.

Kırsal yoksulluğu açıklamak için çok sayıda teori önerilmiştir. İnsanların yoksulluğu ile yaşam yeri yoksulluğu arasındaki ayrımlara veya bireysel özelliklere odaklanana ve kurumsal ve yapısal koşulları hedef alanlara ayrılan iki gruba düşme eğilimindedirler. Bu geniş kategorilerde bile, kişisel ya da mekânsal olsa da, yoksulluğun bağıntılarını ve özelliklerini vurgulayanlar arasında, diğerleri teorik bir açıklama sunarken, büyük farklılıklar vardır. Örneğin yoksulluk, toplumsal cinsiyet, ırk, etnik köken ve medeni hal gibi demografik özelliklere atıfta bulunarak ya da daha teorik olarak yoksulluk durumu ile ilgili bu ilişkilerin neden sürdüğünü açıklamak isteyen bir yoksulluk modelleri kültürü ile anlatılmaktadır. Benzer şekilde, mekânsal yoksulluk dağılımı, yüksek işsizlik oranı, düşük insan ve sosyal sermaye gibi yoksul yerlerin özelliklerine ve belirli ekonomik faaliyet biçimlerinin yaygınlığına ya da açıklanmaya çalışılan kalkınma ve bağımlılık teorilerine bağlanır. Kırsal yoksulluk bu özelliklerinin kaynakları ve dağılımıdır. Kırsal yoksulluk kavramını anlamak, farklı kırsal yoksulluk biçimlerinin nedenleri ve sonuçları hakkında daha zengin bir anlayışla ortaya çıkacak çok sayıda yakın ve altta yatan nedenleri, bağıntıları, teorileri ve açıklamaları takip etmeyi gerektirir. Özel kırsal yoksulluk örneklerini anlamak, bu teorileri hem mekânsal hem de zamansal bağlamlara yerleştirmeyi gerektirir (Tickamyer, 2006: 413-14).

Kırsal alanda yaşayan insanların önemli bir kısmının niçin yoksul olduğu sorusunun özü, "bu insanlar niçin yeterli gelire sahip değil" sorusudur. Bu soru da bizi doğal olarak kırsal alanların ekonomik durumuna götürür. Dolayısıyla kırsal alan yoksulluğunun nedenlerini kırsal alanlardaki ekonomik sektörlerin durumunda aramak gerekir (Kartal ve Demirhan, 2014: 144).

Kırsal bölgelerde yoksulluk daha yaygın bir sorundur. Nitekim kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlarda yoksulluk oranı yüzde 31,98 iken, kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı yüzde 9,31'dir (Gündoğan, 2008: 46).

Tarımsal üretimin, ülkelerin ekonomilerindeki önemi genel olarak kabul edilir. Fakat üzerinde anlaşılmayan konu tarımın az gelişmiş ülkelerde kırsal yoksulluğu azaltmada en iyi yollardan biri olup olmadığı üzerinedir. Bir görüşe göre, az gelişmiş ülkelerde nüfusun önemli bir bölümünün kırsal alanda yaşaması ve tarım ve tarımla ilgili faaliyetlerde bulunması nedeni ile tarımın yoksulluğu gidermekte en önemli yollardan biri olduğunu söyler. İkinci grup görüş ise tarımın önemini kabul etmekle beraber kırsal alanda yoksulluğu gidermek için tarım dışı faaliyetlere daha çok önem verilmesi gerektiği düşüncesindedir (Öztürk, 2008: 629).

Kırsaldaki yoksulluğun belini kırmak, tarım ve tarım dışı faaliyetleri modernize etmek için yapılması gerekenler şunlardır; Çiftçilerin mesleki yeterliliklerinin iyileştirilmesi, örgütlenme, tarımsal altyapı, tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetlerinin etkinleştirilmesi, üretim teknolojisinin yenilenmesi, pazarlama ve finans bilgisinin güçlendirilmesi, iklim ve coğrafya koşullarından kaynaklanan verimlilik kayıplarının telafisi için yenilikçi üretim tekniklerinin sunumu, tarımsal ürünlerin işlenmesi, ambalajlanması ve depolanması, yöre ekolojisine ve pazar taleplerine duyarlı üretim planlaması, girişimcilik ve işletme ekonomisi gibi pek çok konuda üreticilerin ve/veya işletmelerin desteklenmesi gerekmektedir (KKP, 2011: 30).

Ülkemizdeki yoksulların büyük bir kısmı kırsal bölgelerde yaşayan ve tarımsal faaliyetlerden geçimini sağlayan insanlardan oluşmaktadır. Tarım çalışanlarının, içinde buldukları yoksulluktan kurtulabilmeleri için asgari gelir düzeyleri yoksulluğun aşılması hedefine uygun olarak belirlenmeli ve geleneksel tarım tekniklerinin yerini çağdaş yöntemlere bırakması için gerekli mali ve teknik destek sağlanmalıdır (Gündoğan, 2008: 55).

Tarım dışı istihdam olanaklarının yetersiz olması, kırdan kente göçü besleyen ana etmenlerden biridir (KKP, 2011: 90). Kentte sağlanan imkânlar, kırsalda da sağlandığında göç oranında azalma olacağı kesindir. Bu nedenle, kentin cazibe merkezi ve çekim alanı olmasına sebep olan unsurlar; istihdam çeşitliliği, kamusal hizmetler, imrenilen sosyal yaşantı ve kültürel aktiviteler kırsalda da sağlandığında, köyden kente göç hatırı sayılır ölçüde azalacaktır.

Türkiye'nin işçileşme süreci, kırdan kente göç eden köylülerin oluşturduğu köylü-işçi sınıfının tipolojisi, aslında Türkiye işçi sınıfının oluşumun da

tarihidir. Köylü-işçi köyünde toprak sahibi olduğu için topraktan yani kırsaldan tamamen kopmamıştır. Avrupa'da sanayi üretiminin ilk yaygınlaştığı dönemde insanlar sadece karınlarını doyurmak için, ölmek için çalışmaktaydılar. Bizdeki ise daha toprakla ilişkisi kopmamış köylü üreticilerdir. Bu görüntü, 1950'lerde tarımsal üretim yöntemlerinin iyileştirilmesi, tarımda makineleşme ile değişmekte ve kentleşme süreci başlamaktadır.

Özellikle tarım işçisi olarak çalışanların önemli bir bölümünün asgari ücretin altında ve sigortasız çalıştığı dikkate alınır, kırsal kesimde yoksulluğun ne derece önemli boyutlarda olduğu daha net ortaya çıkmaktadır (Öztürk, 2014: 60).

Tarımın gençler tarafından cazip bir istihdam alanı olarak görülmemesi ve kırsal kesimde tarım dışı sektörlerdeki istihdam potansiyelinin düşük olması, gençlerin kırsal alan dışında iş aramasına neden olmaktadır. Kentlerde hizmet ve sanayi sektörlerinin düşük vasıflı iş gücü talebi de, kırsal alandaki genç nüfusun kente göç etme eğilimini artırmaktadır. Genç nüfusun kente göç etmesi, dinamik bir kırsal ekonomi için ihtiyaç duyulan üretken iş gücünün kaybına neden olmaktadır (KKP, 2011: 44). Kırdan kente göç edenlerin her türlü vasıfsız işe talip olmasının nedeni; kırsaldaki yaşantının örneğin tarlada yağmurun ve çamurun içinde çalışmanın ya da hayvancılıkla uğraşmanın içinde bulunduğu durumun kentteki en az istenen iş koşullarının, örneğin; temizlikçilik ya da kapıcılık gibi, zorluklarından daha hafif olmasıdır.

Finans kapitalin alacakları ve talepleri, ekonomi cari işlem ve bütçe fazlalığı yaratarak ve toplum yoksullaşarak ödenecektir (Boratav, 2019: 318).

Türkiye'de, sağlam bir finans kapital oluşumu makro-ekonomik politikaların, kırsal kalkınmayla desteklenmesi sonucunda kırsal yoksulluğun azaltılmasıyla sağlanacaktır.

3. Yatağan'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Tarımsal Nitelikleri

Kırsal endüstri, tarımsal ürünlerinin işlenmesine, bunların istiflenmesine, paketlenmesine, depolanmasına, taşınmasına, pazarlanmasına, tarımsal girdilerin üretimine, tarımsal ürünlerin değerlendirilmesine, geleneksel el sanatlarının geliştirilmesine, bakım ve onarım işlerinin yapımında, öbür endüstriler için hizmet ve girdiler sunmaya ilişkin tüm işlemleri kapsayan

geniş bir etkinlik alanına sahiptir (Geray, 2011: 59). Bu bölümde Yatağan'daki kırsal endüstri unsurları incelenecektir. Yatağan'daki tarımsal üretimin bir endüstriye dönüşüp dönüşmeyeceği veriler ışığında sorunsallaştırılacaktır. Bu yapılırken tarımsal üretim yanında iş gücüne, eğitim seviyesine, coğrafi ve demografik özelliklerine de değinilecektir.

3.1. Coğrafi Özellikleri

Yatağan İlçesi kuzey yarımkürede 37.14.39 ile 37.28.06 derece kuzey paralelleri ile 27.52.05 ile 28.31.06 doğu meridyenleri arasında bulunur. İlçenin doğusunda Göktepe Dağı, güneyinde Bayır Kasabası, batısında Kurukümes Dağı, kuzeyinde Yatağan Dağı bulunmaktadır.

İlçe merkezi Muğla-Aydın Karayolunun 26.km'sinde ayrılan Milas-Bodrum karayolu kavşağında kurulmuştur. Adını aldığı Yatağan Dağının eteklerinden ovaya doğru uzanmaktadır. İlçe merkezinin deniz seviyesinden yüksekliği 402 m'dir. İlçe, Akdeniz iklimi özellikleri taşır.

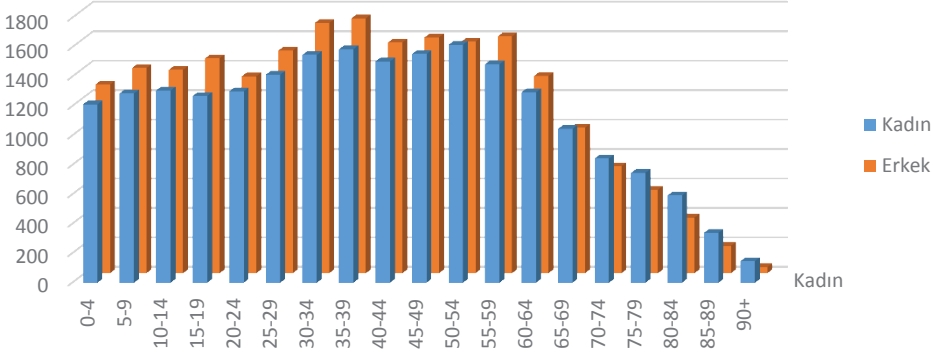
3.2. Demografik Özellikleri

2017 yılı verilerine göre Yatağan İlçe Nüfusu 44.515 kişidir. 22.404 kişi erkek, 22.111 kişi kadındır. Nüfusun yaklaşık yüzde 50'si işçi, yüzde 20'si kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan, yüzde 10'u esnaf, yüzde 20'si tarım hayvancılıkla uğraşandır.

İlçede iş imkânlarının çeşitli olması diğer şehirlere göçü engelleyen baş unsurdur. Muğla geneline bakıldığında göç veren değil göç alan bir yapıya sahiptir. Her ne kadar kırsal yoksulluk göçü tetiklese de, ne Yatağan İlçesinde ne de Muğla İl genelinde yoksulluğun boyutları geniş olmadığından rahatsız edici bir oranda göç de olmamaktadır. Göç daha çok köylerden kasabalara, ilçe merkezlerine ya da il merkezine doğru olmaktadır.

2017 Yılı verilerine göre Yatağan'ın nüfusun yaş gruplarına göre dağılımında en genç nüfus olan 0-4 yaş arası kadın nüfusu: 1.213 kişi iken aynı yaş grubu erkek nüfusu: 1.284 kişidir. En yaşlı nüfus olan 90 ve üzeri kadın nüfusu: 148 kişi iken aynı yaş grubu erkek nüfusu: 43 kişidir. Kadınlar için en fazla yaş grubu: 50-54 olup bu yaş grubunda 1.618 kişi bulunmakta, erkekler için en fazla yaş grubu: 35-39 olup bu yaş grubunda 1.733 kişi bulunmaktadır.

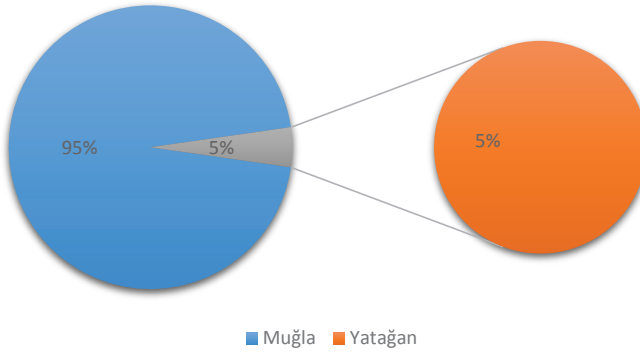
Şekil 1. Yatağan İlçesi Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (Miktar)

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt>)

Yatağan İlçesi'nin bağlı olduğu Muğla İli nüfusu: 938.753, ilçe nüfusu: 44.515. Bu verilere göre Şekil.2'deki grafikte de görüldüğü gibi ilçe, il toplam nüfusunun yüzde 5'ini barındırmaktadır.

Şekil 2. İl/İlçe Nüfus Karşılaştırması (Yüzde)

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt>)

Yatağan nüfusu 2013 verilerine göre 45.295 kişidir. İl Büyükşehir olduktan sonra köy nüfusları da ilçeye dâhil edilmiştir. 2018 güncel nüfusu 44.515 kişidir. Yatağan nüfusu geçen beş yıl içerisinde 780 kişi azalmıştır.

Yatağan İlçesi'ne bağlı köyler 30 Mart 2014 tarihli yerel seçimlerden sonra 50 adet mahalleye dönüşmüştür. Büyükşehir yasası kapsamında kırsal tanımlaması da farklı yorumlanmaktadır. 6360 sayılı yasa kırsalı kağıt üzerinde kaldırmıştır. Fakat gerçekte durum hiç de böyle değildir. Kırsal vardır ve kalkındırılmaması başlı başına bir sorundur.

3.3. Geçim Kaynakları

Yatağan İlçesi'nde tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomi mevcuttur. İlçede 1 adet Süt İşleme Tesisi, 9 adet Zeytinyağı Fabrikası, 1 adet kendi markasına sahip zeytinyağı işletmesi vardır. Ayrıca ilçede 16 adet tarımsal kalkınma kooperatifi, 9 adet tarımsal sulama kooperatifi, 2 adet tarım kredi kooperatifi olmak üzere 27 adet tarımsal amaçlı kooperatif mevcuttur (Yatağan Kaymakamlığı, 2018).

2018 Yılı Gıda Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü'nün verilerine göre, İlçede Ziraat Odasına kayıtlı çiftçi sayısı: 9009 kişidir. Birlik sayısı 3 olup, bunlar Menteşe Havzası Sulama Birliği, Yatağan Süt Üreticileri Birliği ve Yatağan-Kavaklıdere Kırmızı Et Üreticileri Birliği'dir.

Yine 2018 İlçe Tarımın verilerine göre, Büyükbaş: 30.261, Küçükbaş: 36.481 ve Kanatlı: 44.575 adet hayvan sayısına ulaşılmıştır. Yatağan'da geçen yıla göre hayvancılık verileri artmıştır. Yatağan, 63.084 adet kovan ile Arıcılık konusunda da Ege Bölgesi'nde hatırı sayılır bir yere gelmiştir. Ayrıca bu sene pilot proje olarak çilek üretiminde %80 hibe desteği sağlanmış ve çiftçinin kazanç kalemlerine bir madde daha eklenmiştir.

İlçede 2018 yılında başlıca üretim miktarları dekar hesabı 65.000 Zeytin, 9.000 Fig, 26.000 Buğday, 17.100 Arpa, 13.030 Silajlık Mısır ve 6.904 olarak gerçekleşmiştir.

3.3.1. Süt Üretimi

Yatağan'da özel sektöre ait süt işleme tesisi köylerdeki toplama merkezlerinde toplanan sütü yerinden almakta ve nakil vasıtalarıyla tesise getirerek burada işleyip daha büyük süt tedarikçisi firmalara göndermektedir.

Sütü için yetiştirilen büyükbaş ve küçükbaş hayvanların bakımı çoğunlukla kadın iş gücü tarafından karşılanmaktadır. Sabah erkenden kalkılıp yapılan

günlük bakım, ahır temizliği, süt sağımı ve sütün tedarikçiye teslimi ağırlıklı olarak kadın işgücü tarafından yapılmaktadır. Bu çalışma karşılığında hane için ek gelir elde edilmektedir. Kadın elde ettiği bu geliri yine hanenin ihtiyaçları için harcamaktadır. Her ne kadar kırsalda kadın ücretsiz aile işçisi olarak görülse de elde edilen gelir çoğunlukla kadının tasarrufundadır.

1 İnek günde ortalama 30 lt süt vermektedir. Buna karşılık 10 kg yem yemektir. 2019 Yılı Mayıs ayında Yatağan'da 50 kg yem 100 TL'ye satılmaktadır. Ahırın inek başına sabit ve görünmeyen maliyeti de günlük 5 TL'dir. Toplam günlük inek başına maliyet 25 TL olup süt kazancı litre fiyatı 2 TL'den 60 TL'dir. Bu hesaba göre günlük net kazanç inek başına 35 TL aylık kazanç 1.050 TL'dir. Buradaki hesaplamada ineğin hastalanması ve çeşitli sebeplerden verim düşüklüğü hesaba katılmamıştır. İnek hastalanırsa, veteriner ve ilaç parası da maliyete eklenecektir. Türk-İş'in araştırmasına göre Nisan 2019'da Yoksulluk sınırı 7.000 TL'ye dayanmıştır. Bu hesaba göre bir süt üreticisinin yoksul sayılmaması için 7 ineğinin olması gerekmektedir.

3.3.2. Zeytin ve Zeytinyağı

İlçede daha çok yağ için zeytin üretilmektedir. Kullanılan tarım alanı açısından incelendiğinde Yatağan'da üretilen zeytinin Türkiye toplam zeytin üretimi içindeki payı: Yüzde 0,80'dir.

Türkiye'de, 2017 yılında toplam zeytin ağacı 174.594.000 adet olup meyve veren, 148.263.000 meyve vermeyen 26.331.000 adettir.

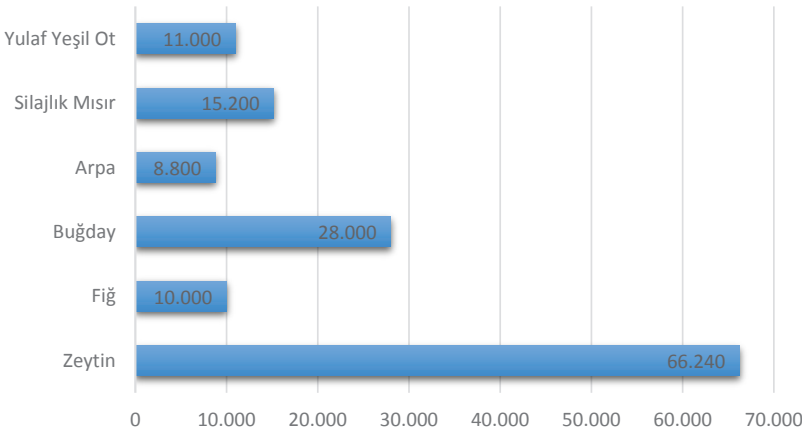
2017 yılı zeytin üretimi 2.100.000 ton, sofralık zeytin üretimi 460.000 ton, yağlık zeytin üretimi 1.640.000.000 kg'dır. Bu verilere göre Türkiye'de zeytin-yağı üretimi yıllık 410 Milyon kg'dan fazladır. Bu veriye verimlilik kıstası olarak $\frac{1}{4}$ oranından ulaşılmıştır.

2017 yılı Toplam Tarım Alanı 37.992.000 hektar, Toplam İşlenen Tarım Alanı 20.032.000 hektardır. Zeytin ağaçlarının kapladığı alan 846.000 hektardır. Bu verilere göre 48 m²'ye bir zeytin ağacı düşmektedir. Normali 25 m²'ye bir zeytin ağacı düşmesidir. Bu sebeple zeytine ayrılan tarım alanlarının planlanması iyi yapılmalıdır.

3.3.3. Diğer Bitkisel Üretimler

Ekili alanlarda buğday, mısır, arpa, tritikale ve ağırlıklı olarak zeytin yetiştiriciliği yapılmaktadır. Zeytin üretiminin, diğer ürünlerden fazla olmasının sebebi zeytinin diğer ürünlerden daha fazla gelir getirici özelliğe sahip olmasındandır.

Şekil 3. Yatağan İlçesi Bitkisel Üretim (Dekar)

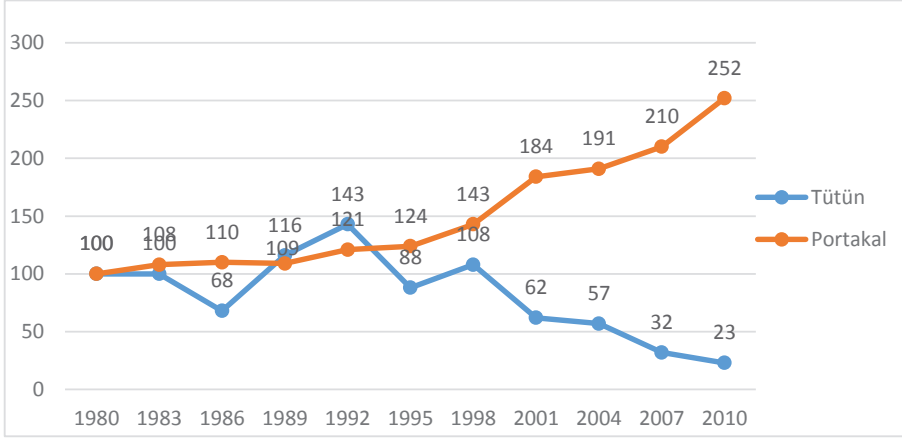
Kaynak: Yatağan İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2018

Kırsal Kalkınma için yapılması gerekenlerden biri yeni gelir kaynaklarının tesbiti ve uygulanmasıdır. Yatağan İlçesi'ne bağlı Kafaca Kaplancık Köyü'nde trüf mantarı üretimi bunlardan biridir. Trüf mantarı, Avrupa'da çoğunlukla Fransa'da yetiştirilen ve kilosu 1.500 Euro'ya satılan toprak altı yetişen bir mantar çeşididir. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Trüf Uygulama ve Araştırma Merkezi kurularak trüf mantarı yetiştirmek için gerekli olan uygun ortam; toprak yapısı ve iklim tipi araştırmaları yapılarak pilot bölge olarak Kafaca Kaplancık seçilmiş, 9.300 metre kara alan trüf mantarı üretim sahası olarak meşelik yapılmıştır. Halen bölgedeki çalışmalar Yatağan İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü kontrolünde devam etmektedir.

Yatağan İlçesi'nde ağırlıklı olarak tütün tarımı geçmiş dönemlerde yapılmıştır. Tütün üretiminin yıllara göre değişimi Şekil 4'deki gibidir. Bu endekste de görüldüğü gibi 1992 yılından sonra tütün üretiminin azalma sebebi

konan kotadır. Endekste 1980 yılı 100 olarak kabul edilmiştir. Verilerden de anlaşılacağı üzere Türkiye’de tütün tarımı son yirmi yılda azalmıştır. Kıyaslama açısından bir başka Ege-Akdeniz Bölgesi ürünü olan portakal seçilmiştir. Portakal üretimi yıllara göre istikrarlı bir şekilde artmıştır.

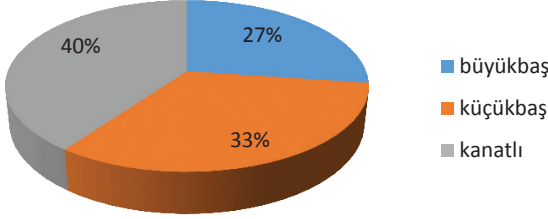
Şekil 4. Tütün-Portakal Üretim Karşılaştırması (Yüzde)

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt>)

Yörük kültürünün halen etkisinin görüldüğü ilçede keçi ve koyun yetiştiriciliği de yapılmaktadır. Daha önceleri mera, otlak ve yaylalarda beslenen küçükbaş hayvanlar, tarım arazilerinin korunması, trafik ve yol durumu kaynaklı artan araçlar ve imarlaşma nedeniyle ahırlarda ya da hayvan damlarında yetiştirilmektedir. Bu durumun hayvanlara getirdiği en büyük handikap gün ışığına çıkamama, güneşten ve doğadan sağlanacak faydanın sağlanamamasıdır. Şekil. 5’deki grafikten de anlaşılacağı üzere daha çok kümes tavuğu olarak yetiştirilen kanatlı grubu diğerlerine göre daha fazladır.

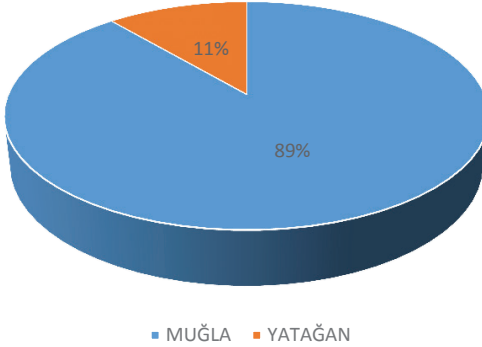
Şekil 5. Yatağan İlçesi Hayvancılık Oranları (Yüzde)

Kaynak: Yatağan İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2018

Şekil 6'daki grafikte Muğla İli ve Yatağan İlçesi hayvancılık karşılaştırmasında büyükbaş sığır grubu incelenmiştir. Muğla İlinde yapılan büyükbaş hayvancılığın yüzde 11'i Yatağan İlçesinde yapılmaktadır.

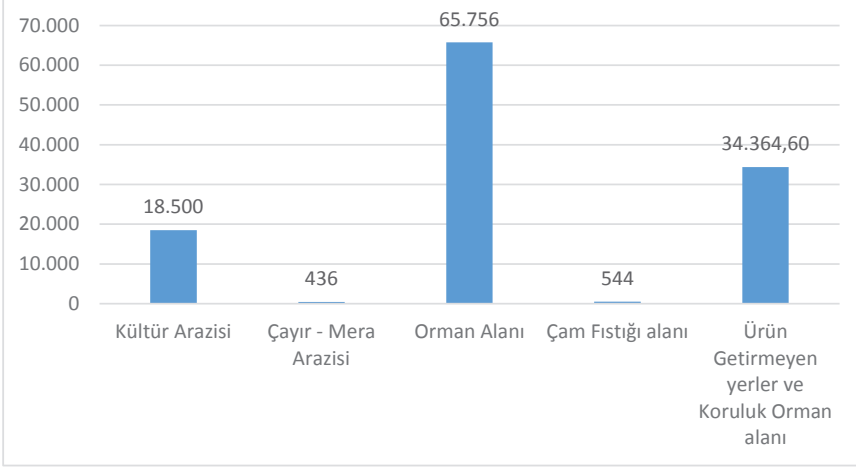
Şekil 6. Muğla ve Yatağan Hayvancılık Karşılaştırması (Sığır-Baş)

Kaynak: Yatağan İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2018

Mera arazisi, tarla, bağ, bahçe halinde kullanılmayan ve üzerinde hayvan otlatılabilen arazidir. Bu tanıma göre ilçede yeterli mera bulunmamaktadır. Çünkü mevcut tarlalarda ekim-dikim yapılmakta ve yabancı hayvanların girişi engellenmektedir. Böylece yörük kültüründe eskide kalmış olan geniş otlaklar artık yoktur.

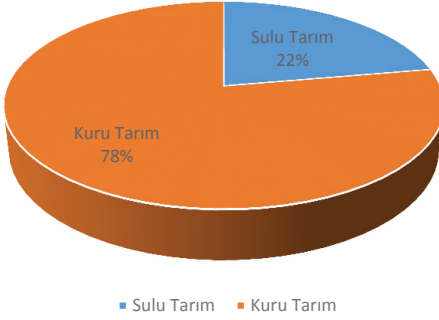
Şekil 7. Yatağan İlçesi Tarımsal Alan (Hektar)

Kaynak: Yatağan İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2018

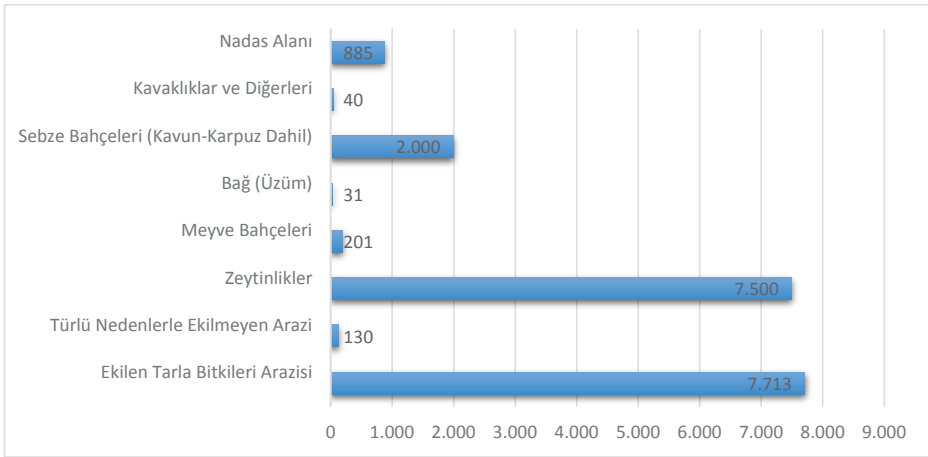
Bölgedeki tarımsal üretim şeklinin tekrar gözden geçirilmesi ve boşa akan bölge akarsu, nehir ve çaylarının iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Yatağan Çayı'na (Büyük Menderes Nehri'nin bir kolu olan Çine Çayı, Yatağandan geçerken Yatağan Çayı adını alır) kurulacak drenaj sistemleriyle su; Yatağan ovası ve Çırpı ovası gibi bölgedeki tarım arazilerine dağıtılabilir. Bölgede DSİ kontrolündeki yapay sulama göletlerinin de gerekli sistemler donatılarak özellikle damla sulama sistemi kurulan tarlalarda verimliliğin artırılması için kullanımı sağlanabilir. Yanlış sulama hem toprağın kalitesini düşürmekte hem de verimin azalmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle sulama konusunda çiftçinin mühendis düzeyindeki kişilerce bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Şekil 8. Yatağan İlçesi Tarımsal Üretim Şekli (Yüzde)

Kaynak: Yatağan İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2018

Şekil 9. Yatağan İlçesi Arazi Dağılımı (Hektar)

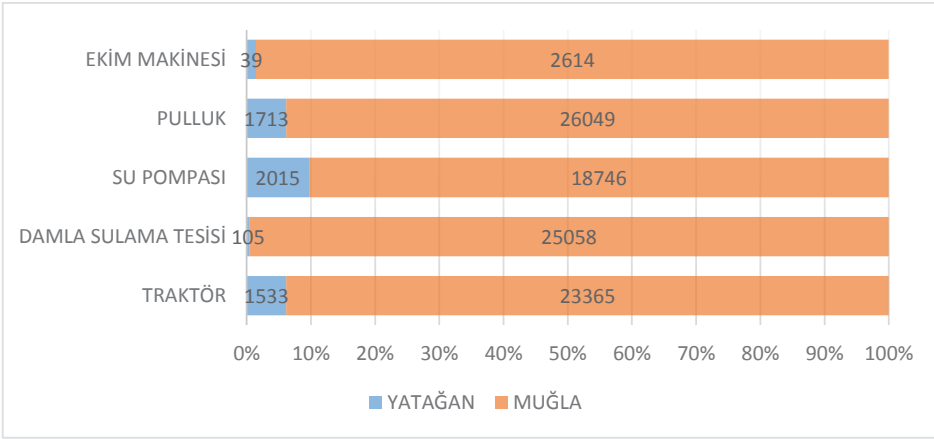

Kaynak: Yatağan İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2018

Şekil 10'daki grafikte tarımsal alet ve makineler karşılaştırılmıştır. Kırsal kalkınmada simge araç olan traktör miktarına bakıldığında, ilçede 1.533 adet traktör olduğu görülmektedir. Muğla genelinde bu rakam 23.365 adettir. Bu verilere göre Yatağan'daki traktör miktarı Muğla il geneline oranlandığında ilde bulunan traktörlerin yüzde 6,5'i Yatağan'da bulunmaktadır. Özellikle bölgedeki Yatağan Çayı'nın verimli kullanılamaması ve bu konuda yeterli çalışmanın yapılmamış olması sulama rejiminin değiştirilememesinin baş

sebebidir. Bu nedenle bölgedeki damla sulama sistemleri çeşitli teşviklerle arttırılmalıdır. Su sondajı yapılarak bölgede su çıkarma işlemi yapıldığında ise kanunen belirlenen metrenin çok altına inilmesi gerekmektedir. Bugün 100 metrede çıkan su yarın daha derinlerde bulunacaktır. Sulama sistemlerinin geliştirilmesi bölge tarımının geleceği için önemlidir.

Şekil 10. Tarımsal Alet ve Makineler İl/İlçeKarşılaştırması (Adet)

Kaynak: TUİK (<http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt>)

3.4. Yatağan Termik Santrali ve Bölge Tarımına Etkileri

Yatağan Termik Santrali, ilk kurulduğu zaman bölgede yeni iş olanakları açacağından sevinçle karşılanmış ve karşı çıkan olmamıştır. Yaklaşık kırk yıl süren bir çalışmada bölgenin ekonomik açıdan lokomotif gücü ve bölge iş gücü piyasasını döndüren baş etken olmuştur. Fakat günümüzde Türkiye'nin çeşitli kırsal bölgelerinde termik santral kurulumu bilhassa ekoloji ve çevre konularındaki hassasiyet sebebiyle tepki ile karşılanmaktadır. Kırsalda böyle tesislerin olması aslında kırsalı yaşantıyla bağdaşmamaktadır. Bunun yerine alternatif enerji santralleri kurulabilir. Güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, mini hidro-elektrik santralleri, jeotermal enerji bu bölgede elektrik üretiminde kullanılacak yenilenebilir enerji kaynaklarıdır.

Bölgede termik santral etkisindeki tarım arazilerinde kısmen organik tarım yapılmaya çalışılmakla birlikte, girdi olarak sadece gübre ve ilaç değil kaliteli bir havanın da tarım ürünleri üzerindeki etkisi tartışılmalıdır. Bu nedenle bölgede toprak kalitesi ne kadar iyi olsa da hava koşulları organik tarım için elverişsizdir. Ya da yetiştirilen ürünlerin organik olup olmadığı şüphelidir. Çünkü termik santralin dumanıyla beraber külü de bu tarım ürünlerinin yaprakları üzerine çökmektedir.

Kırsalda hava kirliliği sebeplerinden biri aynı zamanda kırsal bölgenin ana geçim kaynaklarından biri olan termik santrallerdir. Yatağan Termik Santrali de yapıldığı günden özelleştirildiği güne kadar bölge ekonomisinin lokomotif gücü olmuştur. Tesisin bölge tarımına ve havaya zarar vermemesi için modern filitreleme sistemi ve güvenlik önlemlerine ihtiyacı vardır.

Yatağan Termik Santrali'nin etrafı tepe ve dağlarla çevrili küçük bir ovada kurulmuş olması, 120 m yükseklikteki santral bacalarından salınan emisyonların rüzgâr etkisiyle çevreye yayılmasına ve tarım alanları ve ormanlık alanlarda sorunlara yol açmasına neden olmaktadır. Diğer yandan santralde kullanılan linyitlerin düşük kalorili olması nedeniyle yüksek kül içermesi, yine yüksek S kapsamı, santralin baca filtrelerinin verimsiz çalışmasından dolayı çevreye kül ve toz dağılması, küllerin taşınımı ve aktarımı sırasında kaçakların meydana gelmesi sorunların esas kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca yanma sonucu kömürün yapısında bulunan ağır metallerde açığa çıkmaktadır (Haktanır, Sözüdoğru, Karaca, Arcak, Çimen, Topçuoğlu, Türkmen ve Yıldız, 2010: 27).

Termik santral kömür kullandığından, saldığı parçacıklar hava kirliliğine ve dolaylı olarak çeşitli hastalıklara sebep olmaktadır. Solunum hastalıkları; akciğer ve mide kanseri riski, özellikle toksik maddeler parçacık biçimindeyse, insanları en fazla etkileyebilecek parçacıklar, çapı 0.1-5 mikron arasında olanlardır, görme kaybına yol açar (Gupta, 1993: 76).

Bölgede termik santralden en çok etkilenen köyler; Bencik, Bozarmut, Bozüyük, Kapubağ, Şahinler, Yeniköy ve Yeşilbağcılar'dır.

Yatağan Termik Santrali'nde 2000 yılında hava filtreleri uygunsuz olduğundan faaliyeti geçici olarak kapatılmıştır. Temmuz 2018'de kömür

bandının çöküşü sonucu oluşan ölümlü kazadan sonra termik santralin faaliyetleri geçici olarak bir süreliğine durdurulmuştur.

Bulgular ve Tartışma

Yatağan ilçe merkezi coğrafi konumu itibariyle, Bodrum ve Milas Havaalanı'na yakındır (yaklaşık 50 km). Bu nedenle 'bölgede havalimanı vardır ya da yakında havalimanı vardır' denebilir. Bu durum bölgedeki eğitimli ve hali vakti yerinde insanların gerek yurt içi gerekse yurt dışı seyahat edebileceği anlamına gelmektedir. Bölge yatırımcılarının ve işletme sahiplerinin yurt dışı fuar ve kongrelere gitmeleri bölgenin kalkındırılmasında faydalı olacaktır.

Muğla'nın coğrafi konumu itibariyle turizm ağırlıklı bir bölge olması, turistik tesislerin verimli tarım arazilerinden toprak taleplerini engelleyememektedir. Bu da ekilip dikilebilir tarım arazilerinin sürekli tehdit altında olduğunun göstergesidir. Sürdürülebilir tarım ve turizm projeleri için bölgede buna göre tedbirler alınmalıdır.

Kırsaldaki yoksulluğun sebeplerinden biri tarım ürünlerinin fiyatlarının beklenenden az olması sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Tarım dışı faaliyetlerin geliştirilmesi, kırsal alandaki çalışma şeklinin değiştirilmesi için önemlidir. Tarım sektöründeki gelir beklenenden düşük olduğu sürece kırsalın daha fazla yoksullaşması kaçınılmazdır.

Muğla Büyükşehir Belediyesi İller Bankası'ndan aldığı kredilerle MUSKI kanalıyla ilçelerin altyapısını yapmaktadır. Yatağan İlçesi'nin altyapısı daha proje aşamasındadır. Yeraltı sularının daha fazla kirletilmemesi için bir an önce kanalizasyon ve atık su sistemlerinin yapılması gereklidir. Kırsal kalkınmada görünmeyen parametrelerden biri altyapı yatırımlarıdır.

Güneş enerjisinin elektrik amaçlı (foto-voltaik sistemler) kullanımı bölgede yaygınlaştırılmalıdır. Arazi yapısı foto-voltaik sistemler için son derece uygundur.

Gittikçe kirlenen dünyada, temiz su, temiz deniz, temiz orman, temiz hava... kısacası temiz çevre ya da başka bir tanımla ekoloji. Ekolojik mahrumiyet de yoksulluktur.

Ekolojik mahrumiyeti önlemek için yapılması gerekenler vardır. Başta verimli tarım arazilerinin atıklardan uzak tutulmasıdır. Tarımın organikleştirilmesi ya da sertifikasız organik tarım arazinin coğrafi yapısıyla da ilgilidir. Coğrafi bölgede atık üreten tesisler olduğu sürece ne organiklikten ne de ekolojiden söz edilebilir.

Bir tarım alanının kendiliğinden organik ya da sertifikasız organik olarak kabul edilebilmesinde kıstas girdilerin çeşitliliğindeki azlıktır. Hayvan dışkısından elde edilen samura, gübre olarak kullanılır ya da tesbih ağacı tanelerinden eser miktarda arap sabunu karıştırılarak yapılan tarım ilacı düşük maliyetlidir. Kimyasal gübre ve tarım ilacı kullanmamak ürünü kısmen organikleştirir. Fakat bu ürünü ekolojik olarak kabul etmek ve böyle dillendirmek daha doğru olacaktır.

Kırsal kalkınmada önemli problemlerden biri de pazarlamadır. Mamül çeşitliliği, fiyat avantajı, yeterli tanıtım yapılması ve dağıtım ağlarının, lojistiğin sağlanması gerekmektedir.

Kırsal endüstrinin üç ana kalemi bulunmaktadır. Bunlar üretim, pazarlama ve finansmandır. Bu üç unsur doğru çalıştığı sürece kırsal kalkınma olmaması mümkün değildir.

İlçede potansiyel olarak var olan fakat yapılmayan işler; halıcılık, kilimcilik, bez-peşkir dokuma. Peynir, kaşar peyniri vb. peynir çeşitleri, tereyağı, kefir gibi hammadde olarak süte dayalı mamül maddeler. İpek böcekçiliği. Mobilya imalatı.

Köylerde en çok yoksulluk; işsizler, ücretsiz aile işçileri ve kendi hesabına çalışan bireylerde görülmektedir. Çünkü bu kesim elde ettiği az bir gelire, kıt kanaat geçinmek zorundadır. Köylüyü üretimden koparan yanlış tarım politikalarına son verilmelidir.

Kırsalda hizmetler; ekonomik ve sosyal hizmetler olarak iki ana başlık altında toplanabilir. Ekonomik hizmetler; altyapı yatırımları, yeni tarım makineleri, ulaşım olanaklarının ve iletişim araçlarının iyileştirilmesi. Sosyal hizmetler; Sertifikaya dayalı mesleki eğitim, kültürel faaliyetler, sportif faaliyetler, güvenliğin sağlanması ve halk meclisleridir.

Köylü birey olarak değil, topluluk olarak düşünölmeli ve müşterek ihtiyaçlar tespit edilip bunlar için çözüm önerileri sunulmalıdır.

Kooperatifçilik; Türkiye'nin hemen her bölgesinde denenmiş ve birçoğu başarısız olmuş, tarım sektörünün kanayan yarasıdır. Bir kooperatif üyesiyle yapılan mülakatta niçin kooperatife gereken önem verilmemekte sorusu sorulmuş; 'Daha önce kooperatifimiz vardı. İlk başkanı seçtik çalıştığı dönemde ev aldı, araba aldı kooperatif ise zarar etti. Daha sonra yerine yeni bir başkan seçtik o da yeni bir ev aldı, daha sonra üçüncü bir başkan seçtik o da diğer ikisinin yaptığı borçları temizleyemedi. Sonunda kooperatifin kapısına kilidi vurduk. Yani benim gözümde kooperatif demek yolsuzluk demek...' cevabı alınmıştır. Bu görüntünün değişmesi için yapılması gereken kooperatif üyelerinden en az üç kişinin konusunda uzman, veteriner hekim, bankacı, avukat ve mühendis gibi mesleklerden olmasıdır.

Sonuç ve Öneriler

Yoksullukla mücadelede tek başına ekonomik büyüme yetmez, bununla birlikte hakkaniyetli bir gelir dağılımının da sağlanması gerekir. Üretimde verim artışını sağlamak, tarımsal bilgi, destekleme ve çiftçi örgütleri parasal destek kadar önemlidir. Sadece parasal destek kırsaldaki yoksulluğa geçici bir çözüm getirir. Kalıcı olması için özveri şarttır.

ILO'nun Fiedelfiya Bildirgesinde (1944) de belirtildiği gibi; "Her nerede olursa olsun yoksulluk, herkesin refahı için tehlikedir" ve mutlaka hükümetlerin programlarına girmek zorundadır.

Neo-liberal politikalar ekseninde gelir dağılımındaki adaletsizliklerin engellenmesi için, Türkiye'nin yapısal reformlara ihtiyacı vardır. İstihdamın arttırılması, vergi tahsilinde az kazananın çok yerine az kazananın az, çok kazananın çok vergi alınması ile sosyal tranferlerin arttırılması sağlanmalıdır.

İyi Tarım Uygulamaları'nın bölgede yaygınlaştırılması büyük şehirlerdeki zincir marketlere ürün pazarlamasında faydalı olacaktır.

Bölgenin coğrafi yapısı organize tarım bölgesi kurmaya uygundur. Büyükbaş ve küçükbaş hayvan besiciliği bölgede geliştirilebilir.

Hayvancılığın yan ürünleri hammadde olarak değerlendirildiğinde; ilaç, kozmetik ve deri sanayi için gereklidir.

Hayvancılığın bölgede gelişmesi hayvancılığa dayalı sektörlerin de gelişmesine sebep olacaktır. Bu sebeple bölgede hayvan yemi üretimi için tesis kurulabilir.

Tarıma elverişsiz ya da tarım dışı alanlar ıslah edilerek büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı üretim çiftliklerine dönüştürülebilir.

Hayvancılık gelişirse, geliştiği bölgede göç azalacaktır.

Organize tarım bölgelerinde (OTB) kurulacak üretim çiftliklerinin, veteriner, gıda ve ziraat mühendisleri kontrolünde olması, tarım ekonomistlerinin gözetim ve denetimlerinde bulunması, tarım sektöründeki olumsuzlukları ve kaçakları engelleyecek, bu konuda yetişmiş insan gücü için istihdam alanı oluşturacaktır.

Kırsalda su kaynaklarının korunması önemlidir. Yanlış gübreleme ve tarım ilacı kullanımı su kaynaklarını kirletmektedir. Bunun önüne geçmek için çiftçiler bu konuda eğitilmeli ve bilinçlendirilmelidir. Ayrıca fabrikalar kullandıkları suyu arıtmadan derelere ve nehirlere bırakmaktadır. Örneğin Büyük Menderes Nehri civarındaki fabrikaların bıraktıkları kimyasal atıklar bu bölgedeki tarım alanlarını tehdit eder duruma gelmiştir. 2017 yılında Büyük Menderes Nehri'nde toplu balık ölümleri olmuştur.

Mevsimlik geçici tarım işçileri kırsal yoksulluğun en alt seviyesidir. Bu sınıf işçiler verilen en düşük ücrete tamahla günlük yevmiye usulü, her türlü sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmaktadırlar. Başlarına bir kaza gelmesi durumunda onları çalıştıran tarım araçlarının insafına kalmışlardır.

Kadın girişimciliğini teşvik için ilçede KOSGEB, BŞB ve STK'ların öncülüğünde mikro kredi uygulaması yapılabilir. Kadınlar ürettikleri ürünleri ya kendi tüketimleri için ya da yerel pazarlarda satmak için üretmektedirler. Bir televizyon kanalı anahaber bülteni sonrasında bölgesel üretim yapan kadın girişimci örgütlerinin reklamını kırsal kadın örgütlerine destek olma mahiyetinde yapmaktadır.

Kırsalın sorunları vardır, fakat çözülemez değildir.

Kaynakça

- Boratav, K. (2019). "Sermaye Hareketleri ve Türkiye'nin Beş Krizi", *Çalışma ve Toplum*, (1) 311-323.
- Geray, C. (2011). *Dünden Bugüne Kırsal Gelişme Politikaları*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Gupta, A. (1993). *Üçüncü Dünya Ülkelerinde Çevre ve Kalkınma*, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Gündoğan, N. (2008). "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele", *Ankara Sanayi Odası Dergisi*, (1). 42-56.
- Haktanır, K., Sözüdoğru Ok, S., Karaca, A., Arcak, S., Çimen F., Topçuoğlu, B., Türkmen, C., Yıldız, H. (2010). "Muğla-Yatağan Termik Santrali Emisyonlarının Etkisinde Kalan Tarım ve Orman Topraklarının Kirlilik Veri Tabanının Oluşturulması ve Emisyonların Vejetasyona Etkilerinin Araştırılması", *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 2(1). 13-30.
- Kartal, N. ve Demirhan, Y. (2014). "Türkiye'de Kentsel Yoksulluğun Kırsal Nedenleri ve Çözüm Önerileri Üzerine", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 15(2).
- Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu (OİK) Raporu, 2000.
- Öztürk, Ş. (2008). "Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5).
- Öztürk, Ş. (2014). *Yeni Köy Sosyolojisi Tartışmaları: Küreselden Yerele Tarım Politikaları ve Yoksulluk*, Doğu Kitabevi, İstanbul.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013), "*Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*", Ankara.
- T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı. (2011), "*Kırsal Kalkınma Planı 2010-2013*", Ankara.
- Tickamyer A.R. (2006). *Rural Poverty*. In: Cloke P, Marsden T. & Mooney P.H. (ed) *Handbook of Rural Studies*, Sage Publications, London.
- TUİK (2013), *Türkiye İstatistik Kurumu, Seçilmiş Göstergelerle Muğla*.
- Yatağan Belediye Başkanlığı (2018). *Belediye Basın-Yayın Çalışmaları*.
- Yatağan İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, (2018). *ÇKS Tabanlı Bölgesel İstatistik Çalışmaları*.
- Yatağan Kaymakamlığı (2018). *Basın-Yayın Çalışmaları*.
- Yeşiltuna, D. Ç. (2016). *Küreselleşme ve Kırsal Dönüşüm*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara

İnternet Kaynakça

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6360.pdf> (Erişim: 8.2018)

<http://www.ttb.org.tr/eweb/yatagan/2.html> (Erişim: 8.2018)

http://www.yatagan.bel.tr/index.php?modul=8_9&lang=tr&ID=6&pID=1
(Erişim: 8.2018)

<http://www.muglakulturturizm.gov.tr/TR,158668/tarih.html> (Erişim: 8.2018)

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Kırsal> (Erişim: 5.2019)

Kısaltmalar

BŞB: *Büyükşehir Belediyesi*

ÇKS: *Çiftçi Kayıt Sistemi*

KKP: *Kırsal Kalkınma Planı*

KOSGEB: *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı*

OKP: *Onuncu Kalkınma Planı*

OİK: *Özel İhtisas Komisyonu*

OTB: *Organize Tarım Bölgesi*

STK: *Sivil Toplum Kuruluşu*

TUİK: *Türkiye İstatistik Kurumu*

Şekiller

Şekil 1. Yatağan İlçesi Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Şekil 2. İl/İlçe Nüfus Karşılaştırması

Şekil 3. Yatağan İlçe Bitkisel Üretim

Şekil 4. Tütün-Portakal Üretim Karşılaştırması

Şekil 5. Yatağan İlçe Hayvancılık Oranları

Şekil 6. Muğla ve Yatağan Hayvancılık Karşılaştırması

Şekil 7. Yatağan İlçe Tarımsal Alan

Şekil 8. Yatağan İlçe Tarımsal Üretim Şekli

Şekil 9. Yatağan İlçe Arazi Dağılımı

Şekil 10. Tarımsal Alet ve Makineler İl/İlçe Karşılaştırması

VAKIFTAN HAYIR DÜKKÂNINA: İNGİLTERE'DEKİ “CHARITY SHOP” KURUMU ÜZERİNDEN TÜRKİYE'DEKİ YARDIM KURULUŞLARI İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ

Öznur ÖZDEMİR¹, Mücahit ÖZDEMİR², Furkan BEŞEL³

Öz

Toplumsal yardımlaşmanın tarih boyunca gelişmiş medeniyetlerde önemli bir yeri olmuştur. İslam medeniyetinin tesiri ile şekillenen yapıda vakıf adı ile kurumsallaşan mekanizma toplumdaki birçok ihtiyaca cevap verme potansiyeli ile özellikle Osmanlı toplumunun omurgası haline gelmişti. Fakat başta toplumsal yardımlaşma olmak üzere birçok alanda hizmet veren vakıf kültürü modern dünyanın dinamiklerine ayak uyduramayarak toplumlarda ya tamamen yok olmuş ya da başka oluşumlar altında varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Bugün dünya genelindeki uygulamalara bakıldığında vakıf yapısını, farklı formda ama aynı niyetle karşılayan bir mekanizma olarak *Charity Shop* (Hayır Dükkânı) gösterilebilir. Hayır dükkânı, en genel anlamıyla bağışlanan ürünlerin satılıp nakde dönüştürüldüğü yer olarak tanımlanabilir. Hayır dükkânlarının dar gelirli sınıfa ucuz ürün temini, nakdi kazanç ile ana kuruma yardımda bulunmak, kıyafet ve ev eşyası gibi ürünlerin geri dönüşümünü sağlamak, bağlı olduğu yardım kuruluşunun toplumdaki farkındalığını artırmak ve insanlara sosyal bir ortam sağlamak gibi birçok fonksiyonu vardır. Modern çağda insanların ihtiyaçları ve istekleri göz önünde tutularak Türkiye toplumunun alışık olduğu değer yargıları yakından incelendiğinde, böyle bir kurumun gerekliliği anlaşılabilir. Bu çalışmanın amacı, ikinci el ürünlerin geri dönüşümünü hedefleyen “*Charity Shop*” kurumunu inceleyerek, temellerinde vakıf gibi bir oluşumun değerlerini ve etkisini taşıyan Türkiye toplumuna uygulanabilir bir model sunulmasıdır. Çalışmada kullanılan metodolojik yaklaşım İngiltere'deki Hayır dükkânlarının incelenmesi ile Türkiye'de veya İngiltere'de yaşayan Türklerin böyle bir kuruma bakış açılarını değerlendiren bir anket çalışmasından oluşan karma bir metottür. Soruların hazırlanmasında vakıf mirası ve Türkiye toplumunda devam eden hayır faaliyetleri ile hayır dükkânlarının hali hazırdaki işleyişi göz önünde bulundurulmuştur. Araştırma sonucunda katılımcıların algısı ve yanıtları doğrultusunda geliştirilen model sunulmuş ve modelin muhtemel çıktıları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Hayır dükkânı, ikinci el ürün, sosyal yardımlaşma kuruluşu, yardımlaşma modeli*

¹ Dr., Öznur Özdemir, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi, oznurozdemir@sakarya.edu.tr, Orcid No: 0000-0003-2379-538X

² Dr., Mücahit Özdemir, Sakarya Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi, mucahitozdemir@sakarya.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-4455-5943

³ Doç. Dr., Furkan Beşel, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye, fbesel@sakarya.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-5930-9200

FROM WAQF TO CHARITY SHOP: A MODEL PROPOSAL FOR RELIEF ORGANISATIONS IN TURKEY THROUGH CHARITY SHOP INSTITUTIONS IN ENGLAND

Abstract

Social solidarity has played an important role in developed civilizations throughout history. The mechanism, which was shaped by the influence of Islamic civilization, became the backbone of the Ottoman society with its potential to respond to many needs in society. However, the waqf culture serving in many areas, such as social solidarity, has not been able to keep up with the dynamics of the modern world and it has either disappeared or has existed under other formations. Today, when we look at the practices around the world, Charity Shop can be shown as a mechanism that meets the waqf structure in different form but with the same intentions. In the most general sense, a Charity Shop can be defined as a shop in which the donated goods are sold to make a profit. Charity Shops have a number of functions, such as providing cheap goods to the lower classes, supporting their parent charity by raising cash profit, recycling unwanted clothing and other household items, raising awareness of the charitable cause and providing people a social network. With a closer look at the society in Turkey that has accustomed to waqf institution, in terms of people's needs and wants in modern times, it can be easily seen that there is an important necessity for such an institution. Hence, the purpose of this paper is to offer a practical model for Turkish society, which carries the values of waqf institution in their minds, by investigating the Charity Shop which is an institution aims recycling for second-hand products. The methodological approach taken in this study is a mixed methodology based on the investigation and observation of Charity Shops in England and a survey to evaluate Turkish people's reaction, who lives in Turkey or England, to such an institution. As a conclusion of the study, the model, which has been developed with reference to the participants' answers and understanding in the survey, was presented and possible outcomes of the model were discussed.

Key Words: *Charity Shop, second-hand good, social solidarity organisations, solidarity model*

Giriş

Sosyal yardımlaşma anlayışı ile yürütülen faaliyetlere hemen hemen bütün toplumlarda rastlanabilmektedir. Tarih boyunca kurulan İslam medeniyetlerinde ise bu faaliyetler İslam'ın genel prensipleri ile bağlantılı şekilde hem maddi hem de manevi kazanımlar hedeflenerek yapılagelmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki vakıf müessesesi toplumsal yardımlaşmanın en somut örneklerinden biridir. Fakat vakıf müessesesi değişen dünyanın şartlarına ve isteklerine tamamen ayak uyduramamış ve zaman içinde modern toplumun gerektirdiği farklı yardımlaşma türlerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç gereği, halihazırda yürütülen faaliyetler, bazı kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının (STK) öncülüğünde çoğunlukla nakdî bağış üzerinden işlemektedir. Bu sebeple yardımlaşma faaliyetlerini yürüten kuruluşlar fon temininde zorlanmakta, belirli metotlar ve zaman aralıklarında hayırseverlere bağış çağrısında bulunmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde, her yardım kuruluşunun kolay şekilde fon teminini sağlayabileceği, nakdî bağışa dayanmayan kurumsal yapıların çok sınırlı olduğu ve buna ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Diğer taraftan, Türkiye toplumunun değer yargıları göz önünde bulundurulduğunda, onu vakıf kültürü ve mirasından koparmadan dünya çapında kabul görmüş ve verimli şekilde işleyen mekanizmalara taşıyacak öneriler gereklidir. Bu makalenin amacı, Türkiye'deki yardım anlayışını alternatif bir zemine taşıyarak, vakıf kültürüne aşına olan ve bu doğrultuda çalışmaların sürdürüldüğü Türkiye toplumuna, İngiltere'deki "Charity Shop" kurumu üzerinden bir model önerisi sunmaktır.

Yaygınlık kazandığı yıllardan bu yana, *Charity Shop* kavramı bir kültür olarak İngiliz toplumuna yerleşmiştir. İşleyişi yasalarca sabitlemiş, kısmî vergi muafiyeti bulunan ve toplumun gönüllü çalışma ve bağış gibi unsurlarla desteklediği bir kurum olarak sahiplenilmiştir. Günümüzde en fazla Hayır dükkânına sahip olması ve bu geleneği bir asırdır sürdürmesi sebebiyle çalışmada İngiliz toplumundaki Hayır dükkânları temel alınmıştır³. Hayır dükkâ-

³ Çalışma süresince İngiltere'nin Durham, Leeds, Londra, Sunderland, Oxford, York, Cambridge, Birmingham, Newcastle gibi şehirlerindeki dükkânlar gezilip ürünlerin kalitesi, fiyatı, sergileniş şekli ve dükkânların işleyişi incelenmiştir. Bu kurumlarda gerek yakından gözlem gerekse çalışanlarla gerçekleştirilen dialoglar sonucu kazanılan bilgi makaleye dahil edilmeye çalışılmıştır. İnceleme yapılan Hayır dükkânlarından bazıları ise şunlardır; RSPC, British Heart Foundation, Scope, Children Society,

nı kurumunun literatür ve uygulamadaki yönleriyle ele alındığı, İngiltere'deki deneyim ve yapılan anket çalışması ile ulusal ölçekte bir model önerisini sunmayı amaçlayan bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde vakıf kurumu ve Hayır dükkânı arasında tarihsel bir arka plan çizilerek vakıf kurumuna aşına olan medeniyetlerde Hayır dükkânının kolay benimsebilme potansiyeline işaret edilmiştir. İkinci bölümde Hayır dükkânlarının amacı, gelişimi, ticaret hacmi, işleyişi açıklanmakta ve çalışanları, müşteri profili, satılan ürünler, dükkânların fiziki yapısı ile kurumun sosyal yönü ele alınmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde katılımcılara yönelik uygulanan anket sonuçları değerlendirilerek analiz edilmektedir. Son bölümde ise anket ve yapılan gözlemler sonucunda elde edilen bulgular dikkate alınıp, Türkiye toplumunun sosyo-ekonomik özellikleri de düşünülerek bir model önerisinde bulunmaktadır. Ayrıca önerilen modele benzer Türkiye'deki örnekler ele alınmakta ve modelin muhtemel çıktıları ve problemleri tartışılmaktadır.

1. Bir Sosyal Yardımlaşma Aracı Olarak Vakıf Müessesesi ve Hayır Dükkânı

Tarih boyunca ortaya çıkan toplumlarda, kurumsal bir sosyal yardımlaşma aracı olarak gösterilebilecek en önemli örneğin vakıf müessesesi olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu müessese yüzyıllar boyu biriktirmiş olduğu değerler ile hem ortaya çıktığı medeniyete hem de diğer medeniyetlere örneklik teşkil etmiştir. 8. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın sonlarına kadar İslam ülkelerinde sosyal, ekonomik ve kültürel hayatta etkili olan vakıf müessesesinin temelinde vicdanî sorumluluk, iyilik, yardımlaşma ve dayanışma gibi değerler bulunmaktadır (Yediyıldız, 2012, s.479). 20. yüzyıl ile birlikte modern döneme girilmesi ve geniş alanlarda nüfuz sahibi olan Osmanlı Devleti'nin yerine ulus devletlerin ortaya çıkması ile kurumun farklı bir yöne evrilmesine rağmen, vakıf kurumunda vücut bulan toplumsal dayanışma anlayışı sosyal hayatta etkisini devam ettirmiştir. Hatta bu konuda farklı toplumlara tesir eden bir etki de söz konusudur. Başka bir ifade ile, ekonomik ve kültürel açıdan yükselen toplumlarda sosyal dayanışmayı destekleyen kurumlar ortaya çıkmış ve bu kurumlar, açıkça ifadelendirilmese de vakıf kurumu ile zirveye ulaşan top-

---

Age's UK, Minds, Cancer Research, Turtles Rescue, Hyde Park Community Shopping, Salvation Army, Oxfam.

lumsal dayanışma değerlerinin izdüşümlerini taşımaktadır. Bu konuda verilecek en dikkat çekici örnek şu an dünya genelinde yürütülen organizasyonların (Children's Aid, Old-age Foundation gibi) misyonlarına benzer şekilde işleyiş gösteren kurumların (Darüşşafaka, Darülaceze gibi) toplumumuzda faaliyetlerini uzun süredir icra etmekte olmasıdır. Fakat aradaki en önemli fark, başta İngiltere olmak üzere çoğu Avrupa ülkesi ve ABD'de bu kurumların fon sağlama araçlarının modern dünyanın gereksinimleri ve çıkarımlarına uydurulması, Türkiye'de ise halen nakdî bağışa dayalı olmasıdır. Başka bir ifade ile, aynı misyonla hareket eden kurumların biri hala nakdî bağışa dayalı iken, diğeri aynı bağış nakde çevirme mekanizmasını kurmuş, böylece fon kaynağını önemli ölçüde artırmıştır. Vakıf kurumunu besleyecek bir akar olmadığı sürece mekanizmanın sürdürülebilmesi imkansızdır. Modern dünyanın üretim fazlalığı dikkate alındığında, sosyal dayanışma faaliyetlerini sürdüren tüm kurumlar nezdinde, para bağışı yerine daha kolay şekilde temin edilebilecek eşya bağışını nakde çeviren bir yapı akar olarak değerlendirilmeye çalışılmalıdır. Bir sosyal yardımlaşma aracı olarak aynı bağış nakde çevirme mekanizması olarak tanımlayabileceğimiz Hayır dükkânı bu yapının en önemli örneği olarak farklı formlarda da olsa aynı çalışma prensibi ile modern dünyada karşımıza çıkmaktadır. Sunduğu ucuz ürünler ile alternatif bir ikinci el pazarı oluşturması ise Hayır dükkânının diğer toplumsal faydası olarak düşünülmelidir.

Temel prensip olarak, aynı yardımı nakdî yardıma dönüştürmeye ve ihtiyaç sahibi kişilere ucuz ürün teminine yönelik kurulmuş olan Hayır dükkânları⁴ fikir bakımından 100 yıldan fazla bir geçmişe sahiptir. Bugünkü şekliyle İngiltere'deki ilk Hayır dükkânı ise 60 yıl önce faaliyete başlamıştır. Salvation Army'nin kurucusu olan William Booth, *In Darkest England and the Way Out* (1890) adlı kitabının da yazarı olarak savaş yıllarında ihtiyaç sahibi kişilere daha üst gelir gruplu kişilerin kullanmadığı eşyaları ulaştırmak üzere bir kampanya başlatmıştır (Hibbert, Horne ve Tagg, 2005, s. 819; Horne, 2000, s. 113). 1886 yılından sonra başlayan bu kampanya ile ilk kez İngiltere'nin Leeds şehrindeki Lizbon Caddesi'nde Salvage Store olarak bilinen dükkân açılmış ve ikinci el kıyafet, ev eşyası gibi ürünler ucuz olarak satılmaya başlanmıştır (Horne ve Maddrell, 2004, s. 2). Fakat bu dükkân, dar gelirliyle yardım amaçlı

⁴ Makale boyunca "Hayır Dükkânı" ismi "Charity Shop" isminin karşılığı olarak kullanılacaktır.

olarak toplanan eşyaları sunan bir mekân olduğu için bugün bilinen anlamıyla bir Hayır dükkânı sayılamayabilir. Kuruluş amacından satış politikasına kadar bugünkü anlamıyla bir Hayır dükkânı, ilk defa Oxford'un Broad caddesinde 1947 yılında Oxfam adıyla açılmıştır (Horne, 2000, s. 114) ve bu dükkân bugün dahi aynı yerde hizmet vermektedir. Günümüzde %83'ü İngiltere, %9'u İskoçya, %5'i Galler ve %3'ü Kuzey İrlanda'da olmak üzere Birleşik Krallık'ta⁵ toplam 11.200 tane Hayır dükkânı bulunmaktadır (Charity Retail Association, 02 Kasım 2018).

Bunların yanında Amerika, Kanada ve Avustralya ve bazı Avrupa ülkelerinde de yapısı tam olarak aynı sayılamasa da temel işleyişi ikinci el ürün bağışına dayalı Hayır dükkânları mevcuttur. Söz konusu ülkelerde bulunan *Charity Shop* veya *Good Will* adlı yapılar ikinci el ürünlerin geri dönüşümünü sağlayarak toplumsal ve ekonomik faydayı gözetmektedir. Kurumlara yapılan bağışlar atıl duran ürünlerin yeniden kullanımını sağlayarak geri dönüşümü desteklemekte, ürünlerin alıcısı olan kişilere yönelik ucuz fiyat uygulaması ise ekonomik fayda sağlamaktadır. Ürünlerden elde edilen gelirin yine bir yardımlaşma alanında kullanılması ise diğer bir toplumsal kazanımdır.

2. İngiltere'deki Hayır Dükkânlarının Tarihi ve İşleyişi

Hayır dükkânları birçok farklı şekilde tanımlanabileceği gibi "Fırsat dükkânı" (Horne ve Maddrell, 2004, s. 12), "Tutumluluk dükkânı" (Parsons, 2004a, s. 259) gibi işlevini tanımlayıcı isimlerle de anılmaktadır. En başta dar gelir grubunun ihtiyaçlarına yönelik bir fikir olarak ortaya çıkmışken, zamanla belirli bir STK için aynı yardımı (eşya yardımı) nakdî yardıma dönüştürücü bir işlev kazanmış fakat en temel amacından da kopmamıştır. Günümüzde ekonomik geliri ne seviyede olursa olsun insanların ilgi gösterdiği ticarî, sosyal ve vicdanî bir müessese olarak hizmet vermektedir. Bağışlanan ürünler dükkânlara getirilmekte, temizlenip düzenlendikten sonra fiyatlandırılarak

⁵ Çalışma boyunca Birleşik Krallık isminin yanında İngiltere isminin de kullanılmasının nedeni literatürde UK olarak geçen ve İngiltere, Galler, İskoçya ve İrlanda'yı içine alan bölgeye ait çalışmalardan ve verilerden istifade edilmesidir. Ancak araştırma sırasında çoğunlukla İngiltere sınırlarındaki Hayır dükkânları ziyaret edilmiş ve gözlem bu dükkânlar üzerinden yapılmıştır. Başlıkta da İngiltere isminin tercih edilmesinin nedeni hem gözlem bölgesinin burası olması hem de İngiltere adının Birleşik Krallık'ı temsil eden şekilde bilinmesidir.

raflara yerleştirilmekte, satışı yapıp faturası kesildikten sonra ise elde edilen kazanç ana kuruma⁶ aktarılmaktadır. Bugün gelinen seviyede ikinci amacın, yani ana kuruma nakit para kazandırılması amacının diğer amaçların önüne geçtiği söylenebilir. Ancak Hayır dükkânlarının topluma sağladığı manevi destek de yadsınamaz. Dükkânlarda ücretli veya gönüllü çalışan personel, dükkânların kendilerine sağladığı sosyalleşme fırsatını dile getirmektedir ve böylece dükkânların bir nevi rehabilitasyon merkezi olarak işlev gördüğü de kabul edilebilir. Diğer taraftan, dükkânların ve sektörün genelinin geri dönüşüme sağladığı katkı ülke ekonomisine önemli bir kazanç olarak yansımaktadır.

1947 yılında ilk dükkânın açılmasının ardından sektör ciddi bir gelişme göstermiş olmasına rağmen asıl kurumsallaşma ve profesyonelleşme 1985 yılından sonra gerçekleşmiştir (Horne ve Maddrell, 2004, s. 5). Parsons'a göre bu dükkânların geri dönüşüme sağladığı katkı, tüketicileri iktisada yöneltmesi ve paranın değeri açısından önemli oluşu ile yalnızca dar gelirli sınıf tarafından değil toplumun genelinde kısa sürede popüler olmalarına neden olmuştur (Parsons, 2002, s. 589). Eskiden "kirli" olarak addedilen ve genelde merkezi olmayan yerlerde bulunan Hayır dükkânları (Horne, 1998, s. 155) gelişim aşamasında dükkânların ana caddelere taşınması, dekordan fiyatlandırmaya kadar profesyonelleşmesi, ücretli personel alımı ve ikinci el ürünlerin yanında birinci el ürünlerin de satılması ile ülke ekonomisinde ve perakende sektöründe yer almaya başlamıştır. Hayır dükkânlarının öncüsü olan Oxfam, 1960 yılında yalnızca 2 dükkânla hizmet verirken, 1998 yılında 860'dan fazla dükkâna ulaşmıştır (Whithear, 1999, s. 107). Oxfam 2010 yılı faaliyet raporuna göre 750 tanesi Birleşik Krallık'ta olmak üzere dünyanın farklı yerlerinde 1.200'den fazla dükkâna sahiptir ve internet üzerinden de satış yapabilmektedir.

Bu gelişim aşamasında dükkânların satılan ürünün cinsine göre sınıflaştığı da görülmektedir. Birinci grup, bağışlanmış ikinci el ürünleri satan dükkânlar, ikinci grup, ikinci el ürünlerin yanında yeni ürünler de satan dükkânlar ve üçüncü grup ise tamamen yeni ürünler satan dükkânlardır (Horne ve

⁶ Ana kurum; Hayır dükkânını kuran ve işleten sivil toplum kuruluşu (STK) .

Broadbridge, 1995, s. 18). Birleşik Krallık'ta faaliyet gösteren Hayır dükkânları 1992 yılında 183,3 milyon pound ticaret hacmine sahipken, bu rakam 1998 yılında 320 milyona, 2002 yılında ise 426,5 milyon pounda yükselmiştir (Parsons, 2002, ss. 586–587). 2016 yılı verilerine göre bu rakamın yıllık ortalama 300 milyon pound civarında⁷ seyrettiği söylenebilir. Ülke ekonomisi içindeki payı düşünüldüğünde bu oran az gibi görünse de dükkânlarda satılan her bir ürünün normal piyasa değerinin oldukça altında olduğu dikkate alındığında, perakende satışların düşünülenin aksine az olmadığı görülecektir. Ayrıca dükkânlarda ürün sirkülasyonu oldukça yüksek seviyededir.

Bir Hayır dükkânı ana kurum olarak bir STK'ya bağlı olmakla birlikte pek çok açıdan inisiyatif alabilen bir mağaza yöneticisi tarafından yönetilmektedir. Diğer çalışanlar çoğunlukla gönüllüdür. Bunun yanında ihtiyaç ve bütçesi dâhilinde gönüllü çalışanlarla teknik olarak aynı işi yapan ücretli çalışanlar da istihdam edilmektedir. Mağaza yöneticisinin, çalışanların çalışma saatlerini, aralarındaki iş bölümünü ayarlama, ürünlerin kontrolü, raf düzenleri ve fiyatlandırılması gibi görevleri bulunmaktadır. Diğer taraftan, bir mağaza yöneticisinden beklenen en önemli vazife ise, gönüllü çalışanlar ile ücretli çalışanlar arasındaki dengeyi korumaktır. Çünkü gönüllü çalışanlar profesyonel bir mağaza yöneticisinin varlığından pek fazla rahatsızlık duymazken, kendileri ile aynı işi yapan ücretli çalışanların herhangi bir olumsuz tavrı onların motivasyonunu kırabilir. Perakende sektöründeki diğer ticari dükkânlara nazaran, yöneticinin ve çalışanların aldığı ücret daha azdır; fakat çalışma esnekliği açısından Hayır dükkânı çalışanlarının daha rahat olduğu söylenebilir (Parsons ve Broadbridge, 2006, s. 126). Bunun yanı sıra, çoğunlukla diğer ticari markaların çeşitli departmanlarında çalışırken Hayır dükkânlarına geçişi tercih etme sebebi olarak birçok yönetici ve çalışanın “anamlı bir şeyler yapmak” (Broadbridge ve Parsons, 2005, s. 82) istediği şeklindeki yorumu önemlidir.

⁷ Bu rakam, dükkânların ticaret hacmini göstermesi için <http://www.thecharityretailconsultancy.co.uk> adresinde sunulan bir habere alınmıştır (15.05.2019). Bu dükkânlara özel yayınlanan yıllık raporlardan daha detaylı verilere ulaşılabilir.

Gönüllü çalışanların önceleri temel motivasyonlarını dini inanç ve sorumluluk duyguları oluşturmakta iken günümüzde ise gönüllü çalışanları motive eden birçok unsur bulunmaktadır (Horne ve Maddrell, 2004, s. 72). Bunların çoğu toplumdan bir nedenle uzaklaşmış bireylerin topluma yeniden kazandırılması temel amacını gözetir. İngiltere'deki Hayır dükkânlarına bakıldığında, obezite, ilaç bağımlılığı vs. gibi problemleri olan bireylerin gönüllü olarak dükkânlarda çalıştığını görebilmek mümkündür. Bunların yanı sıra, genç bireylere iş tecrübesi sağlaması, bir yakını kaybetmiş veya ağır bir hastalık geçirmiş bireylerin hayata yeniden tutunması, özellikle 60 yaş ve üzeri bireylerin kendilerini toplumdan soyutlanmamaları için Hayır dükkânları bu grupların gönüllü çalışma isteklerini geri çevirmemektedir.

Kurumlar, çoğunlukla gönüllü çalışanlar ile faaliyetlerini sürdürmeye başlamışken zaman içinde ücretli çalışan sayısını artırmıştır. Yapılan araştırmalarda gönüllü çalışan profilini çoğunlukla orta yaş üzeri (özellikle 55 yaşından büyük) kadınların oluşturduğu görülmektedir (Broadbridge ve Horne, 1994, s. 435; Parsons, 2004a, s. 259). Ayrıca günlük 4 saat haftalık 12 saat gibi kısa süreli çalışma saatlerine sahiptirler. Gönüllü çalışanlara yönelik yapılan bir ankette çalışanların %60'ı aile, arkadaş gibi kanallarla Hayır dükkânıyla irtibata geçip işlerini bu şekilde bulduğunu ifade etmiştir (Broadbridge ve Horne, 1996). Ayrıca gönüllü çalışanların Hayır dükkânı ile toplum arasında bağ kurmada önemli bir işleve sahip olduğu düşünülmektedir (Parsons, 2004b, s. 35). Bu da gösteriyor ki kurum, gönüllü çalışanları ihmal etmeden, büyümenin gerektirdiği kadar ücretli yönetici ve çalışanla yoluna devam etmeli bu sırada da her iki çalışma grubu arasında dengeyi kurmaya çalışmalıdır.

Sektör içinde hızla büyüyen kurumlar, ücretli personel ağını biraz daha geliştirip, bölge müdürü, ticaret ve reklam müdürü gibi personel kademelerine geçmiş, ürünlerin toplanıp dükkânlara buradan gönderilmesi için de depolar kurmuş ve bu depolarda da personel çalıştırmaya başlamıştır. Mağaza müdürü kendi mağazasından sorumlu, alan müdürü 5 ila 25 dükkânı kontrolden sorumlu iken bölge müdürü ise ortalama 6 alan müdürünün koordinesini yürütmektedir. Ticaret müdürü konumundaki kişinin ise genel stratejiyi belirleme, yeni dükkânların açılması gibi çeşitli görevleri vardır (Parsons, 2004

a, s. 262). Ayrıca Hayır dükkânları istenilen yetenek ve verime ulaşabilmek için son yıllarda gerek dükkân içinde çalıştırılan gerekse üst kademedeki çalıştırılan personelin hizmet içi eğitimlerine önem vermeye başlamıştır. Fakat personel eğitimine ayrılan bütçe oldukça az olduğu için bunu sınırlı derecede yapabilmektedir (Broadbridge ve Parsons, 2003, s. 742).

Hayır dükkânlarında çalışan personelin profili kadar, buralardan alışveriş yapan müşterilerin profili de önemlidir. Müşterilerin profilleri konusunda, Alexander ve arkadaşları iki gruplu bir tasnif ortaya koymuştur. Buna göre birinci grup Hayır dükkânlarını satılan ürünlerin ucuzluğu nedeniyle dükkânları tercih eden dar gelirli kimseler, ikinci grup ise dükkânlarda antika eşyaları, nadir kitapları veya eski moda kıyafetleri bulmak için tercih eden kişilerdir (Alexander, Cryer ve Wood, 2008, s. 543). Hayır dükkânlarından alışveriş yapan müşterilerin yaşlarına yönelik bir araştırmada ise Bristol’de bir dükkân ele alınmış ve müşterilerin %64’ünün 45 yaş ve üzeri, %31’inin 25-44 yaş arası, %5’inin ise 25 yaş altı olduğu tespit edilmiştir (Parsons, 2000, s. 143). Araştırmada ayrıca müşterilerin %78’inin en az haftada bir kere bir Hayır dükkânına uğradığı ve her defasında ortalama 2,14 pound (yaklaşık 15 TL) harcadığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra müşteriler Hayır dükkânlarına sırf bir şey almak için değil, ürünlere bakmak, müşterilerle veya çalışanlarla sohbet etmek açısından rahatlatıcı bir atmosfer olduğu için de gittiklerini ifade etmişlerdir (Parsons, 2000, s. 144).

Hayır dükkânlarının fiziki açıdan diğer dükkânlardan farklı olmadığı görülmektedir. Fakat ürünlerin ikinci el olması ve kıyafetten çocuk kitaplarına kadar ürün çeşitliliği içeri giren bir müşterinin burasının normal bir dükkân olmadığını anlamasını sağlamaktadır. Bunun yanında özellikle son yıllarda birçok Hayır dükkânı vitrin düzeninden raf düzenine kadar diğer dükkânlarla yarışır seviyeye çıkmıştır. Dahası dükkânlar kendi aralarında yarışıp, dekorasyon ve ambiyans gibi kulvarlarda ödüller bile almaktadır. Profesyonel mağaza yöneticilerinin sektöre girmesiyle, çeşitli kampanyalar, satılmayan ürünler için fiyat indirimi, sepetten satış, özel günlerde yarı fiyat uygulaması gibi stokları eritmeye yönelik çalışmalar da uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca dükkânların ücra yerlerden ana caddelere taşınması da onların perakende sektöründe diğer firmalarla eşit şartlara ulaşmalarına yardımcı olan önemli

bir unsurdur. Fakat bu konuda da dezavantajlar ürün toplamada ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple depo sistemiyle çalışan kurumlar ana caddelerde daha rahat şekilde dükkân açarken, yapılan bağışa daha bağımlı olan küçük kurumlar daha az işlek caddelerde kalmayı tercih etmiştir. Kendilerine işlek caddeleri seçmeme sebepleri sorulduğunda hem bu dükkânların kirasının fazla olması hem de bağışları yapan kişilerin arabalarıyla rahat şekilde dükkân önüne kadar gelip ürünleri indirebilmesi için bu caddelerin seçildiğini beyan etmişlerdir (Horne ve Maddrell, 2004, s. 56). Kira, hayır faaliyetleri yapan bir kurum için karar verme süreçlerinde önemli bir etkidir. Kirası ne kadar az olursa toplanacak gelirin o kadar az kısmı sarf edilmiş olacaktır; fakat diğer dükkânlardan uzak olmama, dükkânların güvenliği ve sosyal iletişim açısından önemli görüldüğü için bütünüyle tecrit alanlar yerine az işlek caddeler tercih edilmektedir. Dükkânların yer seçiminde bu gibi hususlara dikkat edildiği gibi, bağış yapılma, bağışlanan ürünlerin satılma ve gönüllü çalışanların ulaşım potansiyeli gibi noktalar da göz önünde bulundurulmaktadır (Alexander ve diğerleri, 2008, s. 547).

Bazı dükkânlarda kartpostal, anahtarlık gibi hediyelik eşya türünden yeni ürünler satılmaktadır; ancak satılan ürünlerin çoğunluğu kıyafet, ayakkabı, çanta, bebek ve çocuk ürünleri, oyuncak, ev eşyası, süs eşyaları, kitap, DVD ve CD gibi ikinci el ürünlerden oluşmaktadır. Müşterilerin ürün tercihlerine dair yapılan bir araştırmada, müşterilerin %76'sı kadın kıyafetleri, yaklaşık %52'si biblo gibi süs eşyaları, %48'i kitap, %36'sı erkek kıyafetleri ve %29'u çocuk kıyafetleri aldığı gözlenmiştir (Parsons, 2000, s. 146). Bu verilere göre en çok satılan ürünün kadın kıyafetleri olduğu söylenebilir. Ancak bu veriler dükkânın kapasitesine, bulunduğu çevrenin sosyal yapısına bağlı olarak da değişiklik gösterebilir. Üniversite yakınında bulunan bir Hayır dükkânında kitap satışının diğer ürünlere nazaran daha fazla olması beklenebilir. Bunun yanında çocuklu ailelerin çoğunlukta olduğu bölgelerde çocuk ürünleri ve oyuncak satışı daha fazla olabilir. Diğer taraftan Oxfam, Cancer Research Fund gibi daha büyük hayır kurumları özellikle son yıllarda yeni ürünlerin satışına da önem vermektedir ve bu satışlardan elde ettiği kâr, bireysel bağıştan elde ettiği kâra yaklaşmıştır (Horne, 1998, s. 157).

Ürünlerin toplanma yolu çok çeşitlidir. Bunlardan en yaygını dükkâna

doğrudan bağışın getirilip bırakılmasıdır. Bunun yanında Hayır dükkânları bağış kutuları, konteyner gibi toplama yollarını da tercih etmektedir. İnsanların ürünleri daha kolay şekilde verebilmesi için bu kutuların alışveriş merkezi, kilise, okul, kreş gibi yerlere bırakılması yöntemi günümüzde İngiltere genelinde aktif şekilde işlemektedir. İşlek caddelerdeki dükkânlar bağış geldiğinde içerideki personelin meşgul olmaması için veya insanların rahat şekilde bağışlarını bırakabilmeleri için bu kutuları ve bağış poşetlerini dükkânların önünde bulundurduğu da gözlenmektedir. Diğer etkili bir toplama yolu ise kapılara bırakılan büyük bağış poşetleridir. Bu poşetlerin üzerinde STK'nın bilgileri ve poşetlerin hangi gün toplanacağı bilgisi yer almaktadır. Bu yolla bağış toplamada orta sınıfın yaşadığı bölgelerden zengin sınıfın yaşadığı bölgelere nazaran daha fazla verim alındığı gözlenmiştir. Araştırmacılar bunun nedeninin, zengin sınıfın Hayır dükkânı tecrübesi olmaması dolayısıyla onlardan ne tür ürünler beklenildiğini bilmemelerinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Bu sebeple bırakılan ürünlerin satılma kapasitesinin oldukça düşük olduğunu ifade etmişlerdir (Horne ve Maddrell, 2004, s. 57). Hayır kurumları okullar aracılığıyla da bağış toplamaktadır. Bu yolla toplanan bağışlarda hazırlanan broşür ve bağış poşeti öğrenciler aracılığı ile evlere gönderilmekte ve belirlenen gün okul önüne bırakılan tüm dolu poşetler hayır kurumu tarafından toplanmaktadır.

Toplanan bu ürünler eskiden her bir dükkânın arka kısmında yıkanıp, ütülenip satışa hazır hale getirilirken günümüzdeki Hayır dükkânlarında bu tür işlemlerin yapılması hem ürünlerin çokluğu hem de personelin yetersizliği nedeniyle daha zordur. Bu sebeple bu tür bir hazırlık aşaması yerine dükkânlar arka bölümlerini ürünlerin seçilip fiyatlandırılması için depo olarak kullanmaktadır. Ürünlerin yıkanmış şekilde bağışlanması rica edilmektedir ancak buna rağmen yıkanılmadan satılamayacak ürünler için de kuru temizlemecilerden hizmet alınmaktadır (Horne ve Maddrell, 2004, s. 69).

Ürünlerin satışa hazırlık aşamasının önemli bir kısmını da fiyatlandırma oluşturmaktadır. Ürünler hak ettiği miktarda fiyatlandırılmalı, satışın uzun süre gerçekleşmemesi halinde fiyatlandırılma gözden geçirilmeli ve profesyonel bir fiyat etiketiyle alıcıya sunulmalıdır. Örneğin Oxfam bunu yeşil renkli logosunu beyaz bir fon üzerine kullanarak yapmaktadır ve araştırmacılar bu

logonun aynı zamanda kurumun politikasını da iyi şekilde yansıttığını düşünmektedir (Parsons, 2004b, s. 36). Logolu fiyat etiketi bugün birçok kurumun kurumsal kimlik ve kasada profesyonel satış açısından özellikle tercih ettiği bir yöntemdir. Satış politikaları arasında dönemsel indirimler, çoklu satış (2, 3 ya da 4 tane alımlara özel fiyat) ve sepet satışı gibi yöntemler de vardır. Stokların farklı kurumlar arasındaki sirkülasyonu yapılarak, satılmayan ürünlerin farklı bölgelerde yeniden sunulup satışı yapılmaya çalışılmaktadır (Parsons, 2004a, s. 36). Özellikle depo üzerinden çalışan Hayır dükkânlarında bağışlanan ürünlerin türünün kontrol edilememesi gibi bir problemin önüne geçilmiştir; ancak bu yöntemde de kurumun büyüklüğüne göre ürünlerin dükkânlara nakliyesi zaman, emek ve nakit kaybına sebep olabilmektedir. Kurum daha büyük ise satışların artırılması ile bu kayıplar önemsiz olmakta ancak kurum küçük ise çoğunlukla depo yöntemi tercih edilmemektedir. Depo yönteminde veya yalnızca ürün sirkülasyonu yönteminde satılmayan ürünlerin satışı muhtemel başka alanlara gönderilmesi ile onlara ikinci bir şans verilmiş olmaktadır (Croft, 2003, s. 94).

Güvenlik yasaları nedeniyle son yıllarda elektrikli ev aletleri, hastalık taşıyabileceği düşünülen kıyafetler ve bazen de ikinci el oyuncaklar gibi bazı ürünlerin satışı yasaklanmıştır (Horne ve Maddrell, 2004, s. 21). Elektrikli ev aletlerinin kontrolü yapıldıktan sonra satılabileceği gibi diğer ürünler de temizlik sürecinden geçirilip satılabilir fakat özellikle büyük hayır kurumları dükkânlarında bu ürünlerin satılmamasına özen göstermektedir.

Ürünlerin bağışlanma nedenleri hakkında 2005 yılında İngiltere'de yapılan bir araştırmaya göre evde yapılan büyük temizlikler sonrası istenmeyen veya fazla eşyaların bağışlanması birinci sırada gelmektedir. Diğer nedenler de temel amaç bakımından bu nedenden çok farklı olmayıp hemen hepsi de "eşyalardan en iyi şekilde kurtulma" mantığı üzerinedir. Araştırmada, eski eşyaların yerine yeni eşyaların alınması ikinci sırada, evi yeniden dekore etme üçüncü sırada, taşınma dördüncü sırada ve bir yakını kaybetme sonucu eşyalarını bağışlama son sırada gelmektedir (Hibbert ve diğerleri, 2005, s. 822). Edmund Chattoe ikinci el ürünlerin dünyanın en değersiz ürünü olabileceği gibi, ünlü bir yağlı boya tablo, kraliyet eşyaları gibi oldukça değerli bir ürün de olabileceği gibi bir tespit yapmıştır (Chattoe, 2000, s. 156). Bu önemli bir

yorumdur; çünkü ürün yelpazesi oldukça geniş olduğu gibi değer algısı da kişiden kişiye değişkenlik göstermektedir.

Hayır dükkânlarına sahip olan STK'ların bir diğer önemli hedefi de ana kurumun topluma tanıtılmasıdır. Dükkânlarda asılı olan bilgilendirme afişleri yanında, her kurumun kuruluş amacının ve faaliyetlerinin tanıtıldığı broşürler müşterilere dağıtılmaktadır. Bu sebeple dükkânlar bir tanıtım ofisi olarak da hizmet görmektedir. Bu konuda bir örnek olarak, zihinsel hastalıkların tedavisi ve farkındalığı üzerine çalışmalar yürüten "Mind" isimli kuruluş toplumu bu hastalıklar konusunda bilgilendirmesinin yanı sıra birçok şehirde sahip olduğu Hayır dükkânları ile çalışmalarının tanıtımını da yapmaktadır. Bunun gibi birçok kurum sahip oldukları Hayır dükkânları ile yapmış oldukları faaliyetlerin tanıtımını gerçekleştirmektedir.

3. Hayır Dükkânlarının Toplumdaki Algısına ve Potansiyeline Yönelik Anket

İngiltere'deki Hayır dükkânı kurumunun, sorular başlamadan önce kısaca tanıtıldığı ve katılımcıların bilgilendirildiği anket çalışmasının temel hedefi Türkiye'de böyle bir kurumsal yapının yaygınlaşması ile halkın bu dükkânlara muhtemel yaklaşımını ölçmektir. Elde edilen veriler bir sonraki bölümde teklif edilen modele bir girdi olarak kullanılmaktadır. Anket katılımcılarına yöneltilen sorular, verilen cevaplara ve katılımcıların deneyimlerine göre değişkenlik göstermektedir. Örneğin daha önce İngiltere'de yaşamış ve Hayır dükkânı tecrübesi olan kişiler için fazladan bir bölüm konulmuş ve alışveriş deneyimi ile gözlemlerini yansıtmaları beklenmiştir. Sonuçlar bu açıdan da analize tabi tutulabilir. Örneğin İngiltere'de her hafta dükkâna uğrayan birinin kendi ülkesinde açılacak bir dükkâna nadiren uğrarım gibi bir yanıt vermesi onun çevresinden çekindiği veya ülkesindeki dükkândan beklediği verimi alamayacağı anlamına gelebilir. Fakat çalışmanın sınırlılıkları dikkate alındığında, anketin kurgulanış tarzı böyle bir analize de imkân vermesine rağmen, bu tür değerlendirmeler çalışmaya dahil edilmemiştir.

Anketin hedef kitlesi ve beklentileri şu şekilde özetlenebilir;

- i) Birinci grup, Türkiye'den gidip bir süreliğine İngiltere'de yaşayan/

yaşamaya devam eden fakat ülkesiyle bağını koparmayan veya tamamen dönen, Hayır dükkânı deneyimi olan bireylerdir. Onlardan beklenen, kurumların çalışma mantığını anlaması, kurumsal yapıyı fark etmesi, ne sıklıkla alışveriş yaptığı, en çok hangi ürünleri aldığı, dükkânı tercih etme nedeni, Türkiye'deki tanıdıklarına bahsetme durumu, Türkiye'de olsa tercih edip etmeyeceği, destek verip vermeyeceğidir. Bu gruba, ayrıca ikinci gruba yöneltilen soruların tamamı da sorulmuştur.

ii) İkinci grup, İngiltere veya başka bir ülkede herhangi bir Hayır dükkânı tecrübesi olmayan, kurumu çoğunlukla anketin yaptığı bilgilendirme sonucu öğrenen kişilerdir. Verdikleri cevaplarıyla anlaşılacak istenen konular ilk aşamada, yaşadığı bölgede böyle bir kurumun olup olmadığı hakkındaki bilgisi, böyle bir kurum olsa alışveriş yapıp yapmayacağı, yaparsa hangi sıklıkla hangi ürünleri alacağı, dükkânları tercih etme nedeninin ne olacağı, hayır kurumunun ne gibi amaçlara hizmet etmesini istedikleridir. İkinci aşamada ise bu tür kuruma özellikle ikinci el ürün satışından kaynaklanan toplumsal bakışı ortaya çıkarması ve katılımcıların bu muhtemel yadırgamaya rağmen kurumu destekleyip desteklemeyeceği anlaşılacak istenmiştir. Bu amaçla, toplumun buralardan alışveriş yapan bireyleri yadırgaması ihtimalini değerlendirmeleri, yadrganma mevzusuna ihtimal verenlerin buna rağmen alışverişe devam edip etmeyecekleri, alışveriş yaparken yakınlarının görebilme ihtimalinden çekinip çekinmedikleri, bağış yapıp yapmayacakları, bağış yaparken dikkate alacakları mevzular, gönüllü çalışma potansiyeli gibi sorular yöneltilmiştir.

iii) Son olarak gruplardan bu dükkânların ve kurumun işlevi üzerine yorumlar istenmiştir. Bu sebeple, kurumun geri dönüşüme vereceği katkının, ürünlerin ucuzluğu sebebiyle daha çok tüketmeye, ihtiyaçlarından fazlasını almaya sevk edip etmeyeceğinin, ülke ekonomisine ve toplumsal dayanışmaya sağlayacağı muhtemel katkının değerlendirileceği sorular yöneltilmiştir.

Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın ideal evrenini Türkiye'nin tüm illerindeki bireyler oluşturmaktadır. Ancak ideal evrene ulaşmak çalışmaya kısıtlar getireceği için (zaman ve maliyet açısından), Marmara bölgesi alt evren olarak seçilmiştir. Katılımcıların merkezden taşraya doğru genişletilmesi ile (toplumdaki kültür

farkı, gelir seviyesi yönleriyle) seçilen örnek, ideal evrenin özelliklerini taşı hale getirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada örnekleme yöntemi olarak Kasti Örnekleme ile Kartopu Örnekleme (Bhattacharjee, 2012, s. 70) bir arada kullanılmıştır. Evrenden kişiler seçilmiş, bu kişilerden anketi önce kendilerinin doldurmalarını, daha sonra, ankette sorulan sorulara ilgili olabileceklerini düşündükleri tanıdıklarına anketi doldurtmaları istenmiştir. Bu sayede, katılımcılar rastgele seçilmemiş, kısa sürede en sağlıklı sonucu alabilmek için iki belirgin yöntemle araştırmaya dâhil edilmişlerdir.

Toplam 316 kişinin yanıtladığı ankette, katılımcılardan 6'sinin tutarlı cevaplar vermediği tespit edilmiş dolayısıyla verdikleri cevaplar değerlendirmeye alınmamıştır. Bu sebeple bu çalışmada 310 kişi üzerinden değerlendirmeler sunulacaktır. Sunulan model önerisinde, mevcut literatür, deneyim ve anket verileri dikkate alınmıştır. Fakat çalışmanın sınırlılıkları göz önünde tutulduğunda, örneğin "bağış toplama metotları" için bir soru sorulamamıştır ve bu noktada anket verisi kullanılamamıştır. Bunun yerine mevcut literatür ve deneyime başvurulmuştur. Bunun gibi sınırlılıklar düşünüldüğünde, bir Hayır dükkânı uygulaması yapıldıktan sonra deneyime dayalı yeni bir çalışma oluşturulabilmesi mümkündür. Hatta, dükkândan doğrudan alışveriş yapan ilgili bireylere yönelik bir anket çalışması, kurum hakkında daha ve net bir bilgi sağlamış olacaktır.

Anketin Yapısı

Çalışmada açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşan karma soru formları kullanılmıştır. Özellikle Hayır dükkânları ile ilgili sorularda çoktan seçmeli ve likert gibi teknikler kullanılmıştır. Bu tekniklerin çeşitlilikle kullanılmasının sebepleri, sorulara en ölçülebilir cevapları almak ve katılımcının anket boyunca dikkatinin dağılmasını önlemektir. Bu sayede, anket sonunda kontrol soruları karşılaştırıldığında tutarlılığın oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Ankette ayrıca cevaplanmayan sorular kalması veya soruların yarım cevaplanmasından kaçınmak için zorunlu cevap tekniği tercih edilmiştir. Online ankette uygulanan bu teknikle katılımcı bölümün tüm soruları bitmeden diğer bölüme geçemediği için, soruların atlanması veya yarım bırakılması gibi bir durum olmamıştır.

Ankette, birinci bölüm demografik sorulardan oluşmakta ve bölüm sonunda katılımcılara alışveriş tecrübeleri sorulmaktadır. Bu soruya verdiği yanıt pozitif ise ikinci bölüme yönlendirilmektedir. İkinci bölümde katılımcılara Hayır dükkânlarından alışveriş tecrübeleri ile ilgili sorular sorulmuştur. Daha önce İngiltere'de bulunma sorusuna olumsuz yanıt verip, Hayır dükkânından alışveriş yapma sorusuna olumlu yanıt veren kimse olmadığı için, alışveriş yapanların İngiltere'deki Hayır dükkânlarından alışveriş yaptığı anlaşılmıştır. Bu bölümdeki sorular, katılımcıların alışveriş sıklığı, dükkânları tercih etme nedenleri, deneyimlerini Türkiye'deki yakınları ile paylaşma eğilimleri, Hayır dükkânlarında gönüllü çalışma ve dükkânlara bağış yapma deneyimleri ile ilgilidir. Hayır dükkânlarından alışveriş çok yönlü sebeplere sahip olduğu için, çoğunlukla katılımcıdan sorularda sıralanan faktörleri puanlaması istenmiştir.

Eğer katılımcı daha önce herhangi bir Hayır dükkânından alışveriş yapmamış ise doğrudan üçüncü bölüme geçmektedir. Bu bölümde İngiltere'de bulunmuş ve bulunmamış olan her iki gruba da "Türkiye'de böyle dükkânların açılması" varsayımı üzerinden sorular yöneltilmiştir. Bu bölümde kullanılan sorular, dükkânları tanımayan katılımcılar da dikkate alınarak daha belirgin şekilde sorulmuştur. Bu bölümdeki sorular çoğunlukla "Evet-Hayır-Fikrim yok veya Katılıyorum-Katılmıyorum-Fikrim yok" (Thurstone ölçeği) şeklinde cevaplarını gerektiren kısa sorulardır. Sorulardan yalnızca üçünde katılımcılardan faktörleri puanlamaları istenmiştir. Cevapların, önceki bölümde benzer sorulara alınan yanıtlarla örtüşmesi katılımcıların soruları özenli şekilde doldurduğunu göstermektedir. Anketin son bölümü ise Hayır dükkânlarının işlevi üzerine sorulardan oluşmaktadır. Bu bölümde dört soruda likert tekniği kullanılmış, katılımcılardan verilen ifadelere 1=kesinlikle katılmıyorum ve 5=kesinlikle katılıyorum ölçeğinde tercihlerini sunmaları istenmiştir.

3.1. Anket Bulguları ve Değerlendirme

Çalışmanın bu kısmında, gerçekleştirilen ankete ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Anket verilerinin güvenilirliğini sağlamak amacıyla Cronbach Alpha güvenilirlik testi uygulanmıştır. Cronbach Alpha değeri 0-1 arasında değişmekle birlikte, literatürde değer 0,7'den büyük olması güvenilirlik için yeterli kabul edilmektedir. Bu çalışma için Cronbach Alpha değeri 0.748

olarak tespit edilmiştir. Ankete ilişkin demografik bulgular aşağıdaki tabloda ele alınmaktadır.

Tablo 1: Demografik Bulgular

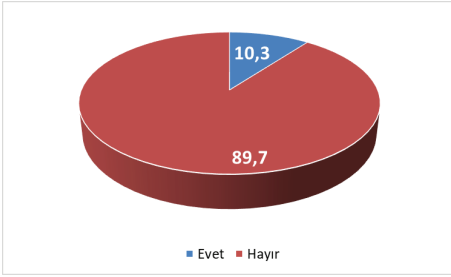
		n	%
Cinsiyet	Kadın	187	60,3
	Erkek	123	39,7
Medeni Durum	Bekar	110	35,5
	Evli	200	64,5
Çocuk Sahibi Olma Durumu	Evet	161	51,9
	Hayır	149	48,1
Yaş	18 yaş altı	3	1,0
	18-24	47	15,2
	25-35	180	58,1
	36-45	63	20,3
	46-55	15	4,8
	56-65	2	0,6
Meslek	Öğretmen	51	16,5
	Öğrenci	51	16,5
	Akademisyen	45	14,5
	Bankacı / Finans	29	9,4
	Ev Hanımı	27	8,7
	Kamu Görevlisi	14	4,5
	Diğer	93	30,0
Aylık Gelir (TL)	0-2000	65	21,0
	2001-4000	97	31,3
	4001-6000	91	29,4
	6001-8000	30	9,7
	8001 ve üzeri	27	8,7
Birleşik Krallık'ta Bulunma Durumu	Bulunmadım	258	83,2
	1 ay – 6 ay	23	7,4
	6 ay – 1 yıl	5	1,6
	1 yıl – 3 yıl	11	3,5
	3 yıldan fazla	13	4,2

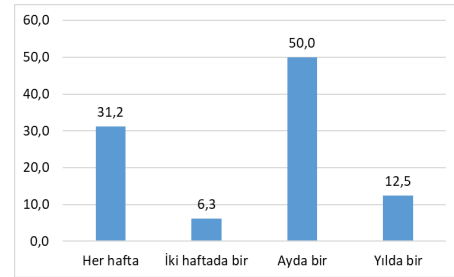
3.1.1. Hayır dükkânı tecrübesi ile ilgili sorulara verilen cevaplar.

Bu bölüm "Birleşik Krallık'ta buldum" yanıtı verenlerin (52 katılımcı) yönlendirildiği soruların cevaplarından oluşmaktadır (Grafik 1). Cevapların ilk bölümü katılımcıların bizzat bu dükkânlarla⁸ ilgili yaşadıkları tecrübelerle ilgili verdikleri cevaplardan oluşmaktadır.

Grafik 1: "Charity Shop'lardan hiç alışveriş yaptınız mı? (%)"

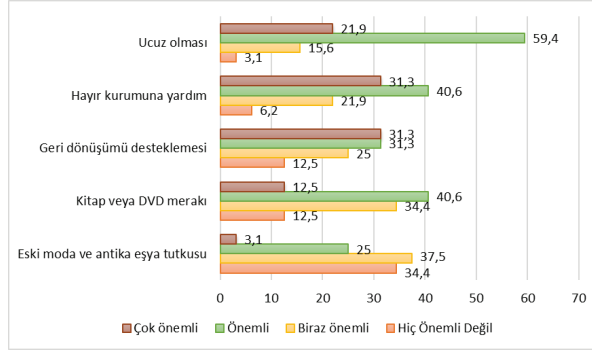
Grafik 2: "Charity Shop'lardan ne kadar sıklıkla alışveriş edersiniz/ederdiniz? (%)"

Alışveriş deneyimleri hakkında yöneltilen birinci ve ikinci sorular, İngiltere'de bulunmuş katılımcıların *Charity Shop*'lara ilgisini anlamaya yöneliktir. Katılımcıların %87,5'inin en az ayda bir kere Hayır dükkânlarından alışveriş ettikleri görülmektedir (Grafik 2). Bu oran oldukça yüksek olmakla beraber, başka bir ülkenin hayır kurumuna yardım ile kendi ülkesinin hayır kurumuna yardım faktörü aynı ölçüde sayılamaz. Bu sebeple Türkiye'de Hayır dükkânı kurulması halinde, ilginin ve alışveriş sıklığının yükselebileme ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

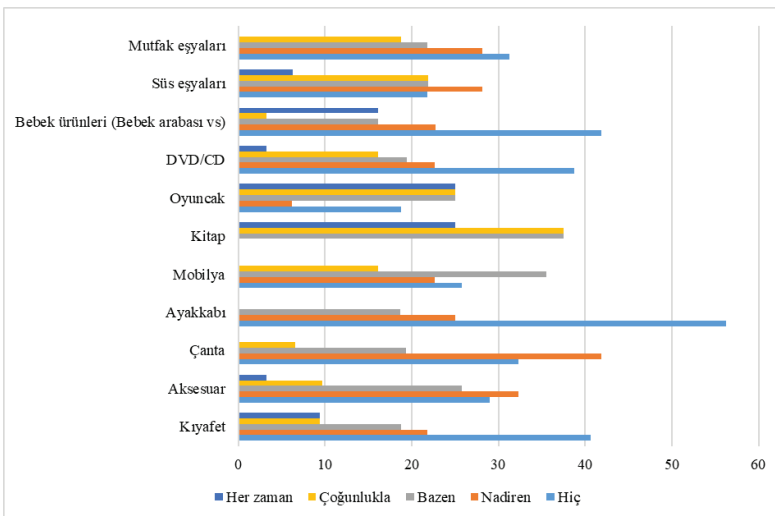
⁸ Yanıt verenler tarafından "Hayır dükkânı" ismi yaygın olarak bilinmediği için sorularda "Charity Shop" ismi kullanılmış, bu sebeple çalışmaya da bu şekilde alınmıştır.

Grafik 3: “Charity Shop”ları tercih etme nedeninizi önem derecesine göre işaretleyiniz. (%)”

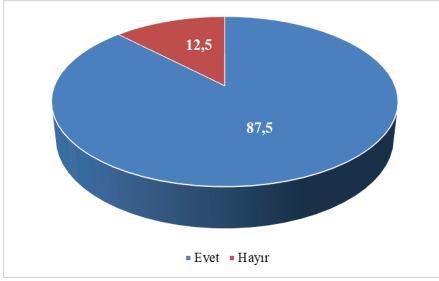
Katılımcıların *Charity Shop*’ları tercih etmelerinde en önemli unsurların bu dükkânların ucuz olması ve bu dükkânlardan alışveriş yaparak hayır kurumlarına yardım edilmesi olduğu görülmektedir (Grafik 3). Ayrıca dükkânların geri dönüşümü desteklemesi de katılımcılar açısından tercih nedeni olmalarında önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra katılımcılar, Hayır dükkânlarını tercih etmelerinde ihtiyaç sahiplerine ulaşabilme, tüketim çılgınlığını dizginleme gibi faktörlerin de etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Grafik 4: “Charity Shop”lardan ne gibi ürünleri, hangi sıklıkla alırsınız? (%)”

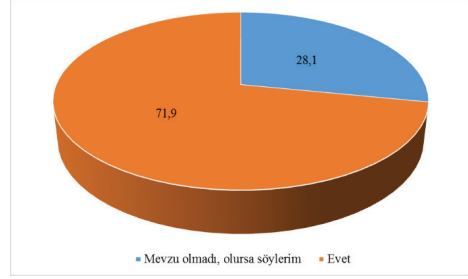

Katılımcılara, “*Charity Shop*’lardan ne gibi ürünleri hangi sıklıkla alırsınız?” sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların Hayır dükkânlarından sırasıyla en çok kitap ve oyuncak satın aldıkları görülmektedir (Grafik 4). Bununla birlikte verilen yanıtlara göre katılımcıların sırasıyla en az ayakkabı, çanta ve kıyafet üzere giyim eşyaları satın aldıkları görülmektedir. Giyim eşyalarının az tercih edilmesinde, başkaları tarafından kullanılmaları sonucu deforme olma ihtimalleri ya da modasının geçmesi gibi etmenler belirleyici olabilir. Fakat deformasyon ya da modasının geçmesi durumu oyuncak ve kitaplar için geçerli olmayabilir.

Grafik 5: “*Charity Shop*’lardan Türkiye’de yaşayan ve bu tür bir kurumu daha önce görmemiş olan tanıdıklarınıza bahsettiniz mi? (%)”

Grafik 6: “*Charity Shop*’lardan alışveriş yaptığınızı ülkenizdeki yakınlarınız biliyor mu? (%)”

Charity Shop’tan alışveriş yapanlara bu kuruluşlar hakkında Türkiye’deki tanıdıklarına bahsedip bahsetmediklerine yönelik bir soru da iletilmiştir. Bu soruya verilen cevabın %87,5 civarında evet olması bu kurumu tecrübe eden kişilerin uygulamayı beğenerek Türkiye’deki yakınlarına bahsettiğini göstermektedir (Grafik 5). Soru ayrıca, cevap veren kişinin ikinci el ürünlerin satıldığı böyle bir kurumdan alışveriş yapmasını yakınlarından gizlemediğini, kurumların ilgi çekici olduğunu da ortaya koymaktadır. Katılımcıların Hayır dükkânlarından alışveriş yaptıklarını gizli tutma yönünde eğilimleri olup olmadığını belirlemek amacıyla “*Charity Shop*’lardan alışveriş yaptığınızı ülkenizdeki yakınlarınız biliyor mu?” şeklinde bir soru daha yöneltilmiş ve yanıt seçeneği olarak “Evet”, “Hayır”, “Mevzu olmadı, olursa söylerim” ve “Asla söylemem” ifadeleri sunulmuştur. Bu sorudaki amaç, toplumda ikinci el kullanımında çekince olup olmadığı ve ikinci el eşya kullanmanın diğer insanlar tarafından olumsuz algılanıp algılanmadığını anlamaktır.

Katılımcıların %71,9'u *Charity Shop*'lardan alışveriş yaptıklarını ülkelerindeki yakınlarının bildiğini %28,1'i ise mevzu olmadığı için söylemediklerini ifade etmiştir (Grafik 6). Katılımcıların hiçbirinin "hayır" ve "asla söylemem" ifadelerini tercih etmemiş olması bu dükkânlardan alışveriş yapmayı içselleştirdikleri ve bu durumun gizli kalması yönünde eğilimleri olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 2: Katılımcıların Hayır dükkânlarından Alışveriş ile İlgili İfadelere Katılım Düzeyleri (%)

%	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
<i>Beni daha çok tüketmeye / alışverişe sevk ediyor.</i>	18,8	50,9	9,4	18,8	3,1
<i>Bütçeme yardımcı oluyor.</i>	3,0	0,1	6,2	46,9	43,8
<i>Hayır kurumunu desteklediğim için kendimi iyi hissediyorum.</i>	3,1	3,1	21,9	46,9	25,0
<i>Toplum geri dönüşüm yönünden destekliyor.</i>	3,1	3,1	3,1	56,3	34,4
<i>Ucuzluğu sebebiyle ihtiyacım olmadığı halde harcamaya sevk ediyor.</i>	6,3	34,4	31,3	25,0	3,1
<i>Sosyalleşmeme yardımcı oluyor.</i>	9,4	46,9	21,9	15,6	6,3
<i>Alışveriş yapmasam da bakılmayı seviyorum.</i>	6,3	3,1	3,1	46,9	40,6

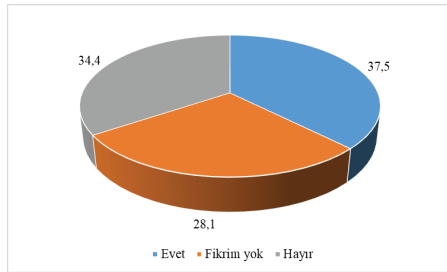
Burada bir sonraki bölümde "Kendi ülkenizde Hayır dükkânı" bölümü için sorulacak sorular, kurumu zaten deneyimlemiş olan bireylere yöneltilmiştir. Tablo 2'de görüldüğü üzere, dükkânların ucuz ürün sunması sebebiyle "Bütçeme yardımcı oluyor" ve "Alışveriş yapmasam da bakılmayı seviyorum" yanıtlarının oranlarının yüksek olması katılımcıların bu kuruluşları fırsat dükkânı olarak gördükleri şeklinde yorumlanabilir. Bir sonraki bölümde Hayır dükkânının faaliyetleri sebebiyle "kuruma yardım" düşüncesinin öne çıktığını görmekteyiz.

Tablo 3: "Herhangi bir *Charity Shop*'u tercih etmenizdeki nedenler nelerdir? Sizin için önemine göre işaretleyiniz. (%)"

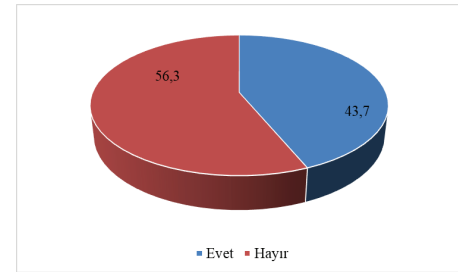
%	Hiç Önemli Değil	Biraz Önemli	Önemli	Çok Önemli
<i>Ana kurumun amacı</i>	9,7	19,4	41,9	29,0
<i>Dükkanın temizliği ve düzeni</i>	0	9,4	46,9	43,8
<i>Ürünlerin kalitesi ve durumu</i>	0	3,1	40,6	56,3
<i>Ürünlerinin ucuzluğu</i>	0	19,4	48,4	32,3
<i>Personelin güler yüzü</i>	3,1	28,1	46,9	21,9
<i>Yerinin yakınlığı veya ulaşım elverişliliği</i>	3,2	22,6	41,9	32,3

Bu soruda da bir önceki soruya benzer şekilde hayır kurumunun yürütmüş olduğu faaliyet sebebiyle kurumdaki alışverişin aslında bir bağış gibi düşünülmediği görülmektedir. Katılımcılar için, "Dükkanın temizliği ve düzeni" ile "Ürünlerin kalitesi ve durumu" seçeneklerinin "Ana kurumun amacı" seçeneğinden daha önemli olduğu belirtilmiştir (Tablo 3). Ayrıca katılımcılar alışveriş için dükkanları tercih nedenleri olarak, ürünlerin sürekli değişerek güncellenmesi, dükkanın büyüklüğü ve ürün çeşitliliği faktörlerini belirtmişlerdir.

Grafik 7: "İngiltere'deki herhangi bir *Charity Shop*'ta gönüllü olarak çalışmak ister miydiniz? (%)"

Grafik 8: "Charity Shop'a hiç bağışta bulundunuz mu? (%)"

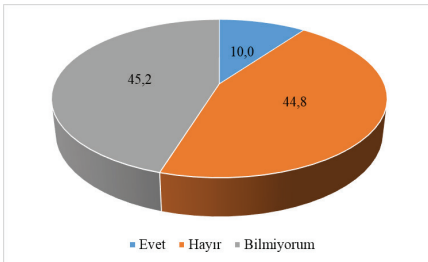
Katılımcıların %37,5'i İngiltere'de herhangi bir *Charity Shop*'ta gönüllü çalışmak istediğini, %34,4'ü ise çalışmak istemediğini belirtmiştir (Grafik 7). Ayrıca *Charity Shop*'ta gönüllü çalışmak isteyenlere, bunun gerekçesi sorulduğunda katılımcıların ağırlıklı olarak "sosyalleşmek", "ihtiyaç sahibi

kimselere yardım ederek kendini mutlu hissetmek” ve “Hayır dükkânının bağlı olduğu kurumu desteklemek” yanıtlarını verdikleri görülmüştür. Katılımcıların %43,7’si daha önce bir *Charity Shop*’a bağışta bulunmuşken %56,3’ü daha önce bağışta bulunmadığını ifade etmiştir (Grafik 8). *Charity Shop*’a daha önce bağışta bulunanlar kıyafet, oyuncak, mobilya, mutfak eşyası gibi ürünler bağışladıklarını belirtmişlerdir.

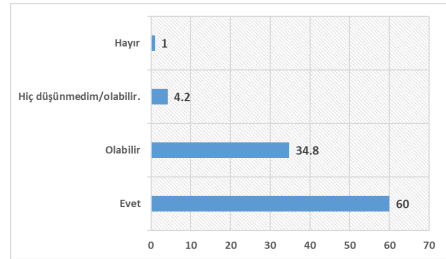
3.1.2. Türkiye’de “Hayır dükkânı” kurulması ile ilgili sorulara verilen cevaplar.

Bu bölümde, Hayır dükkânı için anket başında verilen tanımlama ve ilk bölümdeki tanımlayıcı soruların sağlamış olduğu altyapı üzerinden katılımcılara kendi ülkelerinde Hayır dükkânı olması durumunda buna gösterecekleri ilgi ölçülmeye çalışılmıştır. Katılımcıların Türkiye’de yaşaması dolayısıyla “kendi ülkeniz” tanımlaması Türkiye’yi yansıtmaktadır ancak çok nadir de olsa Türkiye vatandaşı olup yurt dışında ikamet eden kişilere de rastlanmaktadır.

Grafik 9: “Yaşadığınız bölgede tanımlanan şekilde Hayır dükkânı var mı? (%)”

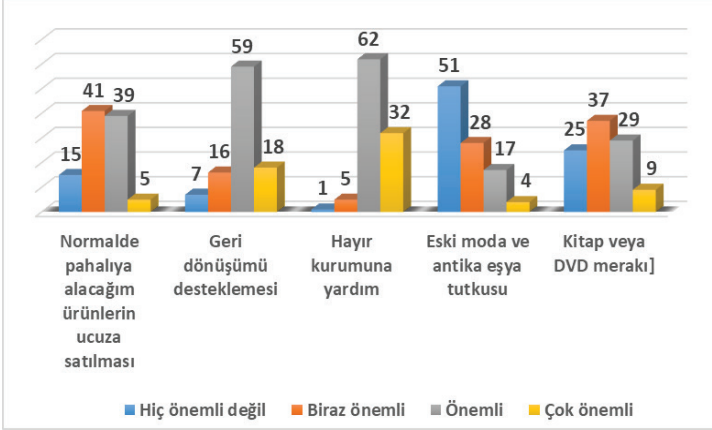

Grafik 10: “Eğer ülkenizde böyle bir Hayır dükkânı olsa alışveriş yapar mısınız? (%)”

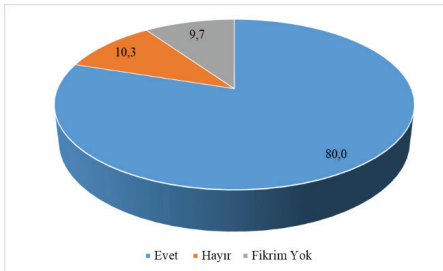
Katılımcıların %45,2’si “Yaşadığınız bölgede tanımlanan şekilde Hayır dükkânı var mı?” sorusuna “Bilmiyorum” yanıtını vermiş; bu durum yaygın olmayan ve benzer oluştumlardan edinilen bilgi üzerine katılımcıların emin olamayışları şeklinde yorumlanabilir. Diğer bir soru ise Türkiye’de Hayır dükkânı olması durumunda İngiltere’de olduğu gibi aynı şekilde alışveriş yapıp yapmayacaklarına yönelik bir sorudur. Bu soruya verilen “Evet” ve “Olabilir” yanıtlarının toplamının %95,0 civarında olması çalışma için önemli bir veridir ve katılımcıların Türkiye’de açılması muhtemel bir Hayır dükkânına ilgi göstereceklerinin güçlü göstergesidir.

Grafik 11: “Eğer sizin ülkenizde böyle bir Hayır dükkânı olsa bu dükkânları tercih etme nedeniniz ne olabilir? (%)”

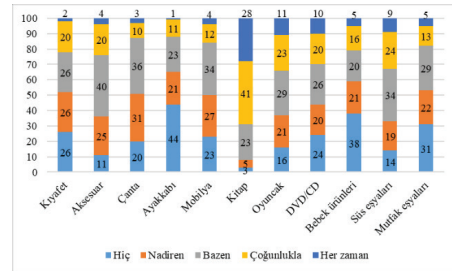

Türkiye’de Hayır dükkânlarının kurulması durumunda tercih sebeplerinin ne olabileceğine yönelik iletilen soruya verilen cevaplarda “Hayır kurumuna yardım” ve “Geri dönüşümü desteklemesi” seçeneklerindeki yüksek oranlar Türkiye toplumunun yardımlaşma ve toplumsal katkı sağlama değerlerinin ön planda olduğunu ve Hayır dükkânını da bu fonksiyonları sebebiyle tercih edeceklerini göstermektedir.

Grafik 12: “Eğer sizin ülkenizde böyle bir Hayır dükkânı olsa hayır kurumunu desteklemek alışverişteki ana gayeniz olur mu veya diğer nedenlerin önüne geçer mi? (%)”

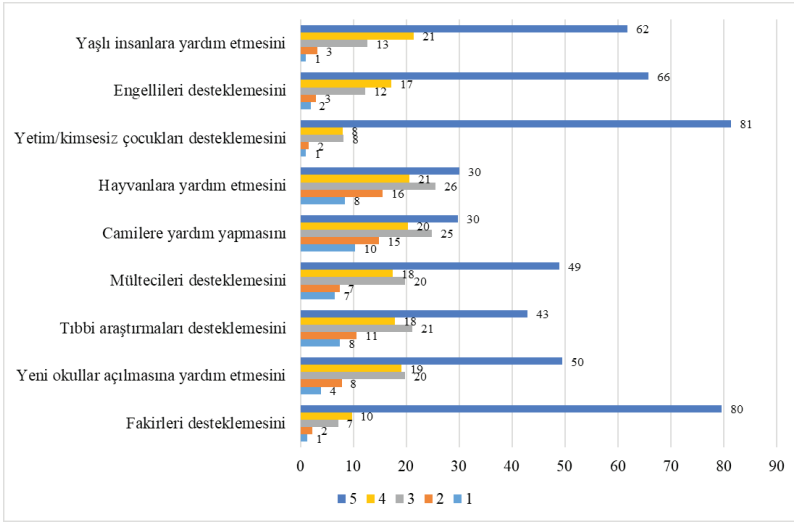
Grafik 13: “Eğer sizin ülkenizde böyle bir Hayır dükkânı olsa en çok hangi ürünleri alırsınız? (%)”

Grafik 12’de cevapları verilen soru, bir önceki sorunun kontrol sorusudur ve beklenildiği şekilde “evet” oranı yüksek çıkmıştır. Diğer yandan hangi

ürünleri almayı tercih edeceklerine yönelik diğer bir soruya verilen cevaplar kurulacak muhtemel bir Hayır dükkânının kapsamını belirleyebilir (Grafik 13). Kitap ve oyuncak oranlarının yüksek olması bu ürünlere ağırlık veren bir yapının Türkiye toplumunda ilgi göreceğini göstermektedir.

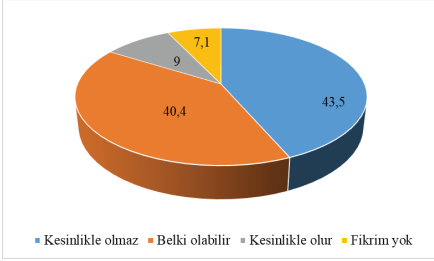
Grafik 14: “Eğer ülkenizde bu tarz dükkânlar açılacak olsa hayır kurumunun ne gibi amaçlara hizmet etmesini istersiniz?”

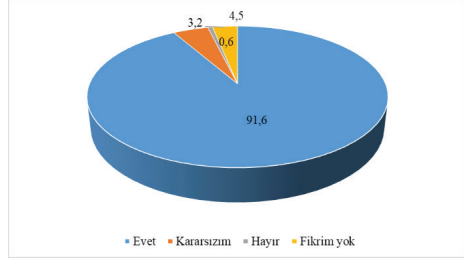
Hayır dükkânını kuracak olan kuruluşun çalışma alanlarının insanların tercihlerinde belirleyici bir faktör olup olmayacağına yönelik soruya verilen cevaplarda, kişilerin tercihlerinin hayır kurumunun öncelikle yetim/kimsesiz çocukları ikinci sırada ise yoksul insanları desteklemesi şeklinde olduğu görülmektedir (Grafik 14).

Grafik 15: “Eğer ülkenizde Hayır dükkânları açılrsa, toplumun buralardan alışveriş yapan bireyleri yadırgaması gibi bir durum söz konusu olabilir mi? (%)”

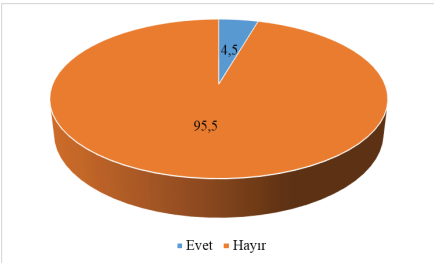

Grafik 16: “Eğer buralardan alışveriş yapanlar yadırgansa yine de buralardan alışveriş yapar mısınız? (%)”

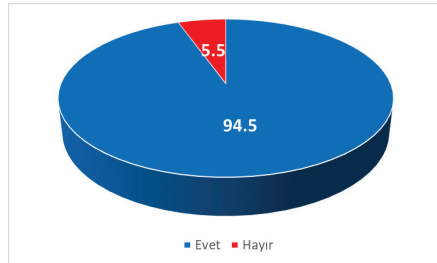

Grafik 15 ve Grafik 16’da katılımcıların yanıtının sunulduğu soru, toplumsal yargıyı ölçmeye yöneliktir. Çünkü ikinci el eşyanın Türkiye toplumunda kabul görmemesi yani yadırganması gibi bir durum Hayır dükkânının işleyişini de olumsuz yönde etkileyecektir. Bu soruda kesinlikle yadırganma olur diyenlerin %9,0 oranını geçmemesi olumlu bir göstergedir. Bu soru ikinci el ürünlere karşı olan yadırganmanın Hayır dükkânını tercih etmek isteyen bireyler üzerindeki etkisini göstermektedir. Yadırganma durumu söz konusu olsa bile katılımcıların %90’dan fazlası bunun alışveriş yapmalarını etkilemeyeceğini bildirmiştir.

Grafik 17: “Buralardan alışveriş yaparken yakınlarınızın sizi görebilme ihtimalinden çekinir misiniz? (%)”

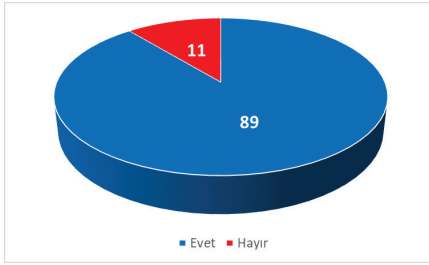
Grafik 18: “Buralardan alışveriş yaparken bir taraftan da geri dönüşümü desteklediğinizi düşünür müsünüz? (%)”

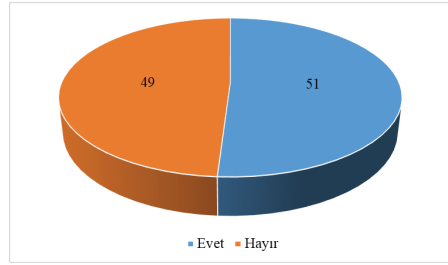
Bu da bir önceki sorunun sınırlandırılmış şeklidir ve alışveriş yapanların yakın çevresinden çekinebilme ihtimalini ölçmüştür (Grafik 17). Sonuç bir önceki sorunun cevabı ile benzerlik göstermektedir. Hayır dükkânlarının en önemli fonksiyonuna yönelik, yani geri dönüşüm konusundaki etkileri ile il-

gili olarak da katılımcılara bir soru yöneltilmiştir. Buna göre, katılımcıların aklına bu işlev gelme bile onlara hatırlatarak dükkânı bu yönden değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcıların %94,5'inin verdiği olumlu cevap, Hayır dükkânlarının geri dönüşüme olan muhtemel katkısının farkında olduklarını göstermektedir.

Grafik 19: “Eğer ülkenizde Hayır dükkânları açılrsa, buralara bağış yapar mısınız? (%)”

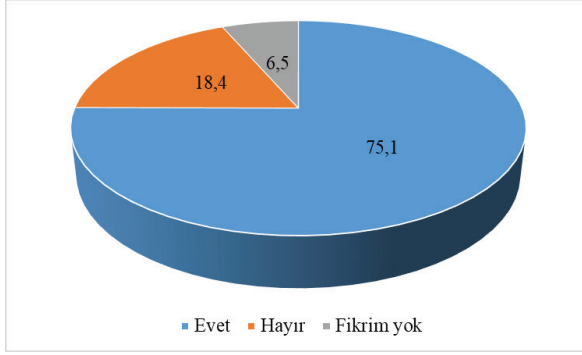

Grafik 20: “Eğer ülkenizde Hayır dükkânları açılrsa, buralarda gönüllü çalışmak ister misiniz? (%)”

Katılımcıların, Hayır dükkânı açılması halinde buralara yönelik bağış yapma ve gönüllü olarak çalışma durumlarının ne olacağı da ölçülmeye çalışılmıştır. Buna göre %89 oranında çıkan “evet bağış yaparım” sonucu dikkat çekicidir (Grafik 19); Hayır dükkânlarının ürün temini açısından çok fazla sorun yaşamayacağını ortaya koymaktadır. Diğer bir soruda Hayır dükkânının sürdürülebilirliğini sağlayacak başka unsur olan gönüllü çalışanların oranı ölçülmüştür. Oranın hemen hemen yarı seviyede olması, katılımcıların çoğunlukla tam zamanlı bir meslek sahibi bireylerden oluşması nedeniyledir (Grafik 20).

Grafik 21: “Hayır kurumunun ihtiyaç sahiplerini desteklerken izlediği metodu (nakit yardımı, gıda yardımı, öğrencilere burs veya kredi yardımı gibi) biliyor olmak yapacağınız katkıyı etkiler mi? (%)”

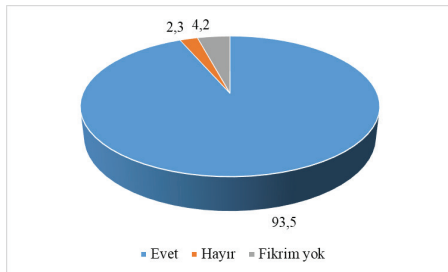

Grafik 21’de daha önce farklı şekilde sorulmuş olan, Hayır dükkânına sahip olan ana kurumun destekleme metodunun önemsenişine dair bir soru sorulmuştur. Katılımcıların büyük çoğunluğunun bu metodu önemseddiği, dolayısıyla hayır kurumunun bunu dikkate alması gerektiği sonucu çıkarılabilir.

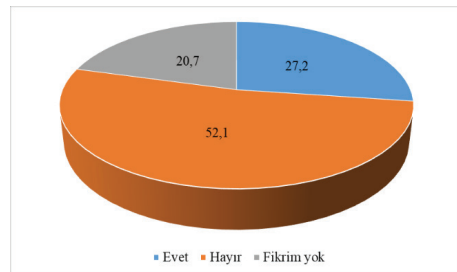
3.1.3. Hayır dükkânının fonksiyonlarına ilişkin sorulara verilen cevaplar.

Anketin üçüncü bölümünde Türkiye’de Hayır dükkânı kurulması halinde bunların toplumsal faydasının ne olabileceğine yönelik hem İngiltere’de bulunmuş hem de bulunmamış katılımcıların genel kanaatleri öğrenilmiştir.

Grafik 22: “İkinci el ürünleri piyasaya yeniden kazandırarak Hayır dükkânlarının geri dönüşümü desteklediğini /destekleyeceğini düşünüyor musunuz? (%)”

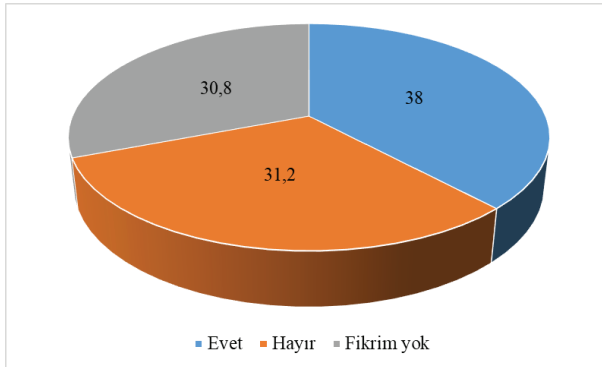

Grafik 23: “Sizce ikinci el ürünlerin ucuz şekilde satılmasını sağlayan bu dükkânlar insanları daha çok tüketmeye sevk eder mi? (%)”

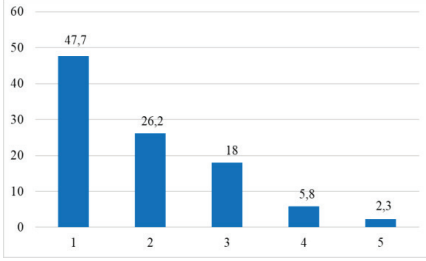
Grafik 22’de yanıtların sunulduğu soru, Hayır dükkânının geri dönüşüm işlevine vurgu yapmaya yönelik, daha önce sorulmuş olan bir sorunun kontrol sorusudur. Sonuç katılımcıların dikkatli şekilde yanıtladığını gösterir şekilde oldukça yakın çıkmıştır. Diğer taraftan Hayır dükkânlarında satılan ürünlerin oldukça düşük fiyatlı olmasının ihtiyaçtan fazlasının alınmasına ve bu şekilde insanları daha çok tüketmeye sevkedeceğine yönelik bir soru daha katılımcılara yöneltilmiştir. Söz konusu durum, *Charity Shop* ile ilgili literatürde de tartışılmış bir konudur. Soruya verilen %27,2 oranındaki evet cevabı Hayır dükkânlarının bu yönünün de hesaba katılması gerektiğini gösterir niteliktedir (Grafik 23).

Grafik 24: “Sizce kullanılmayan ürünlerin Hayır dükkânlarına bağışlanması ile insanlar kendilerini daha az suçlu hissedeceği için daha fazla yeni ürün alır mı? (%)”

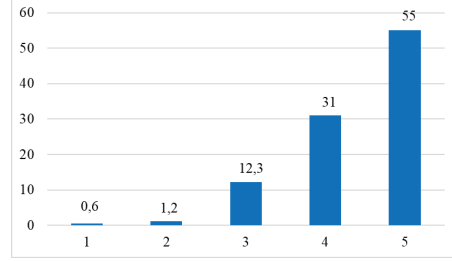

Bu soru da yine bir önceki soru gibi, Hayır dükkânları hakkında tartışılan bir konuya yöneliktir. Sorunun az da olsa yönlendirici etkisinden dolayı “evet” oranının daha yüksek çıktığı düşünülebilir (Grafik 24).

Grafik 25: Şu ifadeye katılma derecenizi (1'den 5'e) belirtiniz? "Hayır dükkânları ülke ekonomisine katkıda bulunmaz".

Grafik 26: Şu ifadeye katılma derecenizi (1'den 5'e) belirtiniz? "Hayır dükkânları toplumsal dayanışmaya katkıda bulunur".

Diğer bir soru, katılımcıların gözünden, ikinci el ürünlerin dönüşümünü sağlaması açısından Hayır dükkânlarının ülke ekonomisine yapacağı katkıyı ölçmeye yöneliktir. Ölçek 1 katılmıyorum, ölçek 5 katılıyorum cevabını temsil etmektedir. Sonuç katılımcıların büyük çoğunluğunun Hayır dükkânının ülke ekonomisine katkı sağlayacağını düşündüğünü göstermektedir (Grafik 25). Toplumsal dayanışma Türkiye toplumunda öne çıkan değerlerden biridir. Anketin son sorusu da buna yöneliktir. Hayır dükkânının hem ucuz ürün temini hem de dükkândan elde edilen gelirin sosyal sorumluluk faaliyetlerine kullanılması katılımcılar tarafından farkedilmiştir. Bu sebeple katılımcıların büyük çoğunluğunun soruya olumlu yanıt verdiği görülmektedir (Grafik 26).

4. Model Önerisi, Muhtemel Çıktıları ve Problemleri

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'deki STK'lara yönelik bir Hayır dükkânı modeli önerilmekte, problemler ve muhtemel katkıları tartışılmaktadır.

Modeldeki başlangıç noktası bağışçılar ve onların yaptıkları bağışlardır. Bu sebeple hedef kitleye İngiltere'deki Hayır dükkânlarının faaliyet ve katkılarının tanıtımı oldukça önemlidir. Bu tanıtımı en etkili şekilde yapabilmek için Hayır dükkânların modeli görsel medya ile tanıtım filmi şeklinde hazırlanıp kamu spotu olarak sunulabilir. Tanıtım filminin yayılması aşamasında sosyal medya oldukça yararlı olacaktır. Görsel ve basılı olarak hazırlanabilecek tanıtım materyallerinde Hayır dükkânlarının toplumsal dayanışma ve geri dönüşüm

alanlarındaki faydası ön plana çıkarılmalıdır. İnsanların bağış yapmak istediklerinde ilgili dükkânı nerede bulacakları, yetkililerin iletişim bilgileri açık şekilde verilmelidir. Bağışların toplanabilmesi için ikinci bir yöntem, AVM, okul, cami, hastane gibi kamusal binalara koyulacak bağış kutularıdır. Bu kutular iç mekanlar için basit kartonlardan dizayn edilebileceği gibi, dış mekanlara özel konteynır şeklinde de hazırlanabilir. Bu aşamada hayır kurumu ile ilgili bağış toplama mekanlarının iş birliği ve hayır kurumunun bağış toplama için ayırdığı bütçe önemlidir. Bağış toplamada üçüncü yöntem, okullarda öğrenciler aracılığı ile evlere gönderilen bilgilendirme notları olabilir. İngiltere’de yalnızca Hayır dükkânları değil birçok STK bağışlarını okullar aracılığı ile toplamaktadır. Ayrıca bu bilgilendirme mektuplarında hayır kurumunun bilgileri, ne tür hayırlar yaptığı belirtilip ve bağışların nereden ve ne zaman (çoğunlukla okul önüne ve ilk dersten önce bırakılması istenmektedir) alınacağı bilgisi eklenmelidir. Birçok velinin Hayır dükkânına aşına olmadığı dikkate alınarak, mektuba ne tür ve ne durumda ürünler kabul edildiği de yazılabilir. Ebeveynler açısından, okulun iş birliği çerçevesinde yollanan bu mektuplar hem daha çok ciddiye alınacak hem de öğrenci her gün okula gittiği için ebeveynler bağışları istenilen yere bırakmada fazladan bir yük altına girmeyeceklerdir. Bununla birlikte, özellikle son günlerde yaygınlaşmış olan ikinci el eşya kumbaraları da tercih edilebilir.

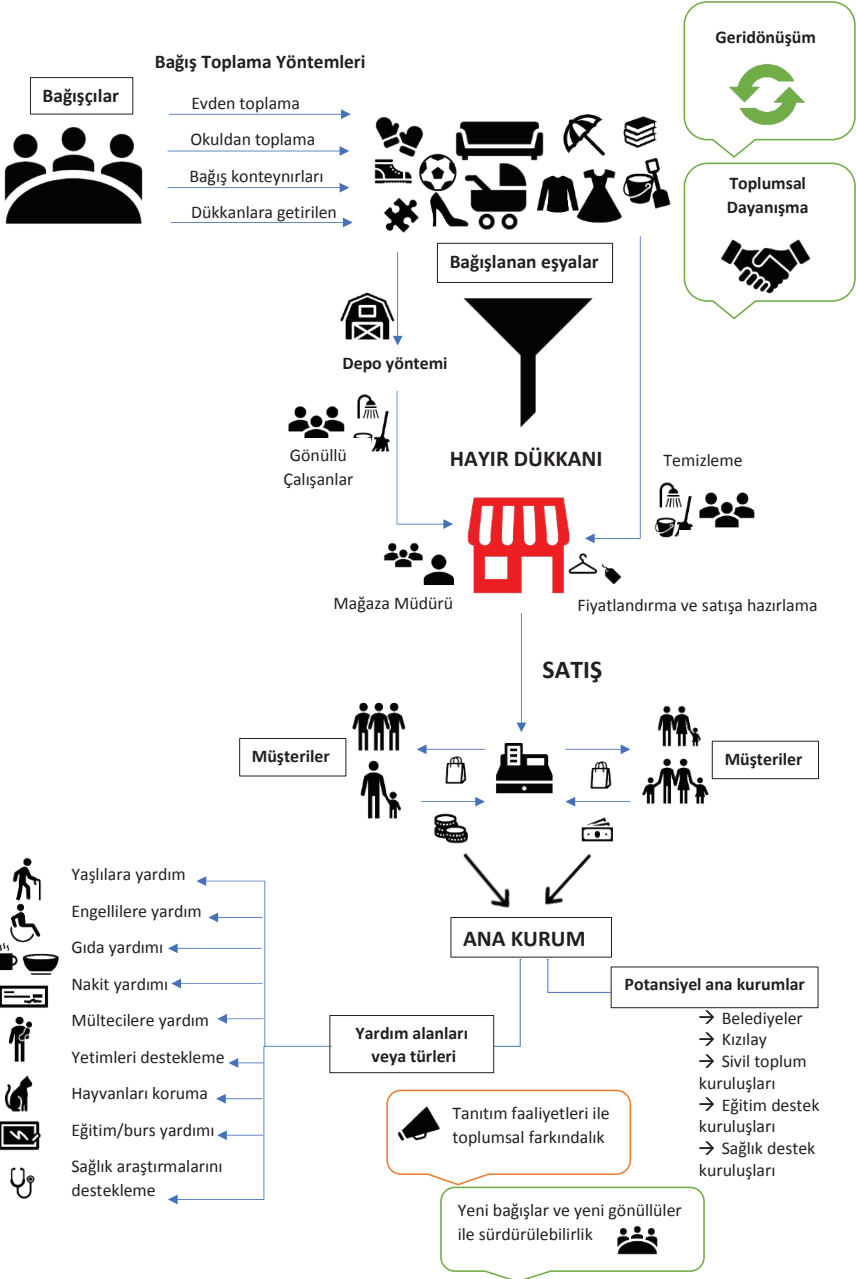
Bağışların toplanma aşamasından sonraki en önemli aşama bağışlanan ürünlerin satışa hazır hale getirilmesidir. Bu aşamada iki yöntem kullanılabilir. İlk yöntem bağışların doğrudan Hayır dükkânına kabul edilmesi ve satışa hazır hale getirilmesidir. Bu yöntemde dükkânların aynı zamanda bağış toplama merkezi olarak işlev görmesi sebebiyle bağışların kolay şekilde toplanmasını sağlamaktadır ancak ürünlerin hazırlık aşamasında dükkânın arka kısmında çalışan gönüllülere daha çok ihtiyaç duyulacak bir yöntemdir. Ayrıca dükkânın mekan kapasitesinin de bu yöntem için elverişli olması gerekmektedir. Bağışlanan ürünlerin hazırlık aşamasında tercih edilen diğer yöntem depo yöntemidir. Depo yönteminde ürünler bir depoda toplanarak dükkânlara gitmeden önce satışa hazır hale getirilmektedir. Detaylı temizlik gerektiren ürünleri hazırlamak için bu yöntem daha elverişlidir ancak depo yöntemi maliyeti açısından (depo kirası ve nakliye giderleri) küçük hayır kurumları

tarafından pek tercih edilmeyebilir. İngiltere'de depo yöntemini genellikle kurumsallaşmış firmaların tercih ettiği görülmektedir. Bu yöntemin en büyük avantajı herhangi bir dükkânda uzun süre satılmayan ürünlerin ortak depo aracılığıyla diğer dükkânlar arasında sirkülasyonunun sağlanmasıdır.

Ürünlerin satışı aşamasında işlem oldukça basittir. Profesyonel perakende mağazalarındaki barkot sistemi yerine basit bir faturalandırma yapılıdır. Fatura veya fişte her bir ürün için ayrı bir tanımlama yapılmaz, yalnızca fiyatları toplam veya ayrı olarak yazılarak fatura kesilir. Fakat fatura kesilmeden bir satış yapılmaması gereklidir. Bu yüzden İngiltere örneğinde, dükkân ne kadar küçük veya merkezden uzak olursa olsun faturasız bir işlem yapıldığı görülmez. Ürünlerin üzerine çoğunlukla fiyat konulur ancak fiyatı olmayan ürünler için mağaza personeli inisiyatifi ile satış esnasında fiyat biçebilir. Fiyatlandırma ve satış konusundaki esneklik, bu dükkânlardaki ürün çeşitliliği ve sirkülasyon oranının fazla oluşu nedeniyledir. Eğer her bir ürün için ayrı bir fiyatlandırma yapılacak olunursa ürünleri tezgâha çıkarmada yeterince hızlı olunamayacaktır. Ürünler dükkâna geldikten sonra mağaza personeli önceki tecrübelerine dayanarak değer biçmektedir. Fiyatlandırılmaya ihtiyaç duymayan genel ürünlerin (tane üzerinden fiyatlandırılan ürünler gibi) doğrudan tezgâha konulduğu görülmektedir. Bazı mağazalar ürünlerin değerine göre farklı renklerde etiketler kullanmaktadır. Bazı mağazalar ise aynı fiyattan satılacak ürünleri aynı yere koyarak tek bir fiyat üzerinden satışı gerçekleştirmektedir. Fiyatlandırma yöntemleri ve fiyatlandırma için ayrılan vakit dükkânın yoğunluğuna bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Çalışan ücretlerinin ana kurum üzerinden verilmesi yolsuzluğun önlenmesi ve düzenli profesyonel bir ücret politikası açısından daha iyi olacaktır. Mağazalarda barkot ve alarm sistemi kullanılmadığı için hırsızlığa karşı kamera sistemi kullanılması gereklidir. Bu sistem, çalışanların da mağaza yöneticisi dükkânda olmadığı zamanlarda daha özverili çalışmasını sağlayacaktır. Tüm bu güvenlik önlemleri başarılırsa Hayır dükkânı yalnızca bağış ürünlerinin satışından dahi önemli bir kâr elde edecektir. Bu kâr ana kuruma aktarılır. Ana kurum Hayır dükkânından elde edilen geliri ilgili faaliyetlerinde kullanır ve böylelikle önemli bir gelir kaynağına sahip olarak varlığını sürdürür.

Şekil 1: Türkiye'deki Yardım Kuruluşlarına Yönelik Hayır Kurumu Modeli:

Modelde Türkiye toplumuna yönelik unsurlar şu şekilde olmalıdır:

Öncelikle Hayır dükkânının tanıtımı çok iyi şekilde yapılmalıdır. Bu konuda yayınlanacak kamu spotlarında kurumun nasıl çalıştığı anlaşılır şekilde gösterilmelidir. Ayrıca, İngiltere'de "Charity Shop" isminin yaygınlık kazandığı gibi bu tür dükkânlara toplum içinde kurumsal bir kimlik oluşturarak, kolayca tanınmalarını ve güvenilirliklerini sağlayacak ortak bir isim belirlenmelidir. Kurumların tanıtım aşamasında toplumsal dayanışma, bağış, sadaka, zekât gibi dinî ve örfî yardımlaşma vurgularının öne çıkarılmasının Hayır dükkânlarına yönelik toplumsal desteği arttıracaktır düşünülmemektedir.

Gönüllü çalışmada destek verebilecek kitle genişletilmelidir. Hapishaneler, okullar ve kurslardan bu noktalarda yararlanılabilir. Bu gibi kurumlardan ürünlerin tamiri, kontrolü veya temizliği gibi aşamalarda gönüllü destek vermek isteyenler bulunabilir. Türkiye modelinde, gönüllü çalışmada en önemli katkının dükkânlarda çalışmaya vakit ayırabilecek ve istekli olacak ev hanımlarından geleceği düşünülmektedir. Ancak ev hanımlarının iyi şekilde organize edilmesi ve Hayır dükkânının profesyonel bir kurum olduğu bilincinin yerleştirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde oluşacak zararın, hayır kurumuna gönüllü çalışma ile verecekleri desteğin önüne geçmesi muhtemeldir.

Dükkân düzeni, ürünler ve satış politikalarında belirlenecek standartların dışına çıkılmamalıdır. Ürünler toplandıktan sonra satışa uygun olmayanlar ayrılmalıdır. Satışa uygun olanlar ise dükkânın standardını ve kalitesini bozmayacak şekilde ise doğrudan rafa konulmalı, eğer kirli, bozuk veya kullanılamaz durumda ise hazır hale getirildikten sonra rafta yerini almalıdır. Fiyatlandırmada hassas davranılmalıdır. Bununla birlikte, küçük yerlerdeki akraba, eş dost ilişkileri gözetilerek dükkân çalışanlarının satışta herhangi bir taviz vermemeleri sağlanmalıdır. Bu konuda sıkı denetimler ve kamera sistemi uygulanabilir. Dükkânda satışı uygun olmayan önemli bir alan ise gıdadır. Dükkânlarda gıda satışından kaçınılarak bu konuda karşılaşılabilecek risklerden de uzak durulabilir. Toplumumuzda kermes geleneği yaygın olduğu için böyle bir eğilim içine girilebilir ancak kuralların kesin olarak belirlenmesi ve kapsam dışına çıkılmaması ile bu önlenir.

Dükkânların tabi olacakları vergi hususunda ise, Türk vergi sistemi mevzuatına göre kurum tarafından elde edilen kazanç, kurumlar vergisi

kapsamında vergilendirmeye tabi tutulmaktadır. Ancak Hayır dükkânlarının teşvik edilmesi amacıyla İngiltere örneğinde olduğu gibi⁹ hayır dükkânlarının elde ettiği kazançlar istisna kapsamına alınabilir. Bununla birlikte vakıf veya dernek gibi oluşumlar çatısında kurulacak Hayır dükkânları, gelir elde edeceği ürünleri aynı bağış olarak kabul edeceği için bu kurumların vergi muafiyetlerinden yararlanabilir.¹⁰ Diğer taraftan, kurumlar kamu yararı statüsüne¹¹ alınırsa vergi muafiyetleri konusundaki esneklik artacak, kurumlara yaygınlaşabilecekleri ve kendilerini geliştirebilecekleri bir ortam temin edilmiş olacaktır.

Sonuç

İngiltere'deki "Charity Shop" kültürünün Türkiye'ye uyarlanmasını sağlayacak bir model önerisi sunmayı hedefleyen bu çalışma dört bölüm üzerine kuruludur. Öncelikle vakıf kültüründen Hayır dükkânına uzanan tarihsel ve sosyolojik arka plan çizilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde kurum hakkındaki oluşmuş mevcut literatür incelenmiş ve kurum yapısı her yönüyle anlaşılmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölüm, kurumu değişikliğe tabi tutulmaksızın doğrudan uyarılmanın olumsuz yönleri olabileceği düşüncesiyle, Türkiye toplumundan bireylerle yapılan anket çalışmasının soru ve cevaplarını içermektedir. Bu bölümde sorular kendi özelinde ve diğer sorularla ilişkilendirilerek yorumlanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın eksik yönleri olarak, araştırmanın yapılan mülakatları doğrudan içermemesi ve anketle sınırlı tutulması ile anket verileri

⁹ Makalenin sınırlılıkları gereği vergi konusu üzerine hususi bir araştırma yapılmamıştır. İngiltere'de RSPCA kurumunun Hayır dükkânlarından birinin yöneticisi R. A. ile yapılan mülakattan edinilmiş bilgiye dayanarak yapılmıştır.

¹⁰ Gelir İdaresi Başkanlığı'nın Vakıfların Vergilendirilmesi Rehberi'nde "Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflara, gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri tarafından Gelir Vergisi Kanununun 89 uncu maddesi ve Kurumlar Vergisi Kanununun 10 uncu maddesinde belirtilen şartlar dahilinde yapılan bağış ve yardımlar gelir ve kurumlar vergisi matrahının tespitinde indirim konusu yapılabilecektir." ifadesi yer almaktadır. http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/yayinlar/VAKIFLARIN_VERGILENDIRILMESI_REHBERI_2012.pdf

¹¹ "Kamu yararı statüsü, çoğunlukla STK/kamu ortaklığının çeşitli yönlerini güçlendiren temel kriterlerden birisi olduğu sürece, kamu yararı statüsüyle ilgili düzenleyici çerçevenin STK/devlet işbirliği üzerinde farklı bir etkisi vardır. Kamu yararı statüsüyle ilgili genel politika, STK'ların demokratik gelişmeye yaptıkları katkılarının devlet tarafından ne ölçüde benimsendiğini yansıtmaktadır. Kamu yararına olan örgütler, sürekli olarak vergi muafiyetinden faydalanabilir ve ayrıca doğrudan devlet desteği ve devletle yapılan ortak projelerle imtiyazlı bir muameleye tabi olabilir." Ayrıntılı bilgi için bk. (Bullain&Bikmen, 2006, s.10).

imkan verdiği halde çalışmanın hacminin artmaması için ilişkili soruların yorumlanmasına gidilmemesi gösterilebilir. Ayrıca kurum tecrübesi olan bireylere nazaran kurumu henüz deneyimlememiş bireylerin oranının fazla olması çalışmanın eksik yönü sayılabilir. Bu da İngiltere'de bir dönem yaşayıp Türkiye'ye dönüş yapmış bireylere ulaşmanın ve bu bireylerin sayılarının sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Son bölümde ise anket çıktıları üzerinden oluşturulan model önerisi sunulmuş ve alternative metotlara işaret edilmiştir.

Kurumun sahip olduğu tüm değerler açısından düşünüldüğünde, Hayır dükkânları bir ürünü ilgisiyle buluşturabilecek, bağışlanan ürünün değeriyle karşılık bulmasına olanak sağlayacak önemli bir kurumdur. Çünkü, bağışlanan bir kitap, yemeğe ihtiyacı olan bir yoksulun işine yaramayacak veya soğuktan korunmak için kıyafete ihtiyacı olan bir evsizin ihtiyacını gidermede bağışlanan bir elbisenin markası önemli olmayacaktır. Bu sebeple toplumun yardım geleneğindeki kilit nokta olan aynî yardımını nakdî yardıma dönüştüren bir kuruma ihtiyaç vardır. Hayır dükkânı, bu dönüşümü başarırken ürünlerin değeriyle karşılık bulmasını da sağlayarak topluma azamî katkıyı sağlayacak bir kurumdur. Diğer yandan, STK'ların kuracakları Hayır dükkânları ile faaliyet alanlarına aktarılmak üzere ciddi bir fon kaynağı oluşturulacaktır. Örneğin; görevi hayvanların rehabilitasyon ve tedavisi olan bir STK bir Hayır dükkânı kurabilir ve burada kuruma bağışlanan çok çeşitli ürünleri oldukça uygun fiyatlara satarak gelir elde edebilir. Bu şekilde elde edilen gelir STK'nın asıl faaliyet alanına aktarılabilir.

Hayır dükkânlarının topluma sağlayacağı faydalar bununla da sınırlı kalmamaktadır. Dükkânlar ayrıca dar gelirli gruplara az da olsa para ödeyerek kendilerinin seçip beğenip alışveriş yapabileceği bir ortam sunmaktadır. Diğer taraftan, kullanılmış ürünlerin iki yönlü olarak ekonomiye yeniden kazandırılması ile dükkânlar ülkelerin sürdürülebilir enerji politikalarına katkı sağlayacaktır. Gönüllü ve ücretli çalıştırılan personel ile herhangi bir nedenle toplumdan uzaklaşmış, içine kapanmış bireylerin yeniden sosyalleşebilmesi ve rehabilitasyonu da dükkânların sağladığı faydalar arasında sıralanabilir. Ülkemizde, üç milyonu aşan mülteci nüfusu ve bunun yanında yoksul sayılabilecek nüfus, tüketilen ürünlerin geri dönüşüm yetersizliği ve bağışlanan ürünlerin fonksiyon kapasitesi düşünüldüğünde böyle bir kurumun gerekli

olduğunu söylemek mümkündür. Vakıf kültürünü miras olarak almış ve bu kültürün sunduğu değerler ile yetişmiş Türkiye toplumunda, aynı niyetle fakat daha etkin bir yolla sosyal dayanışmayı sağlayan bir yapının çabucak benimseneceği ve rağbet göreceği açıktır.

Kaynakça

- Alexander, A., Cryer, D. ve Wood, S. (2008). Location Planning in Charity Retailing. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 36(7), 536–550. doi:10.1108/09590550810880570
- Bhattacharjee, A. (2012). *Social Science Research: Principles, Methods, and Practices. Textbooks Collection* (C. 3). doi:10.1186/1478-4505-9-2
- Broadbridge, A. ve Horne, S. (1994). Who Volunteers for Charity Retailing and Why. *The Service Industries Journal*, 14(4), 421–437. doi:10.1080/02642069400000049
- Broadbridge, A. ve Horne, S. (1996). Volunteers in Charity Retailing: Recruitment and Training. *Nonprofit Management & Leadership*, 6(3), 255–270. doi:10.1002/nml.4130060305
- Broadbridge, A. ve Parsons, E. (2003). UK Charity Retailing: Managing In A Newly Professionalised Sector. *Journal of Marketing Management*, 19(7–8), 729–748. doi:10.1362/026725703322498082
- Broadbridge, A. ve Parsons, E. (2005). Gender and Career Choice: Experiences of UK Charity Retail Managers. *Career Development International*, 10(2), 80–97. doi:10.1108/13620430510588293
- Bullain, N. ve Bikmen, F. (2006). “Türkiyede STK’lar Ve Kamu Sektörü Arasında İşbirliğine İlişkin Yasal Çerçevenin Değerlendirilmesi” Proje Raporu. (erişim: 21 Ocak 2019), link: www.tusev.org.tr.
- Charity Retail Association (erişim: 02 Kasım 2018), link: <https://www.charityretail.org.uk/charity-shops/>.
- Chattoe, E. (2000). Charity Shops As Second-Hand Markets. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 5(2), 153–160. doi:10.1002/nvsm.107
- Croft, N. (2003). Product Quality Strategy in Charity Retail: A Case Study. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 8(1), 89–98. doi:10.1002/nvsm.203
- Hibbert, S. A., Horne, S. ve Tagg, S. (2005). Charity Retailers in Competition for Merchandise: Examining How Consumers Dispose of Used Goods. *Journal of Business Research*, 58(6), 819–828. doi:10.1016/j.jbusres.2003.09.011

- Horne, S. (1998). Charity Shops in the UK. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 26(4), 155–161. doi:10.1108/09590559810214921
- Horne, S. (2000). The Charity Shop: Purpose and Change. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 5(2), 113–124. doi:10.1002/nvsm.104
- Horne, S. ve Broadbridge, A. (1995). Charity Shops : A Classification by Merchandise Mix, 23(7), 17–23.
- Horne, S. ve Maddrell, A. (2004). *Charity Shops: Retailing, Consumption and Society*. http://books.google.com/books?id=JOiXlxUGm_kC&dq=ethical+shopping+thrift+stores&lr=&source=gbs_navlinks_s adresinden erişildi.
- Parsons, E. (2000). New Goods, Old Records and Second-hand Suits: Charity Shopping in South-West England. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 5(2), 141–151. doi:10.1002/nvsm.106
- Parsons, E. (2002). Charity Retail: Past, Present and Future. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 30(12), 586–594. doi:10.1108/09590550210453066
- Parsons, E. (2004a). Charity Shop Managers in the UK: Becoming more professional? *Journal of Retailing and Consumer Services*, 11(5), 259–268. doi:10.1016/S0969-6989(03)00052-3
- Parsons, E. (2004b). Charity Retailing in the UK: A Typology. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 11(1), 31–40. doi:10.1016/S0969-6989(03)00039-0
- Parsons, E. ve Broadbridge, A. (2006). Job Motivation and Satisfaction: Unpacking the Key Factors for Charity Shop Managers. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 13(2), 121–131. doi:10.1016/j.jretconser.2005.08.013
- Vakıfların Vergilendirilmesi Rehberi, (Erişim Tarihi: 21 Şubat 2019), link: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/yayinlar/VAKIFLARIN_VERGILENDIRILMESI_REHBERI_2012.pdf
- Whithear, R. (1999). Charity Shop Volunteers: A Case for “Tender Loving Care”. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 4(2), 107–120. doi:10.1002/nvsm.62
- Yediyıldız, B. (2012) “Vakıf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 42, 479-486.

TÜRK TOPLUMUNDA SURİYELİLERE YÖNELİK ALGILANAN TEHDİTLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Hatice EKİCİ¹

Öz

Suriye savaşıyla birlikte, dünya genelinde başka ülkeye sığınma talebinde bulunan mültecilerin sayısında büyük oranda artış meydana gelmiştir. Takip ettiği açık kapı politikasıyla, Suriye krizinden en çok etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmiş ve en çok Suriyeli sığınmacıyı ağırlayan ülke konumuna dönüşmüştür. Başlarda Türk toplumunun Suriyelilere karşı tutumları misafirperverlik anlayışından yola çıkarak pozitifken, Suriyelilerin sayılarının ve kalış sürelerinin artmasıyla birlikte, bu tutum yerini yabancı düşmanlığı güden tutumlara bırakmıştır. Göçmenlere yönelik negatif tutum ve davranışları açıklayan kuramlardan, Bütünleşmiş Tehdit Kuramı, Sistemi Sürdürme Kuramı, Bileşik Araçsal Grup Çalışma Modeli, göçmenlere yönelik negatif tutum ve davranışların altında yatan en önemli faktörlerden birisinin tehdit algısı olduğunu öne sürmektedir. Çeşitli kaynaklardan beslenebilen tehdit algıları yerel halk ve göçmenler arasında çatışmaların temelini oluşturmaktadır. Bu çalışma, alanyazındaki bulgular ışığında, Türk toplumunun Suriyelilere yönelik tehdit algılarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, 2014-2017 yılları arasında Türk toplumunun Suriyelilere yönelik olumsuz tutum ve tehdit algılarını konu edinen 25 makaleye içerik analizi yöntemiyle yaklaşmıştır. Araştırmanın bulguları, Türk toplumunun Suriyeli sığınmacıları, (1) kültürel yapıya, (2) sosyal ve ahlaki düzene, (3) ekonomik işleyişe, (4) güvenliğe ve (5) temel hizmet alanlarına erişime tehdit olarak gördüğünü ortaya koymuştur. Toplumdaki bu tehdit algıları, alanyazındaki tehdit kuramları ışığında tartışılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli sığınmacı, tehdit algısı, çatışma, olumsuz tutum, Türkiye

¹ Dr. Hatice Ekici, Psikoloji, haticeozen11@gmail.com, e-posta; Orcid No: 0000-0002-8032-9708

THREAT PERCEPTIONS OF TURKISH SOCIETY TOWARDS SYRIANS AND POLICY RECOMMENDATIONS

Abstract

With the out break of Syrian war, the number of refugees seeking asylum in another country worldwide has increased sharply. As a result of the Turkey's open border policy, Turkey has come one of the most affected countries by the crisis, and become the most Syrians hosted country. At the beginning of the Syrian influx, the attitudes of Turkish society towards Syrians were positive based on the understanding of hospitality. However, with the increase in the number of Syrians and the length of their stay, Turks' attitudes toward Syrians have turned to be xenophobia. According to Integrated Threat Theory, System Justification Theory and Unified Instrumental Model of Group Conflict, one of the most important factors underlying the negative attitudes and behaviors towards refugees is perceived threat. Perceived threat derives from several factors, and constitutes the basis of intergroup conflict between refugees and host-population. With the aim of examining threat perceptions of Turkish society towards Syrians, this research content analyzed 25 articles, published in between 2014-2017, focusing on negative attitudes and threat perceptions towards Syrians in the Turkish society. The analysis revealed that Turkish society considers Syrians as a threat in five different areas: (1) cultural (2) social and moral, (3) economic, (4) security and (5) access to basic service areas. These findings were discussed in the light of theories of threat perceptions, and policy recommendations were offered.

Key Words: *Syrian asylum seeker, threat perceptions, conflict, negative attitudes, Turkey*

Giriş

Son yıllarda artan insani krizler, uzun süren savaşlar ve politik istikrarsızlıklar zorunlu göç hareketleri olan mülteci akımlarını beraberinde getirmiş ve dünya genelinde başka bir ülkeye sığınma talebinde bulunan mültecilerin sayısında büyük oranda artış meydana gelmiştir (Castles ve Miller, 2008). Günümüzde, Suriye savaşının patlak vermesiyle birlikte dünya genelindeki toplam mülteci ve sığınmacı sayısı 2014 yılı itibariyle 46,3 milyona ulaşmıştır (UNHCR, 2014, s.3). Suriye krizinden etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Takip ettiği “açık kapı politikasıyla” Türkiye, Suriye’ye komşu ülkeler arasında en fazla Suriyeliyi ağırlayan ülke konumuna dönüşmüştür (Tunç, 2015, s.36).

Dünyada mülteci sayısındaki artış ile birlikte, mültecilere kalıcı çözüm bulmak uluslararası topluluğun en zorlu gündemi haline gelmiştir. Bir çok mülteci için tercih edilen en iyi çözüm ülkelerindeki koşulların iyileşmesiyle birlikte ülkelere dönmek olsa da, bu durum çatışmaların uzaması ve politik istikrarsızlık sebebiyle gerçekleşmemekte, mülteciler göç ettikleri ülkelerde kalmaya devam etmektedir. 1951 Cenevre sözleşmesinde belirtildiği gibi, uluslararası topluluğun mültecileri koruması ve gözetmesi gerekirken (UNHCR, 2011), mültecileri ağırlayan Batı ülkelerindeki vatandaşlar mültecilere şefkat ve koruma odaklı yaklaşmamaktadır. Bunun yerine, mültecileri toleranssızlık, güvensizlik ve kıskançlık duygularıyla karşılamakta ve mültecilerin refahı ve yerel halkın refahı arasında ödenecek karşılıklı bir bedel olduğu algısını taşımaktadır (Fakih ve Marrouch, 2015; United Nations Secretary General, 2016). Artan Suriyeli nüfusun Türkiye’ye göçü ve gelen Suriyelilerin ülkede kalma eğilimlerinin artmasıyla birlikte, Türk toplumunda da Suriyeli sığınmacılara dair benzer negatif tutumlar görünür hale gelmiştir (Erdoğan, 2014; İçduygu, 2015).

Mültecilere dair negatif tutum ve davranışların temelinde “tehdit algısının” yattığı ileri sürülmektedir. Bu tehdit algısı, mültecilerin işe ihtiyaç duyması, yerel halkın kinden farklı değerlere sahip olması, sayıca fazla olmaları gibi birçok farklı kaynaktan türeyebilmektedir. Mültecilere yönelik tehdit algılarını açıklayan başlıca kuramsal yaklaşımlar, Bütünleşmiş Tehdit Kuramı

(Integrated Threat Theory), Sistemi Sürdürme Kuramı (System Justification Theory), Bileşik Araçsal Grup Çatışma Modeli olarak sıralanabilir (Unified Instrumental Model of Group Conflict). Bu kuramlar ışığında yapılan çalışmalar, tehdit algılarının mülteci ve sığınmacılara yönelik olumsuz tutum ve davranışları tetikleyen en önemli faktörlerden birisi olduğunu ve gruplar arası çatışmaların bu tehdit algıları etrafında şekillendiğini göstermiştir. (örn., Murray ve Marx, 2013; Riek, Mania ve Gaertner, 2006). Türk toplumunun Suriyelilere yönelik yabancı düşmanlığı güden tutum ve davranışları göz önünde bulundurulduğu zaman (bkz. İçduygu, 2015; Oytun ve Gündoğar, 2015), bu negatif tutum ve davranışların altında yatan tehdit algılarının anlaşılması, gruplar arası çatışmaları önlemek ve grupların barışçıl bir şekilde bir arada yaşayabilmelerini mümkün kılan politikaların geliştirilmesi adına önem taşımaktadır.

Türk toplumu ve Suriyeliler arasındaki dinamikleri konu edinen alanyazında, toplumunun Suriyelilere yönelik negatif tutumlarını inceleyen araştırmalara sıklıkla rastlanırken, bu negatif tutumların altında yattığı düşünülen tehdit algılarını sistematik olarak ele alan bir araştırma olmadığı bilinmektedir. Toplumsal düzeydeki negatif tutum ve davranışları inceleyen çalışmaların, Suriyelilere yönelik tehdit algılarına sadece sınırlı olarak değindiği fark edilmiştir. Bu çalışma, Türk toplumunun Suriyelilere yönelik tehdit algılarını sistematik olarak derlemeyi amaçlayarak alanyazındaki bu boşluğa hitap etmektedir. Bu amaçla, 2014-2017 yılları arasında Türk toplumunun Suriyelilere yönelik olumsuz tutum ve tehdit algılarını konu edinen 25 makale içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Bu makalede ilk olarak, Türkiye deki Suriyeli sığınmacılar ve Suriyelilere yönelik negatif tutumlar ele alınacaktır. İkinci olarak, gruplar arası negatif tutumların altında yattığı düşünülen “tehdit algısı” ve ilgili kuramlar açıklanacaktır. Üçüncü olarak, alanyazındaki çalışmalar ışığında Türk toplumunun Suriyelilere yönelik tehdit algıları incelenecektir. Sonrasında, araştırmanın bulguları tehdit kuramları ışığında tartışılacaktır. Son olarak, politika yapımcılar için çözüm önerileri sunulacaktır.

Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar

2010 yılında Tunus'ta başlayan "Arap Baharı" olarak bilinen gösteriler, 2011'de Suriye'ye sıçramış ve halk tarafından gerçekleştirilen protestolar rejim güçleri tarafından şiddetle bastırılmış ve büyük katliamlarla sonuçlanmıştır (Tunç, 2015). Yoğun politik şiddet ortamından kaçan birçok Suriyeli Amerika, Avrupa, Lübnan ve Türkiye gibi dünyanın çeşitli bölgelerine sığınmışlardır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinden (BMMYK) elde edilen verilere göre, dünyada 4,843,344 kayıtlı Suriyeli mülteci ve sığınmacı bulunmakta, bunların 2,6 milyonu Türkiye'de kayıtlı gözükmektedir (Syria Regional Refugee Response, 2016). Suriyeli zorunlu göçü, Suriyelilerin yaşadığı şehirlerin demografik dağılımı üzerinde değişikliklere sebep olmuştur (Tunç, 2016). Suriyelilerin yoğun olarak bulunduğu ilk 10 il sırasıyla Şanlıurfa, Hatay, İstanbul, Gaziantep, Adana, Mersin, Kilis, Mardin, Bursa ve İzmir'dir. Şanlıurfada 383.059 Suriyelinin yaşadığı bilinirken, İzmir'de 84.864 Suriyeli olduğu tahmin edilmektedir (GİGM, 2016)

Türkiye'nin mülteci hukuku 1951 Cenevre sözleşmesine dayanmaktadır. 1951 tarihli Mültecilerin hukukuna ilişkin Cenevre sözleşmesi mülteciliği, mültecilerin haklarını ve uluslararası topluluğun mültecileri koruma ve kalıcı çözümler üretme sorumluluklarını tanımlamaktadır (UNHCR, 2011). Cenevre Sözleşmesine göre, mültecilik "Menşei ülkesi dışında bulunan, ırkı, dini tabiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşü sebebiyle zulüm görmekten haklı nedenlerle korku duyan ve ülkesinin korunmasından yararlanamayan ya da yararlanmak istemeyen veya zulüm korkusu nedeniyle buraya dönmek istemeyen kişi" şeklinde tanımlanmaktadır (UNHCR, 2011, s.5). Bir ülkede sığınma hakkı verilen kişiye mülteci denilirken, "bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişi "sığınmacı" olarak ifade edilmektedir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009, s. 49). Türkiye'nin mülteci hukuku 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne dayanmasına rağmen "uluslararası hukuk tanımlarından farklı olarak mülteci ve sığınmacı kavramları coğrafi çekinceye göre belirlenmiştir" (Şimşek, 2018, s. 376). Türkiye sadece Avrupa'dan gelen sığınmacılara mülteci statüsü vermekte olup, Irak, Somali, Suriye, Afganistan gibi Avrupa dışındaki ülkelerden gelen sığınmacılar mülteci olarak kabul edilmemektedir. Bu nedenle, Türkiye'ye

sığınan Suriyeliler “geçici koruma” kapsamında sığınmacı olarak kabul edilmektedirler (Şimşek, 2018).

Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin sayısı her geçen gün yükselmekte, gelenlerin de süreç içerisinde Türkiye’de kalma eğilimleri artmaktadır (Tunç, 2015). Dünyaların farklı bölgelerinde yaşayan mülteciler dikkate alındığı zaman, mültecilerin üçte birinin geri dönmeme ihtimali olduğu tahmin edilmektedir (Güçtürk, 2014). Erdoğan’a (2014, s.6) göre, savaş sona erse dahi, “Suriyeli sığınmacıların büyük bir kısmının geri dönmeme ve sürekli olarak Türkiye de yaşama olasılıkları oldukça yüksektir” . Türkiye de yaşayan Suriyelilerin sayılarının ve kalış sürelerinin artmasıyla birlikte, Suriyeliler halk tarafından “uzun kalan” misafir olarak görülmeye başlamış olup, bu durum sosyal, ekonomik ve politik problemleri de beraberinde getirmiştir.

Alanyazındaki çalışmalar, Suriye göçünün ilk yıllarında Türk halkının Suriyelilere dair tutumlarının “misafirperverlik” değerinden yola çıkarak pozitif olduğunu, ancak sığınmacıların sayısındaki artış ile birlikte, bu olumlu tutumun yerini gruplar arasında sosyal gerginliğe, negatif tutumlara ve yabancı düşmanlığı güden tepkilere bıraktığını göstermektedir (bkz. İçduygu, 2015; Kirişçi ve Ferris, 2015; Oytun ve Gündoğar, 2015). Türk toplumunun Suriyelilerin kalıcılığına dair görüşlerini ele alan araştırma, toplumun %84’ünün Suriyelileri misafir olarak gördüğü, savaş sona erdiği zaman ülkelerine geri gönderilmelerinin gerektiği ve vatandaşlık verilmemesi gerektiğini düşündüğünü ortaya koymaktadır (Erdoğan, 2014). Gazetelerin Suriyeliler hakkında yayınladığı haberlerin konuyu ele alış şeklini inceleyen araştırmalar, Suriyelilerle ilişkilendirilen haberlerin önemli bir kısmının “olumsuz” bir yaklaşımı içerisinde barındırdığını, meseleleri bir sorun olarak ele aldığını göstermektedir. Gazete haberlerinde, Suriyelilerin savaş, toplumsal huzursuzluklar, ekonomik anlamda işsizlik, barınma koşulları gibi olumsuz gelişmeler etrafında haberlere konu olduğu görülmektedir (Göker ve Keskin, 2015; Ünal, 2014).

Toplumdaki negatif tutumlar zaman zaman yerel halk ile Suriyeliler arasında çatışmalara sebep olmaktadır (Kirişçi ve Ferris, 2015; Tunç, 2015). Ulusal ve uluslararası gazete haberlerine yansıdığı kadarıyla, Suriye göçünün

başladığı tarihten itibaren, Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı Gaziantep, Şanlıurfa, İstanbul gibi şehirlerde Türk halkı ve Suriyeliler arasında gerginlikler yaşanmaktadır. Kısaca bakacak olursak, Gaziantep'te artan işsizliğe yönelik düzenlenen protesto yürüyüşlerinde Suriyeliler protestocular tarafından saldırıya uğramıştır (Hürriyet, 14 Ağustos 2014). Diğer bir olayda, pazarda hamallık yapan bir Türk, iş imkanlarını çaldığını gerekçe göstererek Suriyeli bir işçiyi taciz ederek suçlamıştır (Habertürk, 8 Ağustos 2014). Çatışmalar sadece ekonomik çıkar kaynaklı olmayıp, kültürel ve güvenlik faktörleri de yerel halk ve Suriyeliler arasında çatışmalara sebep olmaktadır. İstanbul, İkitelli de oturan yüzlerce kişi Suriyelilerin varlığından rahatsız olduklarını, Suriyelilerin Türk genç kızları taciz ettiğini ifade ederek polisle çatışmışlardır (Hürriyet, 25 Ağustos 2015). Bu bulgular ışığında, Türk toplumunun Suriyelilere yönelik sergilediği negatif tutum ve davranışlar ve bunların çatışmalara neden olabileceği açıkça görülebilmektedir.

Gruplar arası ilişkiler bağlamında “algılanan tehdit”

Araştırmacılar, mültecilerin onlara ev sahipliği yapan toplumlarda tehdit duygusunu tetiklediğini fark etmişlerdir (bkz. Esses, Hodson ve Dovidio, 2003; McKay, Thomas ve Kneebone, 2011; Schweitzer, Perkoulidis, Krome, Ludlow ve Ryan, 2005; Stephan, Renfro, Esses, Stephan ve Martin, 2005). Şöyle ki, mülteciler işe, barınmaya, sağlık hizmetlerine ve dil eğitimi gibi çeşitli hizmetlere ihtiyaç duymakta, farklı kültürel, etnik ve dini kimliğe sahip olabilmekte ve hatta yerel halkın ahlaki değerleriyle çatışan değerlere de sahip olabilmektedirler. Yanısıra, mülteciler tüberkloz ve Hiv/Aids gibi yüksek enfeksiyonlu hastalıkların yaygın olduğu ülkelerden göç edebilmekte ve bu hastalıkları göç ettikleri ülkeye taşıyabilmektedirler. Bütün bu olası tehdit kaynaklarının kombinasyonları (hayali veya gerçek) ev sahibi toplumların mültecilere karşı tutum ve davranışlarını belirlemektedir. Alanyazındaki araştırmalar tehdit algısının mültecilere karşı tutum ve davranışları belirleyen en önemli faktörlerden birisi olduğunu ortaya koymaktadır (Murray ve Marx, 2013; Riek, Mania ve Gaertner, 2006).

Mülteciler ve sığınmacılar bağlamında, ev sahibi toplumların negatif tutum ve davranışlarının altında yattığı düşünülen tehdit algısına odaklanan

çeşitli kuramsal yaklaşımlar mevcuttur. İlk olarak, Bütünleşmiş Tehdit Kuramı, negatif tutumlar ve ayrımcı davranışların temelini oluşturan 4 farklı gruplar arası tehdit öne sürmektedir: (1) gerçekçi tehdit, (2) sembolik tehdit, (3) negatif kalıp yargı (stereotip), (4) gruplar arası kaygı (Stephan, Ybarra ve Bachman, 1999). Gerçekçi tehdit kapsamında, bireyler grup üyelerinin fiziksel varlığına, kaynaklarına, politik ekonomik gücüne, sağlığına, iş imkanlarına tehdit olarak bakmaktadır. Sembolik tehdit ise, iç grup ve dış grup üyelerinin ahlaki değerlerinin, normlarının, inançlarının, tutumlarının ve değerlerinin çatıştığı durumları temsil etmektedir. Negatif kalıp yargılar dış grup üyelerinin tembellik, agresiflik, kabalık, yalancılık gibi negatif özelliklere sahip olduklarına dair inançlardır. Son olarak da, gruplar arası kaygı insanların gruplar arası bağlamlarda hissettikleri belirsizlik ve tehdit olarak tanımlanmakta olup, insanların nasıl algılanacaklarını ve kabul edilip edilemeyeceklerini bilememelerinden kaynaklanmaktadır (Pettigrew ve Tropp, 2006). Kuram literatürde sığınmacıları ve azınlıkları kapsayan birçok “dış grup” üzerinde sınanmış olup, desteklenmektedir (Stephan, Ybarra ve Bachman, 1999).

Son yıllarda ortaya atılan Sistemi Sürdürme Kuramı (Jost ve Banaji, 1994), insanların var olan sosyo-politik sistemi ve statükoyu koruma eğiliminde olduklarını öne sürmektedir. Kuram, statükoya dair algılanan değişikliklerin direk olarak tehdit algısı ve rekabet yaratabileceğini belirtmektedir. Bu çerçevede, mültecilerin kültürel ve ahlaki değerleri ve gelenekleri sosyal, politik ve ekonomik değişiklikler yarattığı için, statükoya karşı tehdit olarak algılanabilmektedir. İnsanlar mültecilerin sistem tarafından ne derece kabul gördüğünü ve desteklendiğini algırlarsa, onlara karşı tutumları o derecede iyileşmektedir (Feygina, Jost ve Goldsmith, 2010; Gaucher ve Jost, 2011; Jost ve Banaji, 1994).

Bileşik Araçsal Grup Çatışma Modeli (Unified Instrumental Model of Group Conflict) (Esses, Jackson ve Armstrong, 1998; Esses, Jackson, Dovidio ve Hodson, 2005) ekonomik meseleler ve değerlerin rolünü vurgulayarak mültecilere karşı negatif tutum ve davranışları açıklayan başka bir kuram olarak öne sürülmektedir. Bu kurama göre, belli bir dış grup varlığında, çevresel faktörler (istikrarsızlık, savaş korkusu, ekonomik zorluklar...) ve ideolojiler (ken-

di grubunun üstün olduğuna inanma, milliyetçilik...) birbirlerini tetikleyerek gruplar arasında algılanan rekabet yaratabilmektedir (Esses ve Jackson, 2008). Sayıca artan olarak algılanan gruplar ve iç grup üyelerinden oldukça farklılaşan gruplar rekabet kaynağı olarak görülme noktasında büyük risk altındadır. Algılanan rekabet iş imkanları gibi maddi kaynaklar üzerine olabildiği gibi, sembolik kaynaklar, değerler ve kültür gibi daha elle tutulmayan kaynaklar üzerine de olabilmektedir. Esses ve Jackson (2008), algılanan rekabetin diğer gruba karşı negatif tutum ve davranışlara neden olabileceğini ve bu negatif davranışların temelinde de rekabetin kaynağını, yani mültecileri ortadan kaldırma isteğinin yattığını belirtmektedir. Modeli ele alan araştırmalar, rekabet algısının mültecilere karşı önyargıya ve ayrımcılığa sebep olduğunu destekleyen bulgular üretmişlerdir (Jackson ve Esses, 2000; Pratto, Sidanius, Stallworth ve Malle, 1994). Yukarıda bahsedilen tehdit kuramları, gruplar arası negatif tutumların altında yatan tehdit algılarının sayıca fazla olma, kültürel olarak farklı olma, ekonomik imkanları paylaşma gibi birçok alandan beslenebileceğini ve gruplar arası çatışmalara neden olabileceğini ortaya koymaktadır.

Türk toplumu ve Suriyeliler arasındaki dinamikler göz önünde bulundurulduğu zaman, Türk toplumunun Suriyelilere yönelik negatif tutumlarının altında yatan “tehdit algılarının” anlaşılması, gruplar arası çatışmaları önlemeye ve gruplar arası ilişkileri iyileştirmeye yönelik, toplumun kaygılarını azaltan, uygulanabilir politikalar geliştirmesi adına önemlidir. Bu kapsamda, bu araştırma, Türk toplumunun Suriyelilere yönelik tehdit algılarını alanyazındaki bulgular ışığında incelemeyi amaçlamaktadır. Spesifik olarak, bu araştırmada, 2014-2017 yılları arasında yayımlanmış, Türk toplumunda Suriyelilere yönelik negatif tutumlar ve tehdit algılarını konu edinen, 25 makale içerik analizi yöntemiyle incelenecektir.

Yöntem

Örnekleme

Araştırmanın örnekleme, 2014-2017 yılları arasında, Türk toplumunun Suriyelilere yönelik olumsuz tutum ve tehdit algılarını konu edinen, bilimsel rapor ve ulusal veya uluslararası hakemli dergilerde yayınlanmış makalele-

rden meydana gelmektedir. Araştırmada kullanılan çalışmalara, Google akademik veritabanı üzerinden yapılan tarama sonucunda ulaşılmıştır. Makale seçim kriterleri olarak, 2014-2017 yılları arasında, bilimsel rapor olarak veya ulusal/uluslararası hakemli bir dergide makale olarak yayınlanmış olması, özgün ve ampirik bir çalışma olması, Türk toplumunun Suriyelilere yönelik tehdit algılarını katılımcıların kendi beyanlarına dayanarak (self-report) ele almış olması kriterleri aranmıştır. Bu bağlamda, kongre özet bildirimleri, derlemeler, kitap ve tezler ve Suriyelilere yönelik yazılı basın ve sosyal medyadaki haberleri inceleyen araştırmalar dahil edilmemiştir.

Araştırmada kullanılacak makalelere, Google akademik veri tabanında “Suriyeli sığınmacı ve tehdit”, “Suriyeli mülteci ve tehdit”, “Suriyeliler, yerel halk ve tehdit” anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan arama sonucunda ulaşılmıştır. Yapılan tarama sonucunda, belirtilen sözcük gruplarının kullanıldığı 1984 sonuca ulaşılmıştır. Tüm yazılar araştırmacı tarafından gözden geçirilmiş, tekrarlayan, konu ile ilgili olmayan ve seçim kriterleri dışında kalan çalışmalar elendikten sonra araştırmaya 47 çalışma ile devam edilmiştir. Çalışmaların detaylı incelenmesi aşamasında toplumun Suriyelilere yönelik tehdit algılarını konu edinen ancak Türk toplumun kendi beyanlarına dayanmayan 22 çalışma daha elenerek analizler, 25 çalışma üzerinden yapılmıştır.

Veri analizi

Bu çalışmanın amacı kapsamında, araştırmaya dahil edilen çalışmaların bulguları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. İçerik analizi, “çeşitli metinlerin içeriğini, naif bir okumayla doğrudan kendini ele vermeyen öğelerini sınıflandırmak ve yorumlamak amacıyla sistematik, objektif ve hatta mümkünse nicel olarak incelemesini sağlayan bir tekniktir” (Robert ve Bouillaget, 1995 akt. Bilgin, 2014, s. 2). İçerik analizinin teknikleri incelenecek mesajlara ve araştırmacının amacına göre farklılık göstermektedir. Bu araştırmada, içerik analizi tekniklerinden, kategorisel analiz kullanılmış olup kategoriler açık kodlama yaklaşımıyla ele alınmıştır. Kategorisel analiz, “belli bir mesajın önce birimlere bölünmesini ve ardından bu birimlerin, belirli kriterlere göre kategoriler halinde gruplandırılmasını ifade eder” (Bilgin, 2014: 19). Açık kodlama yaklaşımında ise, kategoriler önceden saptanmaz,

mesajlar ele alınıp, tekrar tekrar gözden geçirildikçe yeni bir kategori sistemi geliştirilir (Bilgin, 2014). Bu araştırmada, Bilgin (2014) tarafından tarif edilen içerik analizinin 4 aşaması takip edilmiştir: araştırma hedeflerini belirleme, örnekleme belirleme, kategorilendirme, betimleme ve yordama.

Bulgular

Türk toplumunun Suriyelilere karşı negatif tutumlarının temelinde yatan tehdit algıları 5 başlık altında toplanabilir: (1) kültürel tehdit, (2) sosyal ve ahlaki düzene tehdit, (3) ekonomik tehdit, (4) güvenlik tehditi ve (5) temel hizmet alanlarına erişim tehditi. Bu çalışma kapsamında taranan 25 çalışmanın, % 32'sinin Suriyelileri kültürel tehdit, % 20'sinin sosyal ve ahlaki düzene tehdit, % 32'sinin güvenlik tehditi, % 24'ünün temel hizmet alanlarına erişim tehditi ve % 48'inin ekonomik tehdit olarak ele aldığı bulunmuştur. Bu kısımda, Türk toplumunda var olduğu düşünülen yukarıda bahsedilen tehdit algıları detaylı olarak ele alınacaktır.

Kültürel tehdit

Türk toplumunun Suriyelilere yönelik negatif tutum ve davranışlarını konu edinen alanyazındaki çalışmalar, bu negatif tutum ve davranışların altında yatan en önemli nedenlerin başında Suriyeliler ile yerel halk arasındaki kültürel farklılıkların olduğunu belirtmekte ve toplumsal düzeyde deneyimlenen kültürel farklılıkların Suriyelilerin “kültürel tehdit” olduğu yönündeki algıların oluşmasına zemin hazırladığını ortaya koymaktadır. Erdoğan (2014, s. 24-35) tarafından yapılan araştırma, “Türk toplumunun % 45,3'ünün Suriyeliler ile arasında çok ciddi kültürel mesafe koyduğunu” ve “%66,3'ünün Suriyelilerin Türk toplumuna uyum sağlayacaklarına inanmadıklarını” ortaya koymaktadır. Suriyelileri kültürel olarak farklı Suriyelilerin Türk toplumuna uyum sağlayamayacak kadar farklı olduğunun düşünülmesi toplumda ki kültürel tehdit algısının ciddiyetini göstermektedir.

Türk toplumu ve Suriyeliler arasındaki dil, gelenek görenek ve kıyafet farklılarının sebep olduğu Suriyelilerin kültürel tehdit oluşturduğu yönündeki algılar, özellikle de Türkiye'nin batısındaki şehirlerde halkın Suriyelilere

karşı sergilediği negatif tutum ve davranışları açıklayan önemli faktörlerden birisidir (Erdoğan, 2014). Şehirlerde yaşayan Suriyelilerin il nüfusuna oranı ile yerel halkın Suriyelileri tehdit olarak görme ve güvensizlik hissi arasında doğru orantılı bir ilişki görülmektedir: “Suriyelilerin demografik verileri ilin sosyal dokusundan farklılaştıkça yerel halkın Suriyelileri tehdit olarak görme ihtimali ve güvensizlik hissi artmaktadır” (Oytun ve Gündoğar, 2015, s. 25). Düzce üniversitesi öğrencileriyle yapılan çalışmada, katılımcılardan bazıları Suriyelileri kültürel olarak farklı oldukları gerekçesiyle, kamplarda kalmaları gerektiğini ve şehir hayatına karışmamaları gerektiğini belirtmiştir (Ankaralı vd., 2017). Taşdemir (2018), Eskişehir’de yaşayan üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada, katılımcıların Suriyelileri sosyal, kültürel, dil, yaşam tarzı gibi konularda kendilerinden farklı gördüklerini ve bu farklılıkların tehdit olarak algıladıklarını belirtmiştir. Gruplar arasında deneyimlenen dil, yaşam tarzı ve kültürden kaynaklanan farklılıklar zaman zaman gruplar arası gerginliğe de neden olabilmektedir (Oytun ve Gündoğar, 2015).

Sınır illerde, yerel halk ile aynı etnik köken veya mezhebe sahip olan Suriyelilerin toplumsal kabulü göreceli olarak daha kolay olsa da, genel olarak Suriyelilerin sebep olduğu kültürel farklılıklar Türk toplumu tarafından tehdit olarak algılandığı söylenebilir (Oytun ve Gündoğar, 2015). Özellikle de, Suriyeli nüfusun yoğun olarak yaşadığı sınır illerinde, demografik yapıda ki değişim yerel halkın Suriyelileri şehrin kültürel yapısına tehdit olarak görmesine neden olarak kaygı yaratmaktadır. Bu durum özellikle, Kilis, Hatay, Şanlıurfa ve Gaziantep gibi sınır illerinde görünürdür. Büyük oranda Türkmen olan Kilis’te, Suriyelilerin çoğunluğunun Arap olması, Kilislielerin kendilerini azınlık olarak hissetmelerine neden olarak, yerel halkta güvensizlik ve kaygı duygularını tetiklemektedir. Benzer şekilde, Suriyelilerin çoğunluğunun Sünni olması, Hatay’daki Arap aleviler arasında güvensizlik oluşturmaktadır (Oytun ve Gündoğar, 2015). Bununla ilişkili başka bir araştırmada, Mersinli katılımcıların Suriyelilere yönelik olumsuz tutumlarının altında yatan en önemli nedenin kültürel farklılıklar olduğu ve yerel halkın, kültürü ve yaşam ortamını değiştirebilecekleri düşüncesiyle Suriyelileri tehdit olarak gördüğü bulunmuştur (Aktaş ve Gülçür, 2017; Köşker, 2016). Mersinlilerle benzer kaygıları taşıyan, Antep’li ve Kilisli katılımcılar, Suriyelilerin kentin

kültürel dokusunu tehdit ettiğini ve hatta kenti kimliksizliğe mahkum ettiğini belirtmişlerdir (Ekinci, Hülür ve Deniz, 2017).

Suriyelilerin Türk toplumunun kültürel yapısını bozacağı kaygısı, toplumun Suriyelilerle birlikte yaşamaya yönelik tutum ve davranışlarında belirleyici olmaktadır. Suriyelilerin kültürel olarak farklı olduğu, dolayısıyla da kültürel yapıyı bozacağı endişesiyle, Suriyelerle komşu olmak, çocuğunu evlendirmek ve vatandaşlık vermek gibi konularda toplumun olumsuz görüş belirttiği bulunmuştur. Güney ve Konak (2015), çalışmasında, toplumun Suriyelileri milletin kültürel bütünlüğünü tehdit edecek bir unsur olarak gördüğünü belirtmiştir. Hatta, yerel halkın toplumun homojen kültürel yapısını bozacağı düşüncesiyle Suriyelilere vatandaşlık verilmesine sıcak bakmadığı ve Suriyelilerin asimile olmasını gerektiğini düşündüğü belirtilmektedir (Gülyaşar, 2017; Güney ve Konak, 2016). Benzer şekilde, Aktaş ve Elçir (2017), Mersinli katılımcıların Suriyelileri kültürel olarak kendilerinden farklı gördükleri için, onlarla komşuluk yapmak için girişimde bulunmadıklarını, hatta komşu olmaktan rahatsızlık duyduklarını belirtmiştir. Bunun yanı sıra, yerel halkın Suriyelileri pis, kaba, rahat, dağınık ve kavgacı gibi negatif terimlerle tanımlayarak kültürel olarak kendilerinden farklılaştırdıkları ve bu farklılıklardan dolayı da Suriyeliler ile çocuğunu evlendirip evlendirmeyecekleri konusunda isteksiz oldukları bulunmuştur (Kahraman ve Nizam, 2016). Bu bulguları destekler nitelikte, Süleymanov (2016) tarafından yapılan araştırma, yerel halk için çocuklarının Suriyeli çocuklarla birlikte oynaması insani gerekçelere bağlı olarak (%61,1) sorun teşkil etmediğini bulurken, evlilik gibi etkileşimin daha ciddi ve kalıcı olduğu durumların olumsuz karşılandığını ortaya koymuştur: Katılımcıların %38'i çocuklarının ileride Suriyeli biriyle kültürel farklılıklardan dolayı evlenmesini onaylamamaktadır (Süleymanov 2016, s. 44). Kısacası, kültürel farklılıkların beraberinde getirdiği Türk toplumu ve Suriyeliler arasındaki yaşam tarzı farklılıklarının Türk toplumu tarafından kabul görmediği ve sosyal ve kültürel düzene tehdit olarak algılandığı sonucuna varılabilir.

Sosyal ve ahlaki düzene tehdit

Türk toplumu, Suriyelilerin, aile dinamikleri, kadın-erkek ilişkisi, kadının toplumsal önemi, evlenme ve çocuklara yaklaşım gibi sosyo-kültürel farklılıklarına dayanarak, Suriyelileri sosyal ve ahlaki düzene tehdit olarak görmektedir. Suriyelilerin Türkiye'ye gelişiyle birlikte çok eşliliğinin ortaya çıkması, boşanma oranlarının artması, aile dinamiklerinde meydana gelen değişim ve kadın ve çocuk istismarlarının yaşanması Suriyelilere yönelik tepkinin en önemli nedenleri arasında sayılabilir. Bu durumun, Suriyelilerin örf, adet ve geleneklerine göre normal sayılan, çok eşlilik ve kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi gibi meselelerin Türk örf-adet ve geleneklerine ters düşmesiyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Erdoğan (2014), Suriyelilerin sosyal ve ahlaki düzeni bozacakları endişesinin toplumda yaygın olduğunu belirtmiştir. Suriye'den göç eden nüfusun büyük çoğunluğunun çocuklar ve genç yaşta bekar ve dul kadınlardan oluşması, toplumda çok eşliliğin yaygınlaşabileceği ve boşanma oranlarının artabileceği endişelerini ortaya çıkartarak, aile içi çatışmalara sebep olmakta (Kaypak ve Bimay, 2016) ve yerel halkın, özellikle de kadınların Suriyelilere yönelik tepkisini arttırmaktadır (Oytun ve Gündoğar, 2015). Özellikle, Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa ve Hatay gibi Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı sınır illerinde, bekar veya evli Türk erkeklerinin genç Suriyeli kadınlarla evlenme oranının çok yüksek olması, kadınları kaygılandırmaktadır. (Sönmez ve Adıgüzel, 2017; Oytun ve Gündoğar, 2015). Boşanma oranlarının yaklaşık %20'sinin Suriyelilerden kaynaklandığı bilinen Kilis'te, kadınların kocalarını kaybetme kaygısı ve korkusu yaşadığı, hatta Suriyeli kadınların kocalarının aklını çelmekle suçladığı bulunmuştur (Oytun ve Gündoğar, 2015). Erdoğan (2014), Suriyeli genç kadınların varlığının, toplumda özellikle de kadınlar arasında çok ciddi kaygı yarattığını, kadınların Suriyelilere yönelik hoşnutsuzluklarını nefrete yakın bir şekilde dile getirdiklerini belirtmiştir. Ayrıca, erkeklerin, eşlerini, kendilerine iyi davranmadıkları zaman, Suriyeli genç kızlarla evlenmekle tehdit etmesinin aile içi çatışmaları tetiklediği bulunmuştur (Erdoğan, 2014). Kahraman ve Nizam (2016)'ın çalışmasında, Gaziantep'linin, artan boşanma oranları, çok eşliliğin yaygınlaşması kadın ve çocuk ticaretinin ortaya çıkmasından Suriyelileri sorumlu tuttuğu görülmüştür. Gaziantep'li, toplumsal yozlaşma

ve ahlaksızlığın yaygınlaşmasını Suriyelilerle ilişkilendirerek Suriyelileri ahlaki düzene tehdit olarak resmetmektedirler.

Çocuk evlilikleri, nüfusa kaydedilmeyen çocukların varlığı ve Suriyelilerle yapılan evliliğin şekli Türk toplumunun Suriyelileri tehdit olarak görmesini açıklayan diğer bir olgudur. Suriyelilerin çocuk yaştaki kız çocuklarını para karşılığında evlendirdiği, hatta sattığı görüşü Türk toplumunda, özellikle de sınır illerindeki yerel halk arasında yaygın olup, Suriyelilerin ahlaki düzen ve toplumsal yapıya tehdit olarak görülmesini tetiklemektedir (Kahraman ve Nizam, 2016). Çocuk evliliklerinin yanı sıra, Suriyeli kadınlarla yapılan evlilikler çoğunlukla resmi olmayan yollarla gerçekleştirilip, evlenmek isteyen erkeklerin aracılara başvurup onlara ve kadının ailesine para ödemesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu evlenme şekli, Suriyeli aileler açısından da para kazanma şekli olarak görüldüğü için, genç kızların ve kadınların ticareti ve istismarı olarak yorumlanabilmektedir (Kahraman ve Nizam, 2016; Oytun ve Gündoğar, 2015). Bunların yanısıra, Erdoğan (2014), Suriyeli kadınların fakirlikten dolayı fuhuş yaptıklarına dair toplumsal algının varlığından bahsetmiş ve bu durumun Suriyelilerin ahlaki düzene tehdit olarak görülmesine yol açtığını belirtmiştir. Gaziantep'liyle yapılan çalışmada, öğretmen emeklisi katılımcının Suriyeliler hakkındaki kanaati Suriyelilere yönelik tehdit algısını yansıtan önemli bir temsildir: “Bunlar içimize bir virüs gibi girdiler. Bizim toplumsal dokumuzu kanser ettiler” (Ekinci, Hülür ve Deniz, 2017, s. 388).

Güvenlik Tehditi

Alanyazındaki çalışmalar, Türk toplumunda Suriyelilerin suç ve terör kaynağı olarak görüldüğünü, dolayısıyla da Suriyeli sığınmacılara dair güvenlik meselesini ve Suriyelilerin toplumsal düzene, barışa ve güvenliğe tehdit oluşturan unsur olarak görülmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır. Erdoğan (2014) tarafından yapılan araştırma bulgularına göre, Türk toplumunun %62'si Suriyelilerin şiddet, hırsızlık, gasp, uyuşturucu ve fuhuş gibi suçlara dahil olduklarını ve kamu düzenine ve barışa tehdit oluşturduklarını düşünmektedir (Erdoğan, 2014). Bu oran Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı Güneydoğu bölgesinde artmaktadır: Güneydoğu bölgesinde yerel halkın %70'i Suriyelilerin güvenlik tehdidi oluşturduğunu belirtmektedir (Erdoğan, 2014).

Polat ve Kaya (2017), farklı şehirlerden üniversite öğrencileriyle yaptıkları çalışmada, öğrencilerin Suriyelileri suça karışma ve hırsızlık gibi negatif özellikler çerçevesinde sıklıkla resmettiğini ve bu durumun kendilerinde korku ve kaygı yarattığını belirttiklerini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Güney ve Konak (2016), Bolulu katılımcılarla yaptığı çalışmasında, Suriyelilerin suç içeren olaylara karışmalarından dolayı yerel halk tarafından güvenlik tehdidi olarak görüldüğünü belirtmiştir. Ankara’da yapılan başka bir çalışmada, ortalama olarak katılımcıların %60’ının Suriyelilerin gelmesiyle birlikte hırsızlık, darp, öldürme ve yaralanma vakalarında artış olduğunu düşündüğü bulunmuştur (Taştan, Haklı ve Osmanoglu, 2017). Bu bulguları destekler nitelikte, Gaziantep’li katılımcılar Suriyelilerin kavga, saldırı ve çocuk kaçırmaya gibi suçlara dahil olmalarından dolayı Suriyelileri güvenlik tehdidi olarak gördüklerini belirtmiş ve korku içinde yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmecinin şu sözleri bu durumu açıkça yansıtmaktadır: “Millete zarar veriyorlar, kavga çıkarıyorlar, gençlere saldırıyorlar, çocukları kaçırıyorlar. Çevrede park var, parka gidemiyorsun. Bizim çocukları koymuyorlar parka, öncelik kendilerinin. Korkuyorsun çocuklarını dışarı çıkarmaya, gece bakkala göndermeye korkuyorsun” (Kahraman ve Nizam, 2016 s. 821). Gaziantep’li katılımcılar suç oranlarındaki artıştan Suriyelileri sorumlu tutmaktadır (Sönmez ve Adıgüzel, 2017). Suç oranlarındaki artışa yönelik algılarla ilişkili olarak, Elazığlı katılımcıların çoğunluğunun Suriyelilerin, cinayet, gasp, sarkıntılık ve fuhuş gibi suçlara dahil olarak suç oranlarını arttırdığını düşündüğü bulunmuştur (Budak, 2017). Başka bir araştırmada, Şanlıurfa’da Suriyeli sığınmacıların düzensiz göçünün, yerel halkta tedirginliğe neden olduğu ve Şanlıurfalıların, Suriyelileri suç kaynağı ve güvenlik tehdidi olarak gördüğü ortaya konmuştur (Karasu, 2017).

Suriyelilerin hırsızlık ve gasp gibi suçlara karıştığına yönelik tehdit algıları, yerel halkın Suriyelilerle etkileşime girmeye yönelik isteklerini azaltmakta, kendilerini ve yakınlarını Suriyelilerden uzak tutma ve sosyal teması azaltmaya yönelik önlemler almasına neden olmaktadır (Erdoğan, 2014). Topkaya ve Akdağ (2016) tarafından Kili’de yaşayan üniversite öğrencileriyle yapılan çalışma, katılımcıların Suriyelilere yönelik kaygılarından dolayı, Suriyelilerle komşuluk yapmak istemediğini bulmuştur. Başka bir araştırmada, yerel

halkın Suriyelileri işe almak istemeyişi, Suriyelilerin işverenlerini öldürüp kaçabileceği, dolayısıyla da işveren için güvenlik tehditi oluşturduğu üzerinden açıklanmıştır (Kahraman ve Nizam, 2016). Bu bulgularla ilişkili olarak, Erdoğan (2014), Suriyeliler ile komşuluk yapmaktan rahatsız olacaklarını belirten katılımcıların yarısının gerekçe olarak, Suriyelilerin kendilerine yada ailelerine zarar vereceğini düşündüklerini belirtmiştir.

Suriyelilerin suç ile ilişkilendirilmesinin yanı sıra, bir diğer mesele Suriyelilerin dilencilik ve terör ile ilişkilendirilmesidir. Suriyelilerin dilencilik yapması özellikle büyük şehirlerde görünür hale gelmekte olup, yerel halk tarafından estetik-güvenlik tehditi olarak algılanmaktadır (Erdoğan, 2014). Suriyelilerin terör tehditi olarak algılanması ise, daha çok sınır illerinde yaşayan yerel halkın Suriyelilerden dolayı kendilerini terör saldırılarına açık hissetmeleri ile ilişkilidir. (Oytun ve Gündoğar, 2015). Bu bulgular, Suriyelilerin çeşitli suçlara karışma, dilencilik yapma ve teröre eylemleri ile ilişkilendirilerek, toplumda güvenlik tehditi olarak görülmelerini açıklamaktadır.

Ekonomik tehditler

Suriye göçünün Türk toplumu ve Suriyeli sığınmacılar arasındaki ilişkilere yön veren, ve Suriyelilerin tehdit olarak görülmesine neden olan ekonomik etkilerine baktığımız zaman, ele alınması gereken 6 temel konu şöyle sıralanabilir: işsizlik, kayıt dışı ekonomi, Türkiye devletinin harcamaları, sınır illerinde hayat pahalılığı ve çocuk işçiler.

Yasadışı olarak çalışan Suriyeliler ve çalışma izni olan Suriyeliler ucuz iş gücü sağlayarak, maaşları düşürerek ve yerel halkın işsizlik oranlarını yükselterek iş gücü piyasalarının dinamiklerini etkilemektedir (Oytun ve Gündoğar, 2015). Piyasalardaki bu değişimleri yerel halkta işsiz kalma, iş fırsatlarının ellerinden alındığı algısı ve adil olmayan rekabet ile karşı karşıya kalma kaygısı yaratmakta ve Suriyelileri ekonomik tehdit olarak algılamasına neden olmaktadır (Taştan, Haklı ve Osmanoglu, 2017). Erdoğan (2014), toplumun %56'sının "Suriyeliler işlerimizi elimizden almaktadırlar" önermesine destek verdiğini ve bu oranın Hatay, Gaziantep, Mardin ve Urfa gibi Suriyeli nüfusun yoğun olduğu şehirlerde %68.9'a çıktığını ortaya koymaktadır (Erdoğan, 2014). Benzer şekilde, Suriyelilerin yoğun olarak

yaşadığı bölgelerden birisi olan Güngören’de yerel halk Suriyelileri azalan çalışma ücretleri ve iş imkanlarından dolayı suçlamakta ve Suriyelilerin varlığından rahatsız olduklarını ifade etmektedir (Woods ve Kayalı, 2017). Sönmez ve Adıgüzel (2017), Gaziantep’lilerin, şehirdeki işsizliğin sebebi olarak Suriyelileri gördüğünü ve gruplar arasındaki gerginliğin temel nedeni olarak ta işsizliği gördüğünü ortaya koymuştur. Buna ilaveten, Suriyeliler daha ucuza çalıştıkları için işverenlerin onları tercih ettiğini, dolayısıyla Suriyelilerin maaşları düşürerek yerli çalışanları işlerinden ettiğini belirten Gaziantep’li katılımcılar, Suriyelileri kendilerine rakip ve tehdit olarak gördüklerini ifade etmiştir. Benzer şekilde, Elazığlıların çoğunluğunun şehirdeki işsizliğin ve kiralardaki artışın sebebi olarak Suriyeli sığınmacıları gördüğü bulunmuştur (Budak, 2017). Suriyeliler yerel halkın işlerinden edilmesine ve maaşlarda düşüşe sebep olurken, yerel işverenler düşük maliyetli işçi olarak bu durumdan faydalanmaktadır (Erdoğan, 2014). Ancak, bazı Gaziantep’li işverenler, daha düşük ücretli olduğu için Suriyeli işçi çalıştırmanın kendilerini zora soktuğunu, aylık 1000 tl’ ye çalışacak yerine 300 tl’ye çalışacak birisinin varlığının toplumsal gerginliğini arttırdığını belirtmişlerdir (Erdoğan, 2014). Ayrıca, işletmelerde kayıt dışı işçi çalıştırılmasının yaygınlaşmasının, kayıt dışı işçi çalıştıran ve kayıt dışı işçi çalıştırmayan işverenler arasında haksız rekabete sebep olduğu için iş gücü piyasalarında Suriyelilerin ekonomik tehdit olarak görülmesini desteklediği bulunmuştur (Erdoğan, 2014).

Suriyeli akımıyla yaygınlaşan kayıt dışı ekonominin bir boyutunu da sığınmacı ailelerin çocukları ve Suriyeli girişimciler oluşturmaktadır (Harunoğulları, 2016). Sığınmacı çocukların ucuz iş gücü olarak fırın, bakkal ve lokanta gibi bulabildikleri işlerde çalışması, yerel halkta kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınamama endişesini yaratmakta ve çocuk işçilerin ekonomik işleyişe tehdit olarak görülmesine neden olmaktadır (Harunoğulları, 2016). Bunun yanısıra, Gaziantep, Adana, Kahramanmaraş gibi Suriye sınırına yakın olan bölgelerde Suriyeli girişimciler tarafından kurulan firmalar etkili olmaktadır (Erdoğan, 2014). Bu firmalar vergi ödemedikleri ve sosyal güvenliğe katkıda bulunmadıkları için, yerel firma sahipleri “adil olmayan rekabet” iddiasıyla şikayetçi olmaktadır (Erdoğan, 2014).

Türkiye devletinin Suriyeliler için yaptığı yatırımlar da, Türk toplumunun Suriyelileri ekonomik tehdit olarak görmesinin diğer bir nedenidir. Türkiye bütçesinden Suriyeliler için yapılan harcamaların mâliyeti, toplumunun Suriyelilere dair algı ve tutumlarını da etkilemekte, Suriyelilerin Türkiye ekonomisine ve kalkınmasına zarar verdiği ve Türkiye'ye yük olduğu gibi toplumsal algıların oluşmasına da sebep olmaktadır. Erdoğan (2014), Türk toplumunun %26'sının Suriyelilerin Türkiye'ye yük olduğu ve asalak dilenciler olduğu görüşüne destek verdiğini, %70'ininde Türkiye ekonomisinin Suriyelilerden dolayı zarar gördüğünü düşündüğünü bulmuştur. Polat ve Kaya (2017) tarafından yapılan çalışmada, katılımcılar, Suriyelileri cahil, tembel, sorumsuz, iş bilmeyen, kaba, uğursuz, hatta hırsız gibi negatif özelliklerle tanımlayarak Suriyelileri Türkiye'nin gelişimini ve kalkınmasını negatif olarak etkileyen tehdit unsuru olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde, Trabzonlularla yapılan çalışmada, katılımcıların %3 'ünün Suriyelilerin asalak ve tembel olduğunu düşündüğünü, dolayısıyla da Suriyelileri Türkiye'nin kalkınmasına tehdit ve yük olarak gördüğünü ifade etmiştir (Tamer, 2016). Oğuz (2017) Gaziantep'te yürüttüğü araştırmasında, Suriyelilerin okumamışının, eğitimsizinin ve iş bulamayanının Türkiye ye geldiğine yönelik görüşlerin toplumda yaygın olduğunu belirterek, Suriyeli sığınmacıların eğitim seviyelerine yönelik ön yargılı görüşlerin, Suriyelilerin yük ve Türkiye'nin gelişimine tehdit olarak algılanmasını tetiklediğini belirtmiştir. Suriyelilerin eğitim seviyesinin düşük olduğunun düşünülmesinin yanı sıra, Suriyelilerin eğitim hizmetlerinden faydalanması, okullardaki eğitim kalitesini düşürdüğü gerekçesiyle toplum tarafından sorun olarak görülmektedir. Şöyle ki, Taştan, Haklı ve Osmanoğlu (2017) tarafından Ankara'da yapılan çalışmada, katılımcıların %45'i Suriyelilerin Türkiye'deki eğitimin kalitesini düşürdüğünü öne sürerek tehdit olarak gördüğünü belirtmiştir.

Türkiye devletinin Suriyeliler için yaptığı yatırımlar içerisinde, özellikle sosyal yardımlar, kaynakların sınırlı olduğunu düşünen yerel halkın, Suriyelileri kendilerine rakip görmelerine ve tehdit olarak algılamalarına neden olmaktadır. Toplumun %60'ının Türkiye'de yoksullar ve yardıma muhtaç insanlar varken Suriyelilere yardımda bulunulmasına itiraz ettiği bulunmuştur (Erdoğan, 2014). Bu bulguyu destekler nitelikte, Taştan,

Haklı ve Osmanoğlu (2017) Ankara'da yaptıkları çalışmada, katılımcıların %70'inin "Suriyeliler geldikten sonra Türk vatandaşlarına yapılan yardımlar azaldı" önermesine katıldığını bulmuştur. Kahraman ve Nizam (2016), Gaziantepli yoksul katılımcıların Suriyelileri yoksul olarak tanımlamadığını ve Suriyelilerin çok fazla yerden yardım aldığını öne sürerek yardıma muhtaç olmadıklarını belirttiklerini bulmuştur. Buna ilaveten, Suriyelilerin Türkiye devletinden aldıkları yardımların aslında Türk toplumunda ki yoksulların hakkı olduğu düşünülmektedir. Gaziantepli yoksul görüşmecinin sözleri bu durumu açıkça ortaya sermektedir: " Suriyeliler gıda, yeme içme hep onlara. Sen gidip yazılsan bile onlara veriyorlar. Kendi insanına vermiyorlar, gidip Suriyelilere veriyorlar bütün yardımları. Suriyeliler gelme bize daha çok yardım edilirdi" (Kahraman ve Nizam, 2017, s. 819). Saçan (2017), Aydınli katılımcıların yarısından fazlasının ülke kaynaklarının Türk çocuklar yerine Suriyeli çocuklar için kullanılmasından rahatsızlık duyduklarını belirtmiştir. Benzer şekilde, sığınmacılara Türk vatandaşlığı verildiği takdirde kaynak dağılımına eşit bir şekilde ortak olacakları kaygısı görüşmecilerin zihinlerinde yatan kaynakların yeterli olmadığı algısını ve Suriyelilerin sınırlı kaynaklar bazında rakip ve tehdit olarak görülmesini yansıtmaktadır (Güney ve Konak, 2016). Budak (2017), Suriyeli sığınmacılara yönelik sosyal yardımların Elazığli yerel halkı rahatsız ettiği, kaynakların yetersiz olduğu düşünüldüğü için sosyal yardımlar konusunda Suriyelileri kendilerine rakip gördüklerini ve tehdit olarak algıladıklarını ortaya koymaktadır (Budak, 2017). Kısacası, Suriyelilere yönelik yapılan sosyal yardımları Türkiye vatandaşlarının Suriyelilerden daha fazla hakettiği, Suriyeliler olmasa bu yardımları Türklerin alacağı, dolayısıyla da sınırlı kaynaklar çerçevesinde Suriyelilerin rakip ve tehdit olarak görüldüğü söylenebilir.

Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı illerde, özellikle Gaziantep, Urfa ve Hatay gibi sınır illerinde hayat pahalılığı ve enflasyon artışı, yerel halkın Suriyelileri ekonomik tehdit olarak görmesini tetikleyen diğer unsurdur. Suriyelilerin gelmesiyle birlikte, sınır illerinde kira fiyatlarında artış ve kiralık ev bulmakta yaşanan zorluklar yerel halkın Suriyelilere dair tutum ve davranışlarını negatif olarak etkilemekte ve Suriyelileri tehdit olarak görmelerine neden olmaktadır (Erdoğan, 2014; Oytun ve Gündoğar, 2015). Kaypak ve Bimay (2016),

Batman'da yaşayan Suriyelilerin şehir merkezinde ev satın alma yada kiralama arayışına girmesiyle birlikte, ev satış ve kiralama fiyatlarının yükseldiğini, bu durumda dar gelirli ailelerin zor durumda kalmasına sebep olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye koşullarında orta gelirli ailenin karşılamakta zorlanacağı kira veya satın alma bedeline Suriyelilerin razı olması, yerel halkın aynı kira bedeline boyun eğmek zorunda kalarak, mağdur olmasına ve barınma sorunuyla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır (Kaypak ve Bimay, 2016). Kahraman ve Nizam (2016) tarafından yapılan araştırma, Suriyelilerin yerel halk ile rekabete girdiği en önemli alanlardan birisi konut piyasası olduğunu belirterek, Gaziantepli katılımcıların, Suriyelileri gelmesiyle birlikte ev kiralarının 2-3 kat attığını ve ev bulmakta zorlandıklarını ve kirayı ödeyememe durumlarında ev sahiplerinin kendilerini Suriyeli kiracı almakla tehdit ettiğini belirttiğini ortaya koymuştur. Kiralardaki artışın yanı sıra, Atasoy ve Demir (2015) tarafından Hatay'da yapılan çalışmada, düzenli bir geliri olmayan Suriyelilerin kira ödemelerinde meydana gelen aksaklıklar, konutların kapasitelerinden fazla kullanılması ve konutlarda değişiklik yapılması ev sahiplerinin Suriyelileri tehdit olarak görmelerine neden olan bir diğer husus olarak belirtilmiştir.

Temel hizmet alanlarına erişim tehditi

Türk toplumunun Suriyelileri tehdit olarak gördüğü bir alan sağlık, eğitim ve belediye hizmetleri gibi temel hizmet alanlarına erişim olanağı olarak tanımlanabilir. Suriyeliler, göç ettikleri şehirlerin demografik yapısında (nüfus artış oranı, doğurganlık oranı...) yapısında büyük değişimlere sebep olmakta, Suriyelilerin neden olduğu beklenmeyen nüfus artışı karşısında belediyeler ve sağlık kuruluşları tarafından sunulan hizmetler yetersiz kalmakta, bu yetersizlik de yerel halkta huzursuzluk yaratmaktadır (Atasoy ve Demir, 2015; Kaypak ve Bimay, 2016; Oytun ve Gündoğar, 2015; Erdoğan, 2014). Özsoy (2016), Gaziantep'linin, Suriyeliler ile belediyeler, otobüsler, kamplar gibi kamusal alanları paylaşmanın kendilerini rahatsız ve huzursuz ettiğini ortaya koymuştur. Atasoy ve Demir (2015), Hatay'da yaptıkları çalışmada, katılımcıların Suriyeliler yüzünden hastanelerin, camilerin, çarşı ve pazarların ihtiyaçları karşılama noktasında yetersiz kaldığını düşündüğünü, gecekondu sayısının artmasının, trafiğin yoğunlaşmasının, çöp toplamada yaşanan

düzensizliklerin ve kalitesiz yakıt kullanımının da yerel halkı rahatsız ettiğini bulmuştur. Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde, devlet hastaneleri toplam hizmetin %30 ile %40 arasında önemli sayılabilecek oranda Suriyelilere hizmet vermekte bu durumda fiziki şartlar ve sağlık çalışanları açısından kapasite sorunu yaratmaktadır (Kaypak ve Bimay, 2016; Oytun ve Gündoğar, 2015). Yerel halk kapasite sorunundan dolayı meydana gelen aksaklıklardan dolayı Suriyelileri sorumlu tutmakta ve Suriyelileri “sınırlı kaynaklar” çerçevesinde, kendilerine rakip görerek tehdit olarak algılamalarına neden olmaktadır (Taştan, Haklı ve Osmanoğlu, 2017). Batman devlet hastanesinde sunulan hizmetin %30-40’ının Suriyeliler tarafından kullanılmasının, doktor başına düşen hasta sayısının artmasına sebep olarak hizmet kalitesini düşürdüğü, dolayısıyla da yerel halkta huzursuzluk yarattığı bulunmuştur (Kaypak ve Bimay, 2016).

Sağlık hizmetlerindeki aksamaların yanı sıra, Suriyelilerin neden olduğu nüfus artışı karşısında, belediyeler yetersiz bütçe ile hizmet etmek zorunda kalmakta, böylece çöp toplama, toplu taşıma, su temini ve dağıtımı gibi altyapı hizmetlerinde aksamalar olmakta, yerel halkta yaşanan aksaklıklardan dolayı Suriyelileri sorumlu tutmaktadır (Oytun ve Gündoğar, 2015). Sığınmacılar ile ilgili sorumluluğun büyük kısmı belediyelerde olup, belediyeler hizmet kapasitesi ve çözüm üretimi noktasında yetersiz kaldıklarını ifade etmektedirler (Kaypak ve Bimay, 2016). Belediye yetkilileri, yeni paydaşlar olarak ortaya çıkan Suriyelilere verilen hizmet mevcut altyapıya yük oluşturarak kapasite sorunlara neden olduğunu, bu kapasite sorunundan etkilenen yerel halkında Suriyelileri sorumlu tuttuğunu belirtmiştir. Suriyelilere karşı artan öfke, sığınmacıların tehdit olarak algılanmasına sebep olduğu gibi, yerel yönetimlerin Suriyelilere yönelik çalışmalarını itici kılmaktadır (Woods ve Kayalı, 2016, s.5).

Sonuç

Alanyazındaki çalışmalar Türk toplumunun Suriyelileri, (1) kültürel yapıya, (2) sosyal ve ahlaki düzene, (3) ekonomik işleyişe, (4) güvenliğe ve (5) temel hizmet alanlarına erişime tehdit olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Türk toplumunun Suriyelilere yönelik negatif tutum ve davranışlarının altında yatan bu tehdit algıları, Bütünleşmiş Tehdit Kuramı, Sistemi

Sürdürme Kuramı ve Bileşik Araçsal Grup Çatışma Modeli çerçevesinde açıklanabilmektedir. Toplumdaki tehdit algıları Bütünleşmiş Tehdit Kuramı (Stephan, Ybarra ve Bachman, 1999) çerçevesinde ele alındığı zaman, Suriyelilerin iş gücü piyasalarına, iş imkanlarına, ekonomik işleyişe, ülke kaynaklarına ve kamu güvenliğine tehdit olarak algılanması “gerçekçi tehdit” olarak kavramsallaştırılabilir. Şöyle ki, Türk toplumu Suriyelilerin fiziksel varlığını, Suriyelilerin yerel halkın işlerini ellerinden aldıkları (örn., Erdoğan, 2014), ülkenin ekonomisine yük oluşturdukları (örn., Polat ve Kaya, 2017), sınırlı olan ülke kaynaklarından haksız yere faydalandıkları (Kahraman ve Nizam, 2016) ve terör ve hırsızlık gibi suçlara karışarak kamu güvenliğine zarar verdiklerini (Budak, 2017) öne sürerek tehdit olarak görmektedir. Şöyle ki, Suriyelilerin fiziksel varlığı toplumun maddi kaynaklarına yönelik zarar ile ilişkilendirilerek gerçekçi tehdit olarak görülmektedir. Gerçekçi tehditin yanı sıra, Suriyelilerin Türk toplumunun gelenek, görenek, yaşam tarzı, kültür ve ahlaki normlarına tehdit olarak görülmesi “sembolik tehdit” olarak tanımlanabilmektedir. Suriyelilerin yaşam tarzı, yeme-içme alışkanlıkları, kadın-erkek ilişkileri, aile içi dinamikleri, ahlaki değerleri ve gelenek ve görenekleri Türk toplumunununkinden farklılaşmaktadır. Bu farklılık, Türk toplumunun gelenek, görenek ve değerlerinin Suriyelilerinkinden üstün olduğu, Suriyelilerinkilerin ise daha aşağı olduğu inancını beraberinde getirerek, Suriyelilerin sembolik tehdit olarak görülmesine yol açmaktadır. Suriyelilerin tehdit olarak görülmesinin yanında, Suriyelilerin ve Türk toplumunun gündelik yaşam etkileşimlerine dayanarak oluşturulan negatif kalıp yargılar (stereotiplere) oldukça yaygındır, bunlara örnek olarak ise Suriyelilerin kaba, gaspçı ve hırsız olduğu gibi söylemler verilebilmektedir (örn., Kahraman ve Nizam, 2016).

Toplumun Suriyelilere yönelik tutumları göçün ilk yıllarında pozitifken, Suriyelilerin her geçen gün sayıca artması, kalış sürelerinin uzaması ve birçoğunun Türkiye’de kalıcı olduğu gerçekliği, “uzun kalan misafir” algısını yaratarak Türk toplumunun Suriyelileri statükoya tehdit olarak görmesine neden olduğu düşünülmektedir. Sistemi Sürdürme Kuramına (Jost ve Banaii, 1994) göre, insanlar var olan sosyo-politik sistemi sürdürme, ve statükoyu koruma eğilimindedirler. Bu bağlamda, Suriyelilerin yaşam tarzlarının, ahlaki ve kültürel değerlerinin, gelenek ve göreneklerinin neden olduğu

sosyo-kültürel-demografik değişikliklerin, Türk toplumunun Suriyelileri sosyal düzene tehdit olarak algılamaları için ortam oluşturduğu söylenebilir. Suriyeli kadınlarla yapılan evliliklerin sonucunda, özellikle de sınır illerinde kuma vakalarının artması ve çocuk yaşta genç kızların evlendirilmesi buna örnek olarak verilebilir. Buna ilaveten, Türk toplumunun, özellikle sınırlı iş imkânları (örn., Sönmez ve Adigüzel, 2017), devlet bütçesinden Suriyelilere yönelik yapılan yardımlar (örn., Polat ve Kaya, 2017) ve temel hizmet alanlarında yaşanan kapasite sorununa (örn., Özsoy, 2016) dayanarak Suriyelileri tehdit olarak görmesinin gruplar arası algılanan rekabet ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Türk toplumu Suriyelileri sınırlı kaynaklar (sınırlı iş imkanları, sınırlı yardım, sınırlı kapasite...) çerçevesinde kendisine rakip olarak görmekte ve bu rekabetin kaynağı olan Suriyelilerden rahatsızlık duymaktadır. Bileşik Araçsal Grup Çatışma Modeline göre, sayıca artan olarak algılanan ve iç grup üyelerinden farklı inanç, kültürel değerler, gelenekler ve ahlaki normlara sahip gruplar, iç grup üyeleri tarafından rekabet kaynağı olarak görülebilmekte ve diğer gruba karşı negatif tutum ve davranışlar sergileyebilmektedirler. (Esses, Jackson, Dovidio ve Hodson, 2005).

Toplumdaki tehdit algılarının, Suriyeli sığınmacılar ve Türklerin birbirleriyle temasta bulunduğu bağlamlar, ve bu bağlamlarda gerçekleşen etkileşimin kalitesiyle de ilişkili olduğu düşünülmektedir. Yerel halkın Suriyeliler ile doğrudan etkileşime geçtiği ortamların iş yerleri, mahalleler, belediyeler, hastaneler ve okullar gibi belli kentsel sosyal ortamlar olduğu düşünülürse, bu sosyal ortamlarda gerçekleşen “negatif temasın” toplumunun Suriyelilere yönelik tehdit algılarını tetiklediği söylenebilir. Negatif temas, bireylerin kendilerini tehdit altında hissettikleri, temasta bulunmaktan kaçınmayı tercih ettikleri, genellikle de rekabetin ön planda olduğu ortamlarda görülmekte, gruplar arası önyargıyı arttırmaktadır (Pettigrew ve Tropp, 2011). Özellikle, sağlık, eğitim, belediye gibi temel hizmet alanlarında ve iş gücü piyasalarında Suriyeliler ve yerel halk arasındaki rekabete dayanan sosyal etkileşimin Suriyelilerin tehdit olarak görülmesinde rol oynadığı düşünülmektedir.

İncelenen çalışmaların %48’inin Suriyelileri ekonomik tehdit olarak işaret etmesi, diğer tehdit algılarıyla karşılaştırıldığında, Suriye göçünün ekonomik sonuçlarının toplumsal düzeyde daha rahatsız edici olduğu ve risk oluşturduğu

şeklinde yorumlanabilir. Ele alınan çalışmalar örneklem büyüklüğü, uygulama bölgesi ve yöntem bakımından çeşitlendiği için, diğer tehdit alanlarına yönelik risk sıralaması yapılmamış olup, her birinin gruplar arası çatışmalara zemin hazırlayabilecek ayrı risk faktörleri olduğu düşünülmektedir. Özel olarak, tehdit algılarının Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı sınır illerinde ve Suriyelilerin şehir nüfusuna oranla azınlık olarak kaldığı illerde farklılaştığı gözlenmektedir. Şöyle ki, Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı illerde, Suriyelilerin genellikle ekonomik, temel hizmet alanlarına erişim, güvenlik ve sosyal-ahlaki düzene yönelik kaygılarla resmedildiği bulunurken (bkz. Budak, 2016; Erdoğan 2014; Kaypak ve Bimay, 2016), Suriyelilerin azınlık olarak yaşadığı illerde ise çoğunlukla kültürel ve estetik kaygılarla ilişkilendirildikleri bulunmuştur (bkz. Oytun ve Gündoğar, 2015; Süleymanov, 2016). Politika yapıcılar, bölgesel farklılıkları gözönünde bulundurarak, toplumsal kaygıları rahatlatmaya yönelik çözüm önerileri geliştirmelidir.

Bu araştırmanın bulguları toplumsal düzeydeki tehdit algılarını yansıtmakta olup, algıların her zaman gerçekliklerle örtüşmeyebileceği vurgulanması gereken önemli bir noktadır. Nitekim, toplumdaki tehdit algılarından bazılarının abartılı olduğu yada gerçekleri yansıtmadığı düşünülmektedir (Taştan, Haklı ve Osmanoğlu, 2017). Suriye göçünün ekonomik etkilerinin çeşitli riskleri beraberinde getirdiği göz ardı edilemeyecek bir gerçeklik olmasına rağmen, bu riskler abartılmakta ve Suriyelilerin ekonomik işleyişe katkıları (yabancı sermaye girişi, ihracata katkı, sınır illerinde ekonomik hareketlilik, iş gücü artışı vb.) görmezden gelinmektedir (Taştan, Haklı ve Osmanoğlu, 2017; Tunç, 2015). Benzer şekilde, (1) Suriyelilerin hırsızlık ve gasp gibi suçlara karşı olarak güvenlik tehditi oluşturduğuna yönelik algıların (Taştan, Haklı ve Osmanoğlu, 2017) ve (2) Suriyeli kadınların fuhuş yaptığı ve çocuk evliliklerinin çok yaygın olduğuna yönelik algıların gerçeği yansıtmadığı öne sürülmektedir (Erdoğan, 2014; Gaziantep AFAD; Oytun ve Gündoğar, 2015). Toplumsal düzeyde Suriyelilerin sayıları konusunda ki belirsizlik, özellikle de Batı illerinde, Suriyelilerin şehrin sosyo-kültürel ve demografik yapısı üzerindeki etkilerinin abartılı olarak değerlendirilmesine neden olarak kaygıyı arttırmaktadır (Erdoğan, 2014). Toplumsal gerginliklerin gerçeklerden ziyade, algılar etrafında olduğu göz önünde bulundurulduğu zaman, bu tehdit algılarının anlaşılması

ve gerekli müdahalelerin geliştirilmesi önemlidir. Müdahale edilmediği süreçte, toplumdaki tehdit algılarının zamanla yayılması ve çatışmalara dönüşebilmesi ihtimaller dahilindedir (Erdoğan, 2014).

Bu araştırmanın örnekleminin 2014-2017 yılları arasında yayımlanan 25 çalışmayı kapsamaması bu çalışmanın sınırlılığını yansıtmakta olup, toplumda burada bahsedilenlerin dışında, farklı tehdit algılarının da olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışma, toplumdaki tehdit algılarını incelemeye yönelik ilk adım olup, sonraki çalışmaların farklı yöntemler kullanarak meseleyi daha kapsamlı bir şekilde ele alması önerilmektedir.

Toplumdaki tehdit algılarının gruplar arası tutumları ve davranışları şekillendiren en önemli faktörlerden birisi olduğu düşünülürse, toplumsal düzeydeki çatışmaların önüne geçmek adına geliştirilecek olan politikaların tehdit algılarını hesaba katması gerekmektedir. Bu çalışma, Türk toplumunun Suriyelilere yönelik tehdit algılarını ele alarak, önleyici ve iyileştirici politikalar geliştirmeleri adına politika yapıcılara ışık tutmaktadır. Sistematik ve bütüncül politikaların, sadece ev sahibi toplum ile sınırlı kalmayıp, sığınmacıların istek, ihtiyaç ve tehdit algılarını da göz önünde bulundurması gerekmektedir. Bu bağlamda, bu çalışma Türk toplumunun Suriyelilere yönelik tehdit algılarına odaklanarak meselenin bir yüzünü aydınlatmaktadır. Bundan sonra yapılacak çalışmaların Suriyelilerin Türk toplumuna yönelik negatif tutumlarını ve bu tutumların altında yatan ihtiyaçları ele alması bütüncül politikalar geliştirilebilmesi adına önem taşımaktadır.

Çözüm önerileri

Türk toplumunun Suriyelilere yönelik negatif tutumlarının ve bu tutumların altında yatan tehdit algılarının var olduğu gerçekliği dikkate alındığı zaman, toplumun Suriyelilere yönelik tutum ve davranışlarını iyileştirmeyi hedef alan politikaların geliştirilmesine ihtiyaç olduğu açıktır. Türk toplumu ve Suriyelilerin uyum içerisinde bir arada yaşamalarını kolaylaştırmak amacıyla geliştirilecek olan politikaların, Türk toplumunun Suriyelilere yönelik negatif tutumlarının altında yatan (1) kültürel tehdit, (2) sosyal ve ahlaki düzene tehdit, (3) ekonomik tehdit, (4) güvenlik tehdidi ve (5) temel hizmet alanlarına

erişim tehditi algılarını göz önünde bulundurulmalıdır. Bu kapsamda, politika önerileri şöyle sıralanabilir.

İlk olarak, yerel halkın farklı kesimlerine (çocuklar, gençler, kadınlar ve erkekler) Suriyeli sığınmacılar hakkında (kim oldukları, neden Türkiye de oldukları, neler yaşadıkları, neler yaptıkları vs.) bilgilendirme, bilinçlendirme ve farkındalık geliştirme gibi çalışmalar yapılması önemlidir. Gruplar arası teması engelleyen “gruplar arası kaygının” temelinde diğer grubu tanımama veya kulaktan dolma uydurma bilgiler aracılığıyla tanıma yattığı düşünülürse, Türk toplumunun birlikte yaşadığı Suriyelilere dair uydurma bilgiler yerine, doğru bilgiler edinmesi gruplar arası kaygıyı azaltacağı gibi, Suriyelilere yönelik duyarlılık kazanmasını da sağlayacaktır. Gerektiği takdirde, toplumdaki tehdit algılarını kırmaya yardımcı olacak kamu spotları hazırlanabilir. Bu noktada ulusal ve yerel medyanın desteği sağlanabilir (Süleymanov, 2016). Bu çalışmaların güvenilir bilgi üretimi sağlayan üniversiteler veya devlet kurumları tarafından veya bu kurumların gözetiminde yapılması önem taşımaktadır (Süleymanov, 2016; 2017). “Suriyeli sığınmacıların suç oranlarını arttırması” gibi dayanağı olmayan ve abartılan tehdit algılarına dair bilinçlendirme çalışmaları düzenlemek, toplumunun Suriyelilere dair bakış açılarının olumlu yönde değişmesi için önemlidir.

İkinci olarak, toplumda var olan tehdit algılarının önemli kısmı kültürel değerler ve yaşam tarzı farklılıklarına dayanmaktadır. Bu algılarla baş etmek amacıyla Türk toplumu ve Suriyeliler arasında paylaşılan ortak dini ve kültürel değer sistemlerini ve yaşam tarzlarını açığa çıkarmak ve bu değerlerin vurgulandığı ortak projeler geliştirmek, festivaller ve seminerler düzenlemek, grupların birbirlerinin benzer yönlerinin farkında olmaları, ve üst bir kimlik geliştirebilmeleri için önem taşımaktadır (Süleymanov, 2016).

Üçüncü olarak, toplumun çoğunluğuna hakim olan “Suriyelilerin Türklerin işlerini ellerinden aldığı” düşüncesi ve bu düşüncenin yarattığı rekabet duygusu ve tehdit algısı gözönüne alındığı zaman, artan rekabetin yaratacağı sosyal çatışmalardan kaçınmak için yeni istihdam olanaklarının yaratılması çözüm olarak sunulabilir (Özpinar, Çilingir ve Düşündere, 2016, s. 4-5). Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde hem Türklerin hem Suriyelilerin istihdamını arttırmaya yönelik girişimlerin desteklenmesi Suriyelilerin iş gücü

piyasalarına adil ve güvenli şekilde dahil edilebilmesi için önem taşımaktadır (Özpınar, Çilingir ve Düşündere, 2016, s.4-5). Ucuz iş gücü piyasalarında artan rekabetin yanı sıra, Türkiye’de eğitim alan Suriyelilerin yakın zamanda mezun olacakları ve yüksek eğitim gerektiren meslek alanlarında da rekabet yaratabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, yüksek eğitim gerektiren mühendislik, eczacılık, doktorluk, öğretmenlik gibi iş alanlarında da istihdamın arttırılması önemlidir.

Dördüncü olarak, iş gücü piyasaları, toplumu ekonomik açıdan beslemesinin yanı sıra, gruplar arası temas olanağı sağlayarak ön yargıyı azalıcı ve gruplar arası tutumları iyileştirici etkiye sahiptir (Özpınar, Çilingir ve Düşündere, 2016). Karaoğlu (2015)’na göre, Suriyeli sığınmacılarla etkileşimi ve deneyimi olan katılımcılar, deneyimi olmayan katılımcılarla karşılaştırıldığında sığınmacılara karşı daha fazla olumlu tutum sergilemekte ve sığınmacıları daha az tehdit olarak görmektedir. Benzer şekilde, mültecilere işveren ve bireysel temasta bulunan İtalyan işverenler, temasta bulunmayanlarla karşılaştırıldığında, mülteci yanlısı politikaları daha çok savunmakta ve daha eşitlikçi tutumlar sergilemektedir (Vezzali ve Giovannini, 2011). Bu bulgular ışığında, politika yapıcıların Suriyeliler ve yerel toplumun iş gücü piyasalarındaki etkileşimini destekleyen çeşitli düzenlemelere gitmesi önerilmektedir.

Son olarak, temel hizmet alanlarında erişimde yaşanan sıkıntıların önüne geçmek için, yerel halkı hedef alan, belediye ve sağlık gibi temel hizmet alanlarındaki kapasiteyi arttırma ve gençler için ekonomik gelir kaynakları yaratma potansiyeli olan projeler geliştirilmesi gerekmektedir. İhtiyaç sahibi topluluklara hizmet veren belediye ve sağlık kuruluşlarının (1) çalışmalarını düzenlemesi ve daha koordineli hale getirebilmesi ve (2) acil durumlar ile kapasite planlamaları için olanaklarının arttırılması gerekmektedir. Temel hizmetlere ve yerel yönetimlere daha fazla yatırım yapılması gruplar arasında ortaya çıkabilecek çatışmaların önüne geçmek için atılabilecek önemli adımlar arasındadır (Tunç, 2015, s.54-55). Ayrıca, yerel halktaki “kaynakların sınırlı olduğu”, “kaynakların Suriyelilerle paylaşıldığı için tükeneceği” ve “Suriyelilerin varlığının tehdit oluşturduğu” algısını kırmak amacıyla, gerek temel hizmet alanlarında gerekse de iş gücü piyasalarında ki kapasite olanaklarını arttıracak projeler geliştirilmesi ve bu projelerin yerel halka duyurulması gerekmektedir.

Kaynakça

- AFAD Başkanlığı, (2013). *Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar, Saha Araştırması Sonuçları*. Ankara.
- AFAD Başkanlığı, (2014). *Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar Raporu*. Ankara.
- Aktaş, E. ve Gülçür, İ. (2017). Suriyelilere Yönelik Toplumsal Kabulü ve Uyumu Etkileyen SosyoEkonomik Faktörler: Mersin İli Mezitli İlçesi Örneği”, *Toplum ve Demokrasi*, 11 (23), 235-248.
- Allport, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Cambridge, MA: Perseus Books.
- Ankaralı, H., Pasin, Ö., Karacan, B., Tokar, M., Künüroğlu, Çaç, M., Özislam, M. E., Şahingöz, N. B. (2017). Üniversite öğrencilerinin Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılara bakış açısı. *Düzce Ünversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7 (3), 122-132.
- Atasoy, A. ve Demir, H. (2015). Suriyeli Sığınmacıların Kırıkhan'a (Hatay) etkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (38), 457-470.
- Batman Belediyesi (8 Kasım 2015). Erişim Tarihi: 8 Kasım 2015, <http://www.batman.bel.tr>
- Budak, P. (2017). Yerel halkın algısında Suriyeli sığınmacılar ve toplumsal etkileri: Elazığ ili örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (62), 543-564.
- Bugün (27 Mart 2014). *Syrian refugees forced to depart Turkish resort as tourist arrive*. Erişim tarihi: 10 Haziran 2015, <http://national.bgnnews.com/syrian-refugees-forced-to-depart-turkish-resort-as-tourists-arrive-haberi/63>
- Carpio, X. V. ve Wagner, M. (2015). *The impact of the Syrian refugees on the Turkish labor market*. Policy research working paper 7402. World Bank Group.
- Castles, S. ve Miller, J. M. (2008). *Göçler çağı, modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Chatty, D. (2015). *The Syrian humanitarian disaster, disparities in perceptions, aspirations and behaviors in Lebanon, Jordan and Turkey*. Oxford: Refugee Studies Center. Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018, <https://www.rsc.ox.ac.uk/publications/the-syrian-humanitarian-disaster-disparities-in-perceptions-aspirations-and-behaviour-in-lebanon-jordan-and-turkey>.

- Ekinci, Y., Hülür, B. A. ve Deniz, A. Ç. (2017). Yabancı ve marjinal olarak öteki: Yerleşik ve yabancı ilişkisi bağlamında Suriyeli Sığınmacılar. *Tarih Okuma Dergisi*, 365-392.
- Enson Haber (27 Eylül 2018). *Suriyeli ve Türk aileler kavga etti: 1 ölü 4 yaralı*. Erişim tarihi: 5 Kasım 2018, <http://www.ensonhaber.com/suriyeli-ve-turk-aileler-kavga-etti-1-olu-4-yarali.html>.
- Erdoğan, M. (2014). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması*. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Ankara.
- Erdoğan, M. (2015). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*. İstanbul: Bilgi Yayınları.
- Esses, V. M., ve Jackson, L. M. (2008). *Applying the unified instrumental model of group conflict to understanding ethnic conflict and violence: The case of Sudan*. In V. M. Esses, & R. A. Vernon (Eds.), *Explaining the breakdown of ethnic relations: Why neighbors kill* (pp. 223– 243). Malden. MA: Blackwell.
- Esses, V. M., Jackson, L. M. ve Armstrong, T. L. (1998). Intergroup competition and attitudes toward immigrants and immigration: An instrumental model of group conflict. *Journal of Social Issues*, 54, 699–724.
- Esses, V. M., Jackson, L. M., Dovidio, J. F. ve Hodson, G. (2005). *Instrumental relations among groups: Group competition, conflict, and prejudice*. In J. F. Dovidio, P. Glick, & L. A. Rudman (Eds.), *On the nature of prejudice: Fifty years after Allport* (pp. 227– 243). Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Esses, V. M., Hodson, G. ve Dovidio, J. F. (2003). *Public attitudes toward immigrants and immigration: Determinants and policy implications*. In C. M. Beach, A. G. Green, & J. G. Reitz (Eds.), *Canadian immigration policy for the 21st century* (pp. 507–535). Montreal, Canada: McGill Queen's Press.
- Esses, V. M., Medianu, S., & Lawson, A. S. (2013). Uncertainty, threat, and the role of the media in promoting the dehumanization of immigrants and refugees. *Journal of Social Issues*, 69(3), 518–536.
- Fakih, A., ve Marrouch, W. (2015). The economic impacts of Syrian refugees: Challenges and current opportunities in host countries. *Georgetown Journal of International Affairs*. <http://journal.georgetown.edu/the-economic-impacts-ofsyrian-refugees-challenges-and-opportunities-in-host-countries/>.

- Feygina, I., Jost, J. T. ve Goldsmith, R. E. (2010). System justification, the denial of global warming, and the possibility of “system-sanctioned change”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36, 326–338.
- Gaucher, D. ve Jost, J. (2011). *Difficulties awakening the sense of injustice and overcoming oppression: On the soporific effects of system justification*. In P. T. Coleman (Ed.), *Conflict, interdependence, and justice: The intellectual legacy of Morton Deutsch* (pp.227–246). New York, NY: Springer Science + Business Media.
- Gaziantep AFAD, (2015). “Suriyeli Misafirlerimize Yönelik Çalıştay Düzenlendi”, Erişim tarihi: 18 Mart 2017, <http://www.gaziantepafad.gov.tr/SURIYELI-MISAFIRLERIMIZE-YONELIK-CALISTAY-DUZENLENDI>
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2016). *Türkiye göç raporu*. İç İşleri Başkanlığı Göç idaresi Genel Müdürlüğü. <http://www.madde14.org/images/6/60/GIGMGocRapor2016.pdf>
- Göç Terimleri Sözlüğü, (2009). Uluslararası Göç Hukuku, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), No:8, İsviçre.
- Göker, G. ve Keskin, S. (2015). Haber medyası ve mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Türk yazılı basınındaki temsili. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 41, 229-256.
- Güçtürk, Y. (2014). *Sürgün ile savaş sırasında Suriyeli mülteciler*, Siyaset. Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Ankara, Erişim Tarihi: Kasım 2018, <https://www.setav.org/5-soru-surgun-ile-savas-arasinda-suriyeli-multeciler/>
- Gülyaşar, M. (2017). Suriyeliler ve vatandaşlık: Yerel halk ve Suriyeli sığınmacılar çerçevesinde bir değerlendirme. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 678-705.
- Güney, Ü. ve Konak, N. (2016). Bolu’da Suriyeli ve Iraklı Sığınmacılar: Milliyetçilik, erillik ve vatandaşlık temelinde öteki algısı. *Alternatif Politika*, 8 (3), 506-535.
- Habertürk (8 Ağustos 2014). *Hamallar sopalarla Suriyelileri kovaladı*. Erişim Tarihi: 25 Haziran 2015, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/978206-hamallar-sopalarla-suriyelileri-kovaladi>
- Habertürk (1 Ağustos 2014). *İstanbul’da Sariyer Nüfusu Kadar Suriyeli Yaşiyor*. Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2015, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/975425-istanbulda-sariyer-nufusu-kadar-suriyeli-yasiyor>

- Habertürk (31 Ağustos 2014). *BM: Suriye'nin yarısı mülteci*. Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2015, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/985586-bm-suriyenin-yarisi-multeci>
- Hürriyet (14 Ağustos 2014). *Gaziantep'te Suriyeli gerginliğinin asıl nedeni başka*. Erişim Tarihi: 25.06.2015, : <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/26997677>
- Hürriyet (25 Ağustos 2014). *Residents of Istanbul suburb in violent protest over Syrian refugees*. Erişim tarihi: 10 Haziran 2015, <http://www.hurriyetdailynews.com/residents-of-istanbul-suburb-in-violent-protest-over-syrian-refugees.aspx?PageID=238&NID=70878&NewsCatID=341>
- Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler ve Sorunları: Kilis örneği, *Göç Dergisi*, 3, 29-63.
- İçduygu, A. (2015). Türkiye, nereye kadar bir göç ülkesi?. *Koç Üniversitesi Görüş Dergisi, Göç ve Mültecilik Sayısı*, 88, 17-21Ankara.
- Jackson, L. M. ve Esses, V. M. (2000). Effects of perceived economic competition on people's willingness to help empower immigrants. *Group Processes & Intergroup Relations*, 3(4), 419– 435.
- Jost, J. T. ve Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33, 1–27.
- Kahraman, F. ve Nizam, Ö. K. (2016). Mültecilik hallerini mekan üzerinden okumak: Gaziantep örneğinde Türkiyelilerin gözünden Suriyeli kent mültecileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), 808-825.
- Karasu, M. A. (2017). Kentsel mekanda suç korkusu: Şanlıurfa örneği. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 41-76.
- Karaoğlu, E. (2015). *The role of social dominance orientation, empathy and perceived threat in predicting prejudice of Turkish citizens toward Syrian immigrants* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaypak, Ş. ve Bimay, M. (2016). Suriye savaşı nedeniyle yaşanan göçün ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri: Batman örneği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6, 84-110.
- Kirişçi, K., ve Ferris, E. (2015). *Not likely to go home: Syrian refugees and the challenges to Turkey and the international community*. Turkey project policy paper. Center on the United States and Europe at Brookings.

- Köşker, N. (2016). Öğretmen adaylarının Ortadoğu tasavvurları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (43), 1463-1476.
- McKay, F. H., Thomas, S. L. ve Kneebone, S. (2011). It would be okay if they came through the proper channels: Community perceptions and attitudes toward asylum seekers in Australia. *Journal of Refugee Studies*, 25, 113-133.
- Murray, K. E. ve Marx, D. M. (2013). Attitudes toward unauthorized immigrants, authorized immigrants, and refugees. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 19(3), 332-341.
- Oğuz, H. Ş. (2015). Kültürlerarası Karşılaşmaların uzak ihtimali: Sığınmacılık deneyiminde Gaziantep örneği. *Tesam Akademi Dergisi*, 2 (2), 127-165.
- Oktay, F. (2014, 16 Aralık). *BM Kalkınma Programı direktörü Gustavo Gonzales ile görüşme notları*. Erişim Tarihi: 23 Kasım 2018,, <https://www.afad.gov.tr/tr/1604/BM-Kalkinma-Programi-Direktoru-AFAD-Baskaniyla>.
- Oytun, O. ve Gündoğar, S. S. (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri Raporu*, ORSAM- TESEV Rapor No: 195, Ankara.
- Özpınar, E., Çilingir, Y. S. ve Düşündere, A. T. (2016). Türkiye'deki Suriyeliler: İşsizlik ve Sosyal Uyum, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.
- Özsoy, B. (2016). İç savaşın dışta kalan mağdurları: Gaziantep'teki kadınların göçle değişen yaşamları üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), 1184-1191.
- Pettigrew, T. F. ve Troop, L. R. (2006). A meta analytic test of intergroup contact theory. *Journal of personality and social psychology*, 90, 751-783.
- Polat, F. ve Kaya, E. (2017). Bir ötekileştirme Pratiği: Türkiye'de yaşayan Suriyelilere yönelik tutumlar. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergi*, 1(1), 38-48.
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M. ve Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 741-763.
- Radikal (31 Ocak 2015). *Burger King'de dövülen Suriyeli çocuğun annesi de işten atıldı!* Erişim Tarihi: 16 Haziran 2015, http://www.radikal.com.tr/turkiye/burger_kingde_dovulen_suriyeli_cocugun_annesi_de_isten_atildi-1283646.

- Riek, B. M., Mania, E. W. ve Gaertner, S. L. (2006). Intergroup threat and outgroup attitudes: A meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review*, 10(4), 336–353.
- Saçan, S. (2017). Aydın halkının Suriyeli göçmenlere yönelik bakış açısının incelenmesi. Adnan Mendered Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1 (1), 28-38.
- Schaller, M., Park, J. H. ve Faulkner, J. (2003). Prehistoric dangers and contemporary prejudices. *European Review of Social Psychology*, 14, 105–137.
- Schweitzer, R., Perkoulidis, S., Krome, S., Ludlow, C. ve Ryan, M. (2005). Attitudes towards refugees: The dark side of prejudice in Australia. *Australian Journal of Psychology*, 57(3), 170– 179.
- Sönmez, M. E. Ve Adıgüzel, F. (2017). Türkiye’ Suriyeli sığınmacı algısı: Gaziantep şehri örneği. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 16(3), 797-807.
- Stephan, W. G. ve Stephan, C.W. (2000). *An integrated threat theory of prejudice*. In S. Oskamp (Ed.), *Reducing prejudice and discrimination*, 23- 45. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Stephan, W. G., Ybarra, O. ve Bachman, G. (1999). Prejudice toward immigrants: An integrated threat theory. *Journal of Applied Social Psychology*, 29, 2221–2237.
- Stephan, W. G., Renfro, C. L., Esses, V. M., Stephan, C.W. ve Martin, T. (2005). The effects of feeling threatened on attitudes toward immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, 29 (1), 1-19.
- Syria Regional Refugee Response. (2016, Haziran, 8). *Operational porter refugee situations*. Erişim adresi: [unhcr.org: http:// data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php](http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php)
- Süleymanov, A. (2016). *Sultanbeyli halkının Suriyeli sığınmacılara bakışı*, Suriyeli Mülteci Çocuklarla El Ele Projesi Sonuç Raporu, İstanbul 2016, 47 s.
- Süleymanov, A. (2017). Suriyelilerin Türk toplumunda toplumsal uyum ve sosyal kabul düzeyi. *Uluslararası göç ve çocuklar*, 27-30.
- Şimşek, D. (2018). Mülteci entegrasyonu, göç politikaları ve sosyal sınıf: Türkiye’deki Suriyeli mülteciler örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 367-392.
- Tamer, M. G. (2016). Trabzon kamuoyunun geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere bakış açısı. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 180-211.

- Taştan, C., Haklı, S. Z., ve Osmanoğlu, E. (2017). *Suriyeli Sığınmacılara Dair Tehdit Algısı: Önyargılar ve Gerçekler*. Polis Akademisi Başkanlığı, Göç ve Sınır Güvenliği Araştırmaları Merkezi (GÖÇMER), Ankara.
- Topkaya, Y. ve Akdağ, H. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Suriyeli Sığınmacılar Hakkındaki Görüşleri. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 767-786.<http://displacement.mit.edu/syrian-urban-refugees-in-turkey-spatial-social-segregation/> Erişim Tarihi: 09.04.2019.
- Tunç, A.Ş. (2015). Mülteci davranışı ve toplumsal etkileri: Türkiyede ki Suriyelilere ilişkin bir değerlendirme. *Tesam Akademi Dergisi*, 2, 29-63.
- UNHCR, (2011). *Global trends report*. The UN Refugee Agency. Erişim tarihi: Mayıs 2015 <http://unhcr.org/4fd687f9.html>.
- UNHCR, (2014). *Global trends, mid-Year trends report*. The UN Refugee Agency, Erişim tarihi : Mayıs 2015 <http://unhcr.org/540091d89.html>.
- United Nations Secretary General. (2016). In safety and dignity: Addressing large movements of refugees and migrants,http://www.un.org/pga/70/wpcontent/uploads/sites/10/2015/08/21-Apr_Refugees-and-Migrants-21-April-2016.pdf
- Ünal, S. (2014). Türkiyenin beklenmedik konukları: “Öteki” bağlamında yabancı göçmen ve mülteci deneyimi, *Journal of World of Turks*, 6, 65-89.
- Vezzali, L. ve Giovannini, D. (2011). Intergroup contact and reduction of explicit and implicit prejudice toward immigrants: a study with Italian businessman owning small and medium enterprises, *Quality and Quantity: International Journal of Methodology*, 45, 213-222.
- Woods, A. ve Kayalı, N. (2017). *Suriyeli topluluklarla etkileşim: İstanbul da ki yerel yönetimlerin rolü*. İstanbul Politikalar Merkezi.

KAYNAŞTIRMA SINIFLARINDA AKRAN ZORBALIĞININ ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Hakan SARI¹, Tuğba PÜRSÜN²

Öz

Akran zorbalığı sözel, fiziksel ve duygusal olarak zarar verici davranışları ifade etmektedir. Okullarda öğrenciler arasında sıklıkla meydana gelen zorba davranışlar kaynaştırma öğrencilerinin bulunduğu sınıflarda daha fazla gözlemlenebilmektedir. Bu araştırmada kaynaştırma sınıflarında meydana gelen akran zorbalığının öğretmenlerin ve kaynaştırma öğrencilerinin görüşleri açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma vaka çalışması olarak desenlenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunun oluşturulmasında amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubunu sekiz öğretmen ile hafif düzey zihinsel yetersizliği, **öğrenme güçlüğü** ve dil ve konuşma bozukluğu olan sekiz kaynaştırma öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Araştırma verilerinin analizinde tümevarım analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; 1) **Öğretmenler** akran zorbalığını **şiddet**, kabul etmeme, rahatsız etme ve baskı yapma biçiminde tanımlamışlardır, 2) Kaynaştırma öğrencilerinin en çok duygusal ve sözel zorbalığa maruz kaldığını ve bu durumun öğrencilerin içe kapanık, sosyalleşmekte güçlük çeken ve kendini ifade etmede yetersiz olmalarından kaynaklandığını belirtmişlerdir, 3) Kaynaştırma öğrencilerinin arkadaşlık ilişkilerinin genellikle iyi olduğunu, bazen anlaşmazlıklar yaşadıklarını belirttikleri ve arkadaşlık ilişkilerinin kötü olduğunu ifade edenlerin oyuna dahil edilmemelerini neden olarak gösterdikleri görülmektedir, 4) Kaynaştırma öğrencilerinin daha çok duygusal ve sözel zorbalığa maruz kaldıkları ancak arkadaşlarına vurma, tükürme gibi davranışlarda bulunuyor olmaları nedeniyle fiziksel zorbalık yaptıkları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: akran zorbalığı, kaynaştırma, kaynaştırma öğrencisi, öğretmenler, nitel araştırma, özel eğitim, vaka çalışması

¹ Prof. Dr. Hakan Sarı, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, hakansari@gmail.com, Orcid No: 0000-0003-4528-8936

² Arş. Gör., Tuğba Pürsün, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, tugbapursun@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-5436-1464

EXAMINING PEER BULLYING IN INCLUSIVE CLASSROOMS FROM THE PERSPECTIVES OF TEACHERS AND STUDENTS

Abstract

Peer bullying refers to verbal, physical and emotionally damaging behaviours. Bullying behaviours that occur frequently among students in schools can be observed more frequently in inclusive classrooms. In this study, it is aimed to examine peer bullying in the inclusive classrooms from the perspectives of teachers and students who are educated in inclusive classrooms. In this study, 'case study method' was used as a research method. In this study, a purposive sampling method was used to select the participants who included eight teachers and eight inclusive students with mild intellectual disabilities, learning disabilities and language and speech disorders. The data were collected using a semi-structured interview form developed by the researchers. For analysis of the research data, 'induction analysis technique' was used because the researcher wanted to receive rich data and deep understandings of the participants about the research. According to the findings from the research; 1) The teachers defined peer bullying as violence, denial, harassment and repression, 2) They stated that the inclusive students were mostly subjected to emotional and verbal bullying and this was due to the students being introverted, having difficulties in socializing and insufficient to express themselves, 3) It was observed that inclusive students often indicated that friendship relations were good with the others but sometimes they had disagreements. However, some friends were not good at having good friendship relations because the inclusive students were not included in the same play activities, 4) In this context, inclusive students were sometimes subjected to emotional and verbal bullying. However, the inclusive students were sometimes bullying their friends, such as hitting and spitting them.

Key Words: *peer bullying, inclusion, inclusive students, teachers, qualitative research, special education, case study*

Giriş

Kaynaştırma, özel gereksinimli öğrencilerin bireyselleştirilmiş eğitim programı aracılığıyla genel eğitim sınıfından akademik ve sosyal fayda sağlaması (Kargın, 2004) ile günlük yaşamdaki engelleri en aza indirmesi amacı taşıyan bir eğitim modelidir (Link, 2008). Kaynaştırma kavramı öğrencilerin gereksinimleri ışığında yapılan değerlendirmelerden sonra derslerde bazı düzenlemelerin yapılması ve değerlendirmelerle ilgili bazı durumların göz önüne alınarak bir eğitim verilmesini ifade etmektedir (Sarı ve Pürsün, 2016). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde (2012) *"kaynaştırma yoluyla eğitim uygulamaları yapılan okul ve kurumlarda öğrencinin yetersizliğine uygun fiziksel, sosyal, psikolojik ortam düzenlemeleri yapılır. Bu okul ve kurumlarda öğrenciye verilen eğitim hizmetlerinin etkin bir biçimde yürütülebilmesi amacıyla özel araç-gereç ile eğitim materyalleri sağlanır ve destek eğitim odası açılır."* şeklindeki ilgili maddeye göre kaynaştırma öğrencilerinin kendilerini eğitim aldıkları sınıfa ait hissetmelerinin ve mümkün olduğunca tüm etkinliklere katılmalarının sağlanması hedeflenmektedir.

Kaynaştırmada öğrencilerinin normal gelişim gösteren akranlarıyla aynı sınıfta eğitim almaları ve aynı materyalleri kullanarak öğrenmeleri (Sarı ve Pürsün, 2016) ilkesi esas alınmakla birlikte bu uygulamanın amacı her iki gruptaki çocukların birbirleriyle olan etkileşimleri sonucunda yaşamla ilgili bazı becerileri geliştirmeleridir (Metin, 2015). Bu nedenle kaynaştırma uygulamasının en temel amacı yetersizliği olan çocukların akranlarıyla bir arada olmalarının, onlar tarafından kabul edilmelerinin, iki tarafın arkadaşlık ilişkilerinin ve etkileşimlerinin geliştirilmesinin (Kabasakal, Girli, Okun, Çelik ve Vardarlı, 2008), başka bir deyişle yetersizliği olan öğrencinin normal eğitim ortamında sosyalleşmesinin sağlanmasıdır (Nayır ve Karaman-Kepeneci, 2013). Kaynaştırma eğitiminde akranlarıyla birlikte eğitim gören özel gereksinimli öğrencilerin sosyal yönden gelişimlerinin ayrı eğitim alan öğrencilere göre daha hızlı olacağı beklenmesine (Sucuoğlu ve Kargın, 2006) rağmen kaynaştırma öğrencilerinin sosyal kabul düzeylerinin belirlendiği çalışmalarda kaynaştırma öğrencilerinin akranları tarafından reddedildiği ve kabul görmediği yönünde araştırmalar bulunmaktadır (Şahbaz, 2003; Vuran, 2005). Sınıf içinde reddedilen, daha az popülerliği olan özel gereksinimli

çocukların özel gereksinimli olmayan akranlarına göre daha uyumsuz ve saldırgan olma eğiliminde oldukları, bazı durumlarda çekingen oldukları ve arkadaşlık, işbirliği gibi sosyal davranışları yetersiz düzeyde sergiledikleri gözlenmektedir (Kabasakal ve diğerleri, 2008). Okullarda engelleri nedeniyle farklı olan çocukların zaman zaman bazı davranışlarının alay konusu olması, sözel sataşmaya ve dışlanmaya maruz kalma, fiziksel şiddet gibi sorunlarla karşılaştıkları bilinmektedir (Pemik ve Deniz, 2017).

Akran zorbalığı; güçlü çocuğun ondan daha az güçlü olan çocuğa baskı yapması nedeniyle kurbanın korkmasına neden olan, taraflar arasındaki güçlerde dengesizliğin olduğu, kurban tarafından gelen bir kışkırtma olmamasına rağmen aynı çocuklar arasında tekrarlı olarak gerçekleşen fiziksel, sözel ve duygusal saldırganlığı ifade etmektedir (Nansel ve diğerleri, 2001). Başka bir deyişle, kendini güçlü gören çocuğun daha savunmasız olan çocuğa saldırması, vurması, kavgaya etmesi ve o çocuğu yapmak istemediği şeyleri yapması için zorlamasıdır. Zorbalığı ifade eden davranışları fiziksel (tokat atma, saç çekme, tükürme, vb.) sözel (hakaret etme, isim takma, dedikodu çıkarma, vb.) ve duygusal (dışlama, konuşmama, yardım etmeme, vb.) boyutta sınıflandırmak mümkündür.

Akran zorbalığının önemli nedenleri arasında; arkadaşlarına baskı yapan öğrencilerin bu şekilde kendilerini arkadaşları arasında üstün görmeleri, şiddetin çözüm yolu olarak tercih edilmesi ve kurbanın maruz kaldığı baskıyı hak ettiği düşüncesi yer almaktadır (Genç, 2007). Zorba öğrenciler her zaman kendi istediklerinin olmasını ve başkalarının kötü hissetmesini isteyen, fiziksel olarak güçlü görünmekle birlikte kendilerine güvenmeyen, başkalarıyla empati kuramayan ve sorun çıkarmaktan hoşlanan kişilerdir. Bu öğrenciler genellikle pasif, endişeli, sessiz, yetersizliği nedeniyle farklı olan ve savunmasız olduklarını düşündükleri akranlarına yönelirler (Walsh, 2001). Zorbalığa maruz kalan öğrenciler ise düşük benlik saygısı olan, içe kapanık, yalnız ve dışlanmış bireyler olarak tanımlamak mümkündür (Sarı ve Pürsün, 2016). Bu bağlamda, zorbalığa uğrayan öğrencilerin kaygı, çaresizlik, okula gitmek istememe, okul yaşantısından zevk almama gibi durumlar yaşadıkları (Borg, 1998) görülürken zorbalık yapan öğrenciler okul kurallarına uymama, saldırgan davranışlarda bulunma, sosyal ilişkilerde başarısız olma eğilimi

göstermektedirler (Olweus, 2005). Zorbalığa uğrayan ve zorbalık yapan öğrenciler okula ve çevreye uyum gösterme becerilerinde yetersizdirler (Hilooğlu ve Cenkseven-Önder, 2010).

Zorbalık olayları genellikle okul binasında (sınıf, tuvalet, koridor, kantin, yemekhane vb.), okul bahçesinde, okul yolunda veya okul servisinde meydana gelmektedir (Çınkır ve Kepenekçi, 2003). Olweus (2005) okulda zorbalığa maruz kalan öğrencilerin okuldan korktuğunu, okulu güvensiz bir yer olarak gördüğünü ve okulu mutsuz bir yer olarak nitelendirdiğini ifade etmektedir. Zorbalık mağduru öğrenciler genellikle hem sosyal sorunlarla hem de kaygı ve depresyon gibi duygusal sorunlarla karşılaşmaktadırlar (Perren, Dooley, Shaw ve Cross, 2010). Sıklıkla tekrar eden zorba davranışlarla mücadele etmek zorunda kalan öğrencilerin derslere yoğunlaşmak yerine bu durumdan nasıl kurtulabilecekleri ile ilgilenmeleri konsantre olamamalarına ve okul performanslarının düşük olmasına neden olmaktadır (Card ve Hodges, 2008). Öğrencilerin psikososyal durumları değerlendirildiğinde akademik alanlarda başarısızlık göstermeleri muhtemeldir. Sucuoğlu (2006) sosyal becerilerin akademik başarılar için ön koşul olması nedeniyle sosyal becerilerdeki sınırlılığın düşük akademik beceriler ve davranış problemleriyle birleşmesinin sosyal kabulü olumsuz etkileyerek akranları ile olan farklılıklarını belirgin bir biçime getirdiğini belirtmektedir. Öğrenciler arasındaki farklılıklar sosyal kabulün düşük olmasına ve akran reddine neden olmaktadır.

Yetersizliğe sahip öğrenciler, yetersizliği olmayan öğrencilere göre üç, dört kat daha fazla zorbalığı deneyimlemektedirler (Carter ve Spencer, 2006; Christensen, Fraynt, Neece ve Baker, 2012). Bu öğrencilerde zorbalık ve mağduriyet riskinin daha yüksek olmasının sebebi genellikle akran grubunda zeka, fiziksel görünüm, fiziksel ve sosyal beceriler gibi önemli görülen niteliklerin yetersizliğidir (Giguere ve diğerleri, 2011; Glumbic ve Zunic-Pavlovic, 2010). Nabusoka ve Smith (1993) özel gereksinimli çocukların yetersizlikleri nedeniyle etiketlenmelerinin, kaynaştırma sınıflarında özel gereksinimli çocukların zorbalara karşı yetersiz korunmasının ve bazı çocukların agresif tepkiler göstermesinin zorbalığa uğrama riskini artıracak üç temel etken olduğunu belirtmektedir. Zorbalık öğrencinin yetersizliğinin sonucu olarak ortaya çıkabilir (Whitney, Smith ve Thompson, 1994) ve fiziksel

özellikler gibi görülebilir özellikler akran reddine neden olabilir (Sucuoğlu, 2006).

Martlew ve Hodson (1991) ilkokuldaki kaynaştırma öğrencileri ve normal gelişim gösteren öğrenciler arasındaki sosyal ilişkileri araştırdıkları çalışmalarında özel gereksinimli öğrencilerin normal gelişim gösteren öğrencilere göre daha az arkadaşlarının olduğunu ve sıklıkla sataşmaya maruz kaldıklarını ortaya koymuşlardır. Nabuzoka ve Smith (1993) kaynaştırma öğrencilerinin ve normal gelişim gösteren öğrencilerin zorba ve kurban tanımlarına uyan arkadaşlarını belirledikleri çalışmada öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin kurbanlara benzer davranışları olduğu için kurban olarak seçilme olasılıklarının daha yüksek olduğu, öğrenme güçlüğü olan kız öğrencilerin bu şekilde tanımlanmalarının muhtemel olduğu ve özel gereksinimli öğrencilerin %33'ünün kurban olarak düşünüldüğü sonucuna ulaşmışlardır. Thompson, Whitney ve Smith (1994) özel gereksinimli öğrencilerin akranlarına göre daha fazla zorbalığa maruz kaldığını ve okulda başlayan müdahalelerin özel gereksinimli öğrencilere yönelik zorbalığın miktarını azalttığını ortaya çıkarmışlardır. Llewellyn (2000) fiziksel yetersizliğe sahip kaynaştırma öğrencilerinin kaynaştırmaya ilişkin deneyimlerini belirlemeyi amaçladığı araştırmasında zorbalığı ortaya çıkacak faktörlerden biri olarak ele almıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin sosyal izolasyon ve zorbalık konusunda kaygı duydukları, sıklıkla akranları tarafından dışlandıkları ve daha çok sözel zorbalığa maruz kaldıkları ortaya çıkmıştır. Beaty ve Alexeyev'in (2008) kaynaştırma sınıflarında özel gereksinimli çocuklarla yaptıkları araştırma ise bu çocukların %67'sinin, normal gelişim gösteren akranlarının ise %25'inin zorbalığa maruz kaldığını ortaya koymaktadır. Munro (2016) öğretmenlerle yürüttüğü çalışmasında öğretmenlerin öncelikli olarak kaynaştırma sınıfı ortamı oluşturarak, zorbalık eğitimini müfredata dahil ederek, okul ve sınıf bünyesinde anti-zorbalık girişimlerinde bulunarak zorbalığa karşı önleyici yaklaşımlarda buldukları sonucuna ulaşmıştır. Eroğlu (2018) otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ile zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin tipik gelişim gösteren akranları ile kıyaslandığında daha fazla zorbalığa uğradıkları; en fazla sözel ve duygusal zorbalığa maruz kaldıkları ve daha çok sınıf arkadaşları tarafından zorbalığa maruz bırakıldıkları sonucuna ulaşmıştır.

İlgili alanyazınında normal gelişim gösteren öğrencilerin kaynaştırma öğrencilerine yönelik tutumlarının olumsuz olduğu, dışlama eğilimi gösterdikleri ve sosyal kabulün sağlanmadığı araştırma sonuçları ile ortaya konulmuştur (Şahbaz, 2004; Vuran, 2005). Girli ve Atasoy (2012) öğrenme güçlüğü ve otizm tanısı almış öğrencilerin okul bahçesinde kötü sözlere ve davranışlara maruz kaldıkları, genellikle yalnız oldukları sonucuna ulaşmıştır. Bir başka çalışmada Kabasakal ve diğerleri (2008) akran ilişkileri ve akran istismarını belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmada kaynaştırma öğrencilerinin akranları tarafından daha az sevildiği, daha az tercih edildiği ve okul bahçesini diğer öğrencilere göre daha tehdit edici buldukları sonucuna ulaşmışlardır. Ünal (2017) kaynaştırma sınıfına devam eden zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilere uygulanan akran zorbalığını öğretmen görüşleri açısından değerlendirdiği çalışmasında zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilerin zorbalık türlerinin hepsine, en sık sözel zorbalığa maruz kaldıklarını ortaya çıkarmıştır. Okullarda öğrenciler arasında oluşan güç dengesizlikleri nedeniyle ortaya çıkan akran zorbalığının öğretmen ve öğrenci görüşleri ile bütüncül olarak incelenmesi kaynaştırma öğrencilerinin akran zorbalığına maruz kalıyorsa daha çok hangi ortamlarda veya hangi durumlarda karşılaştıklarının belirlenmesi açısından önemlidir. Ayrıca öğretmenlerin görüşlerinden hareket ederek akran zorbalığını yapan ve zorbalığa maruz kalan öğrencilerin neden zorbalığa maruz kaldıkları, neden zorbalık yaptıkları, zorbalığın ortaya çıktığı yerler ve önleme tedbirlerinin ortaya konarak kaynaştırma öğrencilerinin zorbalıkla baş etmeleri ile ilgili çözümler bulunmasını sağlayacaktır. Kaynaştırma öğrencilerinin topluma katılım düzeylerinin artırılması ve okula kolay uyum sağlayabilmeleri amacıyla akran zorbalığının önlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada kaynaştırma eğitiminde rol oynayan öğretmenlerle birlikte kaynaştırma eğitimine devam eden özel gereksinimli öğrencilerin akran zorbalığı ile ilgili deneyimlerinin belirlenmesi ve okul ortamında gerçekleşen zorbalığı önleyici tedbirlerin oluşturulabilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada kaynaştırma eğitimine devam eden öğrencilerin görüşlerine de yer verilecek olmasının akran zorbalığına yönelik olarak öğretmenlerden edinilen bilgileri destekleyeceği düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, öğretmenlerin ve kaynaştırma öğrencilerinin akran zorbalığına ilişkin görüşlerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1) Öğretmenlerin kaynaştırma öğrencilerine yönelik ortaya çıkan akran zorbalığı ile ilgili görüşleri nelerdir?
- 2) Kaynaştırma öğrencilerinin kendilerine yönelik gerçekleştirilen akran zorbalığına ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve veri analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden ‘vaka çalışması yöntemi’ benimsenmiştir. Vaka çalışması yönteminin kullanılmasındaki amaç, belirli bir durumun derinlemesine incelenerek detaylı sonuçların ortaya çıkarılmasını (Sönmez ve Alacapınar, 2014), yaşamın bir kesitini doğrudan okuyucuya sunabilmeyi ve alışık olunmayan durumların derinlemesine incelenmesini sağlamaktır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2015). Vaka çalışmalarında elde edilen sonuçlar benzer başka bir durum çalışmasında veri olarak kullanılabilir (Köse, 2010). Vaka çalışmaları olaylar hakkında sadece içeriden olan birinin bildiği hikayelerin öğrenilmesini sağlamasının yanı sıra genel durumu ve şartları göz önüne alarak ne olduğu, neden olduğu ve nasıl olduğu konusunda geniş bir bakış açısı sunmaktadır. Vaka çalışmalarında incelenecek olan konu detaylı ve ayrıntılı bir biçimde ele alınacağından katılımcı sayısı azdır. Bununla birlikte vaka çalışmalarının sonuçlarının genellenebilirliğinin düşük olması yönünde sınırlılığı bulunmaktadır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2015). Bu çalışmada, öğretmenlerin ve kaynaştırma öğrencilerinin akran zorbalığına ilişkin görüşleri derinlemesine ve detaylı olarak incelenerek elde edilen bulgular

detaylı bir biçimde ortaya çıkarılacağından ve araştırmaya dahil edilen katılımcı sayısının az olması nedeniyle vaka çalışması tercih edilmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu sekiz öğretmen ve sekiz kaynaştırma öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubunun oluşturulmasında amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi benimsenmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemleri derinlemesine ve tüm zenginliğiyle araştırma yapabilmek amacıyla bilgi açısından zengin durumların seçilmesini gerektirmektedir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2015). Amaçlı örnekleme yöntemlerinin altı türü bulunmaktadır. Bunlardan biri olan ölçüt örnekleme yöntemindeki temel anlayış, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Dolayısıyla çalışma grubuna dahil edilmek için gerekli olan ölçütleri karşılayan kişiler, olaylar vb. çalışma grubuna alınırlar. Bu çalışmadaki ölçüt öğretmenlerin sınıflarında kaynaştırma öğrencisi olması; öğrenciler için ise kaynaştırma eğitimi alıyor olmasıdır. Öğretmenlere ilişkin demografik bilgilere Tablo 1’de, öğrencilere ilişkin demografik bilgilere Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlere İlişkin Demografik Bilgiler

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet
Ö1	35	Kadın
Ö2	38	Kadın
Ö3	38	Kadın
Ö4	39	Kadın
Ö5	36	Erkek
Ö6	40	Kadın
Ö7	37	Erkek
Ö8	41	Erkek

Araştırmaya katılan öğretmenlerin 5’inin kadın 3’ünün erkek olduğu ve yaş aralıklarınının 35-41 arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2. Öğrencilere İlişkin Demografik Bilgiler

Katılımcılar	Cinsiyet	Sınıf	Tanı
K1	Kız	1	Hafif düzey zihinsel yetersizlik
K2	Kız	2	Hafif düzey zihinsel yetersizlik/Dil ve konuşma bozukluğu
K3	Erkek	1	Hafif düzey zihinsel yetersizlik
K4	Erkek	1	Öğrenme güçlüğü
K5	Erkek	1	Hafif düzey zihinsel yetersizlik
K6	Kız	2	Hafif düzey zihinsel yetersizlik
K7	Kız	1	Hafif düzey zihinsel yetersizlik
K8	Kız	1	Hafif düzey zihinsel yetersizlik

Araştırmaya katılan öğrencilerin neredeyse tamamının birinci sınıf öğrencisi olduğu görülmektedir. 5 kız, 3 erkek öğrenciyle gerçekleştirilen araştırmada öğrencilerin 6'sı hafif düzeyde zihinsel yetersizliğe sahipken geriye kalan 2 öğrenciden biri hem hafif düzey zihinsel yetersizliğe hem de dil ve konuşma bozukluğuna; diğer öğrenci ise öğrenme güçlüğüne sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veriler nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Kaynaştırma eğitiminde ortaya çıkabilecek akran zorbalığına ilişkin görüşlerin belirlenmesi amacıyla öğretmenlere ve kaynaştırma öğrencilerine yönelik yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. İlk olarak ilgili alanyazını taranmıştır. Öğretmen ve kaynaştırma öğrencilerinin görüşleriyle akran zorbalığını belirlemek amacıyla görüşme formu hazırlanmış ve formda iki bölüme yer verilmiştir. İlk bölümde öğretmen ve öğrencilere ilişkin demografik bilgilere; ikinci bölümde ise öğretmenler için 11, öğrenciler için 7 açık uçlu soruya yer verilmiştir. Araştırma için hazırlanan her bir soru üç uzmanın görüşüne sunulurken görüşme formuna son şekli verilmiştir. Görüşme yapılan öğretmenlere sorulan sorular şu şekildedir:

- 1) Akran zorbalığının ne olduğuyla ilgili görüşleriniz nedir?
- 2) Akran zorbalığına maruz kalma türleri ile ilgili görüşleriniz nedir?
- 3) Sık karşılaşılan zorba davranışlarla ilgili görüşleriniz nedir?
- 4) Kaynaştırma öğrencilerine zorbalık yapan öğrencilerin özellikleriyle ilgili görüşleriniz nedir?
- 5) Kaynaştırma öğrencilerinin zorbalığa maruz kalmasına neden olan özellikleriyle ilgili görüşleriniz nedir?
- 6) Kaynaştırma öğrencilerinin akran zorbalığına uğrama nedenleriyle ilgili görüşleriniz nedir?
- 7) Diğer öğrencilerin kaynaştırma öğrencilerine zorbalık yapma nedenleriyle ilgili görüşleriniz nedir?
- 8) Kaynaştırma öğrencilerinin akran zorbalığına maruz kalma sıklığıyla ilgili görüşleriniz nedir?
- 9) Kaynaştırma öğrencilerinin akran zorbalığına maruz kaldığı yerlerle ilgili görüşleriniz nedir?
- 10) Kaynaştırma öğrencilerine yönelik zorba davranışları önlemek için tedbirleriniz nedir?
- 11) Kaynaştırma öğrencilerine yönelik zorba davranışları önlemeye yönelik önerileriniz nedir?

Görüşme yapılan öğrencilere sorulan sorular ise şu şekildedir:

- 1) Arkadaşlarınızla aranızın nasıl olduğuyla ilgili görüşleriniz nedir?
- 2) Arkadaşlarınızın size karşı davranışlarıyla ilgili görüşleriniz nedir?
- 3) Arkadaşlarınızın size kötü davranmalarıyla ilgili görüşleriniz nedir?
- 4) Arkadaşlarınızın size kötü davranma nedenleriyle ilgili görüşleriniz nedir?

- 5) Arkadaşlarınızın size kötü davranma sıklığı ile ilgili görüşleriniz nedir?
- 6) Arkadaşlarınızın size kötü davrandığı yerlerle ilgili görüşleriniz nedir?
- 7) Olumsuz bir durumla karşılaştığınızda birinden yardım almayla ilgili görüşleriniz nedir?

Veri Toplama Süreci

Araştırmaya başlamadan önce öğretmenler ve öğrenciler araştırma süreci ile ilgili bilgilendirilmiş ve araştırmanın nasıl yürütüleceği açıkça ifade edilmiştir. Araştırmaya katılmak için gönüllülük esasının dikkate alınacağı belirtilerek gönüllü olarak katılmak isteyen sekiz öğretmen ve sekiz öğrenci belirlenmiştir. Araştırmada veri kaybını önlemek için görüşmelerin ses kayıt cihazıyla kaydedileceği ifade edilmiş ve katılımcılardan izin alınmıştır. Kaynaştırma öğrencilerinin sorulan sorulara kolay cevap verebilmeleri için görüşmeye başlamadan önce arkadaşlarıyla olan ilişkileri ile ilgili sorular sorulacağına bilgisi verilmiştir. Anlamadıkları soru olduğunda yardımcı olunacağı söylenerek rahat cevap vermeleri sağlanmıştır. Öğretmenlere ise akran zorbalığı ve sınıfta gözlemledikleri kadarıyla kaynaştırma öğrencilerinin akran zorbalığına maruz kalmalarına yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla sorular sorulacağına bilgisi verilmiştir. Katılımcılara gerçek isimlerinin gizli tutulacağı ve hiçbir yerde paylaşılmayacağı söylenmiştir. Araştırmaya katılan her bir katılımcıya numara verilmiş ve görüşme süresince numaralarla hitap edilmiştir. Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde Ö, kaynaştırma öğrencileriyle yapılan görüşmelerde K ifadesi ve numaralar kullanılmıştır (örneğin; Ö1, K3 gibi). Görüşmeler ortalama 20-58 dakika sürmüştür.

Veri Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler tümevarım analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Tümevarım analizi tekniği, ham verilerden elde edilen özet temalar veya kategoriler yardımıyla karmaşık verilerin anlaşılmasını sağlar (Thomas, 2003). Yıldırım ve Şimşek (2008) tümevarım analizinde veri analizinin dört aşamalı olarak gerçekleştiğini belirtmektedirler. İlk aşamada, araştırma sonucunda elde edilen bilgiler anlamlı bölümlere ayrılarak her bölümün

kavramsal olarak ne ifade ettiği belirtilir. Tüm veriler kodlanarak bir kodlama listesi oluşturulur. İkinci aşamada, kodlar bir araya getirilir ve birbiriyle ilişkili olduğu düşünölen kodlar bir tema altına toplanır. Üçüncü aşamada, aynı kod ve tema altında olan veriler tanımlanarak ortaya çıkan kavram veya temaya göre bilgiler birbirleriyle ilişkili biçimde sunulur. Dördüncü aşamada, verilerden yola çıkılarak neden-sonuç ilişkisi kurulur. Bulgulardan birtakım sonuçlar çıkarılır ve sonuçların önemine yönelik açıklamalar yapılır. Bu araştırmada görüşmeler tamamlandıktan sonra öğretmenlerin ve öğrencilerin sorulara verdikleri cevapların dökümü yapılmıştır. Katılımcıların her soruya verdikleri cevaplar ayrı dosyalarda toplanmıştır. Örneğin; öğretmenlerin birinci soruya verdikleri cevaplar kopyalanmış ve ayrı bir dosyada kod isimleri belirtilerek birleştirilmiştir. Bu işlem tüm sorular için uygulanmış ve öğrenci görüşlerinde de aynı süreç takip edilmiştir. Daha sonra bu kodlar ortak özelliklerine göre başlıklar altında toplanarak temalar oluşturulmuştur.

Araştırmanın güvenilirliğinin belirlenmesi amacıyla her temadan biri seçilerek araştırmacılarından biri ve bir uzman tarafından birbirinden bağımsız olarak görüşme kodlama anahtarına göre değerlendirmiştir. Araştırmacı ve uzmanın kodlama anahtarında yaptığı işaretlemler karşılaştırılmıştır. Güvenirlik hesaplamasında 'Görüş Birliği=(Görüş Birliği/ (Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı)x100' formülü kullanılmıştır. Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde kodlayıcılar arası güvenirlik %92 olarak belirlenirken öğrenci görüşme sorularından ise güvenirlik ortalaması %83 olarak hesaplanmıştır. Araştırmanın geçerliği doğrudan alıntılara yer verilerek sağlanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Öğretmen Görüşmelerinden Elde Edilen Bulgular

Yapılan analizler sonucunda öğretmenlerle yapılan görüşmeler 5 başlık 10 tema altında toplanmıştır. Tümevarımsal analiz ile elde edilen başlıklar aşağıda sunulmuştur:

- 1) Tanım,

- 2) Öğrenci özellikleri,
- 3) Ortaya çıkma nedeni,
- 4) Karşılaşma durumu ve
- 5) Önleme olarak ortaya çıkmıştır.

Akran Zorbalığını Tanımlama

Başlık 1 ile ilişkili olarak öğretmenlerin tamamı (8; %100) akran zorbalığını kişiye zarar veren davranışlar olarak tanımlamışlardır. Öğretmenlere göre zorba davranışlar şiddet, kabul etmeme, rahatsız etme, baskı yapma biçiminde gerçekleşmektedir. Bu nedenle öğretmenlerin gözlemledikleri zorba davranışların duygusal, sözel ve fiziksel yönde gerçekleştiği söylenebilir. Öğretmenlerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Bir başkasına fiziksel ya da psikolojik şiddet uygulamak (Ö2).”

“Arkadaşımı yok sayma, kabul etmeme veya reddetme (Ö7).”

“Birini sözlü olarak rahatsız etme (Ö5).”

“Zorla bir şeyler yaptırma veya kişi üstünde baskı kurma (Ö1).”

Sık Karşılaşılan Zorba Davranışlar

Öğretmenlerin yarısından fazlası (6; %75) kaynaştırma öğrencilerine yönelik gerçekleştirilen zorba davranışların sosyal yönden ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu bağlamda sık karşılaşılan zorba davranışların duygusal zorbalık ve sözel zorbalık ile ilişkili olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin görüşleri kaynaştırma öğrencilerinin maruz kaldıkları zorbalık türünün duygusal ve sözel olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Öğrencilerin duygusal zorbalıkla karşı karşıya kaldıklarını belirten öğretmenler oyunlara dahil etmeme, ötekileştirme, grup dışında bırakma, dışlanma gibi zorba davranışlar gözlemlemişlerdir. Öğretmenlerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Genellikle oyunlarına almıyorlar ya da etkinliğin dışında tutuyorlar (Ö4).”

“Oyunlara alınmayıp grup dışına itiliyorlar (Ö5).”

ÖĞretmenlerden sözel zorbalığın yoğun bir biçimde gerçekteŐini belirtenler ise zorba davranışları sözel olarak rahatsız etme, dalga geçme, laf atma ve taklit etme olarak sıralamışlardır. Bu davranışların öğrenciler arasında ötekileŐtirmeye, ayrımcılığa zemin hazırladığını söylemek mümkündür. ÖĞretmenlerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Kaynaştırma öğrencisi bence en çok sözlü zorbalıkla karşılaşıyor. Gözlemlediğim kadarıyla yaŐça büyük erkek çocukları tarafından rahatsız ediliyorlar (Ö1).”

“ÖĞrencimin konuşma bozukluğu olduğu için genel olarak konuŐmasıyla ilgili alay etme ve taklit olaylarına maruz kalıyor. Ayrıca kendini ifade edemediği için de çocuklar oynadıkları oyunlara dahil etmek istemiyorlar (Ö2).”

“Genelde sözlü Şiddetle karşılaşıyor (Ö8).”

ÖĞretmenlerden bazıları (2; %25) öğrencilerin fiziki olarak zorbalığa uğradıklarını belirtmiştir. ÖĞretmenler kavga etme, tekme atma, vurma gibi fiziksel durumlarla da karşılaştıklarını ve bu durumun genellikle oyun oynarken ya da fiziki etkinlikler esnasında ortaya çıktığını ifade etmiştir. ÖĞretmenlerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Daha çok fiziksel etkinlik gerektiren durumlarda fiziksel zorbalık oluyor. Kavga etme, tekme atma gibi (Ö3).”

“Oyun oynarken vuruyorlar birbirlerine (Ö7).”

Zorba ÖĞrenci Özellikleri

Başlık 2 ile ilişkili olarak öğretmenlerin neredeyse tamamı (7; %88) zorba öğrencilerin bu davranışlarının kişilik özellikleri ile ilgili olduğunu belirtmişlerdir. ÖĞretmenler zorba davranışları gerçekteŐiren öğrencilerin sevgiden yoksun ve empati kuramayan, arkadaşları arasında öne çıkma kaygısı yaşayan ve kendini fark ettirmeye çalışan öğrenciler olduklarını belirtmişlerdir. ÖĞretmenlerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Zorbalık eden en başta sevgiden yoksun bırakılmış kişidir. Sevgi eksikliğini zorbalığı tetikleyip öne çıkararak mineral eksikliğine benzetebiliriz. Bu tür büyük bir eksiklikle donanmış öğrencinin doğru bir davranışta bulunması çok zordur (Ö5).”

“Zorbalık yapan öğrenci empati kuramıyor. Arkadaşları arasında beğenilme ya da öne çıkma gayesi taşıyor (Ö2).”

Öğretmenlerden bir tanesi (1; %12) zorba davranışların ortaya çıkma sebebinin cinsiyet ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Görüş belirten öğretmene göre zorba davranışları daha çok erkek öğrenciler gerçekleştirmektedir. Erkek öğrenciler arasında lider olma ve arkadaşları arasında üstün olma ve takdir edilip beğeni kazanma isteğinin zorba davranışları da beraberinde getirdiği düşünülebilir. Öğretmenin görüşü aşağıda sunulmuştur:

“Zorbalık en çok erkek öğrenciler arasında (Ö1).”

Zorbalığa Uğrayan Öğrenci Özellikleri

Öğretmenlerin tamamı (8; %100) kaynaştırma öğrencilerinin zorbalığa maruz kalmalarının kişilik özellikleri ile ilgili olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlere göre içine kapanık, sessiz, sosyalleşmekte güçlük çeken, çekingen, kendini ifade edememe özelliklerine sahip öğrenciler zorbalığa maruz kalmaktadırlar. Öğretmenlerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Kaynaştırma öğrencileri genellikle içine kapanık, sosyalleşmekte güçlük çeken, başkalarının yardımına ihtiyaç duyan, çekingen öğrencilerdir. Bu tür davranışları ve çekinceleri zorbalığa davetiye çıkarıyor (Ö5).”

“Çocuk sessiz veya kendini ifade etmede güçlük çekiyorsa zorbalık yaşıyor. Çocuğun yapısıyla ilgili aslında (Ö6).”

Zorbalığa Uğrama Nedeni

Başlık 3 ile ilişkili olarak öğretmenlerin yarısından fazlası (5; %63) kaynaştırma öğrencilerinin zorbalığa uğrama nedeninin kişisel özelliklerinden

kaynaklandığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin bu özellikleri bireysel farklılıklar, öğrencinin başarısızlığı, psikolojik gerilim, özgüven eksikliği, uyum sağlamakta zorlanma, ilgi bekleme ve kurallara uymama şeklinde sıraladıkları görülmektedir. Öğretmenlerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Öğrencinin sürekli ilgi beklentisi ve kuralları çiğnemesi zorbalıkla karşılaşmasına neden oluyor (Ö8).”

“Kaynaştırma öğrencisi akranlarından farklı özelliklere sahiptir. Bu durum da öğrencinin sınıf ortamında oluşan rutini bozucu davranışlar göstermesine neden oluyor. Öğrencinin sınıfa ve çevreye uyum sağlamakta zorlanması, akranlarından farklı olması, yönergeleri yerine getirmekte zorlanması gibi nedenler zorbalığa neden oluyor (Ö3).”

“Öğrencinin başarısız olması, özgüven eksikliği, psikolojik gerilim (Ö4, Ö5).”

Öğretmenlerden üçü (3; %37) zorbalığa uğramanın ikinci nedeni olarak çevresel faktörleri göstermiştir. Çevresel faktörler olarak toplumsal bakış açısını ve yeterli bilgiye sahip olmamayı ifade ettikleri görülmektedir. Kaynaştırma öğrencilerine ilişkin yapılan bilgilendirmelerin sınırlı düzeyde ve sadece okulda normal gelişim gösteren öğrencilere yönelik olması toplumsal bakış açısının istenilen ve beklenen düzeyde olmamasına neden olmaktadır. Öğretmenlerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Kaynaştırma öğrencisine yönelik zorbalığın esas nedeninin toplum olarak bilinçsiz olmak ve bilinçsiz nesiller yetiştirmek olduğunu düşünüyorum. İnsanların yeterli farkındalık düzeyinde olmaması bu durumu ortaya çıkarıyor (Ö2).”

“Bence kaynaştırma öğrencisine yönelik zorbalığın en önemli nedeni bilgisizlik. Yirmi, otuz yıl öncesine kadar engelli insanlara bakış açısının olumsuz olduğunu hatırlayabiliriz. Aynı şekilde kaynaştırma öğrencileriyle ilgili çok fazla bilgilendirme yapıldığını düşünüyorum. Özellikle okul ortamında sadece diğer öğrencileri bu konuda uyarmakla yetiniyoruz (Ö1).”

Zorbalık Yapma Nedeni

Öğretmenlerin tamamı (8; %100) kaynaştırma öğrencilerine zorbalık yapma nedenlerinin akademik gelişimle ilgili olduğunu belirtmiştir. Öğretmenler, bu öğrencilerin kendilerini kaynaştırma öğrencisinden daha üstün görmeleri nedeniyle zorbalık yaptıklarını belirtmişlerdir. Kaynaştırma öğrencisinin özellikle akademik olarak geri kaldığının düşünülmesi zorbalığı etkileyen bir durum olarak gösterilmiştir. Kaynaştırma öğrencilerin çabuk sıkılmalarının, dikkat dağınıklıklarının olmasının, genellikle başarısız olmalarının, geç öğrenmelerinin diğer öğrenciler tarafından dışlanmalarına neden olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Kaynaştırma öğrencisinin genel olarak dersleri yavaşlattığını düşünüyorlar (Ö3).”

“Kendilerini daha iyi görüyorlar. Sonuç olarak bir suçlama meydana geliyor (Ö5).”

Karşılaşma Zamanı

Başlık 4 ile ilişkili olarak öğretmenlerin yarısından fazlası (5; %63) öğrencilerin nadiren zorba davranışlarla karşılaştıklarını belirtmiştir. Kaynaştırma öğrencilerinin nadiren zorbalığa maruz kaldığını belirten öğretmenler, kaynaştırma öğrencilerinin diğer öğrencilerle arkadaşlık ilişkilerinin çok fazla gelişmemesini bu durumun nedeni olarak göstermiştir. Kaynaştırma öğrencilerinin normal gelişim gösteren öğrencilerle oyun oynamaması veya dışlanması olarak değerlendirilebilecek duygusal zorbalığa sıklıkla maruz kaldıkları düşünülebilir. Bu nedenle öğrencinin nadiren akran zorbalığı ile karşılaştığının düşünülmesi öğretmenlerin diğer zorbalık türlerini nadiren gözlemlemeleri ve oyuna dahil olmamayı zorbalık olarak görmemeleri ile ilişkilendirilebilir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlar daha önce sorulan ve öğretmenlerin duygusal zorbalık konusunda verdikleri yanıtlarla çelişmektedir. Öğretmenlerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Kaynaştırma öğrencisi diğer öğrencilerle pek fazla oynamadığı için çok nadir akran zorbalığına maruz kalıyor (Ö2).”

“Çok fazla rastlamıyorum diyebilirim. Birbirlerine vurmazlar (Ö8).”

Öğretmenlerden yarısına yakını (3; %37) sıklıkla karşılaştıklarını belirtmiştir. Öğretmenler gün içinde farklı nedenlerle öğrencilerin zorbalığa uğradığını, genellikle oyuna dahil olmak istemelerinin ancak oyunlarda kurallara uygun davranmamalarının sıklıkla zorbalığa uğramalarına neden olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Oldukça sık karşılaşıyorum (Ö1).”

“Çok sık oluyor. Oyuna dahil olmadıklarında ya da olsalar bile kurala uygun hareket etmediklerinde görebiliyoruz (Ö7).”

Karşılaşılan Yer

Öğretmenlerin tamamına yakını (7; %88) akran zorbalığının okul içinde yapıldığını belirtmiştir. Okul içinde zorbalığın gerçekleştiği alanlar bahçe, sınıf, koridor ve okul giriş çıkışları olarak sıralanmıştır. Öğretmenler tenffüs araları ile sosyal faaliyetlerin ve eğitici-zihinsel etkinliklerin yapıldığı derslerde bu tür davranışları daha fazla gözlemlediklerini vurgulamışlardır. Öğretmenlerin kaynaştırma öğrencilerinin normal gelişim gösteren akranlarıyla sosyal etkileşim içinde oldukları alanların ve öğretmenlerin öğrencilerin yanlarında olmadığı yerlerin genel olarak zorbalık yapmaya ve zorbalığa uğramaya daha açık yerler olduğunu belirttikleri görülmektedir. Öğretmenlerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Tenffüslerde ve beden eğitimi dersinde oyun oynarken öğrenci kaynaştırma öğrencisinin kendi grubunda olmasını istemediği için özellikle bahçede ve bahçe oyunlarında karşılaşıyor (Ö8).”

“Daha çok öğrencilerin aktif olduğu, sosyalleştiği ortamlarda gerçekleşiyor. Örneğin; bahçede oyun oynarken, sınıflarda, koridorlarda (Ö3).”

Öğretmenlerden yalnızca bir tanesi (1; %12) okul dışında zorba davranışların gerçekleştiğini belirtmiştir. Özellikle öğrencilerin ailelerinin olmadığı yerler zorbalığın gerçekleştiği yer olarak ifade edilmiştir. Öğretmenin görüşü aşağıda sunulmuştur:

“Okul dışında kaynaştırma öğrencisinin ailesinin yanında olmadığı zamanlarda zorbalıkla karşılaştığına şahit oldum (Ö1).”

Önemeye Yönelik Tedbirler

Başlık 5 ile ilişkili olarak öğretmenlerin tamamı (8; %100) zorbalığı önlemenin sınıf içi tedbirlerle sağlanacağını belirtmişlerdir. Öğretmenler bu tedbirleri normal gelişim gösteren öğrencileri bilgilendirme, sınıf içi kurallar oluşturma, empati kurmaya yönelik etkinlikler yapma ve kaynaştırma öğrencisini oyunlara dahil etme olarak sıralamışlardır. Öğretmenlerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Öğrencilerime bu konuya yönelik hikaye anlatma veya okuma, drama yapma etkinlikleriyle empati kurmaya çalışıyorum. Kaynaştırma öğrencimi derse veya oynadıkları oyunlara dahil ederek olayları azaltma yönünde tedbir almış oluyorum (Ö2).”

“Kuralları açık ve net anlatıyorum. Kaynaştırma öğrencimin gelmediği zamanlarda diğer öğrencilerime onu olduğu gibi kabul etmemizi, yardımcı olmalarını, bize ihtiyacı olduğunu hissettirmeye çalışıyorum (Ö8).”

Önemeye Yönelik Öneriler

Öğretmenlerin yarısından fazlası (6; %75) zorbalığı önlemenin toplumsal bilinç kazandırma ile olabileceği yönünde görüş bildirmiştir. Öğretmenlerin normal gelişim gösteren öğrencilere olumlu bakış açısının kazandırılmasında çevredeki diğer yetişkin bireylerin rol model olabileceklerini düşündükleri görülmektedir. Bu anlamda öğrencilere kazandırılacak empati ve yardımlaşma becerilerinin olumlu sonuçlar vereceği ve sosyal medya araçları ile sağlanacak farkındalığın zorbalığı önlemeye yardımcı olacağı belirtilen görüşler arasında yer almaktadır. Öğretmenlerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Kaynaştırma öğrencisine yönelik zorbalığı engellemek için bence sadece okul içinde değil toplumun geneline yönelik bilinçlendirme yapılmalı. Gazetelerde, televizyonlarda, kitaplarda ve özellikle ilgileneni çok bulunan sosyal medyada konuya ağırlık verilmesi gerektiğini düşünüyorum (Ö1).”

“Öncelikle toplum olarak bilinç sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmalı. Çocukların empati kurması sağlanmalı. ÖĞretmen olarak bizler de sınıftan ayrı tutmamalıyız (Ö2).”

“ÖĞrencilere birtakım yazılı ya da sözlü direktiflerde bulunarak zorbalık oluşturan davranışların önüne geçemeyiz. Bunu en başta kendimize ilke edinmemiz gerekir (Ö5).”

“ÖĞrencinin bu konudaki empati becerisi geliştirilmelidir. EĞer empati yapıp kendini kaynaştırma öğrencisinin yerine koymayı başarırrsa kaynaştırma öğrencisine yönelik zorbalığı bırakacaktır. Ayrıca öğrenciye yardımlaşma değerinin benimsetilmesi gerekmektedir (Ö3).”

ÖĞretmenlerden bazıları (2; %25) zorbalığı önleme tedbiri olarak kaynaştırma öğrencilerinin özel eğitim sınıflarında veya kendileri için uygun olacak eğitim kurumlarında eğitim almalarının zorbalığı önleyeceğini ifade etmişlerdir. ÖĞretmenlerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Kaynaştırma öğrencilerine okulların özel alt sınıflarında özel eğitim öğretmenleri tarafından eğitim öğretim verilirse daha az karşılaşacaklarını düşünüyorum (Ö8).”

“Bu bireylere yönelik eğitim kurumları arttırılmalı (Ö7).”

ÖĞrenci Görüşmelerinden Elde Edilen Bulgular

Yapılan analizler sonucunda öğretmenlerle yapılan görüşmeler 3 başlık 5 tema altında toplanmıştır. Tümevarımsal analiz ile elde edilen başlıklar aşağıda sunulmuştur:

- 1) Ortaya çıkma nedeni,
- 2) Zorbalık deneyimi ve
- 3) Zorbalığı önleme olarak ortaya çıkmıştır.

Arkadaşlık İlişkileri

Başlık 1 ile ilişkili olarak kaynaştırma öğrencilerinin yarısından fazlası (5; %63) arkadaşlarıyla olan ilişkilerinin olumlu olduğunu belirtmiştir. Arkadaşları ile ilişkilerinin iyi olduğunu belirten öğrenciler arkadaşlarının kendileriyle beslenmelerini paylaştıklarını ve kendilerini oyunlara dahil ettiklerini ancak zaman zaman anlaşmazlıklar da yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Beslenmemizi paylaşıyoruz, beraber oyun oynuyoruz, beni oyundan atmıyor (K3).”

“Bazen anlaşamıyoruz. Ben oynamak istediğimde o oynamak istemiyor (K7).”

Öğrencilerin yarısına yakını (3; %37) arkadaşlık ilişkilerinin olumsuz olduğunu belirtmiştir. Arkadaşlık ilişkilerinin kötü olduğunu belirten öğrenciler arkadaşlarının kendilerini oyunlara dahil etmediklerini ve bu nedenle kendilerini genellikle yalnız hissettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca arkadaşlık ilişkilerinin kötü olduğunu belirten kaynaştırma öğrencilerinin de arkadaşlarına kötü davrandığı görülmektedir. Zorbalık türleri açısından ele alındığında ise kaynaştırma öğrencilerinin duygusal ve sözel zorbalığa maruz kaldıklarını ancak kendilerinin de akranlarına karşı fiziksel zorbalık yaptıklarını göstermektedir. Öğrencilerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Oyuna almıyorlar beni. Yalnız kalıyorum. Ben de tükürüyorum, itiyorum (K1).”

“Arkadaşlarımla pek anlaşamıyoruz (K4).”

Zorbalık Nedeni

Kaynaştırma öğrencilerinin tamamı (8; %100) arkadaşlarının kendilerine kötü davranma nedenlerinin bireysel özelliklerinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Bireysel farklılıklarından dolayı zorbalık yaşadığını ifade eden öğrenciler bu durumun kaynaştırma öğrencisi olmalarından kaynaklandığını

ve arkadaşlarının bunu bildiklerini belirtmişlerdir. Öğrenciler sınıfta çok fazla konuşmalarının, hareket etmelerinin arkadaşlarının tepkisini çektiğini de ifade etmişlerdir. Bu öğrencilerin sınıf ve oyun kurallarına uygun hareket etmemeleri ve oyun sırasının arkadaşına geçtiğini kabul etmemeleri sebebiyle dışlandıkları görülmektedir. Öğrencilerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Oyun oynamak istiyorum arkadaşlarımla. Ama sıranın bana gelmesi çok uzun sürüyor (K4).”

“Benim kaynaştırma olduğumu hepsi biliyor. Bence bu yüzden (K5).”

Karşılaşma Zamanı

Başlık 2 ile ilişkili olarak kaynaştırma öğrencilerinin yarısından fazlası (5; %63) sıklıkla arkadaşlarıyla olumsuz durumlar yaşadıklarını belirtmiş ve bu sıklığı her gün olarak ifade etmiştir. Oyun oynama, beraber zaman geçirme ve sınıf içi etkinlikler açısından değerlendirildiğinde öğrencilerin günün büyük bir bölümünü beraber geçirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla oyuna almama, dışlama, kötü söz söyleme gibi zorba davranışların her gün gerçekleşiyor olması muhtemeldir. Öğrencilerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Oyun oynadığımız her zaman (K3).”

“Hep kötü ki (K5).”

Öğrencilerin yarısına yakını (3; %37) arada sırada olumsuzluklar yaşadıklarını ve arkadaşlarının kendilerine karşı olumsuz tutum içinde olduklarını belirtmiştir. Bu tarz olumsuz davranışlarla arada sırada karşılaşan öğrenciler kendilerini mutsuz hissettiklerini ve üzüldüklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Arada sırada kötü bir şeyler olur (K6).”

“Bazen oluyor. Üzülüyorum (K7).”

Karşılaşılan Yer

Kaynaştırma öğrencilerinin tamamı (8; %100) kendilerine karşı akranlarının gerçekleştirdiği olumsuz davranışların okul içinde oluştuğunu ifade etmiştir. Öğrenciler okul içindeki yerleri sınıf, bahçe ve okul girişleri olarak sıralamıştır. Zorba davranışların gerçekleştiği yerlere göre zorbalık türünün de değiştiği görülmektedir. Öğrencilerin yanıtlarına göre sınıfta sözel zorbalık gerçekleşirken bahçede duygusal zorbalık yaşanmaktadır. Öğrencilerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Sınıfta oluyor. Dalga geçiyorlar, kötü şeyler söylüyorlar (K2).”

“Bahçede oyun oynarken beni almıyorlar (K4).”

Yardım İsteme

Başlık 3 ile ilişkili olarak kaynaştırma öğrencilerinin tamamı (8; %100) zorbalığı önlemeye yönelik yardım istedikleri kişilerin güven duydukları kişiler olduğunu belirtmişlerdir. Öğrencilerin tamamı zorbalığa uğradıklarında sınıf öğretmenlerinden yardım istediklerini veya onlara anlattıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur:

“Öğretmenimden yardım istiyorum (K1).”

“Her şeyi öğretmenime anlatıyorum. O çözer (K6).”

Tartışma

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğretmenler akran zorbalığını şiddet, kabul etmeme, başkasını rahatsız etme ve baskı yapma şeklinde tanımlamışlardır. Bu bağlamda öğretmenlerin akran zorbalığını duygusal, sözel ve fiziksel zorbalık türlerini kapsayacak biçimde tanımladıkları görülmektedir. Yetersizliğe sahip öğrencilerin çoğu yetersizliği olmayan akranlarıyla entegre ortamlarda eğitilirler ve bu durum mağdur olma riskini arttıran bir neden olarak ortaya çıkabilir (Lindsay ve McPherson, 2012). Kaynaştırma öğrencilerinin yetersizlikleri, yaşantı eksikliği ve olumsuz öğrenme deneyimleri ve akran reddi ile birlikte sosyal olarak dışlanmanın

bir sonucu olarak sosyal becerilerin ediniminde ve kullanımında güçlükler yaşamaları (Özdemir, 2015) zorbalığa uğramalarına neden olabilmektedir. Araştırma bulgularına göre öğretmenlerin sıklıkla karşılaştıkları zorba davranışlar kapsamında ötekileştirme, oyuna almama, dışlama, laf atma, sözel olarak rahatsız etme, taklit etme, kavga etme, tekme atma ve vurma davranışlarını sıraladıkları görülmektedir. Hoza ve diğerleri (2005) dikkat eksikliği ve hiperaktivitesi olan öğrencilerin akran ilişkilerini inceledikleri çalışmalarında bu öğrencilerin akranları tarafından daha az tercih edildikleri sonucuna ulaşmışlardır. Güteryüz (2009) ise benzer sonuca ulaşarak kaynaştırma öğrencilerinin akranları tarafından dışlandıklarını ortaya çıkarmıştır.

ÖĞretmenlerin çoğunluğunun öğrenciler arasında duygusal ve sözel zorbalık türlerini sıklıkla gözlemledikleri ve fiziksel zorbalığın ise daha az meydana geldiği görülmektedir. ÖĞretmenlerin alay etme, taklit etme gibi kaynaştırma öğrencilerine yönelik gerçekleştirilen zorba davranışların beraberinde duygusal zorbalığı getirerek dışlamaya zemin hazırladığını ve sadece fiziksel etkinlik veya oyun sırasında fiziksel zorbalığa neden olabilecek davranışların meydana geldiğini belirttikleri görülmektedir. Kabasakal ve diğerleri (2008) kaynaştırma öğrencilerinin akran ilişkileri içindeki konumunu ve akran istismarını belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada kaynaştırma öğrencilerinin karşılaştığı fiziksel şiddetin sıklığının %68.8 sözel şiddetin sıklığının ise %25 olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Yetersizliğe sahip öğrencilerin sosyal beceri yetersizlikleri sosyal katılım sağlamada güçlük yaşamalarına (Schwab, Gebhardt, Krammer ve Gasteiger- Klicpera, 2015) ve zorbalık mağduru olmada önemli bir risk faktörü olan akran reddiyle karşılaşmalarına neden olmaktadır (Hodges ve Perry, 1996; Martlew ve Hodson, 1991). Kaynaştırma öğrencilerinin kendi akranları arasında kabul görmeleri olumlu sosyal etkileşim kurmaları ve akran etkileşimi başlatabilmeleri ile ilişkilidir. Araştırma bulgularında belirtildiği gibi oyun oynama sırasında kaynaştırma öğrencilerinin akranlarıyla etkileşim başlatamıyor olmaları veya iletişimi sürdürmede yeterli becerilere sahip olmamaları oyuna alınmama, dışlama gibi davranışları beraberinde getirmektedir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulguya göre öğretmenler zorbalık yapan öğrencilerin genellikle sevgiden yoksun, empati kuramayan, arkadaşları arasında öne çıkmaya ve kendini fark ettirmeye çalışan öğrenciler olduğunu ve genellikle erkek öğrencilerin bu davranışları sergilediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenler kaynaştırma öğrencilerinin içe kapanık, sessiz, sosyalleşmekte güçlük çeken, çekingен ve kendini ifade etmede yetersiz olmalarının akranları tarafından zorbalığa maruz kalmalarına neden olduğunu belirtmişlerdir. Yüce (2015) araştırmasında yetersizliğe sahip öğrencilerin arkadaşları tarafından dışlandığı, bu öğrencilerin genellikle kaygılı ve sosyal ilişkilerinin zayıf olduğu ile korku duydukları sonucuna ulaşmıştır. Bireylerin fiziksel, sosyal veya duygusal olarak farklı olduğunun anlaşılması empati eksikliğinin ve yabancılaşma hissinin oluşmasına neden olabilir (Hoover ve Stenhjem, 2003). Bununla birlikte zorbalık doğrudan bir yetersizlik türüyle ilgili olmamakla birlikte bireylerin dolaylı olarak yetersizliğe yönelik zayıflık ve izolasyon algılarından kaynaklanmaktadır (Pampel, 2014).

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğretmenler kaynaştırma öğrencilerinin akran zorbalığına uğrama nedenlerini kişisel özellikler ve çevresel nedenler olarak ele almışlardır. Öğrencilerin başarısız olması, özgüven eksikliği, ilgi bekleme, uyum sağlamada güçlük çekme, kurallara uymama, toplumsal açıdan bilgi yetersizliği ve olumsuz bakış açısı akran zorbalığına uğrama; normal gelişim gösteren öğrencilerin ise kendilerini kaynaştırma öğrencisinden üstün görmelerini zorbalık yapma nedeni olarak sıralanmıştır. Baydık ve Bakkaloğlu (2009) yaptıkları araştırmalarında yetersizliği olan öğrencilerin akademik yeterliliklerinin, fiziksel görünümünün ve problem davranışlarının akranları tarafından sosyal kabulleri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kaynaştırma öğrencisinin bulunduğu sınıflardaki öğrenciler kendilerinden farklı olan, öğrenme etkinliklerinde daha geride olan veya farklı etkinlikler yapan öğrencileri çok çabuk fark edebilmektedirler. Normal gelişim gösteren öğrenciler yetersizliği olan akranlarını kabul etmekte zorlanırlar ve onlara karşı kayıtsız davranarak akranlarından gelen sosyal ipuçlarını görmezden gelerek etkinliklere katılımlarına engel olurlar (Değirmenci ve Odluyurt, 2015). Kaynaştırma uygulaması özel gereksinimli bireylerin toplumla kaynaşmasını, normal gelişim gösteren bireylerin

önyargılarının kırılmasını, her iki gruptaki bireylerin birbirlerinin dünyasını daha iyi tanıyarak anlamlandırabilmesini amaç edinmektedir (Kaygusuz, 2007). Bu nedenle kaynaŖtırma öğrencisinin bulunduğu sınıflarda gerçekleşen zorba davranışların normal gelişim gösteren öğrencilerin kaynaŖtırma öğrencileri ve özellikleri ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmamaları nedeniyle ortaya çıktığı düşünölebilir. KaynaŖtırma öğrencilerinin akademik olarak geri olmaları, geç öğrenmeleri veya çabuk sıkılmaları akranları tarafından kabul edilmemelerine neden olabilmektedir.

AraŖtırmadan elde edilen bulguya göre akran zorbalığının sıklıkla gerçekleştiğini belirten öğretmen sayısı az olmakla birlikte nadiren gerçekleştiğini belirten öğretmenlerin sayısı daha fazladır. Bu soru kapsamında öğretmenlerin kaynaŖtırma öğrencilerinin akranlarıyla beraber oyun oynamamalarını duygusal zorbalık kapsamında değerlendirmedikleri dikkat çekmektedir. Öğretmen görüşleri açısından değerlendirildiğinde öğrencilerin akranlarıyla oyun oynamadıkları ve arkadaşlık ilişkileri gelişmediği için zorbalığın da nadiren gerçekleştiğini düşünmeleri daha önceki sorulara verilen cevaplarla çelişmektedir. Bununla birlikte öğretmenler akran zorbalığının okul içinde gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Zorba davranışların gerçekleştiği yerleri bahçe, sınıf, koridor, okul giriş ıkıŐları ve okul dışında ailenin çocuğun yanında olmadığı yerler olarak ifade ederek teneffüs aralarına ve beden eğitimi dersine vurgu yapmışlardır. Eroğlu (2018) otizm spektrum bozukluğu, zihinsel yetersizliği olan çocuklar ile tipik gelişim gösteren çocuklarla yaptığı çalışmasında çocukların en fazla öğretmenin sınıfta bulunmadığı zamanlarda örneğin teneffüste, bahçede, koridorda, merdivende zorbalığa maruz kaldıkları sonucuna ulaşmıştır. Zorbalık ister kurban ister zorba olsun en sık rastlanan ortam olan okulda daha doğru ölçölebilmektedir (Christensen ve diğerleri, 2012). KaynaŖtırma öğrencilerinin diğer öğrencilere göre akranları tarafından daha az tercih edildikleri bilinmektedir. Daha az arkadaşın olması öğrenciler arasında sosyal olarak uyumsuzluğun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir ve oyun oynama sırasında akranlar tarafından dışlanma veya yalnız kalmaya neden olabilir. Dolayısıyla az arkadaş sahibi olmak zorbalığın oluşması için ortam oluşturabilmektedir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulguya göre öğretmenler akran zorbalığını önlemeye yönelik tedbirlerini sınıf içi alınacak tedbirler açısından değerlendirmiş ve bu kapsamda normal gelişim gösteren öğrencileri bilgilendirme, sınıf içi kurallar oluşturma, empati becerisini geliştirecek etkinlikler yapma ve kendilerinin kaynaştırma öğrencisini oyunlara dahil etmeleri olarak sıralamışlardır. Şahbaz (2007) normal gelişim gösteren öğrencilerin yetersizliği olan öğrenciler hakkında bilgilendirilmelerinin yetersizliği olan öğrencilerin sosyal kabul düzeylerini arttırdığı ve yetersizliği olan öğrencilerin toplumsal açıdan olumlu özellikleri olduğunu söyleyen öğrenci sayısında artış olduğu sonucuna ulaşmıştır. Öğretmenlerin derslerde yapacakları drama, hikaye anlatma veya okuma gibi etkinlikler öğrencilerde farkındalık oluşturmaya ve empati kurmaya yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte öğretmenler akran zorbalığının toplumsal bilinç kazandırma ve öğrencilerin özel eğitim sınıflarında eğitim almaları ile akran zorbalığının önlenebileceği önerisinde bulunmuşlardır. Öğretmenlerin toplumsal bilinç kazandırılması yönünde öneride bulunmuş olmaları sadece öğrencilerin bilgilendirilmesinin yetersiz olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Olweus (1993) okul personelinin özellikle öğretmenlerin, öğrencilerin ve ailelerin tutum ve davranışlarının hem zorbalığın önlenmesinde hem de bu davranışların sosyal olarak daha kabul edilebilir davranışlar haline dönüştürülmesinde temel etken olduğunu belirtmektedir. Mochy, Pijl ve Zandberg (2007) vurguladığı gibi öğretmenler ve diğer destek personelleri öğrencinin zorbalığa maruz kaldığını veya izole edildiğini anlayan ilk kişiler olmaları nedeniyle uygun önlemleri almalı, özel gereksinimli öğrencilere zorbalık yapıyor ve öğretmenler sorunun ciddiyetini yanlış değerlendiriyorsa öğretmen eğitiminde veya hizmet içi eğitimde bu konuya daha fazla yer verilmelidir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulguya göre kaynaştırma öğrencilerinin çoğu akranlarıyla beslenmelerini paylaşma ve kendilerini oyunlara dahil etmeleri nedeniyle arkadaşlık ilişkilerinin iyi olduğunu belirtmelerine rağmen bazen anlaşmazlık yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bunun nedeni olarak ise bazen kendileri oyun oynamak istediğinde arkadaşının oynamak istememesini göstermişlerdir. Akran ilişkilerinin kötü olduğunu belirten

öğrenciler ise oyunlara dahil edilememelerini neden gösterirken bu durumun yalnız hissetmelerine ve üzülmelerine neden olduğunu ifade etmişlerdir. Akran zorbalığı açısından değerlendirildiğinde öğretmen görüşlerinden elde edilen bilgiye paralel olarak kaynaştırma öğrencilerinin duygusal zorbalığa maruz kaldıklarına yönelik görüş belirttikleri ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte kaynaştırma öğrencilerinin de akranlarına karşı tükürme, vurma gibi zorba davranışlar sergiledikleri ve fiziksel zorbalık yaptıkları görülmektedir. Yetersizliğe sahip öğrenciler pasif olmaları, sözsüz iletişimi ve tehdit içermeyen ipuçlarını yanlış anlamaları (Sabornie, 1994), sosyal ipuçlarının farkına varamamaları (Bakkaloğlu, 2008) ve sosyal beceri yetersizlikleri (Woods ve Wolke, 2004) nedeniyle genellikle mağdur olmalarına rağmen normal gelişim gösteren öğrencilere göre daha agresif davranışlar sergileyebilir (Kuhne ve Wiener, 2000) ve kavga etme eğiliminde bulunabilirler (Rose, Espelage ve Monda-Amaya, 2009). Bu nedenle zorbalığı oluşturan dinamikler içinde hem zorba hem de mağdur olarak ifade edilebilirler (McLaughlin, Byers ve Vaughn, 2010). İlgili alanyazında ise yetersizliği olan öğrencilerin uzun süre zorbalığa maruz kalmalarının saldırgan davranışlar sergilemelerinde etkili olduğundan bahsedilmektedir (Singer, 2005; Van Cleave ve Davis, 2006). Kabasakal ve diğerleri (2008) benzer bir sonuca ulaşarak kaynaştırma öğrencilerinin tekme atma, vurma gibi davranışları diğer öğrencilere göre daha çok yaptıkları; diğer öğrencilerin ise sözel şiddeti daha fazla kullandıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmadan elde edilen bulguya göre kaynaştırma öğrencileri, arkadaşlarının kendilerine kötü davranmalarının bireysel özellikleri ile ilişkili olduğunu, arkadaşlarının kaynaştırma öğrencisi olduğunu bilmeleri, sınıfta çok konuşmaları, hareket etmeleri ve kurallara uymamalarından kaynaklandığını belirtmektedirler. Langevin, Bortnick, Hammer ve Wiebe (1998) araştırmalarında öğrencilerin en az %59'unun kekemelikleri nedeniyle sıklıkla akran zorbalığına uğradığını ortaya çıkarmışlardır. Normal gelişim gösteren öğrencilerin yetersizliği olan öğrencilerinin bireysel farklılıklarına saygı duymaları, akran kabulü sağlamaları ve olumlu tutum geliştirmeleri; kaynaştırma öğrencilerinin de eğitim ortamlarında kendilerinden beklenen davranışları ve okul yaşantısını öğrenmeleri için kaynaştırmaya hazırlık çalışmalarına yer verilmelidir (Batu, 2015; Özdemir, 2015). Bu bağlamda kaynaştırma öğrencileri için sınıf rutinlerinin ve basit akademik becerilerin

kazandırılması; diğer öğrenciler için de bilgilendirme, canlandırma, sınıfa konuşmacı çağırma gibi etkinliklerin yapılması ortaya çıkabilecek güçlüklerin ortadan kaldırılmasını sağlayabilecektir.

Araştırmadan elde edilen diğer bulguya göre kaynaştırma öğrencilerinin çoğu her gün zorbalığa maruz kaldığını belirtmiştir. Ayrıca öğrenciler tarafından sınıf, bahçe, okul girişleri zorbalığın gerçekleştirildiği yerler olarak ifade edilmiştir. Öğrencilerin sınıfta arkadaşlarının kendileriyle dalga geçtiğini ve kötü sözler söylediğini belirtmeleri sözel zorbalığın; bahçede ise oyuna dahil olamamalarını belirtmeleri duygusal zorbalığın gerçekleştiğini göstermektedir. Olçay-Gül ve Vuran (2015) araştırmalarında kaynaştırma öğrencilerinin arkadaşlarıyla olan ilişkilerinin genellikle iyi olduğunu; arkadaşlık ilişkilerinin kötü olduğunu düşünenlerin ise arkadaşlarının kendileriyle dalga geçmeleri, kendilerini dövmeleri şeklinde davranışlarla karşılaştıklarını ortaya koymuşlardır. Zorba davranışlarla karşılaşıldığında öğrencilerin hepsinin bunu öğretmenlerine söyledikleri görülmektedir. Öğretmenlerin öğrenciler arasındaki akran ilişkilerini ve oluşan sorunları gözleme olanaklarının olması nedeniyle öğrenciler tarafından öğretmenlerinin zorbalığı önleyici veya sorunu çözebilecek kişiler olarak görüldüğü ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla öğretmenlerin bütün öğrencilerin sosyal becerilerini ve yeterliliklerini destekleyerek akran zorbalığını önlemeye yönelik önemli birer kaynak olabilecekleri görülmektedir.

Sonuç

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar aşağıda sırası ile sunulmuştur:

- 1) Araştırma sonuçlarına göre öğretmenler, kaynaştırma öğrencilerinin duygusal ve sözel zorbalık türlerine maruz kaldığını; fiziksel zorbalığı ise daha az gözlemlediklerini belirtmiştir.
- 2) Öğretmenler kaynaştırma öğrencilerinin zorbalığa maruz kalmalarının içe kapanık olma, sosyalleşmekte güçlük çekme, çekingen olma ve kendini ifade edememe gibi kişilik özellikleri ile ilgili olduğunu; zorbalık yapan öğrencilerin ise arkadaşları arasında öne çıkmaya, kendini fark ettirmeye çalışan öğrenciler olduğunu belirtmiştir.

- 3) Öğretmenler kaynaştırma öğrencisinin zorbalığa uğrama nedeninin başarisız olma, özgüven eksikliği, ilgi bekleme, uyum sağlamada güçlük çekme, kurallara uymama, toplumsal açıdan bilgi yetersizliği ve olumsuz bakış açısı ile ilgili olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte normal gelişim gösteren öğrencilerin kendilerini kaynaştırma öğrencisinden akademik olarak üstün görmelerini zorbalık yapma nedeni olarak göstermişlerdir.
- 4) Akran zorbalığının bahçe, sınıf, koridor ve okul dışında ailenin çocuğun yanında olmadığı yerlerde gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır.
- 5) Öğretmenler akran zorbalığını önlemeye yönelik tedbirleri normal gelişim gösteren öğrencileri bilgilendirme, sınıf içi kurallar oluşturma, empati becerisini geliştirecek etkinlikler yapma ve kendilerinin kaynaştırma öğrencisini oyunlara dahil etmeleri biçimde sıralamışlardır.
- 6) Kaynaştırma öğrencilerinin akranları tarafından duygusal zorbalığa maruz kaldıkları ancak kendilerinin de akranlarına fiziksel zorbalıkta buldukları ortaya çıkmıştır.
- 7) Kaynaştırma öğrencilerinin arkadaşlık ilişkilerinin genellikle iyi olduğu ancak zaman zaman anlaşmazlıklar yaşadıkları ortaya çıkmıştır.
- 8) Kaynaştırma öğrencileri sınıfta çok fazla konuşmalarının, hareket etmelerinin, sınıf ve oyun kurallarına uygun hareket etmemelerinin ve kaynaştırma öğrencisi olmalarının akranlarının kendilerine kötü davranmalarına neden olduğunu belirtmişlerdir.
- 9) Zorba davranışlara maruz kalan öğrencilerin öğretmenlerinden yardım istedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Öneriler

Bu araştırmadan ortaya çıkan sonuçlara yönelik geliştirilen öneriler aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:

- 1) Kaynaştırma öğrencileri ve özellikleri ile ilgili bilgilendirme çalışmalarının sadece okuldaki öğrencilerle sınırlı kalmayarak ailelere ve toplumu kap-

sayacak biçimde olması sağlanarak bu öğrencilere yönelik olumlu tutum geliştirilmesi sağlanmalı ve öğrencilere örnek olunmalıdır.

- 2) Kaynaştırma öğrencileri ile ilgili normal gelişim gösteren öğrencilerde farkındalık oluşturma çalışmaları öğretmenler tarafından olduğu kadar okul ve aile tarafından da yapılmalıdır.
- 3) Akran zorbalığını önlemeye yönelik müdahale programları geliştirilmelidir.
- 4) Öğrencilerin zorbalığa maruz kaldıklarında öğretmenlerini yardım alacakları kişiler olarak görmeleri nedeniyle okullarda öğretmenlerin rehberliğinde bütün öğrencilerin bir arada olabilecekleri sosyal etkinlikler düzenlenebilir.

İleri Araştırmalar İçin Öneriler

- 1) Bu çalışma ilköğretim kademesindeki kaynaştırma öğrencileri ve öğretmenleriyle yürütülmüştür. İleriki çalışmalar ortaöğretim kademesindeki öğretmenlerle ve daha büyük bir çalışma grubuyla yapılabilir.

Kaynakça

- Baydık, B., Bakkaloğlu, H. (2009). Alt Sosyoekonomik Düzeydeki Özel Gereksinimli Olan ve Olmayan İlköğretim Öğrencilerinin Sosyometrik Statülerini Yordayan Değişkenler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(2), 401-447.
- Beaty, L.A., Alexeyev, E.B. (2008). The Problem of School Bullies: What the Research Tells Us. *Adolescence*, 43(169), 1-11.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Borg, M.G. (1998). The Emotional Reactions of School Bullies and Their Victims. *Educational Psychology*, 18, 433-444.
- Card, N.A., Hodges, E.V.E. (2008). Peer Victimization among School-Children: Correlations, Causes, Consequences, and Considerations in Assessment and Intervention. *School Psychology Quarterly*, 23(4), 451-461.
- Carter, B.B., Spencer, V.G. (2006). The Fear Factor: Bullying and Students with Disabilities. *International Journal of Special Education*, 21(1).
- Christensen, L.L., Fraynt, J.R., Neece, L.C., Baker, L.B. (2012). Bullying Adolescents with Intellectual Disability. *Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities*, 5(1), 49-65.
- Çinkır, Ş., Karaman Kepenekçi, Y. (2003). Öğrenciler Arası Zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34, 236-253.
- Değirmenci, H.D., Odluyurt, S. (2015). Etkili Kaynaştırma Uygulamalarının Gereççeleri. Odluyurt, S. (Ed.), *Kaynaştırma Eğitiminde Uygulamalı Davranış Analizi*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Eroğlu, M. (2018). Örgün Eğitime Devam Eden Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı Çocuklarda Akran Zorbalığı (Tıpta Uzmanlık Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Genç, M. (2007). *Genel Liselerde Akran Zorbalığı ve Yönetimi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.

- Giguere, C., Vitaro, F., Boivin, M., Desrosiers, H., Cardin, J.F., Brendgen, M.R. (2011). *Peer Victimization from Kindergarten to Grade 2*. Institut de la statistique du Québec.
- Girli, A., Atasoy, S. (2012). The views of Students with Intellectual Disabilities or Autism Regarding Their School Experience and Their Peers in Inclusion. *Buca Eğitim Dergisi*, 32, 16-30.
- Glumbic, N., Zunic-Pavlovic, V. (2010). Bullying Behaviour in Children with Intellectual Disability. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2, 2784-2788.
- Güleryüz, Ş.Ö. (2009). *Kaynaştırma Eğitimine Devam Eden Engelli Öğrencilerin Akranları ile İlişkilerinde Karşılaştıkları Sorunların Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Hilooğlu, S., Cenkseven-Önder, F. (2010). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Zorbalığı Yordamada Sosyal Beceri ve Yaşam Doyumunun Rolü. *İlköğretim Online*, 9(3), 1159-1173.
- Hodges, E.V.E., Perry, D.G. (1996). Victims of Peer Abuse: An Overview. *Journal of Emotional and Behavioral Problems*, 5, 23-28.
- Hoover, J., Stenhjem, P. (2003). Bullying and Teasing of Youth with Disabilities: Creating Positive School Environments for Effective Inclusion. *National Center on Secondary Education and Transition Issue Brief*, 2(3).
- Hoza, B., Mrug, S., Gerdes, A. C., Hinshaw, S., Bukowski, W. M. ve diğerleri. (2005). What Aspects of Peer Relationships are Impaired in Children with Attentiondeficit/ Hyperactivity disorder? *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73(3), 411-423.
- Kabasakal, Z., Girli, A., Okun, B., Çelik, N., Vardarlı, G. (2008). Kaynaştırma öğrencileri akran ilişkileri ve akran istismarı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 169-176.
- Kargın, T. (2004). Kaynaştırma: Tanımı, Gelişimi, İlkeleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 1-13.
- Kaygusuz, C. (2007). Özel Eğitim ve Rehberlik. Kaya, A. (Ed.), *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Köse, E. (2010). Bilimsel Araştırma Modelleri. Kınca, R.Y. (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kuhne, M., Wiener, J. (2000). Stability of Social Status of Children with and without Learning Disabilities. *Learning Disability Quarterly*, 23, 64-75.
- Langevin, M., Bortnick, K., Hammer, T. ve Wiebe, E. (1998). Teasing/bullying experienced by children who stutter: Toward development of a questionnaire. *Contemporary Issues in Communication Science and Disorders*, 25, 12-24.
- Llewellyn, A. (2000). Perceptions of Mainstreaming: A Systems Approach. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 42, 106-115.
- Lindsay, S., McPherson, A.C. (2012). Experiences of Social Exclusion and Bullying at School among Children and Youth with Cerebral Palsy. *Disability & Rehabilitation*, 34(2), 101-109.
- Link, S. (2008). Mainstreaming in the Public Schools. *EBSCO Research Starters*, 7.
- Martlew, M., Hodson, J. (1991). Children with Mild Learning Difficulties in an Integrated and in a Special School: Comparisons of Behaviour, Teasing and Teachers' Attitudes. *British Journal of Educational Psychology*, 61, 355-372.
- Metin, N. (2015). Kaynaştırma. Baykoç, N. (Ed.), *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Monchy, M., Pijl, S.J., Zandberg, T. (2007). Discrepancies in Judging Social Inclusion and Bullying of Pupils with Behaviour Problems. *European Journal of Special Needs Education*, 19(3), 317-330.
- Munro, L. (2016). *Teacher Perspectives on Bullying and Students with Disabilities* (Master Thesis). Ontario Institute for Studies in Education of the University of Toronto.
- Nabuzoka, D., Smith, P.K. (1993). Sociometric Status and Social Behaviour of Children with and without Learning Difficulties. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 34, 1435-1448.
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pila, R.S., Ruan, W.J., Simons-Morton, B., Scheidt, P. (2001). Bullying Behaviors among US Youth: Prevalence and Association with Psychosocial

- Adjustment. *Journal of American Medical Association*, 285(16), 2094-2100.
- Nayır, F., Kepenekci, K.Y. (2013). Kaynaştırma Öğrencilerinin Haklarına İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 69-89.
- Olçay-Gül, S., Vuran, S. (2015). Normal Sınıflara Devam Eden Özel Gereksinimli Öğrencilerin Kaynaştırma Uygulamasına İlişkin Görüşleri ve Karşılaştıkları Sorunlar. *Eğitim ve Bilim*, 40(180), 169-195.
- Olweus, D. (2005). *Bullying at School*. Cornwall: Blackwell Publishing.
- Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. (2012). T.C. Resmi Gazete, 28360, 21 Temmuz 2012.
- Pampel, F. (2014). *Bullying and Disability: An Overview of the Research Literature*. OMNI Institute, Denver, CO.
- Pemik, K., Deniz, L. (2017). Kaynaştırma Öğrencilerinin Okul Ortamlarına Yönelik Algıları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 41, 76-89.
- Perren, S., Dooley, J., Shaw, T., Cross, D. (2010). Bullying in School and Cyberspace: Associations with Depressive Symptoms in Swiss and Australian Adolescents. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 4, 1-10.
- Rose, C.A., Espelage, D.L., Monda-Amaya, L.E. (2009). Bullying and Victimization Rates among Students in General and Special Education: A Comparative Analysis. *Educational Psychology*, 29, 761-776.
- Sabornie, E.J. (1994). Social-affective Characteristics in Early Adolescents Identified as Learning Disabled and Non-Disabled. *Learning Disability Quarterly*, 17, 268-279.
- Sarı, H., Pürsün, T. (2016). *Özel Eğitimde Etkili Kaynaştırma/Bütünleştirme*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Schwab, S., Gebhardt, M., Krammer, M., Gasteiger-Klicpera, B. (2015). Linking Self-Rated Social Inclusion to Social Behaviour. An Empirical Study of Students with and Without Special Education Needs in Secondary Schools. *European Journal of Special Needs Education*, 30(1), 1-14.

- Singer, E. (2005). The Strategies Adopted by Dutch Children with Dyslexia to Maintain Their Self-Esteem When Teased at School. *Journal of Learning Disabilities*, 38, 411–423.
- Sönmez, V., Alacapınar, G. F. (2015). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sucuoğlu, B., Kargın, T. (2006). *İlköğretimde Kaynaştırma Uygulamaları Yaklaşımlar, Yöntemler Teknikler*. İstanbul, Morpa Yayıncılık.
- Şahbaz, Ü. (2004). *Kaynaştırma Sınıflarına Devam Eden Zihin Engelli Öğrencilerin Sosyal Kabul Düzeylerinin Belirlenmesi*. 13. Ulusal Özel Eğitim Kongresi. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Şahbaz, Ü. (2007). *Rehber Öğretmenler ile Sınıf Öğretmenlerinin Engelli Öğrencilerin Kaynaştırılmalarına İlişkin Görüşlerinin Karşılaştırılması*. II. Ulusal PDR Kongresi Bildirileri. İzmir-Çeşme: 17–19.10.
- Şahbaz, Ü. (2008). Kaynaştırma Hakkında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar. *İlköğretmen Eğitimci Dergisi*, 18, 28-30.
- Thompson, D., Whitney, I., Smith, P. (1994). Bullying of Children with Special Needs in Mainstream Schools. *Support for Learning*, 9, 103-106.
- Ünal, Z.H. (2017). *Kaynaştırma Sınıfına Devam Eden Zihin Yetersizliği Olan Öğrencilere Uygulanan Akran Zorbalığına İlişkin Öğretmen Görüşleri* (Yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Van Cleave, J., Davis, M.M. (2006). Bullying and Peer Victimization among Children with Special Health Care Needs. *Pediatrics*, 118, 1212–1219.
- Vuran, S. (2005). The Sociometric Status of Students with Disabilities in Elementary Level Integration Classes in Turkey. *Eurasian Journal of Educational Research*, 5, 217-235.
- Yüce, G. (2015). *Okulöncesi Eğitime Devam Eden Özel Gereksinimli ve Normal Gelişim Gösteren Çocukların Akran İlişkileri ve Akran Şiddetine Maruz Kalma Düzeylerinin Belirlenmesi* (Yüksek lisans tezi). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.

- Walsh, J.M. (2005). *Teacher Perceptions Concerning Bullying and Victimization* (Yayımlanmamış doktora tezi). Duquesne University.
- Whitney, I., Smith, P.K., Thompson, D. (1994). Bullying and Children with Special Educational Needs. Smith, P.K., Sharp, S. (Eds.), *School Bullying: Insights and Perspectives*. London: Routledge.
- Woods, S., Wolke, D. (2004). Direct and Relational Bullying among Primary School Children and Academic Achievement. *Journal of School Psychology*, 42, 135–155. doi:10.1016/j.jsp.2003.12.002.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İnternette Yararlanılan Kaynaklar

- McLaughlin, C., Byers, R., Vaughn, R.P. (2010). *Responding to Bullying among Children with Special Educational Needs and/or Disabilities*. London, England: Anti-Bullying Alliance. http://www.anti-bullyingalliance.org.uk/send_bullying_project.aspx (Erişim Tarihi: 12.11.2018).
- Thomas, D.R. (2003). *A General Inductive Approach for Qualitative Data Analysis*. <http://www.fmhs.auckland.ac.nz/soph/centers/hrmas/docs/Inductive2003.pdf> (Erişim Tarihi: 12.11.2018).

TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI İSTİHDAMA İLİŞKİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Ebubekir KALELİ¹, Coşkun KARACA²

Öz

Çalışanların resmi kayıtlara girmeksizin istihdam edilmesi kayıt dışı istihdama neden olmaktadır. Sosyal güvenceden yoksun olarak çalışan bu kişiler cari ve gelecekteki riskler karşısında savunmasız kalmakta, ücretleri üzerinden hesaplanmayan vergi ve sosyal güvenlik primi, Hazineyi ve Sosyal Güvenlik Kurumu'nu gelir kaybına uğratmaktadır. İş gücü piyasasındaki kayıt dışılık, iş gücünün gerçek boyutunun bilinmesini engellemekte ve ekonomik büyüklüklerin göreceli ağırlığı tespit edilemediğinden piyasa sorunlarına doğru tanı konulamamaktadır.

Bu çalışma kayıt dışı istihdamın bazı önemli nedenlerine ve sonuçlarına odaklanmakta, Türkiye'de kayıt dışı istihdamın çözümüne ilişkin özgün politika önerileri getirmektedir. Türkiye'de uygulanan mevcut politikaların kayıt dışı istihdamı engellemede yetersiz kalması, uygulamaya ilişkin bazı problemlerin olduğunu göstermektedir. Çalışma ile bu problemlerin neler olduğu araştırılmış ve başarılı ülke uygulamaları örnek gösterilerek kayıt dışı istihdamla etkin biçimde nasıl mücadele edileceği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam, Kayıt Dışı İstihdama İlişkin Çözüm Önerileri*

¹ Denetçi Ebubekir Kaleli, Sivas Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğü, e-posta: ekaleli@sgk.gov.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0001-8855-542X>

² Doç. Dr. Coşkun Karaca, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, e-posta: ckaraca@cumhuriyet.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-4294-2365>

SUGGESTIONS FOR INFORMAL EMPLOYMENT IN TURKEY

Abstract

Employment of the employees without recording in the official records causes informal employment. Those who work without any social security are left vulnerable against the current and future risks and the tax and social security premium, which is calculated according to their salaries, causes lost revenue in the Treasury and Social Security Institution. Informality in the employment market causes the actual size of the labor force not to be learned and the market problems cannot be correctly identified as the relative weight of the economic magnitudes cannot be determined.

Although this study focuses on some important reasons and consequences of the informal employment, the main contribution of the study to the literature is related to the suggested solutions. It has been concluded that there are some problems relating to the application as the current policies applied in Turkey are far from preventing the informal employment. This study sought what these problems are and discussed how to struggle effectively with the informal employment based on the successful country applications.

Key Words: *Informal Employment in Turkey, Solution Suggestions for Informal Employment*

Giriş

Kayıt dışı ekonominin önemli bir bölümünü oluşturan ve giderek önemli bir sorun haline gelen kayıt dışı istihdam, çalışanların resmi kurumlara bildirilmeden, sosyal güvencesiz olarak istihdam edilmesini ifade etmektedir (Altuğ, 1999, s. 11; Özsoylu, 1996, s. 10; Schneider, 1986, s. 644; Feige, 1989, s. 15-17; Önder, 2011, s. 242). Kayıt dışı istihdam edilenler resmi kayıtlara girmediğinden, sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmakta ve ücret üzerinden hesaplanan vergiler ve sosyal güvenlik primleri tahakkuk etmediğinden Sosyal Güvenlik Kurumu ve Hazine gelir kaybına uğramaktadır (Güloğlu, 2003, s. 53; Enste ve Schneider, 2002, s. 1; GİB, 2009, s. 32). Sosyal güvenlik kurumunda oluşan aktüeryal açıklar ise devlet bütçesinden finanse edilmekte ve bu durum vatandaşlar için ilave mali yük oluşturmaktadır.

Türkiye'de kamu otoriteleri tarafından kayıt dışı istihdamı önlemeye yönelik birçok politika geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Buna rağmen ülkemizde kayıt dışı istihdam oranı oldukça yüksektir. Bunun nedenleri tartışıldığında konunun ekonomik, siyasi ve sosyal yönünün olduğu görülmektedir. Özellikle nüfus artışı, işsizlik oranının yüksekliği, işçinin işveren üzerindeki maliyeti, sık çıkarılan aflar, siyasal iktidarın popülist yaklaşımları ve denetim yetersizliği gibi konular kayıt dışı istihdamın ortaya çıkışında oldukça etkilidir (Aktan ve Savaşan, 2009, s. 18-19; Schneider, 2009).

Bu çalışma kayıt dışı istihdamın söz konusu öneminden hareketle sorunun ortaya çıkışındaki nedenleri araştırmakta ve çözümü için politika önerileri geliştirmektedir. Bu kapsamda çalışma dört kısma ayrılmıştır. İlk iki kısımda kayıt dışı istihdamın nedenleri ve sonuçları incelenirken üçüncü kısımda Türkiye'de kayıt dışı istihdamın boyutu ve ülkede uygulanan mevcut politikalar anlatılmış ve son kısımda kayıt dışı istihdamı önlemeye yönelik politikalar tartışılmıştır.

Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri

Kayıt dışı istihdamın pek çok nedeni bulunmaktadır. Nüfus artışı, işsizlik, çocuk iş gücü, yabancı kaçak işçilerin varlığı, iç göç, yüksek enflasyon, gelir dağılımı, vergi ve sosyal güvenlik primlerinin yüksek oluşu bu nedenlerden

bazılarıdır. Ancak bu faktörler incelendiğinde kayıt dışı istihdama yönelmenin temel sebebinin sosyal güvenlik bilincinin oluşmaması ve bireylerin gelirlerini artırma istekleri olduğu görülür (Aydemir, 1995, s. 41; Azaklı, 2009, s. 26).

Kayıt dışı istihdam olgusunun içeriğinde sosyal, ekonomik ve yasal süreçlerin iç içe girmiş olduğu görülmektedir. Bu nedenle kayıt dışı istihdama neden olan faktörleri sosyal, ekonomik ve idari nedenler olarak üç ana başlıkta ele almak mümkündür (Güloğlu vd., 2003, s. 60).

Sosyal Nedenler

Sosyal faktörler, ülkenin sosyal, kültürel ve demografik özelliklerinin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Ülkelerin özellikle demografik dinamikleri, işsizliği ve kayıt dışı istihdamı artıran bir nitelik kazanmıştır (Karaarslan, 2010, s. 11).

Kayıt dışı istihdamın sosyal nedenleri içerisinde nüfus artışı, işsizlik, çocuk iş gücü, yabancı kaçak işçiler ve sağlıksız kentleşme başı çeken nedenlerdendir. Ancak bu faktörler birlikte değerlendirildiğinde bireyleri kayıt dışı çalışmaya iten asıl sosyal nedenin, yeterli gelirden yoksun olan bireylerin gelirlerini artırma istekleri olduğu görülmektedir. Bu bakımdan gelirin adaletsiz dağılımı, marjinal kullanılabilir gelirini artırmak isteyen işçi ve işverenler için fırsat sunmaktadır.

Sosyal yapıdan kaynaklanan nedenlerin başında nüfus artışı ve işsizlik gelmektedir (Güloğlu vd., 2003, s. 62; İpek, 2014, s. 174). Bir ülkede nüfus artışı küresel rekabeti yakalamak için bir fırsat olabileceği gibi ilave nüfusa iş sağlanamadığı durumda bu fırsat tehdiye dönüşmektedir. Nüfusun hızla arttığı bir ortamda emek arzı emek talebini aştığından işçiler kendi arasında rekabete girerek daha düşük ücretle ve kayıt dışı çalışmaya razı olmaktadır. Piyasanın kıyasıya rekabet içinde bulunduğu, denetim ve kanunların etkin olarak işlemediği durumda işverenler üretimlerini düşük maliyetle gerçekleştirmek isteyeceğinden bu yanlış rasyonel bir davranış olarak görmektedir. Bu yolla işverenler asgari ücret gibi bir zorunluluktan kurtulmakta, sigorta ve vergi yükünden doğan maliyetlerini de azaltmaktadır. Her iki tarafın da çıkar birliğine girdiği böyle bir durumda kayıt dışı istihdamın boyutları da yükselmektedir.

Kayıt dışı istihdamın bir başka sosyal nedeni çocuk iş gücü ve yabancı kaçak işçilerdir (İpek, 2014, s. 171; Yüksek, 2003, s. 33). ILO tarafından 2016 yılında yapılan bir araştırma Dünyada 5-17 yaş grubunda 152 milyon çalışan çocuk bulunduğunu ve bunların önemli bir kısmının tehlikeli işler sınıfında çalıştığını göstermektedir (ILO, 2017, s. 5). TÜİK tarafından yapılan 2012 yılı çocuk iş gücü anketi sonuçları ise Türkiye'de 6-17 yaş grubu içerisinde yer alan 15 milyon çocuğun 900 bine yakınının iş yaşamı içerisinde yer aldığını göstermiştir (TÜİK, 2013). Özellikle aileler için ilave gelir kaynağı görülen çocuklar, işverenler açısından ise ucuz işgücü anlamına gelmektedir.

Küresel yoksulluk ve savaş gibi nedenlerle ortaya çıkan yabancı kaçak işçi sorunu, son yıllarda tüm ülkelerin gündeminde yer almaktadır. Çalışma ve ikamet iznine sahip olmayan bu kişiler yasa dışı çalışmak zorunda kalmaktadır. Düşük ücretle ve sigortasız olarak çalışmaya razı olmaları, işverenlerin bu kişileri tercih etmesinin temel nedenidir. Çevremizde yaşanan olumsuz koşullar nedeniyle ülkemizde de yabancı kaçak işçi sorunu önemli bir hal almıştır. Ülkenin manevi değerleri ve geleneksel yapısından kaynaklanan hoşgörüsü her geçen gün yabancı kaçak işçi sayısının artmasına neden olmaktadır.

Ekonomik Nedenler

Kayıt dışı ekonomiye neden olan ekonomik faktörler, diğer faktörlerden farklı biçimde doğrudan veya dolaylı olarak parayla ölçülebilen faktörlerdir. Vergi yükü ve bu yükün gelir dağılımında ortaya çıkardığı adaletsizlikler, başta iş gücü maliyetlerindeki yükseklik olmak üzere üretim maliyetlerinin yüksekliği, yüksek enflasyon, ekonomik istikrarsızlık ve krizler, küçük işletmelerin yaygınlığı ve kurumsallaşamama sorunu, Türkiye'de tarım sektörünün önemli bir ağırlığa sahip olması ve bu sektörde kayıt dışılığın oldukça fazla olması kayıt dışı ekonominin başlıca ekonomik nedenlerini oluşturmaktadır (Sugözü, 2010, s. 24).

Türkiye'de kayıt dışı istihdamın nedenlerine yönelik yapılan araştırmalar, iş gücü maliyetlerindeki artışın emek arz ve talebini etkilediğini ve kayıt dışı istihdama neden olduğunu göstermiştir (Algan, 2004, s. 4; Tekinarslan, 2011, s. 33). Sosyal güvenlik primlerinin yüksek oluşu ve kıdem tazminatı gibi

işveren üzerindeki maliyetler kayıt dışı istihdamı etkileyen önemli unsurlardır. Yine kanunların belli çalışan sayısına ulaşan işletmelere istihdama yönelik ilave sorumluluklar yüklemesi üretim maliyeti üzerinde doğrudan etkide bulunduğundan işverenler kayıt dışı istihdama yönelmektedir.

Kayıt dışı istihdamın bir başka nedeni ülkelerdeki yüksek enflasyon oranlarıdır. Enflasyonun kayıt dışı istihdamdaki rolü çalışanların satın alma gücünü düşürmesinden kaynaklanmaktadır. Enflasyon dönemlerinde sabit gelirlilerin maaş artış oranları enflasyonu geriden takip etmektedir. Bu dönemlerde gelirleri mevcut harcamalarına yetmeyen çalışanlar, ikinci bir işte kayıt dışı çalışmaya yönelmektedir. Diğer taraftan enflasyon nedeniyle ücret, vergi ve primlerde ortaya çıkan nominal yükselişler maliyetleri artan işverenleri kayıt dışı istihdama sürüklemektedir.

Kayıt dışı ekonominin ekonomik nedenlerinden bir diğeri de üretim maliyetini düşürmek ve rekabet gücü elde etmek isteyen firma davranışlarıdır. Çünkü rakiplerine göre aynı miktardaki bir çıktıyı daha düşük maliyetle üreten firmalar rekabet gücü elde ederek büyüme ve kârlılık performansını artırma fırsatını yakalamaktadırlar. Bu bakımdan işveren için rasyonel olan davranış aynı verimliliğe sahip işçiler arasında kendisine maliyeti en düşük olanı seçmektir. Ancak bu tür davranışların daha çok küçük işletmelerde yaygın olduğu görülmektedir. Marka ürünlere sahip büyük işletmeler ise hem elde ettiği prestiji kaybetmemek hem de sağladığı rekabet, pazar ve üretim maliyeti avantajı ile kayıt altında çalışmayı tercih etmektedirler.

İdari Nedenler

Ekonomik ve sosyal nedenlerin yanı sıra idari nedenler de, kayıt dışı istihdamın nedenleri arasında yer almaktadır. Bunların başında çalışma yasaları, denetim yetersizliği, ülkedeki vergi sistemi ve kurumsal yapıdan kaynaklanan faktörler gelmektedir (Aktan, 2012, s. 15; OKA, 2011, s. 22). Özellikle çalışma yasalarının işçi ve işverenler tarafından yeterince açık ve anlaşılır olmaması, kanunlarda boşluklar bulunması, işçi ve işverenlerin yasalardan sürekli haberdar edilmemesi ve kıdem tazminatının işveren üzerinde bir yük olarak algılanması kayıt dışı istihdamı artıran idari ve yasal nedenler arasında sayılabilir.

Kayıt dışı istihdamı artıran idari nedenlerden bir diğeri, siyasal iktidarın ve kamu otoritelerinin iş piyasasına ilişkin tavırlarıdır. Kayıt dışı istihdamı önleme konusunda kararlı bir siyasal iktidar çoğu durumda bunu başarma imkânına sahiptir. Ancak özellikle oy maksimizasyonu ve çıkar ilişkisi içerisindeki davranışları, siyasal iktidarı bu yönde bir politika geliŐtirmeden uzaklaŐtırmaktadır. Denetimler konusunda isteksiz fakat sosyal güvenlik aflarında ihtiraslı davranan siyasal iktidarlar, primlerini düzenli ödeyen işverenlerin vergi ahlakını ve iş kanunlarına uyumunu bozmaktadır.

Ülkelerde yasalarla korunan sendikal faaliyetler de, kayıt dışına neden olan faktörler arasındadır. Günümüzde hem ücretler hem de çalışma koşulları toplu iş sözleşmeleri ile belirlendiğinden işverenler, sendikaların isteklerini göz önünde bulundurmamak zorundadır. Ancak karŐılanan her istek, işveren için bir maliyet unsurudur. Üretim maliyetini düşürmek isteyen işveren ise kayıt dışına yönelmekte veya riski dağıtarak kayıt dışı çalışan taŐeron işletmeler vasıtasıyla istihdam sorununu çözmektedir (Karaca, 2016, s. 185).

Türkiye'de bireyleri kayıt dışı faaliyetlere sevk eden unsurlardan biri de, bürokratik işlemlerin fazlalığı ve karmaŐıklıĐıdır. İstanbul Ticaret Odası tarafından yapılan bir araştırmada kamu kurumlarında rahatsızlık veren konulara ilişkin cevaplarda, gereksiz belgelerin istenmesi ilk sırayı alırken, bu cevabı sırayla işlemlerin uzun sürmesi, gereksiz yere noter tasdiki istenmesi, işlemler ve belgeler hakkında net bilgi verilmemesi, çok sayıda kuruluŐtan belge istenmesi, zorunlu bağış ve ödemeler yaptırılması ve torpilsiz işlem yaptırılmaması gibi konular dile getirilmiştir.

Sayılan gerekçeler toplu olarak değerlendirildiğinde Türkiye'de kayıt dışı istihdamın nedenleri arasında işçi maliyetlerinin yüksekliği, işverenlerin kâr iŐtahtı, rekabet gücü elde etme isteği, çıkarılan af yasaları, denetimlerin etkinlikten uzak oluşu ve cezaların caydırıcılık gücünün düşük olması gibi nedenlerin önemli olduğu görölmektedir. Yine geçmiŐte uygulanan erken emeklilik yasası ile emekliliğe esas gün sayısının aktüeryal dengeyi sağlamak yerine popülist gayelerle hayata geçirilmiş olması da günümüzde pek çok emeklinin iş hayatında kayıt dışı çalıŐmasına neden olmuştur.

Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Boyutu ve Mevcut Politikalar

2017 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranı % 34 olarak hesaplanmıştır. Sektörler itibariyle bakıldığında kayıt dışılığın en yüksek olduğu sektör % 83 ile tarım sektörü olurken bu sektörü % 36 ile inşaat sektörü izlemiştir; tarım dışı, sanayi ve hizmet sektörlerinde bu oran ortalama % 21 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2018). Ancak TÜİK anketlerinden kayıt dışı istihdamın 2002 yılında % 52 olduğu ve günümüze kadar düşüş gösterdiği görülmektedir. Yalnızca kriz yılı olan 2009 yılında bir önceki yıla göre azda olsa bir artış olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)

Yıl	Tarım	Tarım Dışı	Sanayi	Hizmet	İnşaat	Genel
2002	90,1	31,7	36,4	29,2	-	52,1
2008	87,8	29,7	31,6	28,8	-	43,5
2009	85,8	30,1	33,4	28,4	-	43,8
2010	85,4	29,1	32,7	27,1	-	43,3
2015	81,1	21,2	19,1	20,1	35,6	33,6
2016	82,1	21,7	20,2	20,4	35,8	33,5
2017	83,3	22,1	20,0	21	35,8	34,0

Kaynak: SGK, 2018.

Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında ülkemizde kayıt dışı istihdam oranının oldukça yüksek olduğu ve çalışan her üç kişiden birinin kayıt dışı çalıştığı görülmektedir. Öyle ki Avrupa Birliği ülkelerinde 2013 verilerine göre kayıt dışı istihdam oranı % 11,6 iken bu oran bazı ülkelerde % 2 ile % 4 arasında (İngiltere % 2,7, Almanya % 4,4) değişmektedir (European Commission, 2017). Türkiye ile benzer ekonomik gelişmişlik düzeyine sahip olan Bulgaristan (% 16,5) ve Polonya’da (% 39,5) ise diğer AB ülkelerine kıyasla kayıt dışı istihdam oranının nispeten yüksek olduğu görülmektedir (Koettl ve Weber, 2012). Dolayısıyla Türkiye’de kayıt dışı istihdamı önlemeye yönelik politikaların kısmen de olsa başarılı olduğu fakat kalıcı bir çözüm için köklü reformlara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Kayıt dışı istihdam sorunu her toplumda benzer nedenlerle ortaya çıkmakla birlikte sorunun boyutları ve

gerçekleştirilecek politikalar ülkelerin ekonomik, siyasi ve toplumsal yapısına bağlı olarak değişim göstermektedir.

Türkiye'de son yıllarda kayıt dışı istihdamla mücadele kapsamında çok sayıda yasal ve idari düzenleme yapılmıştır. Bu çerçevede kayıt dışı istihdamla mücadele için yapılan en önemli düzenlemelerden birisi sosyal güvenlik sistemindeki çok başlılığın giderilmesidir. 20.05.2006 tarihli ve 5502 sayılı Kanun ile Türkiye'de tüm sosyal güvenlik kurumları (SSK, BAĞ-KUR, Emekli Sandığı) "Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı" (SGK) olarak tek çatı altında toplanmıştır. Bu reformla sigorta hak ve yükümlülüklerinin eşitlendiği, mali olarak sürdürülebilir tek bir emeklilik ve sağlık sigorta sisteminin kurulması öngörülmüştür.

Bir başka mücadele önlemi 2006 yılında KADİM (Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele) Projesinin hayata geçirilmesi ve ALO 170 hattının kurulmasıdır. Bu proje kapsamında kayıt dışı istihdama ilişkin çok sayıda, proje, afiş ve kitapçık bastırılarak ülke geneline dağıtılmış ve yaklaşık 80 bin kişiye sigortalılık ve sosyal güvenlik bilincini artırıcı yönde eğitimler verilmiştir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik İletişim Merkezi ALO 170 ise 15 Kasım 2010 tarihinde hizmete girmiş ve vatandaşların bazı soru ve işlemleri için,, ilgili kurumlara gitmelerine gerek kalmadan sorunlarını çözmesi sağlanmıştır. Ayrıca bu hat, şikâyetlerin isimsiz veya gizli isimle yapılmasına imkân tanıdığından işten atılma endişesiyle iş yerindeki olumsuzlukları rahatça dile getiremeyen çalışanlara, ilgili kurumlara başvurularında büyük kolaylık sağlamıştır.

Kayıt dışı istihdamla mücadele kapsamında ilgili kurumlarca gerçekleştirilen diğer uygulamalar içerisinde; kayıt dışı istihdamın neden olduğu olumsuzlukların basın ve yayın kurumlarında veya panel ve konferanslarda anlatılması, kurumlarda konuya ilişkin eğitimler verilmesi, işverenlerle sosyal diyalog geliştirilerek kayıtlı istihdama yönelmelerinin sağlanması, aktif istihdam programlarının anlatılması, kayıt dışı işçi çalıştıran işverenler için yaptırımlar uygulanması ve kamu kurumları arasında eşgüdümün sağlanması gibi programlar yer almaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı faaliyetlerin azaltılmasında sonuca odaklı olmayan rutin mücadele yöntemlerinin etkisi sınırlı kalmaktadır.

Son yıllarda hükümetin kayıt dışı ile mücadelede attığı somut adımlar vardır. Buna rağmen Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin büyüklüğü gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında hâlâ çok yüksektir. Bu durum kayıt dışılığa başarı sağlamak için köklü değişikliklere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Türkiye'de kayıt dışı istihdama yönelik önlemlerden bazıları aşağıdaki biçimde sıralanabilir.

Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdamı Önlemeye Yönelik Politika Önerileri

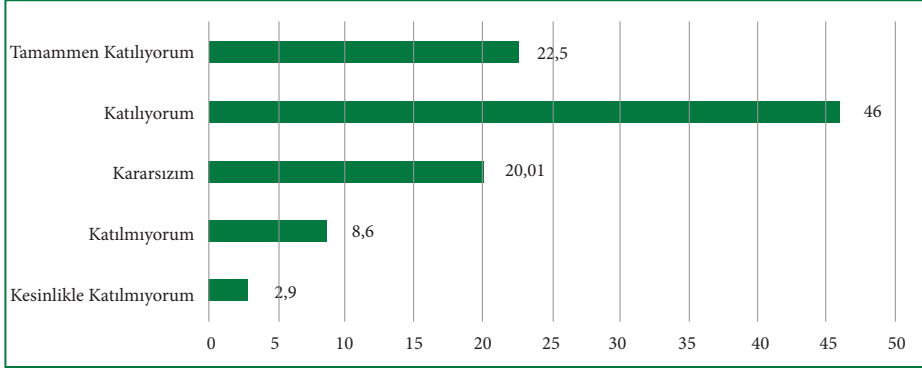
Söz konusu politikaları açıklamaya geçmeden önce bu politikaların başarı şansının siyasi otoritenin kararlılığı ile doğrudan ilgili olduğunu hatta ilk şartı olduğunu söylemek gerekir. Bu sağlandığı takdirde takip eden satırlarda anlatılacak olan istihdam üzerindeki mali yüklerin azaltılması, cezaların caydırıcı hale getirilmesi, **çalışma hayatının** denetiminde yenilenme sağlanması, kurumlararası koordinasyon sağlanması ve sosyal yardım programlarının kayıt dışı istihdamı önleyecek şekilde organize edilmesi gibi tüm politika önerileri daha etkin sonuçlar verecektir.

Siyasi Kararlılık ve Cezaların Caydırıcılığı

Siyasilerin benimsediği ekonomi politikaları ve bu çerçevedeki uygulamaların ekonomik ve toplumsal hayatta meydana getirdiği gelişmeler kayıt dışı istihdam üzerinde etkilidir. Bunların başında sosyal güvenlik ve prim afları gelmektedir. Kamusal otoritelerin sıklıkla başvurdukları vergi ve sosyal güvenlik afları; vatandaşlarda kayıt dışı istihdamın telafisinin olabileceği ve kamunun kendi yaptırımları üzerinde gerekli hassasiyete sahip olmadığı düşüncesini pekiştirmektedir.

Konuyla ilgili Gelir İdaresi Başkanlığı'nın yapmış olduğu bir araştırmada katılımcıların % 68,5'i af bekleyen mükelleflerin vergi yükümlülüklerini yerine getirmeyeceğini beyan etmiştir (Şekil 1). Sık sık af çıkarılması dürüstlüğü kendilerine bir mükâfat olarak değil de bir yük olarak döndüğünü gören kayıt altındaki mükellefleri zamanla kayıt dışına çıkmaya zorlamaktadır. Bu nedenle kayıt dışı istihdamın azaltılması için kayıt dışı ile mücadele devlet politikası olarak benimsenmeli, siyasi karar alıcılar değişse de kayıt dışı istihdamla mücadeledeki kararlılık değişmemelidir. Siyasiler, oy kaygısıyla kayıt dışı istihdama duyarsız kalmamalı, hemen her seçim döneminde başvuru vergi ve sosyal güvenlik aflarına başvurmadan vazgeçmelidir.

Şekil 1. “Yakın Zamanda Vergi Affı Yapılacağını Bilen Mükellef Vergisel Yükümlülüklerini Daha Az Yerine Getirmektedir” sorusuna verilen cevaplar (%)

Kaynak: GİB, 2009.

Siyasi kararlılığa ilişkin mücadele önlemlerinin siyasilerden ve ilgili kurumlardaki bürokratlardan bağımsız olarak gerçekleşmesi için gerekirse ilgili kanunlara bir mali kural olarak yerleştirilmesi mümkündür. Bu kuralların normatif olmaması, objektif ve ölçülebilir esaslarla donatılması oldukça önemlidir. İlgili Kanuna konulacak ve değerlendirmeye esas olacak mali kurallar içerisinde denetçi başına düşen denetim sayısı, denetim sayısına veya kesilen ceza tutarına bağlı olarak verilecek ödül miktarı, kesilen ceza tutarı, eğitim verilen veya rehberlik yapılan iş yeri ve çalışan sayısı gibi objektif kıstaslar yer alabilir.

Kayıt dışılıkla mücadelede siyasi kararlılıkla birlikte en az onun kadar önemli olan bir başka politika, cezaların yasalara aykırı davranan mükellefleri aksi davranışta bulunmaya zorlayacak şekilde düzenlenmesidir. Maalesef Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminde kayıt dışı işçi çalıştırmaya ilişkin herhangi bir cezai müeyyide bulunmamaktadır. Kayıt dışı işçi çalıştırmanın cezai müeyyidesi işe giriş ve prim belgelerinin yasal süresinde verilmemesine ilişkin idari cezalardır (Işıklı, 2015, s. 1). Fakat birçok Avrupa ülkesinde kayıt dışı istihdama ağır yaptırımlar uygulanmaktadır. Örneğin, Fransa’da kayıt dışı işçi çalıştırana 45 bin Euro ve 5 yıl hapis, Hollanda’da 45 bin Euro ve 1 yıl hapis, Finlandiya’da 1 yıl hapis, Almanya’da da 500 bin Euro’ya varan idari para cezası ve 5 yıl hapis cezası uygulanmaktadır (Kızılot, 2015, s. 1). Polonya’da ise

kayıt dışı işçi çalıştıran işletmeler, yakalanmaları halinde, hükümet tarafından sağlanan birçok teşvikten yararlanma haklarını kaybetmekte ve daha önce sağlanan yardımların da iadesi istenmektedir (Karaca, 2016, s. 201). Para cezaları yanında hapis cezası gibi ağır cezaların uygulanması iş verenlerin kamu düzenin bozulmasına neden olan davranışlarını değiştirmesi yönünde etkili önlemlerdir (Karaaslan, 2010, s. 218). Bu önlemleri uygulayan gelişmiş ülkelerdeki düşük kayıt dışılık oranları bu öneriyi doğrulamaktadır.

Diğer yandan ülkemizde suçun diğer tarafı olan çalışanların, kayıt dışı çalışmalarından dolayı cezalandırıldığı herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Birçok Avrupa ülkesinde suçun ortağı olduğu gerekçesiyle işveren yanında çalışana da bazı sorumluluklar yüklenmektedir. Çapraz kontrolün sağlanacağı böyle bir politika her iki taraf için çıkar ayrılığı oluşturarak hem kayıt dışılığın hem de denetim maliyetlerinin düşmesine imkân sağlayacaktır.

Örneğin Almanya'da hizmet tespit davası adı altında işçinin daha önce bir süre kayıt dışı çalıştığını iddia ederek önceki çalışmalarının kayıt altına alınmasını isteme hakkı yoktur (İnal, 2015). Bunun nedeni her iki tarafın da kayıt dışılığa imkân verdiği gerekçesiyle hapis ve para cezasına çarptırılma olasılığıdır. Bu bakımdan Almanya'da suç henüz başlangıç safhasında veya çalışma esnasında çözülmeye çalışıldığından sonradan bozulan çıkar birliği nedeniyle mahkeme başvurularına daha az rastlanmaktadır. Gerçekten de bir işçinin sonradan mahkemeye başvurarak maaşını kayıt dışı aldığını iddia etmesi suça ortak olduğunun açık bir göstergesidir.

İstihdam Üzerindeki Mali Yüklerin Azaltılması

İstihdam üzerindeki mali yükler, kayıtlı istihdamı kayıt dışına çıkmaya zorlarken yeni işe girecek bireyleri kayıt dışı çalışmaya itmektedir (Karaaslan, 2010, s. 209). Diğer taraftan işverenler açısından da kayıtlı istihdam ücret maliyetlerinin yüksek olduğu bir ortamda üretim maliyeti için bir tehdit olarak algılanmaktadır. Öyle ki çalışanlar için ödenen maaş ve yasal kesintiler, üretimin bir fonksiyonu olması nedeniyle üretim maliyetini artırıcı ve kârı azaltıcı etki göstermektedir. İşverenler emek talep ederken "kârlılık" ölçüsüyle hareket ettiklerinden çalışanın işverene maliyeti, emekten sağlanan verimin

üstündeyse firma kayıt dışı istihdama yönelmektedir (Karaca, 2016, s. 203). 2019 yılı asgari ücret rakamları ve yasal kesinti oranları dikkate alındığında Türkiye'de asgari ücretle çalışan bir işçinin gelirinden yaklaşık %21 oranında vergi ve sosyal güvenlik primi kesilirken işverenin çalışanı için ödediği kesintilerin toplamı %23'ü bulmaktadır (AÇSHB, 2019). Böylece işçi ve işveren maliyetlerinin toplamı %44'e ulaşmaktadır. Tablo 2, Türkiye ile ekonomik gelişmişliği benzer olan 14 OECD ve Avrupa ülkesi ile Türkiye'nin vergi ve sosyal güvenlik prim yükü toplamını göstermektedir. Ayrıca son sütunda ülkelerin satın alma gücüne göre kişi başına düşen milli gelir rakamları gösterilmiştir.

Tablo 2: Seçilmiş Bazı Ülkelerde Vergi ve Sosyal Güvenlik Prim Yükleri

Ülkeler	2017	Kişi Başına Gelir
Şili	7,0 %	15 060 \$
Meksika	20,5 %	9 943 \$
Güney Kore	22,6 %	26 152 \$
Bulgaristan	33,6 %	8 331 \$
Polonya	35,6 %	15 823 \$
Romanya	38,3 %	11 044 \$
Estonya	39,0 %	18 977 \$
Yunanistan	40,8 %	23 027 \$
Portekiz	41,4 %	23 117 \$
Slovakya	41,6 %	19 897 \$
Slovenya	42,9 %	25 662 \$
Çek Cumhuriyeti	43,4 %	22 779 \$
Türkiye	44,0 %	14 936 \$
Macaristan	46,2 %	15 648 \$

Kaynak: OECD, 2019; Eurostat, 2019; AÇSHB, 2019.

Tablo 2'den de görüldüğü üzere ekonomik yapısı Türkiye ile benzer olan 14 OECD ve Avrupa ülkesi içerisinde vergi ve sosyal prim yüklerinin toplamı

en yüksek ülkenin Macaristan'dan sonra Türkiye olduğu görülmektedir. Tablodaki verilere göre, Türkiye ile yakın kişi başına gelire sahip olan Şili'de, bir işçinin işverene maliyeti % 7 iken Polonya'da % 35,6, Macaristan'da ise % 46,2'dir. Gelişmişlik düzeyi Türkiye'den daha yüksek olan AB ülkelerinde ise sırasıyla bu oran Almanya'da % 34,1; Belçika'da % 39,6; Fransa'da % 36; İzlanda'da % 42,6 ve Norveç'te % 51'dir (Eurostat, 2019).

Sigorta primleri ve kamusal düzenlemeler nedeniyle katlanılan maliyetlerin yüksek oluşu işverenleri; sendikasılaştırma, kayıt dışı çalıştırmaya yönelme, emek ve diğer girdi maliyetlerinin ucuz olduğu diğer ülkelerde yatırım yapma gibi ülke için olumsuz sonuçlar doğuracak davranış değişikliğine itmektedir. Bu nedenle pek çok ülke iş gücü üzerindeki yükümlülükleri asgari düzeyde tutmakta veya işe yeni girenlere ve işe girmede dezavantaja sahip olan kişi ve gruplara ücret ve istihdam sübvansiyonları uygulamaktadır. Örneğin, İsveç hükümetinin 2007 yılında ücret vergilerine yönelik gerçekleştirdiği reformla, ücretler üzerinden alınan % 32,4 oranındaki verginin % 21,3'e düşürülmesiyle istihdamda % 1,1 ile 1,6 arasında artış yaşandığı görülmüştür. Kolombiya hükümeti ise ücretler üzerinden alınan vergileri % 10 oranında yükseltmiş ve vergi artışı sonucunda istihdamın imalat sektöründe % 4, diğer sektörlerde ise % 2 oranında düştüğü görülmüştür (Karaca, 2016, s. 161-162).

Ülkemizde de istihdamın kayıt altına alınması için mali yükümlülüklerde zaman zaman indirim gidilmektedir. Ancak bu tür düzenlemeler genellikle belirli sektörleri ve işverenleri kapsayacak prim teşviki şeklinde olmaktadır. Bununla birlikte işverenlerin bu teşviklerden haberdar olması ve hangi şartlarda teşvikten yararlanacağı konusunda bazı belirsizlikler yaşanmaktadır. Bu nedenle işverenlere söz konusu teşviklerin uygulanmasında bedelsiz danışmanlık/rehberlik hizmetinin sunulması ve bilginin yayılması için mali müşavirler gibi araçların etkin olarak kullanılması şarttır. Ya da bu tür teşvikler yerine koşulsuz ve şartsız olarak her işveren için geçerli olacak şekilde istihdam üzerindeki vergi ve prim oranlarının düşürülmesi istihdamın artırılmasına daha fazla katkı sağlayacaktır.

Tarım Sektöründe Kayıt Dışı İstihdam Oranlarının Düşürülmesi

TÜİK'in 2017 yılı verileri tarım sektöründe kayıt dışı istihdamın %80'in **üzerinde** olduğunu göstermektedir. Türkiye'de tarım sektöründeki kadınların yaklaşık yarısı, büyük ölçüde hiçbir kişisel gelir elde etmeden ve sosyal güvenceden yoksun bir biçimde, "ücretsiz aile işçisi" olarak çalışmaktadır (Karadeniz 2012, s. 40). Tarım sektöründeki işlerin mevsim şartlarına bağlı kısa süreli işler olması ve çalışanlara ilişkin herhangi bir yaptırımın olmaması sektörde kayıt altında çalışma motivasyonunu düşürmektedir.

Hükümetin uygulayacağı farklı stratejilerle bu soruna çözüm bulunabilir. Bunlardan ilki hükümetin sigorta teşvikleri yoluyla tarım işçilerini kayıt altına almasıdır. Bu yöntemde devlet, işçi ve işverenlerin bütçelerine dokunmaksızın çalışanları 1 yıl gibi uzun vadeli sigorta kapsamına almaktadır. İkinci yılda ve üçüncü yılda ise devlet desteği, kademeli şekilde azaltılarak işçi ve işverenin prim ödemelerinin bir kısmına katılımı sağlanmalıdır. Üçüncü yılın sonunda ise devlet prim ödemelerini tamamen işçi ve işverenden tahsil edecek, ödemeleri esnek ödeme zamanlarına yayacak ve sigortalılığını devam ettirmeyenlerin ise önceki devlet teşviklerinden yararlanamayacağı açıklanarak cebri bir gönüllülük sağlanacaktır. Buradaki cebri gönüllükten kasıt geçmiş prim ödemelerinden vazgeçmek istemeyen çiftçilerin sisteme dahil olmak istemeleridir. Esnek ödeme zamanlarının belirlenmesiyle de hasat zamanı değişkenlik gösteren tarım kollarının sisteme uyumu daha kolay olacaktır.

İkinci yöntem devletin tarım sektöründe çalışanlara verecekleri bilgilen-dirmeye ilişkindir. Tarım sektörü çalışanların yoğun biçimde bulunduğu kırsal kesimle özdeşleşmiştir ve bu kesim geleneksel aile değerlerine bağlı sosyolojik bir yapıya sahiptir. Ancak bu yapı günümüzde çözülmeye başlamıştır. Sigorta kapsamında yer almayan bu kesim, cari ve gelecekteki risklere karşı savunmasız kalmakta, hastalık ve yaşlılık nedeniyle mağduriyet yaşamaktadır. Devletin gelecekte yaşanılması muhtemel sağlık ve sosyal güvenlikle ilgili bu tür sorunları etki alanı geniş yayın organlarıyla veya birebir görüşmelerle tarım kesimine anlatması gerekmektedir. Bu tür davranışların toplumda ayıplanması gereken bir davranış olduğu, gerektiği şekilde davranılmadığında sonuçlarının neler olacağı açık biçimde gösterilmelidir.

Üçüncü olarak devlet tarafından çiftçilere sağlanan menfaatlerin kayıt altında çalışmayı özendirerek şekilde tasarlanması gerekmektedir. Örneğin, tarımsal destekler verilirken veya çiftçiye ucuz kredi sağlanırken çiftçilik sertifikası şeklinde sosyal güvenliğe tabi kişilerin alabilecekleri sertifikaların ibrazı zorunlu tutulabilir.

Son olarak tarım sektöründe çalışan işçilerin genellikle mevsimsel şartlara göre çalışan geçici işçi olması nedeniyle bu işçilere yönelik kolay uygulanabilir bir sosyal güvenlik modeli geliştirilebilir. Bu modelde çalışanlar ve işverenler, banka çekleri gibi aralarında sosyal güvenlik çeki kullanarak, formalitelerden ve bürokrasiden uzak tutulacak ve iş yeri için dosya açma ve aylık bildirme verme gibi yükümlülüklerden muaf olacaklardır. Sistemin özü sosyal güvenlik kurumu tarafından tarım kesimindeki işverenlere verilecek “hizmet alımı çeklerinin” işverenler tarafından işçiye verilmesine ilişkindir. İşverenlerin ciro ettikleri bu çek üzerinde işçinin çalışma süresi ve işin niteliği yazılacaktır. İşçiler tarafından farklı işverenlerden alınan bu çekler kuruma ibraz edilecek ve işçinin belirtilen gün sayısı kadar hizmet kazanması sağlanacaktır. Ancak sistemin suiistimale uğramasını önlemek amacıyla söz konusu çeklerin gerçekten tarım işlerinde kullanılıp kullanılmadığının takibi gerekmektedir.

Çalışma Hayatının Denetiminde Yenilenme İhtiyacı

Türkiye’de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde hâlihazırda çalışma hayatının denetimini yürüten üç farklı denetim birimi bulunmakta ve bu birimler yasalarda aynı yetkilerle donatılmış olmasına rağmen, uygulamada aralarında hiçbir koordinasyon bulunmamaktadır. Bu durum, Çalışma Bakanlığı’ndaki denetim mekanizmasının kilitlenmesine ve etkinliğinin azalmasına neden olmaktadır. Örneğin; sigortasız çalışırken iş kazası geçiren ve sonucunda işten çıkarılan bir işçi; sigortasız çalıştırılma ile ilgili sosyal güvenlik denetmenlerine, iş kazası ile ilgili SGK müfettişlerine, ücretleri ile ilgili de iş müfettişlerine giderek ayrı ayrı şikâyetle bulunmak zorundadır. Bu kişi ile ilgili incelemeyi de haliyle aynı anda üç denetim görevlisi, birbirlerinden habersiz ayrı ayrı incelemektedir. Söz konusu mükerrerlikler arttıkça da, bakanlık denetim görevlilerinin ellerindeki iş yükü de artmaktadır (Özbolet 2014, s. 1).

Benzer sorunlar denetmen sayısı için de geçerlidir. Avrupa ülkelerinde müfettiş başına düşen *çalışan ve işyeri sayısı daha az olduğu için denetimler daha etkin ve verimli olmaktadır. Örneğin; İngiltere'de çalışma hayatını denetleyen müfettiş sayısı yaklaşık 5.500 olup müfettiş başına yaklaşık 750 iş yeri ve 5.000 işçi düşmektedir. Yine Finlandiya'da yaklaşık 400 müfettiş çalışma hayatını denetlemekte ve müfettiş başına yaklaşık 550 iş yeri ve 6.000 işçi düşmektedir. Türkiye'de ise çalışma hayatı 3 farklı denetim birimince yaklaşık 4.000 müfettiş ve denetmen tarafından denetlenmekte ve müfettiş başına 900 iş yeri ve 11.000 işçi düşmektedir. Toplam nüfus dikkate alınarak müfettiş başına düşen kişi sayısı hesaplandığında İngiltere'de 11.000, Finlandiya'da 12.000, Almanya'da 25.000, Türkiye'de ise 50.000 rakamına ulaşmaktadır. Bu rakamlarla da Türkiye birçok Avrupa ve OECD ülkesinin oldukça gerisindedir (Tunç, 2007, s. 59). Türkiye'de 2014 yılında 1 müfettiş ortalama kendisine düşen 900 iş yerinden ancak 15'ini, 11.000 sigortalıdan ise ancak 2.000'ini denetleyebilmiştir. Bu rakamlar Türkiye'deki denetmen sayısının denetimler için yetersiz olduğunun açık bir göstergesidir.*

Denetim elemanı sayısının az olması, denetimlerin yetersiz olmasına neden olduğu gibi denetim elemanlarının görevlerinden biri olan rehberlik faaliyetlerinin de azalmasına neden olmaktadır. Hali hazırda bakanlık denetim elemanları genelde ihbar/*şikayet* üzerine harekete geçerek denetim yapmaktadırlar. Yıllık denetim programları ve sektörel denetimler ikinci planda kalmaktadır. Denetim elemanlarının mevcut iş yükleri ihbar/*şikayete* bağlı denetim gerekçeleri olduğundan yıllık denetim programları, sektörel denetimler ikinci planda, rehberlik ise üçüncü planda kalmaktadır. Dolayısıyla kayıt dışılığın azaltılmasında denetimler kadar etkili olacak rehberlik faaliyeti de denetim elemanı yetersizliği nedeniyle istenilen düzeyde yapılamamaktadır. Ayrıca denetim elemanları, yerleşme nedeniyle denetimi etkin yerine getirememesi riski ile karşı karşıya kalabilmektedirler. İl müdürlüklerince yapılan işlerin birçoğu kayıt dışı çalışma ile ilgili değildir. Müdürlüklerdeki servislerin birçoğu, yazışma ile sonuçlandırılacak işleri denetmenlere havale etmektedir. Böylelikle denetim elemanlarının kayıt dışılığı önleme adına yapabilecekleri iş ve işlemler sınırlı kalmaktadır. Yine denetimler konusunda kamu otoritelerinin etkin bir stratejiden uzak oluşu da kayıt dışı istihdamı

artıran önemli bir nedendir. Örneğin iş yeri bazında denetimlerin %72'si sosyal güvenlik denetmenleri tarafından yerine getirilmesine rağmen denetmenler birbirinden kopuk biçimde istihdam edilmektedir. Denetimler her il müdürünün inisiyatifi ve bazen de yönlendirmeleri çerçevesinde gerçekleşmekte ve denetim konusunda bir strateji bulunmamaktadır. (Karadeniz, 2012, s. 31).

Denetim sisteminde Türkiye'de olduğu gibi çok başlılığa yer vermeyen Avrupa ülkelerindeki mevcut iş kazaları ve çalışma hayatı istatistikleri göz önüne alındığında, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Avrupa Birliği Hukukunda belirtildiği şekilde Türkiye'de de denetim sisteminin köklü bir revizyona ihtiyaç duyduğu açıktır (Özbolet, 2014, s. 2). Türkiye'nin de imzalamış olduğu ILO'nun Çalışma Hayatının Denetimine Dair 81 No'lu Sözleşmesine göre çalışma hayatının denetiminin; tek elden, bağımsız, bütüncül ve etkin olması gerekmektedir. Çalışma hayatının etkin, verimli ve risk odaklı bir şekilde denetimi için, çalışma hayatı denetimindeki bu çok başlılığın giderilmesi gerekmektedir. Yakın zamanda Maliye Bakanlığı'ndaki dört farklı denetim biriminin "Vergi Denetim Kurulu" çatısı altında birleştirildiği gibi çalışma hayatını denetleyen denetim elemanlarının da "Çalışma ve Sosyal Güvenlik Denetim Kurulu" çatısı altında "İş Müfettişi" veya "Çalışma Müfettişi" unvanlarından biri altında toplanması yerinde bir politika olacaktır.

Sosyal yardım programlarının kayıt dışı istihdamı önleyecek şekilde yeniden düzenlenmesi

Kayıt dışı istihdamla mücadele çalışmalarında, sosyal yardımlardan gerçekten yoksul insanların yararlanabilmesi için yoksulluk tanımının objektif kriterlere göre yapılması gerekmektedir. Dünya Bankası'nca yapılan tanımlamaya göre yoksulluk: maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve asgari yaşam düzeyini sürdürecekten gelirden yoksun olma halidir. Gelir dağılımından adaletsiz pay alan ve her türlü sosyal korumadan yoksun bırakılan kesimler, kayıt dışı istihdama yönelmektedirler (Tunç, 2007, s. 63).

Kayıtlı istihdamı artırmak için sosyal yardım politikalarının yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Sosyal yardımlar kayıt dışı istihdamı artırmak yerine gerçekten hak eden insanlara ulaştırılarak gelir dağılımında adaleti sağ-

lamaya yardımcı olacak şekilde dizayn edilmelidir. Bu şekilde işleyen bir sosyal yardım sisteminde hem işsizlik hem de kayıt dışı istihdam azalacaktır. Aksi takdirde sosyal yardımların arttığı ölçüde kayıt dışı istihdam da doğru orantılı bir şekilde artacaktır. Hali hazırda tüm sosyal yardımlar, kişinin Sosyal Güvenlik Kurumu'na tabi olarak çalışmaması halinde verilmektedir. Bu nedenle sosyal yardımdan faydalanmak isteyen bireylerin kayıt dışı çalışmayı tercih ettiği günümüzün gerçeğidir. AŞağıdaki tablo, Türkiye'de sosyal yardımlardan faydalanan kişilerin çoğunun kayıt dışı çalıştığını göstermektedir.

Tablo 3. Sosyal Yardım ve Sosyal Sigorta Sisteminden Yardım ya da Edim Alıp Kayıt Dışı Çalışanların Dağılımı, 2010

Sosyal Yardımlar	Kayıtlı Çalışanlar	Kayıt Dışı Çalışanlar
Yeşil Kart		2.521.432
Sosyal Yardım (Aynı Yardım)	174.252	752.697
Sosyal Yardım (Nakdi Yardım)	42.424	306.175
Burs	541	119.994
Yaşlılık Maaşı (2022 sayılı Kanun)	36.093	65.476
Doğrudan Gelir Desteği	396.367	982.234
Gazilik Malullük Maaşı	20.169	71.580
İşsizlik Sigortası	59.200	64.968
Emekli Aylığı	441.312	1.674.513
Dul Yetim Aylığı	33.425	243.782
Toplam	1.203.783	6.802.851

Kaynak: Karadeniz, 2012, s. 26.

Tablonun incelenmesinden anlaşılacağı üzere sosyal yardım alıp kayıtlı çalışanlar kayıt dışı çalışanların yaklaşık %15'i kadardır. Başka bir deyişle sosyal yardım alıp da çalışanların yaklaşık %85'i kayıt dışı çalışmaktadır. Bu durum kayıt dışı istihdamın sosyal yardımlarla birlikte doğru orantılı olarak arttığını göstermektedir. Sosyal yardım alan kişilerin kayıtlı çalışmaları durumunda sağlanan yardımların tamamen kesilmesi yerine emeklilerin maaşından

kesilen sosyal güvenlik destek primi uygulaması gibi alınan yardımlardan belli bir oranda kesinti yapılması, yerinde atılmış bir adım olacaktır. Böyle bir düzenleme ile kayıtlı çalışma durumunda yardımın tamamını kaybedeceğini düşünen bireyler, kayıtlı istihdama daha olumlu bakabileceklerdir. Ayrıca İŞKUR kaydı olmayan ve iş bulunduğu halde haklı gerekçe göstermeden çalışmak istemeyen bireyin sosyal yardım başvurusunun reddedilmesi kayıtlı çalışmayı artıracaktır (Kaleli, 2015, s. 131).

Değerlendirme ve Sonuç

Türkiye’de kayıt dışı istihdamın önlenmesi için başta siyasi kararlılık olmak üzere yukarıda değinilen konulara ilişkin, bu konuda başarı sağlamış ülke örnekleri dikkate alınarak önlemler alınmalıdır. Gerçekten siyasi karar alıcıların kayıt dışı faaliyetler konusundaki tutumu toplumun her kesiminde etkisini göstermekte ve bireylerin de kayıt dışı faaliyetlere bakış açısını etkilemektedir. Türkiye’de halen kayıt dışı işçi çalıştırmanın yaptırımlarını düzenleyen etkili bir kanun bulunmamaktadır. Oysaki birçok Avrupa ülkesinde kayıt dışı istihdamın yaptırımlarını düzenleyen kanunlar mevcuttur. Bununla birlikte *ülkemizde* hemen her seçim döneminde sıkça başvuru alan vergi ve sosyal güvenlik afları da vatandaşların yasal sorumluluklarını zamanında yerine getirme konusundaki duyarlılığını azaltmaktadır.

Devlet çoğu durumda geleneksel değerlerle bağdaşmayan, bilgi yetersizliği veya irrasyonel davranışlar nedeniyle ortaya çıkan demerit davranış kalıplarını, sahip olduğu kamusal araçlarla veya yasak ve sınırlamalarla engellemektedir. Kayıtdışılık istenmeyen ve gerçekleştiğinde negatif dışsallık ortaya çıkaran bir davranıştır. Bu bakımdan kayıt dışı çalışmanın ciddi bir suç olduğu kabul edilerek aksi davranış gösterenlerin ciddi cezalara çarptırılması gerekmektedir. Salınan cezaların aksi davranış gösterilmesi durumunda sağlanacak faydanın çok üstünde olması gerekmektedir.

Vergi ve sosyal güvenlik aflarına sıkça başvurulması ve sosyal yardımların sigortalı çalışmama şartına bağlanması, bireylerde ahlaki değerlerin zayıflamasına ve onların kayıt dışı faaliyetlere yönelmesine neden olmaktadır. Yakın zamanda af çıkacağı yönündeki beklentinin, vatandaşların devlete olan

borçlarını ödeme ve diğer yasal sorumluluklarını yerine getirme konusundaki hassasiyetlerini olumsuz etkilediği yapılan birçok araştırmada ortaya konmuştur. Sürrekli aflara başvurulması yasal sorumluluklarını zamanında yerine getiren mükelleflerin kamuya duyduğu güvenin azalmasına ve dürüŐlüđün pahalı bir meziyet haline gelmesine neden olmaktadır.

Türkiye'de hâlihazırda vergi ve sosyal güvenlik yasalarının meŐruiyeti tartıŐılmakta ve vatandaşların yaklaşık yarısı, toplanan vergi ve sosyal güvenlik primlerinin yerinde kullanılmadığını düşünmektedir. Vergi ve sosyal güvenlik yasalarının meŐruiyetinin tartışıldığı bir ortamda iş gücü piyasası üzerindeki mali yüklerin de birçok Avrupa ülkesine göre yüksek olması kayıt dışı faaliyetleri daha da artırmaktadır. Bununla birlikte iş yapma ve işçi çalıŐtırma konusundaki katı kurallar ve bürokratik formalitelerin fazlalığı da bireyleri kayıt dışına yönlentmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'de kayıt dışılığı önlemeye yönelik alınan tedbirler, kayıt dışı istihdamı önemli ölçüde azaltsa da bu tedbirlerin yeterli olmadığı açıktır. Kayıt dışı istihdamla etkin mücadele edebilmek için bireylere sosyal güvenlik bilinci aŐılanmalı, kayıt dışı istihdamın zararları konusunda toplumun bütün fertlerini bilinçlendirmeye yönelik etkin ve verimli çalışmalar yapılmalı ve bu süreçte tüm kurum, kuruluş, sivil toplum üyeleri ve bireyler, üzerlerine düşen sorumlulukları özenle yerine getirmelidirler.

Diğer taraftan hükümetler de bireylerin vergi ve sosyal güvenlik sistemine uyumlarını bozacak, sıkça vergi ve sosyal güvenlik affı çıkarmaktan kaçınmalı, yasal boşlukları gidermeli, sosyal yardım politikalarını kayıtlı istihdamı artıracak şekilde yeniden gözden geçirmeli, çalışma hayatının etkin ve verimli bir şekilde denetimi için yasal revizyonlar yaparak kayıt dışı istihdam konusunda kararlılık göstermelidir. Ayrıca tarafların kayıt dışı istihdamla mücadele konusundaki mutabakatı kayıt dışı istihdamla mücadeleyi tabana yayacak ve uzun vadede artan sosyal güvenlik gelirleri prim oranlarının düşebilmesi için yeterli bütçe imkânı sağlanacaktır.

Kaynakça

- AÇSHB (2019). *İstatistikler*, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ankara, Erişim Tarihi: 22 Ocak 2019, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/asgari-ucret/asgari-ucretin-net-hesabi-ve-isverene-maliyeti/>
- Aktan, C. C. (2012). *Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı*, Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası, Ocak.
- Aktan, C. C. ve F. Savaşan (2009), *Kayıt dışı Ekonomi ve Etik*, Ankara: Avrupa Konseyi ve Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu.
- Algan, N. (2004). Türkiye’de Kayıt dışı Sektör: Boyutları, Etkileri ve Kayıt dışı Sektörü Küçültme Konusunda Öneriler. *Türkiye İşveren Sendikaları Dergisi*, Ağustos.
- Altuğ, O. (1999). *Kayıtdışı Ekonomi*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Aydemir, Ş. (1995: 41). Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine (II), *Vergi Dünyası*, Sayı: 162, Şubat, 35-47.
- Azıklı, S. B. (2009). *Türkiye’de kayıtdışı istihdam ve ekonomik boyutu*, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Enste, D. ve F. Schneider (2002). *Hiding in the shadows: The growth of the underground economy (No. 30)*. International Monetary Fund, Washington D.C.
- European Commission (2017). *An Evaluation of The Scale of Undeclared Work in The European Union And its Structural Determinants: Estimates Using The Labour Input Method*. (Written by Colin C. Williams, Predrag Bejakovic, Davor Mikulic, Josip Franic, Abbi Kedir and Ioana A. Horodnic), European Commission, November.
- Eurostat (2019). *European Statistics: Labour Costs*, European Commission, Erişim Tarihi: 22 Ocak 2019, <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00173&plugin=1>
- Feige, E. L. (Ed.). (1989). *The underground economies. Tax evasion and information distortion*. Cambridge, New York, Melbourne, Cambridge University Press.
- GİB (2009). *Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008–2010)*, Yayın No:87. erişim tarihi: 25 Şubat 2015 <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1366>
- Güloğlu, T., Korkmaz, A. ve Kıp, M. (2003). *Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış*. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (45), 51-96.

- ILO (2017). *Global Estimates of Child Labour, International Labour Organization*, Geneva, Erişim Tarihi: 22 Ocak 2019, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_575499.pdf
- Işıklı, İ. (2015). *Sosyal Güvenlik ve İş Hukuku*, Dünya Gazetesi, Erişim Tarihi: 22 Ocak 2019, <https://www.dunya.com/yazar/ibrahim-isikli/62/13>
- İnal, A. F. (2015). *Almanya'da Kayıt Dışı İşçi Yok*, Erişim Tarihi: 5 Mart 2018 http://www.ceyhanmavihaber.net/tr/s_detay.asp?id=3971
- İpek, M. (2014). *Kayıt Dışı İstihdamda Küresel Etkiler ve Sosyal Örüntüler*. Çalışma ve Toplum, 40(1).
- Kaleli, Ebubekir (2015). *Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdamın Vergi Gelirleri ve Ekonomi Üzerine Etkileri*. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Sivas.
- Karaarslan, E. (2010). *Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam*. Ankara: Mali Hizmetler Derneği, Yayın No:7 Ümit Ofset Matbaacılık.
- Karaca, C. (2016), *Türkiye'nin Güncel Ekonomik-Mali Sorunları ve Politikaları*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Karadeniz, O. (2012). "T.C. Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği". Özel İhtisas Komisyonu 1. Taslak Rapor.
- Kızılot, Ş. (2015). *Kayıt dışı İşçi Çalıştırmamanın Cezası Yok*, Erişim Tarihi: 5 Mart 2018 <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/8182314.asp>
- Koettl, J., & Weber, M. (2012). *Chapter 5 Does Formal Work Pay? The Role of Labor Taxation and Social Benefit Design in the New EU Member States*. In *Informal Employment in Emerging and Transition Economies* (pp. 167-204). Emerald Group Publishing Limited.
- OECD (2019). *OECD Statistics*, The Organisation for Economic Co-operation and Development, Erişim Tarihi: 22 Ocak 2019, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=55129>
- OKA (2011). *TR83 Kayıt Dışı İstihdam Araştırması*, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı.
- Önder, İ. (2011). *Kayıt dışı Ekonomi ve Vergileme*. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (23-24). 241-254.

- Özbolet, O. (2014). *Çalışma Hayatının Denetim Karmaşası*, Erişim Tarihi: 30 Mart 2018 <http://www.calismarehberi.com/calisma-hayatinin-denetim-karmasasi-haber,1059.html>
- Özsoylu, A. F. (1996). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi*. Bağlam Yayıncılık.
- Schneider, F. (1986). *Estimating the size of the Danish shadow economy using the currency demand approach: an attempt*, Scandinavian Journal of Economics, 88(4): 643–68.
- Schneider, F. (2009). *Size and Development of the Shadow Economy in Germany, Austria and Other OECD Countries: Some Preliminary Findings*, Revue Economique 60, 1079-1116.
- SGK (2018). Kayıt Dışı İstihdam Oranları, Sosyal Güvenlik Kurumu, Ankara, Erişim Tarihi: 5 Mart 2018 http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani
- Sugözü, H. İ. (2010). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye*. Ankara: Nobel Yayın
- Tekinarslan, M. (2011). *Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Kamu Politika ve Stratejileri*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tunç, M. (2007). *Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Geliştirilen Stratejiler Uygulanan Politikalar ve Gelişmiş Ülke Örnekleri*. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Türkiye İş Kurumu, Ankara.
- TÜİK (2013). *Çocuk İş Gücü Anketi Sonuçları, 2012*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, Erişim Tarihi: 22 Ocak 2019, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>
- TÜİK (2018). İşgücü İstatistikleri, Haber Bülteni, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, Erişim Tarihi: 22 Ocak 2019, <http://www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=27688>
- Yükseker, H. D. (2003). *Laleli-Moskova Mekiği Kayıtdışı Ticaret ve Cinsiyet İlişkileri*, İstanbul İletişim Yayınları.

SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİNDE EKOLOJİK SİSTEM YAKLAŞIMININ KULLANIMI: OLGU SUNUMU

Osman ZORBAZ¹, Filiz BİLGE²

Öz

Bu çalışmanın amacı, suça sürüklenen çocukların psikososyal değerlendirmesinde ekolojik sistem yaklaşımının kullanılmasını bir olgu çerçevesinde incelemektir. Olgu; 16 yaşında, Ankara Çocuk Mahkemesine Şubat 2015 ayında “taksirle bir kişinin yaralanmasına neden olma” suçundan hakkında ceza davası açılan ve çalışmaya katılmayı kabul eden M’dir. M’ye öncelikle çalışma hakkında bilgi verilmiş ve hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu çerçevesinde görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada olgunun psikososyal durumu ekolojik sistem yaklaşımı katmanlarına göre koruyucu ve risk faktörleri olarak açıklanmıştır. Çalışma sonucunda ekolojik sistem yaklaşımının suça sürüklenen çocukların değerlendirilmesinde etkili biçimde kullanılabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Ergenlik, suça sürüklenen çocuk, çocuk suçluluğu, ekolojik sistem yaklaşımı, önleme*

¹ Dr. Osman Zorbaz, T.C. Adalet Bakanlığı, Giresun Aile Mahkemesi, e-posta: osmanzorbaz07@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-1744-4711

² Prof. Dr. Filiz Bilge, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, e-posta: fbilge@hacettepe.edu.tr, Orcid No: 0000-0001-7502-3846

THE USE OF THE ECOLOGICAL SYSTEM APPROACH IN ASSESMENT OF JUVENILE DELINQUENCY: A CASE STUDY

Abstract

The aim of the present study is to examine the use of an ecological system approach in psychosocial to assessment children who are involved in crime via case study. Case M; he was convicted in Ankara Juvenile Court February 2015 at the age of 16 for 'causing a personal injury and agreed to participate in the study. M. was informed about the study and interviews were conducted within the framework of the semi-structured interview form. In this study, the psychosocial status of the case was explained as protective and risk factors according to the ecological system approach layers. As a result of the study, it is evaluated that the ecological system approach can be used effectively in assessments to children who are dragged to crime.

Key Words: *Adolescence, child dragged to crime, juvenile delinquency, ecological system approach, prevention*

Giriş

Çocukların korunması ve haklarının gözetilmesi tüm dünyada en önemli problem alanlarından biridir. Suça yönelen, suç işleme ve suç mağduru olma riski taşıyan çocuklara ilişkin tartışmalar gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkelerin ana gündeminde hala önemli bir yer tutmaktadır. Gülşen İÇLİ'ye (2009) göre suça sürüklenme olgusu; ekonomik, sosyal, kültürel ve politik birçok faktörle ilişkilidir. Güler, Sungur ve Kütükê (2018) bu faktörleri düşük sosyal destek, yoksulluk, ebeveynlerin ve/veya çocuğun alkol ve madde kullanımı, tek ebeveynli veya geniş ailede büyüme, ebeveyn denetiminin olmaması olarak sıralamaktadırlar. Bu faktörler tüm ülkelerdeki suça sürüklenen çocuklarda benzerlik göstermektedir. Başka bir deyişle, gelişmişlik düzeyi ile birlikte soruna çözüm olanakları ülkeler arasında farklılıklar gösterse de, çocukları bu soruna sürükleyen sosyal koşullar aynı özellikleri taşımaktadır.

Bireysel ve ailesel nedenler ile birlikte artan yoksulluk, göçlerin yol açtığı uyum sorunları, etkisiz sosyal politikalar, yetersiz eğitim gibi sebeplerden dolayı her geçen gün daha fazla sayıda çocuk suça sürüklenmektedir (Haştemoğlu, 2012). Türkiye İstatistik Kurumu'nun (2018) verilerine göre Türkiye genelinde 12-18 yaş aralığında güvenlik birimlerine (emniyet) suça sürüklenme ile gelen veya getirilen çocuk sayısı 2015 yılında 118.245 iken, 2016 yılında 108.675, 2017 yılında ise 107.984'e düşmüştür. Çocukların suça sürüklenme oranlarında son yıllarda azalma gözlemlense de halen yüksek düzeyde olduğu değerlendirilmektedir.

Çocuk Adalet Sisteminde Suça Sürüklenen Çocuklara Yapılan Psikososyal Müdahaleler

Suçta sürüklenen çocukların sosyal hayata uyumunun artırılması süreci, sağlıklı gelişimlerinin desteklenmesi açısından son derece önemlidir. Birçok ülkede çocuk suçluluğunun önlenmesine yönelik farklı yöntemler kullanılmaktadır. Türkiyede çocuk adalet sisteminin temel kaynağı olan Çocuk Koruma Kanununun yürütülmesi görevi Adalet Bakanlığına verilmiştir. Bu çerçevede çocuk adalet sisteminin koordinasyon görevinin yürütülmesini sağlayacak olan en merkezi paydaşının: çocukların korunması, esenliklerinin gözetilmesi ve yargılanması gibi konularda yetkili karar verme organı olan Çocuk Mahkemeleri olduğu söylenebilir.

Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK), çocuk mahkemelerinde sosyal çalışma görevlisi görevlendirilmesini öngörmektedir. Sosyal çalışma görevlisi; psikolojik danışma ve rehberlik, psikoloji ve sosyal hizmet bölümü mezunu olan meslek mensuplarını ifade eder (ÇKK Madde 3). Bu meslek grupları farklı alan ve eğitim süreçlerinden geçmesine rağmen bireye yardım meslekleri olmaları nedeniyle çocuk mahkemelerinde aynı görevi yürütmektedirler. Çocuk mahkemelerinde sosyal çalışma görevlisi suça sürüklenen veya bir suçun mağduru olan çocuk ile korunma ihtiyacı olan çocuğun yargılama sürecinden olumsuz etkilenmemesini sağlamaya çalışır. Bunun yanı sıra çocuğu suça iten faktörlerin araştırılmasında ve altta yatan sorunların çözümünde etkin rol oynar. Sosyal çalışma görevlileri bu işlevleri gerçekleştirirken suça sürüklenen çocuğun yanında onun sosyal çevresiyle de ilişki kurar.

Çocuk Koruma Kanunu çerçevesinde çocuk mahkemelerinde sosyal çalışma görevlilerinin temel görevlerinden birisi, suça sürüklenen çocukla ilgili olarak sosyal inceleme raporu (SİR) hazırlamaktır. Sosyal inceleme, en basit tanımıyla suça sürüklenen çocuğun veya korunma ihtiyacı olan çocuğun kendisinin ve içinde yaşadığı sosyal çevrenin bir uzman tarafından incelenmesi, böylelikle suça sürüklenmenin veya mağduriyetin nedenlerinin daha sağlıklı saptanabilmesinin yanı sıra çocuğun gelişimsel ve psikososyal ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bir araştırma ve raporlaştırma sürecidir. Sosyal inceleme süreci, suça sürüklenen çocuk ile uzman arasındaki ilişkiye dayanır. Bu ilişki etkin dinlemeye, empatiye ve güvene dayalıdır. Ayrıca bu ilişki çerçevesinde sosyal çalışma görevlisinin suça sürüklenen çocuğun ailesi ve sosyal çevresiyle de ilişki kurması beklenir. Sosyal inceleme raporu ile birlikte suça sürüklenen çocuğun gelişimsel ve psikososyal ihtiyaçları değerlendirilir ve bu doğrultuda bir müdahale planı hazırlanarak çocuk hâkimine sunulur. Sosyal inceleme raporu (SİR) ile mahkemeye, suça sürüklenen çocukların bireysel özellikleri, gelişim dönemi ve içinde bulunduğu psikososyal durum hakkında bilgi sunularak çocuk hakkında verilecek hükmün çocuğun yararına daha uygun olması sağlanır.

Sosyal inceleme raporlarının çocuk adalet sisteminin amaçları ve çocuğun yüksek yararı açısından önemi büyüktür. Raporla yer alan müdahale planı ve öneriler doğrultusunda çocuk hâkimi danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve

barınma gibi koruyucu ve destekleyici tedbir kararları verebilir (ÇKK Madde 5). Mahkeme tarafından verilen karar doğrultusunda sosyal çalışma görevlisi bu tedbirlerin ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından uygulanıp uygulanmadığı konusunda denetimlerde bulunabilir ve çocuk hâkimini bu konuda bilgilendirir.

Ekolojik Sistem Yaklaşımı

Bronfenbrenner (1979) tarafından geliştirilen Ekolojik Sistem Yaklaşımında; bireyin sosyal çevresi, bir dizi iç içe geçmiş halkadan oluşmakta ve birey bu halkaların merkezinde yer almaktadır. Bireye görece daha uzak halkalar, kültürü ve toplumsal değerleri temsil ederken; daha yakın halkalar aile, okul gibi daha küçük ölçekli ortamları temsil etmektedir. Ekolojik sistem yaklaşımına göre birey ve çevresi arasında kurulan dengeyle bireyin sosyal çevresinden kaynaklı sorunları önlenir (Danış, 2006). Ancak bireyin yakın ilişki kurduğu kişilerle (mikrosistem) olan ilişkilerde bozulma olursa (örn; ebeveynleriyle sağlıklı ilişki kuramaması) çocuğun çevresindeki yaşantıları keşfetme süreci engellenebilir. Bu durum özellikle ergenlik döneminde, antisosyal davranışlar, düşük akademik başarı ve öz denetimi sağlamada problemlerin ortaya çıkmasına neden olabilir (Siyez, 2009).

Ekolojik Sistem Yaklaşımın Katmanları. Bronfenbrenner (1979) tarafından öne sürülen sosyo-kültürel katmanlar, bireyin yakın ilişki içerisinde olduğu aile ve yakın arkadaşlardan başlayarak bireyin doğrudan bir ilişkisinin olmadığı yasal düzenlemeler gibi sistemlere kadar uzanmaktadır. Organizma, Mikrosistem, Mesosistem, Eksosistem, Makrosistem ve Kronosistem olarak sıralanan bu sistemler arasındaki ilişkiler gelişim süreci içinde değişebilmektedir. Özellikle birey olmak üzere her bir sistem canlıdır ve değişkendir. Bireydeki bu değişim üst sistemleri etkilemekte birlikte birey ve üst sistemler arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur (Bilge, Avcı, Dinçel, Alkış Demirel, Karatekin, Koç ve Demirtaş-Zorbaz, 2015).

Organizma. Bireye ait tüm özellikleri içerir. Ergenlerde suça sürüklenme riskini artıran antisosyal davranışlar, yüksek dürtüsellik düzeyi bu basamak içerisinde yer alabilir.

Mikrosistem. Bireyin yakın ilişki içerisinde olduğu etkileşimleri ifade eder. Birçok ergen için bu arkadaş çevresi, aile ve okul ile ilişkiler olabilir. Ergenlerin suça sürüklenme davranışı ele alındığında mikrosistemde yer alan ilişkilerden ergen rol model olarak olumsuz etkileniyor olabilir. Polat'a (2004) göre, çocuğun içinde bulunduğu akran grubunun suçluluğa eğilimi çocuğun da bu davranışlara sürüklenmesine neden olabilmektedir. Ayrıca aile bireylerinin birbirlerine karşı olumsuz tutum ve davranışları çocuğun gelişimini olumsuz etkileyerek suça yönelmesine neden olabilmektedir (Akyüz, 2000).

Mesosistem. Bu katmanda mikrosistemdeki birimlerin birbirleriyle etkileşimi ve bireye etkisi ifade edilir (Berk, 2012). Örneğin okul-aile işbirliğinin çocuğun akademik başarısına etkisi ya da aile-akran ilişkilerinin çocuğun ebeveyn denetimine katkısı gibi. Suça sürüklenme ile ilgili yapılan araştırmalarda okul aile arasındaki iş birliğinin ve ebeveyn denetiminin koruyucu bir faktör olduğu belirtilmektedir (Siyez, 2009).

Eksosistem. Sosyal medya, kitle iletişim araçları, yasal mevzuat gibi bireyin gelişiminde dolaylı etkisi olan birimlerim oluşturduğu katmandır. Genel eğitim politikaları, medya ve kitle iletişim araçları bu birimlere örnek verilebilir (Gençtanırım, 2015).

Makrosistem Yaklaşımın bu katmanında bireyin yaşadığı toplumun özellikleri yer alır. Kültürel değerler, ırksal ilişkiler, benimsenen din bunlara örnek verilebilir.

Kronosistem. Önceki tüm katmanları kaplayan bu dış katman yaşanan zaman dilimini ifade etmektedir. Örneğin, savaşlarda ve ekonomik kriz dönemlerinde suç davranışlarında artış olabilmektedir.

Ekolojik Sistem Yaklaşım ve Çocuk Adalet Sisteminde Kullanımı. Çocuk suçluluğuna bütüncül bir bakış ile ele alındığında kişisel özelliklerinin yanı sıra aile ve çevreye ilişkin faktörlerin önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Bu çerçevede bütüncül bir bakış açısı sunan ekolojik sistem yaklaşımın çocuk adalet sisteminde en yaygın kullanıldığı aşama sosyal inceleme süreci olmakla birlikte, bunun en somut belgesi Sosyal İnceleme Raporları (SİR)dir. SİR'ler sosyal çalışma görevlileri tarafından hazırlanan "çocukların suça sürüklenme

nedenlerini ortaya koyarak gereksinim duydukları müdahaleyi öneren belgelerdir. SİR'de hareket noktası “suça sürüklenmiş çocuk”tur. Ancak çocuk suçluluğunun çok değişkenli doğası göze alındığında, SİR'de sadece “çocuk” değil, tıpkı ekolojik sistem yaklaşımının “çevresi içinde birey” kavramında olduğu gibi “çevresi içinde çocuk”tur.

Nadir (2011) tarafından suça sürüklenen çocuk ve ailesi ile ekolojik sistem yaklaşımı temelinde yapılan yaklaşık sekiz aylık süre ve 12 görüşmeden oluşan vak'a çalışması sonucunda; ekolojik sistem yaklaşımının suça yönelen çocuk ve sosyal çevresi ile yapılan uygulamalarda uzmana çok önemli bir teorik zemin sunduğu ve suça sürüklenen çocukta beklenen davranış değişiminin önemli anahtarlarından biri olduğu belirtilmiştir. Ekolojik sistem yaklaşımının adalet sisteminde kullanımının araştırıldığı bir başka çalışmada Braun (2012) hapisane mahkûmlarının topluma geçiş sürecinde aile içi şiddet girişim düzeylerini incelemiştir. Bu kapsamda bireysel, durumsal ve sosyal faktörler ele alınmıştır. Hapishaneden çıkarılan bireyin ailesi, arkadaşları mikrosistem ve buradaki ilişkilerinin birbiri ile etkileşimleri mezosistem olarak düşünülmektedir. Toplumun suçlulara ilişkin algısı veya kültürel inançlarının makrosistem olarak kişiler arası etkileşimleri üzerinde rol oynadığı belirlenmiştir.

Çocukların suça sürüklenmelerinin nedenleri çok boyutlu olmakla birlikte bireye özgüdür ve çok yönlü müdahaleleri gerektirmektedir. Toplumların geleceği olan çocukların suça sürüklenmesi sadece çocukları değil toplumun bütün bireylerini etkileyen bir sorundur. Bu nedenle suça sürüklenen çocuklarla yapılacak müdahalelerde çok yönlü yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılan bu çalışmada ekolojik sistem yaklaşımının suça sürüklenen çocuklara yapılan müdahalelerde etkililiği bir olgu çerçevesinde tartışılmıştır.

Yöntem

Bu çalışmanın amacı, suça sürüklenen çocukların psikososyal değerlendirmesinde ekolojik sistem yaklaşımının kullanılmasını bir olgu çerçevesinde incelemektir. Olgu; 16 yaşında, Ankara Çocuk Mahkemesine Şubat 2015 ayında “taksirle bir kişinin yaralanmasına neden olma” suçundan

hakkında ceza davası açılan ve çalışmaya katılmayı kabul eden M'dir. M'ye öncelikle çalışma hakkında bilgi verilmiş ve hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu çerçevesinde görüşmeler yapılmıştır. Bu süreçte her biri 45 dakika süren M ile iki, ebeveynleri ile bir oturum gerçekleştirilmiştir.

Olgı; M,

M, 16 yaşında, erkek, lise birinci sınıfta öğrenim görürken derslerinde yeterince başarılı olamaması ve kendi ifadesi ile "arkadaş ortamından dolayı okula devamsızlığı" nedeniyle örgün öğrenimini sonlandırmış ve sonrasında açık liseye kaydını yaptırmıştır. Akademik not ortalaması 100 üzerinden 50'dir.

M, örgün öğrenimini bıraktıktan sonra bir yıl organize sanayi sitesinde bir otomobil tamircisinin yanında çalıştığını, burada rot-balans işini öğrendiğini, daha önceden de sanayi ortamına aşına olduğunu çünkü dedesinin de sanayici olduğunu ve oto sanayisine çok gittiğini belirtmiştir. M, rot-balans işinden aylık ortalama 500 TL kazandığını, askerlik görevini yapıp geldikten sonra maddi koşulları elverirse rot-balans işi yapan bir tamirhane işletmeyi düşündüğünü aktarmıştır.

M, daha önce hiç adliyeye gelmediğini, başka mahkemelerde de halen görülen bir davasının ve sabıka kaydının bulunmadığını, çocuk mahkemesine de "taksirle bir kişinin yaralanmasına neden olma" suçundan geldiğini ifade etmiştir. M, hakkında açılan ceza davasına konu olan olaya ilişkin olarak; araba kullanmayı çok sevdiğini, yaşının küçük olduğunu ve ehliyetsiz araç kullanmanın suç olduğunu bildiğini, olay günü babasının arabasını ailesinden habersiz aldığını, aracı kullanırken dikkatsiz davrandığını ve kavşakta diğer araca çarptığını, çarpışmanın ardından korktuğunu ve olay yerinden kaçtığını, daha önce de ailesinden habersiz birçok çok kez araç kullandığını belirtmiştir.

M, ailesi ile ilgili olarak, annesi ve babasının ilkökul mezunu olduğunu, babasının düzenli bir işinin bulunmadığını, annesinin ise herhangi bir yerde çalışmadığını, dokuz yaşında bir erkek ve 11 yaşında bir kız kardeşinin bulunduğunu, kendisinin ailenin en büyük çocuğu olduğunu ifade etmiştir. M, Ankara'nın Yenimahalle ilçesinde ailesi ile birlikte yaşadığını, evlerinin amcasına ait bir apartman dairesinden olduğunu, bu nedenle kira vermediklerini,

evdeki eşya koşullarının ailesinin ihtiyaçlarını karşılamada yeterli düzeyde bulunduğunu, evde kendisine ait odasının bulunmadığını, erkek kardeşi ile aynı odayı paylaştığını, ailesinin ekonomik durumunu bilmediğini, sadece kendi çalıştığı maaşını bildiğini aktarmıştır.

M, arabayı ailesinden izinsiz alıp, ehliyetsiz araç kullanırken kaza yapmasının ardından ailesinin kendisine çok kızdığını, babasının arabasının anahtarını artık kendisinden saklamaya başladığını, ailesinde en yakın ilişkisi olan kişinin küçük erkek kardeşi olduğunu, ailesi ile sorunlarını paylaşmadığını, daha çok arkadaşlarına anlattığını belirtmiştir. M, okulda öğrenim görürken ailesinin ödevlerine ve derslerine yardımcı olmadığını, zaman zaman ailesi tarafından anlaşılmadığını hissettiğini, ancak yine de ailesinin kendisini sevdiğini düşündüğünü ifade etmiştir.

M'nin ebeveynleri ile yapılan görüşmede; babası M ile yeterince ilgilenemediğini, çoğunlukla iş aradığını ve kısa süreli işlerde çalıştığını, davaya konu olan olaydan sonra M'ye çok kızdığını, okuyamaması nedeni ile M'yi oto sanayisinde işe yerleştirdiğini ancak yine de başarılı olamadığını düşündüğünü belirtmiştir. M'nin annesi ise M'nin içine kapanık bir çocuk olduğunu evde kendileri ile pek konuşmadığını, genellikle arkadaşları ile gezdiğini, ne yaptığını ise kendilerine pek anlatmadığını aktarmıştır. Anne olaydan sonra M'ye karşı daha dikkatli davranmaya başladığını, onu dinlemeye çalışmışsa da pek başarılı olamadığını ifade etmiştir.

M, arkadaşlarını okuldan ziyade daha çok mahalleden edindiğini, birçok arkadaşının bulunduğunu, arkadaşları ile hemen her gün görüştüğünü, arkadaşlarının sürücü ehliyetinin bulunduğunu ancak sürücü ehliyeti olmayanların da araç kullandığını ve arkadaşları ile arabayla geldiklerini aktarmıştır. M, Tofaş marka arabaları çok sevdiğini, ailesinin araba ile gezdiği arkadaşlarını tanımadığını ancak mahalleden diğer arkadaşlarını tanıdıklarını, arkadaşlarının evini ziyaret etmediklerini ancak kendisinin bazen arkadaşlarının evini ziyaret ettiğini, arkadaşları ile evde vakit geçirmediklerini belirtmiştir. M, arkadaşlarının birbirlerine lakap takmalarından ve küfürlü konuşmalarından rahatsız olduğunu, kendisine de lakap taktıklarını ve bundan hoşlanmadığını ifade etmiştir. M, duygusal anlamda flört ilişkisinin bulunmadığını, ancak kız arkadaşlarının

bulduğunu, daha önce de duygusal bir ilişkisinin olduğunu ancak, hemen terk edildiğinden duygusal ilişkilere sıcak bakmadığını aktarmıştır.

M, lise öğrenimi sırasında öğretmenlerinin kendisini “arkadaşlarına çok kapılıyorsun” diyerek uyardıklarını ancak kendisinin bunu dinlemediğini, beden eğitimi ve resim dersi dışında tüm derslerde başarılı olamadığını belirtmiştir. M, okula sıklıkla devamsızlık yaptığını ve devamsızlık yaptığı dönemlerde de rapor aldığını, daha önce bir kez okuldaki bir tartışma nedeni ile okul rehberlik servisine yönlendirildiğini, bunun dışında psikolojik yardım almadığını, okulda uyuşturucu madde kullanan arkadaşlarının bulunduğunu, bundan rahatsız olduğunu ifade etmiştir.

Sinema, tiyatro gibi kültürel aktivitelere katılmadığını ancak arabalarla ilgili filmleri sevdiğini, örneğin Hızlı ve Öfkeli serisinin yeni filmi geldiğinde arkadaşları ile sinemaya gideceğini, spor ile ilgilenmediğini, sadece arkadaşları ile birlikte internet kafede futbolla ilgili playstation (oyun konsolu) oynadığını, bir aralar pitbul köpeği beslediğini belirtmiştir.

Daha önce okul rehberlik servisi dışında herhangi bir psikolojik yardım almadığını belirten M, bugüne kadar onu derinden etkileyen travmatik bir olay yaşamadığını aktarmıştır. M, alkol ve uyuşturucu madde kullanmadığını ancak sigara kullandığını belirtmiştir.

M, adliyede olmaktan dolayı kendisini kötü hissettiğini, pişman olduğunu, yaptığı davranışın suç olduğunu bildiğini ancak arkadaşları arasında hemen herkesin ehliyetsiz araç kullandığını, olay gününü geriye almak istediğini, büyümek istemediğini, sorumluluk almayı sevmediğini hep küçük kalmak istediğini aktarmıştır.

M, oto sanayisindeki işini sevdiğini ve rot-balans işinde iyi olduğunu, burada araba kullanmasının desteklendiğini, kendi ifadesiyle “araba hastalığının” bulunduğunu aktarmıştır. M bu duruma yönelik olarak arabanın hayatındaki ilgi ihtiyacını karşıladığını, örneğin araba kullanırken insanların kendisine bakmasının hoşuna gittiğini, onların kendisine imrendiklerini düşündüğünü ifade etmiştir.

M ile yapılan görüşme sürecinde; M'nin biyo-psiko-sosyal olarak yaşına uygun gelişim düzeyinde bulunduğu, genel görünümü itibariyle de sağlıklı görüldüğü, giyim-kuşamının temiz olduğu, kendisine yöneltilen soruları anlayabildiği ve bunlara uygun yanıtlar vermekte zorlanmadığı, konuşma tonunun ve hızının normal olduğu, göz teması kurabildiği, yaşantılarını paylaşma konusunda istekli ve iletişime açık olduğu, kendisini uygun ve sakin bir şekilde ifade edebildiği gözlenmiştir.

Ekolojik Sistem Yaklaşım Temelinde Ölgü Formülasyonu

Ekolojik sistem yaklaşımı uygulayıcılara çok geniş bir bakış açısı sunar. Bu bakış açısı bireyi merkeze alarak onun çevresi içerisinde davranışlarını ele almaktadır. Jessor ve Jessor (1977) ergenlerde problem davranışları ele alırken; risk (tetikleyici) faktörleri riskli davranışlarla ilgilenme olasılığını arttıran faktörler olarak tanımlanırken; koruyucu (kontrol edici) faktörler riskli davranışlarla ilgilenme olasılığını azaltan faktörler olarak tanımlanmaktadır. Aşağıda Jessor ve Jessor (1977) tarafından geliştirilen Problem Davranış Teorisi doğrultusunda M'nin ekolojik sistem yaklaşımı katmanlarına göre koruyucu ve risk faktörlerine yer verilmiştir.

Tablo 1. M'nin riskli ve koruyucu davranış örüntülerinin ekolojik sistem yaklaşımı katmanlarına göre dağılımı

Ekolojik Sistem Katmanları	Koruyucu Faktörler	Risk Faktörleri
Organizma ↓	-Yaşına uygun gelişim düzeyinde bulunması ve belirgin bir psikopatoloji gözlenmemesi -Okul terki sonrası açık öğretim lisesine kayıt yaptırması -Sabit gelirin bulunması -Sabıka kaydının bulunmaması -Gelecek beklentisinin bulunması	-Kendini kontrol düzeyinin düşük olması - Sigara kullanımı -Akademik başarısının düşük olması - Okul terki - Sanayi ortamında çalışması -Araba tutkusunun ilgi ihtiyacını karşıladığını düşünmesi -Sorumluluk almak istememesi
Mikrosistem ↓	-Ailesinin kendisini -yine de sevdiğini hissetmesi -Ailede kendisini küçük kardeşine yakın hissetmesi -Öğretmenlerinin M'yi arkadaş çevresi konusunda uyarıda bulunması -İki kardeşinin bulunması -Davaya konu olan olaydan sonra annenin M'ye yakınlık kurmak için çabalaması	-Düşük sosyoekonomik düzey -Ebeveynlerin düşük eğitim düzeyi -Yetersiz aile içi iletişim -Yetersiz ebeveyn kontrolü -M'nin ailesi tarafından anlaşılmadığını hissetmesi -Aile bireyleri arasında sınırlı paylaşım bulunması -Riskli arkadaş çevresi -Arkadaş çevresinin kendisine lakap takması -Romantik ilişkide hemen terk edildiğinden bu ilişkilere sıcak bakmaması
Mesosistem ↓	-Ailesinin M'nin mahalleden arkadaşlarını tanıması	-Aile ve okul yönetimi arasında etkileşimin sınırlı olması -Ailenin M'nin öğrenimine duyuarsız olması -Ailenin M'nin araba ile gezdiği arkadaşlarını tanınamaması
Eksosistem ↓	Veri yok	-M'nin Hızlı ve Öfkeli gibi araba konulu filmlere daha çok ilgi göstermesi ve bu gibi filmlerde hızlı araç kullanımının özendirilmesi
Makrosistem	Veri yok	-M'nin çalıştığı sanayi ortamında araba tutkusunun pekiştirilmesi -Yaşadığı sosyal çevrede uyuşturucu kullanılıyor olması -Arkadaş grubunda ehliyetsiz araç kullanımının normal kabul edilmesi

Ekolojik sistem yaklaşımının temelini oluşturan ve bireysel özellikleri ifade eden organizma katmanında M'nin koruyucu faktörlerine Tablo 1'de bakıldığında; yaşına uygun gelişim düzeyinde bulunduğu ve belirgin bir psikopatoloji gözlenmediği, ayrıca lise birinci sınıfta örgün öğrenimi sonlandırması sonrası açık öğretime kayıt yaptırdığı belirlenmiştir. Ayrıca M'nin sabıka kaydının bulunmadığı, oto sanayi sitesinde rot-balans işinde çalışarak sabit gelirin bulunduğu ve geleceğe yönelik olarak askerlik görevini bitirmesinin ardından rot-balans işinde ilerlemek amacıyla bir tamirhane açmayı planladığı belirlenmiştir. Organizma katmanında risk faktörlerin özelliklerine bakıldığında ise; ehliyetsiz araç kullanmanın suç olduğunu bildiği halde daha önce birçok kez ailesinden habersiz araç kullandığı ve bu yönüyle kendini kontrol düzeyinin düşük olduğu ayrıca sigara kullandığı belirlenmiştir. Okulda öğrenim görürken akademik başarısının düşük olması nedeni ile örgün öğrenimini sonlandırdığı, bunun sonucunda babasının da etkisi ile sanayi ortamında çalışmaya başladığı saptanmıştır. M'nin araba tutkusunun ilgi ihtiyacını karşıladığını düşünmesi anlamlı bir faktör olarak düşünülmüş ayrıca sorumluluk almak istememesi ve hep çocuk kalmak istemesi de dikkat çekici bulunmuştur.

Bireyin yakın çevresinde bulunan etkileşim ve aktiviteleri içeren mikrosistem katmanında koruyucu faktörlere Tablo 1'de bakıldığında; M'nin ailesinin kendisini -yine de- sevdiğini hissetmesi ve ailede kendisini küçük kardeşine yakın hissetmesi olumlu bir faktör olmakla birlikte öğretmenlerinin M'yi arkadaş çevresi konusunda uyarması, iki kardeşinin bulunması ve davaya konu olan olaydan sonra annenin M'ye yakınlık kurmak için çabalaması korucuyu faktörler olarak değerlendirilmiştir. Risk faktörlerine bakıldığında ise; ailenin sosyoekonomik düzeyinin ve ebeveynlerinin eğitim düzeyinin düşük olması ile aile içi iletişimin ve ebeveyn kontrolünün yetersiz olması önemli risk faktörü olarak görülmüştür. Ayrıca M'nin ailesi tarafından anlaşılmadığını hissetmesi ve aile bireyleri arasında sınırlı paylaşım bulunması da diğer önemli risk faktörleri olarak belirlenmiştir. M'nin riskli arkadaş çevresine sahip olması ile arkadaş çevresinin kendisine lakap takması ve

romantik ilişkide hemen terk edildiğinden bu ilişkilere sıcak bakmaması da risk faktörü olarak değerlendirilmektedir.

Mikrosistemde yer alan birimlerin birbirleri ile olan etkileşimlerini ifade eden mesosistem katmanında M'nin koruyucu faktörlerine Tablo 1'de bakıldığında; sadece M'nin ebeveynlerinin M'nin mahalleden arkadaşlarını tanıması olarak belirlenmiştir. Riskli faktörlere bakıldığında ise; M'nin ebeveynleri ile ve okul yönetimi arasında etkileşimin sınırlı olması ve ebeveynlerin M'nin öğrenimine duyarsız kalması risk faktörü olmakla birlikte ebeveynlerin M'nin araba ile gezdiği arkadaşlarını tanımaması da bir diğer önemli risk faktörü olarak değerlendirilmiştir.

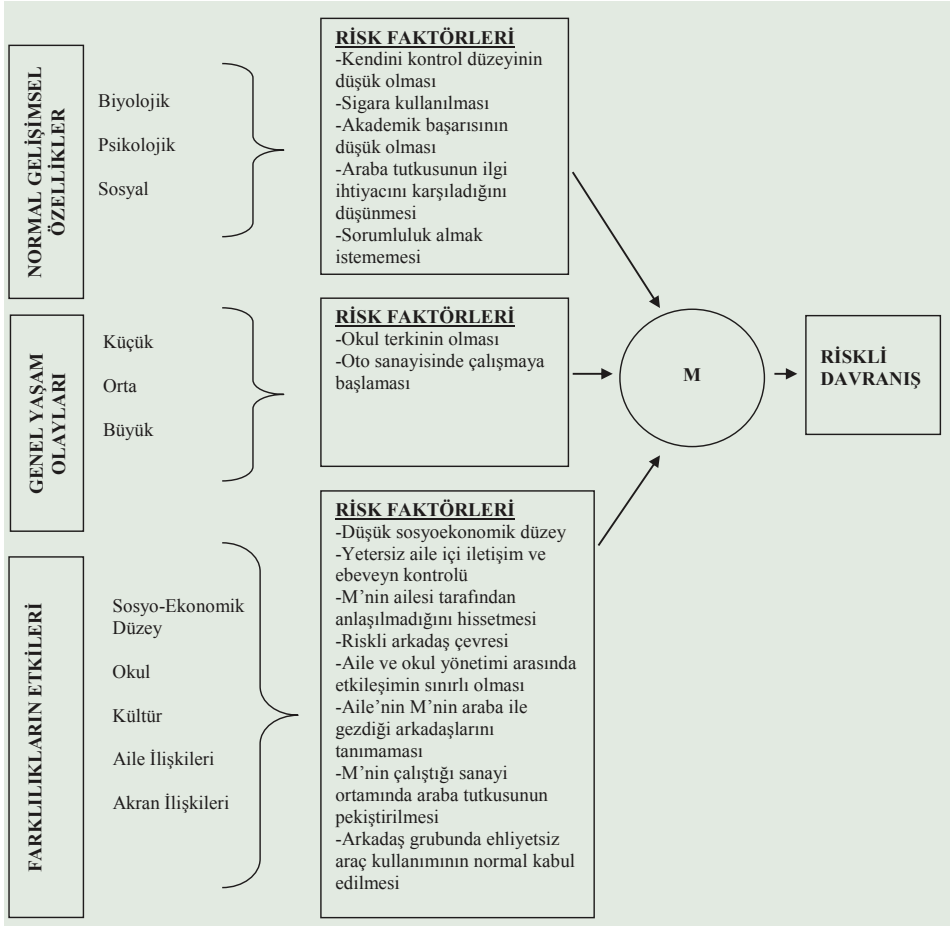
Bireyin gelişiminde dolaylı etkisi olan birimlerden oluşan sistemin oluşturduğu eksosistem katmanına Tablo 1'den bakıldığında koruyucu faktör olarak veri elde edilememiştir. Risk faktörü olarak ise; M'nin Hızlı ve Öfkeli gibi araba tutkusunu ele alan filmlere daha çok ilgi göstermesi ve bu gibi filmlerde hızlı araç kullanımının özendirilmesi risk faktörü olarak değerlendirilmiştir.

İçinde yaşanan kültürel yapının ele alındığı makrosistem katmanına Tablo 1'de bakıldığında korucu faktör olarak veri elde edilememiştir. Risk faktörü olarak ise; M'nin çalıştığı oto sanayi ortamında araba tutkusunun pekiştirilmesi ve arkadaş grubunda ehliyetsiz araç kullanımının normal kabul edilmesi ile yaşadığı sosyal çevrede uyuşturucu kullanılıyor olması önemli risk faktörleri olarak belirlenmiştir.

M'nin organizma aşamasından makrosisteme kadar olan sistem katmanlarında suça sürüklenmesini azaltan koruyucu faktörler olmasının yanında bunlardan daha etkili biçimde suça sürüklenmeyi arttıran çok sayıda risk faktörlerinin olduğu görülmektedir. Bu faktörlerin hepsinin bir arada alınması ve riskli davranışların değerlendirilmesinde M'nin çevresi içerisinde değerlendirilmesi M'ye yönelik hazırlanacak olan önleyici ve müdahale edici çalışmalara yol gösterici olacaktır.

Ekolojik sistem yaklaşımı bireyin davranışını ele alırken birey ve çevresi

arasındaki etkileşimin üç boyutunu birlikte değerlendirir. Bu boyutlar; normal gelişimsel özellikler, genel yaşam olayları ve bireysel farklılıkların etkileridir (Butler, 1996). Normal gelişimsel özellikler bireyin yaşam süreci içerisinde doğal olarak meydana gelen; biyolojik, psikolojik, duygusal ve entelektüel süreçleri içerir (Ashman ve Zastrow, 1990). Genel yaşam olayları ise, bireyin karşılanamayan ihtiyaçlarının yaşam döngüsünde meydana gelen değişimlerin (küçük, orta, büyük) şiddetidir (Danış, 2006). Birey ait olduğu grup yapısının toplum içinde yaşayan diğer gruplar ile arasındaki farklardan dolayı çok çabuk ayırt edilebilir. Birey kişisel farklılıklarının etkilerine de yakından bağlıdır (Ashman ve Zastrow, 1990). Bu kapsamda M'nin Tablo 1'de ele alınan risk faktörleri; ekolojik sistem yaklaşımının bireyin davranışını değerlendirirken birey ve çevresi arasında etkileşimin üç boyutu (normal gelişimsel özellikler, genel yaşam olayları ve bireysel farklılıkların etkileri) çerçevesinde Danış (2006) tarafından öne sürülen davranış dinamiklerini değerlendirme modelinden faydalanılarak Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. M'nin riskli davranış dinamiklerinin değerlendirilmesi

Ekolojik sistem yaklaşımının davranış dinamiklerini değerlendirilmesinde kullanılan ilk boyut olan normal gelişimsel özelliklere Şekil 1'de bakıldığında; M'nin, kendini kontrol düzeyinin düşük olması, sigara kullanımı, akademik başarısının düşük olması, araba tutkusunun ilgi ihtiyacını karşıladığını düşünmesi, sorumluluk almak istememesi faktörleri gelişimsel olarak riskli davranışa etki eden faktörler olarak değerlendirilmiştir.

Genel yaşam olayları boyutuna Şekil 1'de bakıldığında ise; M'nin lise birinci sınıfta örgün eğitimini sonlandırması ve bunun sonucunda oto sanayi

sitesinde çalışmaya başlaması riskli davranışa etki eden önemli yaşam olayları olarak görülmektedir.

Farklılıkların etkileri boyutuna Şekil 1’de bakıldığında ise; M’nin ilesinin düşük sosyoekonomik düzeyde bulunması, yetersiz aile içi iletişim ve ebeveyn kontrolü, M’nin ailesi tarafından anlaşılmadığını hissetmesi, riskli arkadaş çevresi, aile ve okul yönetimi arasında etkileşimin sınırlı olması, ailenin M’nin araba ile gezdiği arkadaşlarını tanımaması, M’nin çalıştığı sanayi ortamında araba tutkusunun pekiştirilmesi ve arkadaş grubunda ehliyetsiz araç kullanımının normal kabul edilmesi riskli davranışa etki eden faktörler olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak; yukarıda açıklanan normal gelişimsel özellikler, genel yaşam olayları ve bireysel farklılıkların etkileri boyutlarına ele alınan risk faktörleri ele alındığında M’nin yargılama konusu olan “taksirle bir kişinin yaralanmasına neden olma” suçuna önemli düzeyde etki eden faktörler olduğu değerlendirilmiştir.

Sonuç ve Müdahale

M'nin psikososyal durumu M ve ebeveynleri ile yapılan görüşmeler, dava dosyası içeriği ve ekolojik sistem yaklaşımı doğrultusunda değerlendirildiğinde; M'nin ailesi ve sosyal çevresi açısından suça yönelme konusunda risk altında olduğu, benzer davranışların tekrarlanmaması açısından hem M'ye hem de ebeveynlerine yönelik olarak koruyucu, önleyici ve müdahale edici çalışmalara ihtiyaç duyulduğu değerlendirilmiştir. Bu kapsamda M'nin ebeveynlerine; aile içi iletişim, ebeveynlik becerileri ve ebeveyn kontrolü ve ergenlik döneminde yaşanan sosyal sorunlar gibi konularda rehberlik hizmeti sunulması düşünülmüştür. M'ye yönelik olarak sağlıklı bir ergenlik süreci geçirebilmesi amacıyla çocuğun yüksek yararı ilkesi de gözetilerek; yaşadığı sosyal ve psikolojik problemlere uygun çözüm bulması, karar verme becerilerinin geliştirilmesi, arkadaş seçimleri ve serbest zamanlarını değerlendirme konularında psikolojik danışmanlık hizmeti alması değerlendirilmiştir. Tüm bu nedenlerle hem M hem de ailesi hakkında 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanununun 5/1-a maddesi uyarınca hakkında Danışmanlık Tedbiri kararı verilmesi kanaatine varılmıştır. Bu çerçevede M hakkında sosyal inceleme raporu (SİR) hazırlanmış ve mahkemeye sunulmuştur. M hakkında hazırlanan rapordaki değerlendirmeler çocuk mahkemesince de uygun görülmüş, M ve ailesi hakkında Danışmanlık Tedbiri kararı verilmiştir. Bu tedbirin Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü tarafından yerine getirilmesi kararlaştırılmıştır.

İzleme

İzleme çalışmaları, sağlanan gelişmenin sürdürülebilmesine ya da durumun tekrar gözden geçirilmesini sağlar. Çocuk mahkemesinde çalışan sosyal çalışma görevlilerinin izleme çalışmaları, hakkında tedbir kararı verilen çocuk hakkında uygulayıcılar tarafından yapılan müdahalelerin izlenmesi veya denetlenmesi sürecidir. Bu çerçevede tedbir kararı verilen çocuklara ilişkin uygulayıcılar tarafından yapılan müdahalelere ilişkin raporlar üçer aylık dönemlerle çocuk mahkemesine gönderilir (ÇKK Madde 8/2). M hakkında yapılan müdahalelere ilişkin Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'nden üçer aylık dönemlerle iki kez rapor geldiği görülmüştür. Bu raporlarda M'nin Danışmanlık Tedbiri müdahalesine olumlu yanıt verdiği,

açık öğretim lisesine devam ettiği, arkadaş çevresinin değiştiği ve arkadaşlık ilişkilerinin geliştiği, ailesinin denetim ve kontrollerini arttırdığı, aile bağlarının güçlendiği bilgilerine yer verilerek Danışmanlık Tedbiri kararının kaldırılması talep edilmiştir. Bu talep çocuk mahkemesince uygun bulunarak M hakkında verilen Danışmanlık Tedbiri kararı sonlandırılmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Ekolojik sistem yaklaşımı bağlamında ergenlerde suç davranışını tek bir faktörle açıklamak mümkün değildir. Birçok faktör bir arada ergenlerin suça yönelme davranışını arttırmaktadır. Çalışmada M ile yapılan görüşme süreci ve M hakkında bilgi verilmiş ve bu olgunun psikososyal durumu ekolojik sistem yaklaşımı katmanlarına göre koruyucu ve risk faktörleri olarak açıklanmıştır. Katmanlarda yer alan risk faktörleri değerlendirilirken Danış (2006) tarafından öne sürülen davranış dinamiklerini değerlendirme modelinden faydalanılmıştır. Çalışma sonucunda ekolojik sistem yaklaşımının suça sürüklenen çocuklara yapılan müdahalelerde etkili biçimde kullanılabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça:

- Akyüz, E. (2000). Çocuğun haklarının ve güvenliğinin korunması. İnsan Hakları Eğitimi Dizisi. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Ashman, K. K. & Zastrow, C. (1990). *Understanding human behavior and the social environment*, Chicago: Nelson Hall Publishers.
- Bilge, F., Avcı D., Dinçel, E. F., Alkış Demirel, E., Karatekin, H., Koç, Ö. & Demirtaş-Zorbaz, S. (2015). The use of systems approach in pscyhological counseling and guidance. (Ed: Ş.Ş. Erçetin & S. Banerjee). *Chaos, Complexity and Lidership 2013*. Springer İnternational Publishing: Switzerland.
- Braun, M. J. F. (2012). *Intimate partner violance during the transition from prison to the community: an ecological analysis*. Doktora tezi, Portland State University.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Butler, S. (1996). Substance misuse and the social work ethos. *Journal of Substance Misuse*1, 62, (2), 46-53.
- Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK). (2005). <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf> adresinden 16.08.2015 tarihinde erişildi.
- Danış, M. Z. (2006). Davranış bilimlerinde ekolojik sistem yaklaşımı. *Aile ve Toplum Dergisi*, 8 (3), 45-53.
- Gençtanırım, D. (2015). Ergen intiharlarının önlenmesi: Ekolojik bakış açısı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, (1), 151-164.
- Gökler, I. (2008) *Sistem yaklaşımı ve sosyal-ekolojik sistem yaklaşım çerçevesinde oluşturulan kavramsal model temelinde kronik hastalı olan çocuklar ve ailelerinde psikolojik uyumun yordanması*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gülşen İçli, T. (2009). **Çocuk suç ve sokak: Sokakta yaşayan suç işleyen ve suça maruz kalan çocuklar**. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları: Ankara.

- Haştemoğlu, G. (2012). *Her şey çocuklar için ya adalet*. Türkiye Çocuk Adalet Sistemine Sivil Toplum Gözüyle Bakış Projesi Kitabı: Ankara.
- Jessor, R., & Jessor, S. L. (1977). Problem behavior and psychosocial development: A longitudinal study of youth.
- Nadir, U. (2011). Suça yönelen çocuk ve ailesi ile çalışma: Ekolojik sistem perspektifi çerçevesinde örnek bir vaka sunumu, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22, (1),165-174.
- Siyez, D. M. (2009). *Ergenlerde problem davranışlar*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Güler, G., Sungur, M. A., & Kütük, M. Ö. (2018). suçta sürüklenen çocukların klinik ve sosyodemografik özelliklerinin değerlendirilmesi. *The Bulletin of Legal Medicine*, 23(1), 39-46.
- Polat, O. (2004). *Kriminoloji ve kriminalistik üzerine notlar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Siyez, D. M. (2009). *Ergenlerde problem davranışlar*. Ankara: Pegem Akademi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2018). [Güvenlik birimine suçta sürüklenme ile gelen veya getirilen çocuk sayısı](http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist). <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden 27.12.2018 tarihinde erişildi.
- Wiium, N. & Wold, B. (2009). An ecological system approach to adolescent smoking behavior. *Journal of Youth Adolescence*, 38, 1351–1363.

YAYIN İLKELERİ

- Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yılda dört kez yayımlanan hakemli ve bilimsel bir dergidir.
- Dergiye Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde yayın kabul edilmektedir.
- Gönderilen eserler öncelikle konunun dergiye uyumu, yazıların objektiflik kriterine ve yayın etiği ilkelerine uygunluğu, şekil şartlarını sağlaması ve intihal içermemesi bakımından Yayın Kurulunca ön incelemeye tabi tutulmakta ve uygun bulunanlar hakemlere gönderilmektedir.
- Dergiye gönderilen makaleler, “kör hakem sistemi” çerçevesinde iki hakeme iletilmekte; gerekli görülmesi durumunda ise üçüncü bir hakeme yönlendirilmektedir. Yayına kabul açısından çoğunluk kararı aranmaktadır.
- Dergiye gönderilen yazıların başka bir dergide yayınlanmamış ya da değerlendirilmek üzere farklı bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir.
- Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluklar çalışmanın yazar(lar)ına aittir.
- Gönderilen eserlerin telif hakkı Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi’ne aittir. Yazarlar, makalelerini gönderdikleri zaman bu durumu kabul etmiş sayılırlar. Dergide yayınlanan yazılardan kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.
- Makale yazımında Microsoft Office Word programı kullanılması ve eserlerin Dergipark sistemi üzerinden <http://dergipark.gov.tr/spcd> adresine gönderilmesi gerekmektedir.

PUBLICATION PRINCIPLES

- Journal of Social Policy Studies is a **peer-reviewed** and **scientific** journal published four times a year by the Ministry of Family, Labour and Social Services
- Publications are accepted in two languages, Turkish and English.
- The submitted publications are subject to preliminary review by the Editorial Board in terms of compliance with the journal's content, objectivity criteria, ethical principles, and format. Publications providing conditions are sent to the reviewer. The editorial process gives the editors the authority to reject any manuscript, if it does not meet the scientific publishing standards or is out of scope of the journal.
- The articles submitted to the journal are sent to two reviewers within the "blind refereeing"; In case of conflicting feedback, the editor may choose to send the paper to a third reviewer. The majority decision is required for acceptance.
- The article sent to Journal of Social Policy Studies must not have been published in another journal, or has not been submitted to a different journal for evaluation.
- Responsibilities arising from comments in the publications belong to the author (s).
- The copyright of the submitted publications belongs to the Journal of Social Policy Studies. Authors accept this when they submit their articles. Quotations must give reference to the articles published in the journal.
- Articles must be written in Microsoft Word program and sent to <http://dergipark.gov.tr/spcd> via Dergipark system.
- For more information about publication principles and to access reference guidelines: <http://dergipark.gov.tr/spcd/page/4807>

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

Gelen yoğun makale talepleri doğrultusunda
2019 yılından itibaren
Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi
konu başlıkları genişletilerek
Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında
olmak üzere yılda 4 (dört) sayı çıkarılacaktır.

TR Dizin(TÜBİTAK ULAKBİM), EBSCO Sociology Source Database,
EBSCO Discovery, ASOS Index SOBiAD tarafından aktif olarak indekslenmektedir

iletişim: spcdergisi@ailevecalisma.gov.tr

dergipark.gov.tr/spcd

twitter.com/spcdergisi

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı

